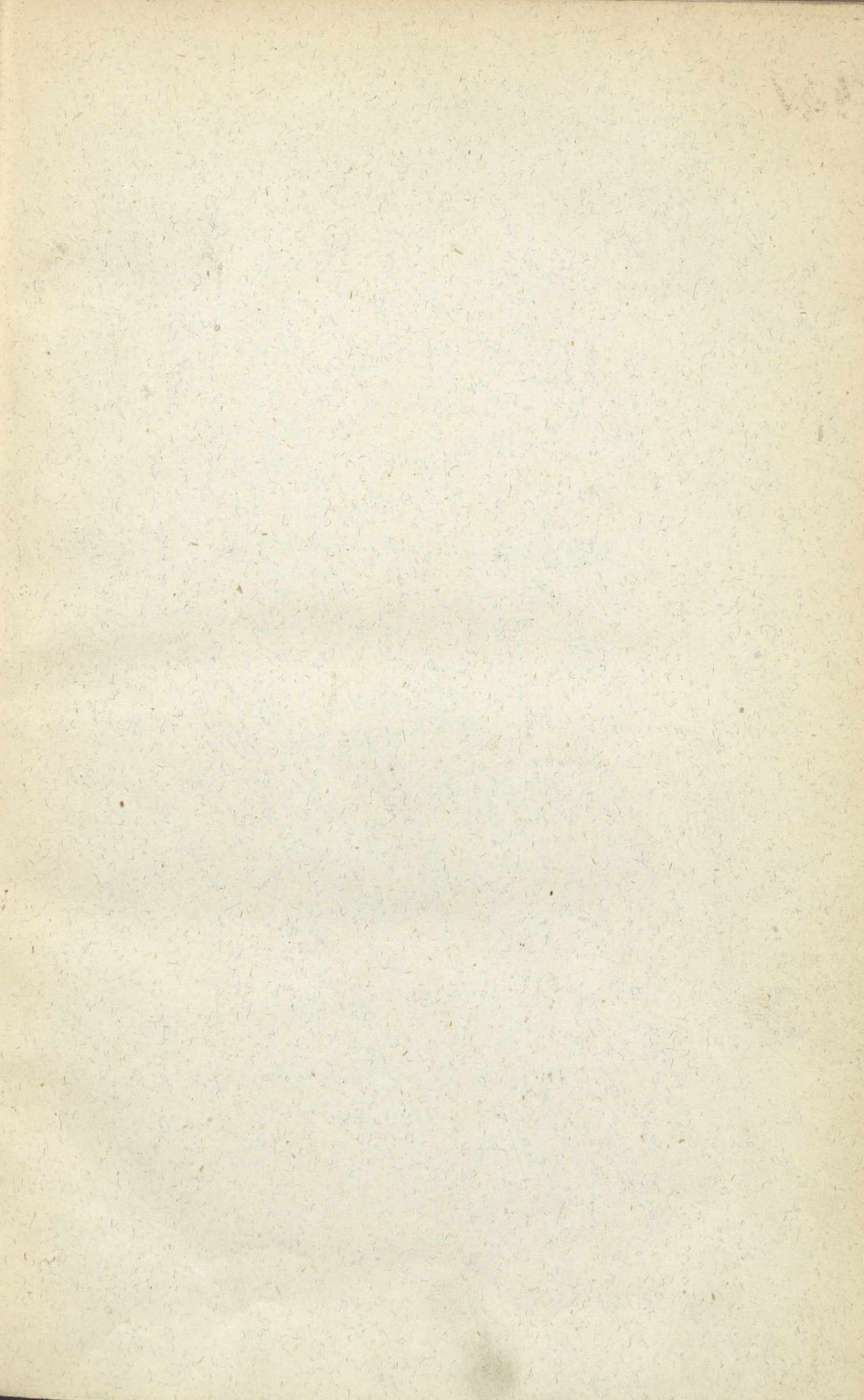

24/21

Мірод. О.
451
1

961377

SZÉPTANI REMEKIRÓK.

KIADTA

A' KISFALUDY-TÁRSASÁG.

ELSŐ KÖTET.

BUDÁN,

A MAGYAR KIRÁLYI EGYETEM' BETŰIVEL.

M. DCCC. XLVI.

old. Kántal

M.ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

HAZÁNK' SORSA' NEMTÖJÉNEK
MAGYARORSZÁG
FÉLSZÁZADOS NÁDORÁNAK

FENSÉGES

J Ó Z S E F

AUSTRIAI CSÁSZÁRI FŐHERCZEGNEK
MAGYAR ÉS CSEH KIRÁLYI HERCZEGNEK

K I

A' VALÓDI MÍVELTSÉGNEK ELŐMOZDÍTÁSÁRA

TÖREKVŐ

MAGYAR SZÉPIRODALMI INTÉZETET

ZSENGÉIBEN

NYÁJAS FIGYELMÉVEL ÖRVENDEZTETÉ

MUNKÁLKODÁSIBAN

ÉLESZTŐ HELYESLÉSEIVEL BÁTORÍTÁ

KÖZ INTÉZETTÉ EMELTETÉSÉT

HATHATÓS PÁRTOLÁSÁVAL LÉTESÍTÉ

AZ NAP
MELLYEN
NÁDORSÁGA' BETÖLT ÖTVENED ÉVÉT

EGY NEMZET' SZERETETE ÜLLI
AZ ÓVILÁG' SZÉPTANI REMEKIRÓI'

JELEN GYÜJTEMÉNYÉT
HÁLA ÉS ÖRVENDŐ RÉSZVÉT' JELEÜL

HÓDOLVA AJÁNlja
A' KISFALUDY-TÁRSASÁG

NOV. XII. M. DCCC. XLVI.

ELŐBESZÉD.

Minden kor elődei' vállain emelkedik sebesebben, biztosban 's erői' meggazdálásával magosabbra. A' tudomány hasznára fordítja, mit a' multtól örököl: a' jót elfogadja 's tovább fejt, a' tévedések újabb tévedésektől őrzik meg. A' széptan is, életfája' szép virulásának kockáztatása nélkül nem válhatik el gyökereitől, mellyek Hellas' műtermő földében ágaznak el. A' classicai ókor nem hagyott teljes és rendszeres kézi könyveket azon tudománynak, melly mai divatú nevét alig egy század óta viseli: de hagyá a' művészet' 's az ezt előteremtő emberi lélek' mélyeibe ható vizsgálatainak minden kézikönyveknél becsesb eredményeit, mikből immár egy pár évezred táplálkozott, miken még a' jelennek nagy szellemei is tisztelettel, épüléssel, csodálással csüggenek.

Ha ohajtható, hogy a' művészet' tanulmánya a' mi irodalmunkban is tudományos alapra támaszkodjék: a' régi művilág' e' becses hagyományait, mint tovább nélkülözhetleneket, a' mi részünkre is el kellett végre foglalnunk. A' Kisfaludy-Társaság e' szükség iránt korán volt tisztában magával, 's munkálkodásai' első éveiben sietett már a' classicai népek' ide tartozó je-

les munkáinak az eredeti nyelvekből tagjai által áttételét eszközölni. Így készültek ARISTOTELESnek, a' minden korokbeli tudományos lángelmék' legóriásbikának, ide tartozó munkái: Szónoklattana *Kis János*, Költészettana *Hunfalvi Pál* által; így kortársa ANAXIMENES Szónoklattana, melly sokáig szinte amannak tulajdonítatni érdemesnek ítéltetett, ugyan Kis János által; így HORÁCZ' költészettani levele *Czuczor Gergely*től; 's végre LONGINOS' értekezése a' fenségesről szinte *Kis János* által. A' két költészettan és Longin ez előtt négy évvel már a' Társaság' Évlapjai' III. kötetében jelentek meg; 's a' két szónoklattan azoknak sajtó alatt izadó VII. kötetében, a' tagok' munkálatai közt, láland nem sokára világot: e' gyűjteménybe pedig olly olvasók' számára egyesítették, kik ama' nagyobb és költségeset nem bírják; különösen az ifjabb nemzedéknek, melly kedvet és ösztönt érez aesthetikai alapos studiumok' tételére, 's a' pusztá gyakorlati mezt tudományos magvakkal kívánja megtermékenyíteni. Kiknek száma belterjes haladásunk' érdekében, vajha minél inkább öregbülne! 'S a' jelen kiadás annál több kedvelőket reményl, minthogy az Évlapok' idézett régibb darabja immár elkapatott.

A' Kisfaludy-Társaság egyébiránt rajta leszen, hogy a' Széptani Remekírók' gyűjteménye koronként becses gyarapodásokat vegyen. A' legközelebbi kötetek' részére QUINTILIAN' Institutiói vannak olly toll alatt, melly hivatásának immár csallhatatlan jeleit adta.

Költ Pesten, october' 31. 1846.

Schedel Ferencz,
igazgató.

TARTALOM.

	lap.
I. ARISTOTELES' KÖNYVE A' KÖLTÉSZETRŐL.	
HUNFALVI PÁLTÓL.	
Előszó	III
1. Feladat	5
2. A' művészet' különbsége arra nézve, mi által tör- ténik az utánozás	5
3. Kiket kell utánozni?	7
4. Hogyan kell utánozni?	8
5. A' költészet' eredetéről, 's mint oszlott el külön- féle nemre?	10
6. A' vigjátékról, 's a' költemény' és szomorujáték' különbségeiről	13
7. A' szomorujáték 's annak részei	14
8. Millyen legyen a' cselekvények' alkotása?	17
9. A' meséről	19
10. Mi a' költőnek tiszte 's miben különbözik a' tör- ténétirótól?	19
11. A' mesék' különbségei	22
12. A' fordulat és megismerés	22
13. A' szomorujáték, részei' nagyságára nézve	24

	lap.
14. Mit kell tekinteni 's mitől ovakodni a' mesealko- tóknek, 's mi fő a' szomorújátékban?	24
15. Hogyan kell félelmet és szánakozást ébresztetni?	26
16. Mi után kell törekedni a' jellemre nézve?	29
17. Megismerés' nemei	31
18. A' költő szem eleibe állítsa magának a' cselekvényt	33
19. A' szomorújáték' kötése és feloldása	35
20. A' gondolat és annak részei	37
21. A' kifejezésről 's annak részeiről	38
22. A' névről	41
23. A' kifejezés' erényéről	43
24. Az elbeszélő költészet (epos)	46
25. Mint különbözik az elbeszélő költészet a' szomo- rújátéktól, 's hogyan kell a' nem-igazat előadni?	47
26. Ellenvetések 's azoknak czáfolatai	50
27. A' szomorújátéki utánozás többet ér az elbeszélő költészetnél	55
Magyarázó észrevételek	58

II. HORATIUS EPISTOLÁJA A' PISÓKHOZ A' KÖLTÉSZETRŐL.

CZUCZOR GERGELYTŐL.

Előszó	71
A' Pisókhoz	73

III. LONGINUS' ÉRTEKEZÉSE A' FENSÉGESRŐL.

KIS JÁNOSTÓL.

Előszó	91
Rövid tudósítás Longin' életéről	94
A' fenségesről. 1. Bevezetés	98
2. Lehet-e a' fenségesre tanítani?	102
3. A' dagályról	104
4. A' fagyosról	109

	lap.
5. E' hibák' okai	114
6. Általmenetel a' fenséges' magyarázatára	115
7. A' fenséges' magyarázata	115
8. A' fenséges' forrásai	117
9. A' gondolatok' nagyságáról	120
10. A' nagy gondolatok' előadásáról vagy alkotásáról	127
11. Az auxesisről	132
12. Folytatás	135
13. Folytatás, és az utánozásról	139
14. Hogyan ítéltetik meg az írók saját munkáikat	141
15. A' képzelményes gondolatokról	143
16. A' figurákról	148
17. Folytatás	151
18. A' kérdésekről	153
19. A' kötszók' kihagyása	154
20. A' figurák' vegyítéséről	155
21. Folytatás	156
22. A' szók és gondolatok' rendének változtatásáról	157
23. Az egyes és többes számról	159
24. A' tömegszókkal élésről	161
25. Az idők' elcseréléséről	162
26. A' személyekről	162
27. A' történeti előadásmódnak színészetivel felcserélése	163
28. A' körülírásról	165
29. A' hibás körülírásokról	166
30. A' szók' megválasztásáról	167
31. Folytatás különösen a' közéletbeli szókról	168
32. A' figurák' halmozásáról	169
33. Hogy egyik író hibái mellett igen nagy, s a' más sík hibák nélkül igen közepszerű lehet	173
34. Folytatás és Hyperides' összehasonlítása Demosthe- nessel	175

	lap.
35. Csak a' nagy tölti be a' lelket	177
36. Folytatás és alkalmazás	178
37. A' leírásokról 's hasonlatosságokról	180
38. A' hyperbolákról	180
39. A' szólások' rendezéséről	183
40. A' mondatok' összefoglalásáról	184
41. A' szólások' összerendezésében vagy stílben elő- forduló hibákról	185
42. Folytatás	186
43. Az aljas szókról	187
44. Mi oka, hogy újabb időkben olly kevés fenséges elmék vannak?	189
Toldalék. Kivonat Schlosser' értekezéséből a' fen- ségről	196

IV. ANAXIMENES' RHETORIGÁJA KIS JÁNOSTÓL.

Előszó	207
Első rész	214
Második rész	220
Harmadik rész	230
Negyedik rész	234
Ötödik rész	237
Hatodik rész	239
Hetedik rész	239
Nyolczadik rész	244
Kilenczedik rész	247
Tizedik rész	248
Tizenegyedik rész	249
Tizenkettődik rész	250
Tizenharmadik rész	251
Tizennegyedik rész	252
Tizenötödik rész	254

	lap.
Tizenhatodik rész	256
Tizenhetedik rész	257
Tizennyolczadik rész	258
Tizenkilenczedik rész	262
Huszdik rész	262
Huszonegyedik rész	264
Huszonkettődik rész	265
Huszonharmadik rész	267
Huszonnegyedik rész	267
Huszonötödik rész	269
Huszonhatodik rész	271
Huszonhetedik rész	271
Huszonnyolczadik rész	272
Huszonkilenczedik rész	273
Harminczadik rész	280
Harminczegyedik rész	282
Harminczkettődik rész	283
Harminczharmadik rész	285
Harmincznegyedik rész	286
Harminczötödik rész	290
Harminczhatodik rész	295
Harminczhetedik rész	309
Harmincznyolczadik rész	312

I.

ARISTOTELES'

KÖNYVE

A' KÖLTÉSZETRŐL.

ARISTOTELIS

KÖNYVE

A KÖLTÉSZETRŐL.

SEPTIMI LEMERINUS. I.

E L Ő S Z Ó.

Nem tudós fejtegetésekkel Aristoteles' állításait támogatni vagy rendszerezni, sem a' bírálat' harczai-ba, mellyek e' könyv felett vívattak, vegyülni, volt 's lehetett czélom: én a' szöveget fordítottam, azt, hol szükségét láttam 's képes valék, néhány észrevétellel kísérvén, miben leginkább *Metastasio*' munkája: „*Estratto dell' arte poetica d' Aristotele, e considerazioni su la medesima*“ segített.

Aristoteles' Költészete, bár egyéb munkái az V. századtól fogva nagy hírben álltak az idők' szűnyadásai között veszeksző deák tudósok előtt, csak *Averrhois*' arab paraphrasisából lett ismeretessé latin fordításban, melly érthetlen vala, mivel Averrhois nem görög eredetiből, hanem syrus, vagy régibb rosz arab fordításból készítette. Az eredetit legelőbb *Vala György* fordította latinra, 's a' szöveg' helyreállításán is olaszok, *Robortello Ferencz*, *Madio Vincze*, *Victorio Péter* iparkodtak legjobb sikerrel. Kö-

vették majd az angolok, francziák, németek, 's alig van könyv a' tudós világban, melyet annyi felvilágosítás és magyarázat ért volna. De a' homályos nem lett világossá, 's a' zavar nem fejtett ki rendre. *Buhle* (Aristotelis opera omnia graece, ad optimorum exemplarium fidem recensuit, annotationem criticam, librorum argumenta et novam versionem latinam adiecit Jo. Theoph. Buhle, Argentorati, ex typographia Societatis Bipontinae, anno VIII.) így szól a' Költészetről: „An viros doctos adversarios habiturus sim, contendens, esse hunc pannum grammaticum a librario male sedulo consutum?“ 'S alább: „Mihi fit probabile, nos nec opus de poetica integrum, nec eius fragmentum integrum, sed tantum ex hoc fragmento excerpta habere.“

A' magyar olvasó, ki Aristoteles' Költészetével meg akar ismerkedni, jól teszi, ha előbb *Oedipus királyt* és *Iphigeniát Aulisban* átnézi, melyeket *Guzmics Izidór* fordított, 's a' m. t. társaság kiadott e' cím alatt: „Hellen classicusok magyar fordításokban. I. kötet.“ A' két görög mű' szemlélete által könnyebben helyezendi magát az olvasó Aristoteles' korába 's gondolkozásába.

A' KÖLTÉSZET.

I. Feladat.

A' költészetről 's nemeiről, arról, mi hatása van mindeniknek, mint kelljen a' meséket alkotni, hogy a' költés szép legyen, 's hány és milyen részekből áll minden neme; úgy szintén a' többiről is, mik ezen tanhoz tartoznak, fogunk szólni, azokról kezdvén legelőbb, mellyek természet szerint előbb valók.

II. A' művészetek' különbsége arra nézve, mi által történik az utánozás.

Az elbeszélő¹⁾ (hősi) költészet és szomorjáték, valamint a' vígjáték, dithyramb-költés, 's nagyobb részint a' fuvola- és kithar-zene, általában mind utánozások. De különböznek háromban, vagy *nemre mással*; vagy *mást* vagy *másként*, 's nem azon egyszerűen utánoznak. Mert valamint sokat színnel és rajzzal a' képirók (ki művészileg, ki szokásból), mások pedig szóval utánoznak²⁾; úgy az említett művé-

1) Azt hiszem, epopoeát legjobb *elbeszélő költészetnek* fordítani.

2) Más olvasás szerint: „Valamint színnel és testjáratással sokat utánoznak, még pedig (a' képirók) művészileg, vagy (a' színészek) szokásból; mások pedig szóval“ (utánoznak). A' szóvali utánozás alatt a' szava-

szetek folymér³⁾ beszéd és hangegyezés által teszik az utánozást, vagy mindeniket külön, vagy vegyest használván. Például, csak hangegyezés és folymérrel él a' fuvolázás és kitharozás, 's ha még más illyféle zene van, mint a' sípolás. Folymért hangegyezés nélkül használ a' lejtő művészet; ez is testjáratási folymér által utánoz jellemet, indulatot és cselekvést. Az elbeszélő költészet egyedül szókkal, azaz⁴⁾ szók mértékeivel utánoz, ezeket, mint máig teszi, egymással vegyítván, vagy csak egy mértéknemet használván. Különben nem volna név, melly közösen illeti Sophron és Xenarchos élet-ábráit (mimus) 's a' sokratesi párbeszédet⁵⁾, ha mindjárt jambus vagy elegius vagy másféle versekben írának is az utánozást⁶⁾. Ámbár az emberek *vers* (μέτρον) szóhoz *költeni* (τὸ ποιεῖν) szót adván, némellyeket elegiaköltőknek, másokat eposköltőknek neveznek, azokat nem

lási művészeteket érti. Rhetor. III. 1. mondja: a' szó (emberi hang) azon részünk, melly legjobban tud utánozni, ἡ φωνὴ παντὶν μιμητικώτατον τῶν μορίων ἡμῶν

3) Lásd: Magyarázó észrevételek. I.

4) Λόγοις ψιλοῖς ἢ τοῖς μέτροις úgy fordították, szókkal vagy verssel, λόγοις φιλοῖς alatt prózát értvén. Az ujak Castelvetro után ἡ szót explicatívának veszik. De λόγοις ψιλοῖς zene nélküli beszéd-e, nem tudom? miután Homeros' költeményeit énekelték, talán azon egyszerű zenét kell hozzá érteni, mellyről Észrevét. II. és IV.

5) Hiszik a' teosi Alexamenus által irt sokratesi beszédet érti Aristoteles, mellyek versekben lehettek.

6) Lásd: Magy. Észrevét. II.

utánozásról, de verselésről híván költőknek. Hisz úgy szokták azokat is nevezni, kik a' gyógyászatot vagy természettant írják versekben. Pedig Homeros és Empedokles között hasonlóság más nincsen, mint a' vers ⁷⁾, miért is amazt joggal nevezni költőnek, ez inkább természettudós mint költő. Hasonlóan ha valaki minden versnemet vegyítvén utánozna, mint Chairemon a' Kentaurost írta, minden versnemből vegyes rhapsodiát készítené ugyan, még sem volna költő. De azokról legyen az elég. — Vannak utánozások, mellyek az említetteket mind használják, t. i. folymért, zenét, szómértéket, mint a' dithyramb-költés és dal ⁸⁾, a' szomor- és vigjáték, mellyek úgy különböznek, hogy amazok mindeneket egyszerre, ezek helylyel használnak. Ebben áll a' művészetek' különbsége arra nézve, a' mivel történik az utánozás.

III. Kiket kell utánozni?

Minthogy az utánozók cselekvőket utánoznak, kik szükségkép vagy jók vagy roszak (a' jellemek is csak olyanok lehetnek, mert rosz és jó által különböznek egymástól): tehát vagy jobbakat, vagy rosszabbakat, vagy olyanokat mint mi vagyunk, utá-

7) Lásd: Magy. Észrevét. III.

8) A' dithyrambok Bakkhusnak, a' dalok (νόμοι) Apollónak dicséretére énekellettek.

noznak. ¹⁾ A' képirók is, Polygnotos t. i. jobbakat, Pauson rozabbakat, Dionysios magunkhoz hasonlókat festett. Világos innen, hogy az említett utánozások' mindenike szint ugy különbözik, 's hogy más lesz ha mást utánoz. Még a' lejtésben, fuvolázásban és kitharozásban is lehető ama' különbség, valamint beszédben és esupa versekben is; névszerint Homeros jobbakat, Kleophon hasonlókat, a' thasosi Hegemon pedig, ki első csinált paródiákat, és Nikochares, ki a' Deliaszt ²⁾ költötte, rozabbakat utánoztak. Hasonlóan a' dithyramb-költésben 's dalokban, mint a' persákat és kyklopokat Timotheos és Philoxenos írták, lehet utánozni ³⁾. E' különbség vagyon a' szomor- és vigjáték között is, mert ez rozabbakat, az jobbakat akar utánozni az élőknel.

IV. Hogyan kell utánozni?

2. Az, hogy mint utánoz valaki, teszi a' harmadik különbséget, mert vagy ugyanazzal ugyanazt lehet utánozni, midőn a' költő elbeszél (akár más személy képében, mint Homeros, akár maga képében 's személyét nem változtatva), vagy cselekvők és ha-

1) Nem erkölcsi értelemben, mint inkább állapotra, rangra nézve.

2) Delos' szigetének leírása. Némellyek δελιάς-t „une pol-troniade“ értettek.

3) Homályos hely, mellynek megfejtésében hiában iz-zadtak a' tudósok.

tók által. E' három különbség szerint, mint legelől mondtuk, t. i. hogy mivel, mit, és mint történik hát az utánozás, úgy hogy egyben Sophokles olyan utánozó mint Homeros, mert monnon¹⁾ jókat utánoznak, másban olyan mint Aristophanes, mert monnon cselekvőket utánoznak, honnan a' *drama* nevet is származtatják. Ezért a' dórok magokénak mondják a' szomor- és vígjátékot, még pedig ezt a' megarai dórok ('s ezek ugyan azért, mivel náluk népországlás vala, a' siciliai dórok pedig, mivel közölök való volt Epicharmos²⁾ költő, ki sokkal előbb élt *Chionides* és *Magnesnél*); a' szomorjátékot ellenben némelly peloponnesi dórok, az elnevezésről következően, magoknak tulajdonítják. Mert mind azok *koma*-nak nevezik a' város körüli falut, az athenaiak pedig *demos*-nak; úgy hogy *komödia* nem *komazein* (ünnepet járni, vigadni) szótól eredne, hanem onnan, hogy városból ki levén tiltva, *komákban* (falukban) tartózkodott. Azonkívül azok *tenni: drán*

1) *Monnon* mindketten, *monnó* mindkettő, lásd *Régi Magyar Nyelvmemlékek I. Köt.* Nem szabad-e, midőn a' jövődőbe nyúlunk, a' múltból is szedni 's avval is gazdagabbá tenni a' jelent? *Monnon*, *ketten* hasonlatosságára, rövid végtaggal.

2) *Epicharmos* Co szigetéből való, Syracusában Hierónál élt sokáig, innen siciliai költő neve. — *Chionides*, Suidas szerint Athenében közvetlenül a' peloponnesi háború előtt irt vígjátékokat. — *Magnest* Aristophanes a' régi vígjáték' első költőjének nevezi.

mondják, nem *prattein*, mint az athenaiak. Ennyi legyen mondva arról, hány és millyenek az utánozás különbségei.

V. A' költészet' eredetéről, 's mint oszlott el különféle nemre.

A' költészet általán véve két okból, 's pedig természetesenből látszik eredni ¹⁾. *Utánozni* az ember' tulajdonsága, kis korától fogva (sőt úgy különbözik más állatoktól, hogy leginkább utánoz 's első tanulasit utánozás által teszi); azután *mindnyájan örülünk* utánozványon ²⁾. Ezt bizonyítja, mit a' műveknél tapasztalunk; mert mit magát nem szívesen látunk, annak képét, ha szorgalmasan van festve, örömmel nézzük, például a' legrútább állatok' képeit, 's a' halottakét. Oka pedig, hogy tanulni nem csak bölcselőnek kedves, de másnak is, ha hamar juthat hozzá. 'S azért szeretnek képeket nézni, mivel az által tanulnak 's következtetik, hogy mit jelent, például, hogy maga a' néző az: ha pedig a' tárgyat előbb nem ismerték, a' gyönyört nem az utánozás okozza, hanem a' szorgalom, a' szín vagy más illyféle. Természetes tulajdonságunk levén az utánozás, hangegyezés és folymér (mert hogy a' szók' mértékei vagy versek a' folymérnek részei, világos) kik azokra külö-

1) Lásd Magyar. Észrevét. IV.

2) Lásd Magyar. Észrevét. V.

nösen születtek, lassanként mívelvén azokat, rögtönzésekből a' költészetet támasztották. 'S az a' költők' jellemei után oszlott nemekre. A' tisztességek szép tetteket utánoztak, a' ledérebbek pedig rosákat, előbb gúnyokat költvén, mint amazok dalokat és dicséreteket. Az utolsóknak ugyan Homeros előtt nem birjuk semmi költeményét, ámbár hihető sok volt: de azóta élt iróké van, mint Homeros *Margitese* ³⁾ 's egyéb hasonló, mellyekben már az illő jambus mérték van meg, 's innen *iambeionnak* híjuk a' gúnyt, mert e' versnemben gúnyolták egymást (*ἰαμβίον*). A' régiek tehát hol hőskölteményeket hol gúnyokat irtak. De Homeros valamint komolyra nézve leginkább volt költő (mert egyedül ő nemcsak jól utánozott, hanem cselekvési utánzásokat is készített), úgy a' vígjátéknak is első mutatta mintáit, nem gúnyt, hanem nevetségeset adván elő; miért is Margites úgy áll a' vígjátékhoz, mint az Ilias és Odysseia a' szomorujátékhoz. Előtünvén pedig a' szomor- és vígjáték, azok, kik gondolkozásoknál fogva egyikéhez hajlongtak, gúnyok helyett vígjátékokat 's elbeszélő költemény helyett szomorjátékokat irtak, ezek nagyobb 's többre becsült művek levén amazoknál. Nem tartozik ide vizsgálni, valljon a' szomorjáték, mind ma-

3) *Aristoteles* Homerosnak tulajdonítja Margitest, *Suidas* pedig *Pigresnek*, kié, mint hiszi, a' *Batrach omyomachia* is. Állt az *Hephaestion* szerint, hexameterek közé szúrt jambicus versekből.

gában, mind a' színre nézve, tökélyes-e már. Eleinte rögtönzések levén, úgy az, mint a' vígjáték, amazt azok, kik dithyrambokat, ezt olyanok, kik phallosdalokat ⁴⁾ irtak, (mellyek máig sok városban divatoznak), képezték ki lassanként, mindenikéhez annyi tevén hozzá, mennyire belátások ért. Így a' szomorjáték sok változáson keresztül menvén, megállapodott, miután a' neki saját alakhoz jutott vala. A' színeszek' számát ugyan egyről kettőre szaporította Aeschylus, ki a' kart is összébb vonta, 's a' fő szerepet hozta be: Sophokles három színészt és diszítményeket használt ⁵⁾. Nagyságát tekintve, rövid mesékből és nevetséges beszédekből, mert eredetben gúny volt, később nőtt ki; versnemére nézve, nyolczlábú trochaeusai jambusokká lettek, mert eleinte nyolczlábú trochaeusokkal élt, mivel az által a' költés gúnyolóbb és lejtésre alkalmasb lett. Meglevén a' nyelv, a' természet magától találta meg az illő versnemet, mert jambusokkal élünk leginkább. Minek jele, hogy a' mindennapi beszédben legtöbb jambus fordul elő: ritkán ejtünk hexametert, 's azt is csak, midőn a' közönséges beszéd hangját elhagyjuk. Azonkívül még sok episodium ⁶⁾ 's egyéb által bővitetett ki a' szomorjáték. Ezekről elég annyi: mert nem kis munka volna mindent egyenként előadni.

4) Bakkhus' ünnepeire való trágár énekek.

5) Lásd Magyar. Észrevét. VI.

6) Nekünk az most *mellékcselékvény*, de lásd Magyar. Észrevét. VI.

VI. A' vígjátékról, 's a' hősköltemény és szomor-játék' különbségeiről.

A' vígjáték, mint mondtuk, rosztat utánóz, de nem egészen alávalót, hanem olyan rútat, mellynek része a' nevetséges. Mert a' nevetséges fájdalom és veszély nélküli hiány és rútság, például, arcz nevetséges, ha fájdalom nélkül rút és torz. — Mellyek már a' szomorjáték' változásai, 's kik által lettek, nem titok: de a' vígjátéké, mivel eleinte nem becsültetett, nincsenek tudva; a' színészi kart is későn adta meg a' felsőség, mind addig önkénytesekből állt. Még midőn bizonyos mintáival birt is, kevés költője említették. Ki hozta be a' személyeket, az előszót, vagy a' színészek' szokását, 's mi még oda tartozik, mind ismeretlen. Meséit Epicharmos és Phormis ¹⁾ kezdték költeni. Siciliából jött az első vígjáték. Az athenaik között Krates irt első illy meséket vagy játékokat, a' jambust (gúnyolást) elhagyván.

Az elbeszélő költészet abban, hogy komolyokat utánóz, hasonló a' szomorjátékhoz, kivéve a' versnemet: de különbözik tőle, hogy csak egyszerű ²⁾

1) *Phormis* syracusai volt, Gelonak kedves embere, élt a' LXXVII olymp. az az 460 körül Kr. előtt.

2) Nem tudom, mit ért *egyszerű vers*, μέτρον ἁπλοῦν alatt, egyfélé-t-e vagy inkább egyelkülétűt, ha szabad így mondanom. A' drámában a' karnak lyrai ömledezései vannak, tehát azokban a' versek nem egyfélék.

versből áll, elbeszél 's hosszú. A' szomorjáték' tárgya t. i. leginkább egy nap alatt igyekszik lejárni, vagy kevéssel tovább tartani ³⁾: az elbeszélő költés határtalan ideű, 's ebben különbözik amattól; jól lehet előbb a' szomorjátékban szint azt tették, mit az eposban. Részeik vagy közösek egymással, vagy a' szomorjáték' sajátai; innen ki a' jó és rossz szomorjátékot meg tudja itélni, az ért az eposhoz is. Mert mie az elbeszélő költészetnek van, azt bírja a' tragódia is: de mie ennek van, nincs meg mind az eposban.

VII. A' szomorjáték 's annak részei.

A' hatlábu versbeli utánozásról (eposról) 's vígjátékról később fogunk szólni: most a' szomorjátékot vesszük tekintetbe, lényének határozatát az eddig mondottakból merítvén. *A' szomorjáték tehát komoly, teljes és nagysággal bíró cselekvény' utánozása, mellynek mindenik részében sajátságosan ékesített nyelv van, melly cselekvők 's nem elbeszélés által történik 's szánakozással és félelemmel az indulatokat tisztítani akarja. Ékesített nyelvnek azt nevezem, mellyben folymér, hangegyezés és ének van; részek sajátságos nyelvének azt, hogy némelylyike csupa vers, más ének által is hat. Mivel pedig cselekvők teszik az utánozást, mindenek előtt a' lát-*

3) Lásd Magyar. Észrevét. VII.

vány' elrendelése is lesz a' szomorjáték' egyik része, azután a' zenészet és szóbeli kifejezés; mert ezekkel történik az utánozás. Nevezem már szóbeli kifejezésnek a' versek' alkotását: zenének azt, mi minden emberre hat. 'S mivel a' szomorjáték cselekvénynek utánozása, melly cselekvők által történik, kik jellem és gondolkozás után szükségkép valamilyenek (a tényeket is azok után ilyen vagy olyanoknak nevezzük): tehát két források van a' cselekvényeknek, gondolkozás és jellem, 's ezek szerint vagy érnek czélt vagy nem. A' cselekvénynek utánozása a' mese; mesének hívom a' tettek' alkotását, jellemnek, miszerint a' cselekvőket valamilyeneknek nevezzük; gondolkozásnak, mi által a' beszélők valamit mutatnak vagy véleményöket nyilvánítják. Minden szomorjáték tehát okvetlenül hat részt foglal magában, mellyeknél fogva az bizonyos miségü, ugymint: mesét, jellemet, szóbeli kifejezést, gondolkozást, látványt és zenét. Kettő, mivel utánoz, egy, mint utánoz, 's három, miket utánoz: azonkívül nincs egyebe. Azon részeket, mondhatni, majdnem minden költő használja; mert minden színműben van látvány, jellem, mese, kifejezés, zene és gondolkozás. De mindennél nagyobb a' cselekvény' alkotása; mert a' szomorjáték nem embereket utánoz, hanem cselekvéseket, életet, boldog- és boldogtalanságot. A' boldogság és boldogtalanság cselekvésben áll; czél is cselekvés nem millyenség. Már jellemtől függ a' millyenség, cselekvéstől pedig a' boldog- 's nem bol-

dogság: tehát a' költők nem utánoznak jellemet, hanem azt cselekvés által fejezik ki. Igazán hát a' cselekvény és mese a' szomorjáték' célja; a' cél pedig nagyobb mindennél. Továbbá cselekvés nélkül nem lesz szomorjáték, de lehet jellem nélkül. 'S az új költők szomorjátékai többnyire jellem nélküliek, sőt általában sok költőnél van az úgy. A' képirók között is Zeuxis úgy áll Polygnotoshoz képest: mert ez jó jellemfestő, annak festése pedig nem bír jellemmel. 'S ha valaki sorban jellemes beszédek, jól készült kifejezést és gondolatokat rakna össze, mind az még sem tenné szomorjátékot: ellenben, a' melly azokra nézve hiányos volna bár, de mesét és cselekvések' alkotását foglalna magában, szomorjáték volna. Szint-ugy a' festészethen. Ha valaki sűrűn mázlná is fel a' legszebb festékeket, még sem gyönyörködtetne úgy, mint ha képet rajzolt volna; mert a' festészet is cselekvést utánoz, 's azért leginkább cselekvőket.

Azok után a' mese' legfontosabb részei, mik által a' szomorjáték kiváltképen hat a' lélekre, a' fordulat és megismerés ¹⁾).

Valóban is a' kezdők előbb birnak kifejezéssel és jellemmel kitűnni, mint cselekvényt alkotni, mi majdnem minden régi költőnél is látható. A' szomorjáték' fője, 's mintegy lelke tehát a' mese; másodika a' jellem; harmadika a' gondolkozás. Ez nem egyéb,

1) Ezen pont bizonyosan nincs a' maga helyén; mivel a' következőben folytatja az előbbi anyagot.

mint elő tudni adni, mi a' dologból foly 's vele meg-
egyezz: azt beszédekben a' politika és retorika ta-
nítja. — A' régiek politikai, az újak retorikai szó-
lókat költenek. — *Jellem* az, mi a' szándék millyen-
ségét nyilvánítja. Innen azon beszédek, melyekből
nem világos mit választana a' beszélő, 's mit kerül-
ne, nem birnak jellemmel. *Gondolkodás* az, mi ál-
tal jelentjük, hogy van valami vagy nincsen, szó-
val, mi által valamit kimondunk. Negyedik a' *szóbe-
li kifejezés*. Nevezem pedig, mint már is mondtam,
a' szók általi előadást kifejezésnek, mi versekben és
beszédekben egyenlő hatása. Az ötödik rész (ez öt
rész között) legédesebb, a' *zene*. A' látvány hat ugyan
a' lélekre, de legművészetlenibb, 's legkevésbé tar-
tozik a' költészethez. A' szomorjátéknak előadás és
színészek nélkül is van hatása; azonkívül a' látvány'
készítése inkább a' disztók' mint a' költő' dolga.

VIII. Millyen legyen a' cselekvénynek alkotása?

Meg levén azok határozva, mondjuk el már mily-
lyen legyen a' cselekvény' alkotása, mivel az legna-
gyobb és első a' szomorjátékban. Nekünk a' szomor-
játék teljes, egész 's nagysággal biró ténynek utáno-
zása: mert van egész nagyság nélkül is. *Egész* már
az, minek eleje, közepe és vége van. *Eleje*, mi nem
szükségkép más után vagyon, maga után pedig van
vagy leszen más. *Vége* az ellenkező, mi t. i. más után
vagy szükségkép vagy többnyire következik, utána

pedig nincs semmi. *Közepe*, mi maga is más után van, utána is más következik. Kik tehát meséket jól alkotnak, nem kezdik akárhol, 's nem végezik akárhol, hanem az említett fogalmak szerint teszik. Azután a' szép, az állat, 's minden, mi részekből áll, azokat nem csak rendezetten birja, hanem nagysága is van, még pedig nem akármilyen: mert a' szépet nagyság és rend teszi. Azért az igen kicsiny állat nem lehet szép, mivel az észrevehetlen időben történt látás összefoly; sem nem az igen nagy, mivel a' látás nem egyszerre történhetik meg, 's a' néző részt és egészet össze nem foghat látásában, p. o. ha mérföldnyi hosszú állat volna. Valamint tehát emberi testen úgy mint állaton nagyságnak kell lenni, melly a' szemléletben összefoglalható legyen: azonkép a' mese is hosszú legyen, de az emlékezet által megfogható. A' hosszúságnak az előadás és nézés szab határt, nem a' művészet: mert ha száz szomorjátékot kellene előadni, óraszámra (vizi-óra, klepsydra után) adnák, mint hír szerint történt is hajdan. A' cselekvénynek ellenben a' természet szab határt: mindig szebb azonban a' nagyobb, míg egyszerre felfogható. Egyenesen meghatározva mondjuk tehát: a' melly nagyságban, egymás után történvén az események, átmenet van szerencsére szerencsétlenségből, vagy szerencséből szerencsétlenségre, az a' nagyság' illő határa.

IX. A' meséről.

A' mese egy, nem, mint állítják, ha egyről szól, mert egygyel sok és különféle történhetik, mellynek néhány nem teszen egyet; hasonlóan egy ember sokat tehet, melly nem lesz egy cselekvény. Hibáztak hát mind azok, kik Herakleist, Theseist és illyféle költeményt irtak, azt gondolván, mivel Herakles (Hercules) egy, a' mese is róla egy. Homeros ellenben, valamint egyébben kiválik, úgy azt is helyesen fogta fel akár művészet, akár természet után. Az Odysseiában nem mindent beszélt el, mi Ulyssessel történt (például hogy a' Parnassuson sebet kapott, hogy katonaszédéskor elmeháborodást tettetett, mellyekből ha egyik történik, sem szükségkép sem valószínűleg nem következik a' másik), hanem egy cselekvényről, millyent értünk, költötte az Odysseiát, azonkép az Iliást is. Valamint tehát más utánozó művészetben az utánozás egyről van, úgy a' mesének is, mivel tényt utánoz, egyet, még pedig egészet kell utánoznia, 's a' cselekvény' részeit úgy összeilleszteni, hogy egyiknek elmozdításával vagy elvételeivel változzék 's bomoljon az egész. Mert a' minek ott léte vagy hía változást nem teszen, az oda nem tartozik.

X. *Mi a' költőnek tiszte 's miben különbözik a' történetirótól?*

A' mondottakból világos, hogy a' költőnek nem tiszte a' történeteket elbeszélni, hanem azt, mi va-

lószerűleg vagy szükségkép történhetik ¹⁾. Mert történetíró és költő nem azzal különböznek egymástól, hogy versben vagy vers nélkül beszélnek — Herodotus' munkáját versekbe lehetne foglalni, még sem volna azért kevesbbé történeti előadás, mint vers nélkül — hanem úgy különböznek, hogy amaz történeteket beszél el, ez pedig, mik történhetnének. Azért is egyetemibb ²⁾ és kitünőbb a' költemény mint a' történet, mert az általánost, ez egyeseket ad elő. *Általános* az, hogy kihez mi illik szükségkép vagy valószínűleg tenni vagy mondani, mire a' költés irányoz, midőn neveket választ: *egyes* pedig, hogy mit tett vagy szenvedett Alkibiades. A' vígjátékban már nyilván úgy van, mert valószínűség szerint alkotván a' mesét, akármi neveket fölvesznek, 's nem írják azt, mint a' gúnyírók, bizonyos egyesekről. De szomorjátékban ragaszkodnak történeti nevekhez ³⁾ 's oka, hogy a' lehetséges hihető: mert a' mi nem történt még, azt nem gondoljuk lehetségesnek; a' mi pedig megtörtént, az lehető, különben nem történt volna meg. 'S még úgy is némelly szomorjátékban egyikét

1) „és lehetséges“ καὶ τὰ δύναντα, mit magyarázatnak vesznek.

2) Megvallom, Aristoteles' nyelvében eddigi járatlanságom miatt nem tudom tisztán, mit jelent a' φιλοσοφώτερον, mit *egyeteminek* fordítottam. Ha, mint mások, *philosophicus*abbnak mondom, nem lesz világosabb a' kifejezés a' szokottabb szóval.

3) Lásd Magyar. Észrevét. VIII.

ismeretes néven kívül, a' többi mind költött; másokban egy ismeretes sincs, például Agathon' Virágában, ebben úgy a' cselekvény mint a' nevek képzeletiek 's mind a' mellett tetszik. Azért nem is szükség a' ránk hagyott mesékhez, melyekből a' szomorjátékok lettek, ragaszkodni: sőt nevetség azt tenni, midőn az ismeretes is csak kevés előtt ismeretes, 's még is tetszik. Világos tehát ezekből, hogy a' költő inkább mesénél mint versnél fogva költő, mivel utánozás teszi azzá; utánoz pedig tetteket. 'S használjon bár történeteket, azért nem kevesbbé költő: mert hogy valóban történtek, a' miatt lehetnek olyanok, mint szükségkép vagy valószínűleg kell lenniök, hogy használhassa a' költő. A' mesék ⁴⁾ és cselekvények' legroszabbjai a' *beszöktetések* (episodi tények). Nevezem beszöktetéses mesének azt, melyben sem valószínűleg sem szükségkép nem függnék össze a' beszöktetések. Illyeneket a' rosz költők akaratlanúl irnak, a' jók pedig a' színészek' ⁵⁾ kedviért; mert előadásokat készítvén 's a' mesét lehetőségig kinyújtván, kénytelenek az egymásutánit néha megszakítani.

Minthogy a' szomorjáték nem csak teljes cselekvényt, hanem ijedelmet és szánakozást is utánoz, (ezek pedig leginkább úgy támadnak, ha mi várako-

4) A' szövegben áll: τῶν δὲ (ἀπλῶν) μύθων, az egyszerű meséknek: de ἀπλῶν szót helytelenül becsuszotttnak hiszik.

5) Lásd Magyar. Eszrevét. IX.

zás ellen, de kivált másért történik; mert a' csuda nagyobb ha nem származik esetből, miután azok, melyekben némi szándék látszik, csudásabbak — millyen az, hogy Argosban Mitys' szobra azt ölte meg, ki halálát okozta vala, rádölvén, midőn az a' szobrot nézé — mert gondolni lehet, hogy nem esetből történtek) tehát okvetlen szebbek az illy mesék, melyek ijedelmet és szánakozást is okoznak.

XI. A' mesék' különbségei.

A' mesék vagy *egyszerűek* vagy *bonyolodottak*, mert a' cselekvények is, melyeknek azok utánozói, olyanok. *Egyszerű cselekvény* az, melly, mint állítottuk, egymásutáni 's egyszerű levén, fordulat és megismerés nélkül ér kifejlést: *bonyolodott* az, melly vagy megismerés vagy fordulat, vagy monnó (mind kettő) által jut kifejléshez. 'S annak a' mese' alkotásából úgy kell folynia, hogy az előbb történetekből szükségkép vagy valószínűleg következzen. Mert nagy különbség ám, valljon *egymásért* vagy csak *egymásután* történik-e valami.

XII. A' fordulat és megismerés.

A' *fordulat* (περιπέτεια, peripetia) mint mondván van, a' történetnek ellenkezőre való változása, melly valószínű vagy szükséges. Ugy Ödipusban a' hírnök elmondván kicsoda Ödipus, őt felvidítandó

's anyja iránti félelmétől megszabadítandó, az ellenkezőt okozza; 's Lynceusban az, ki halálra vitetett, és Danaos, ki őt ölendő követte, úgy fejlett ki a' történet, hogy miatta ez halt meg, amaz pedig megszabadult.

A' megismerés (*ἀναγνώσις*, agnitio), mint már neve is mondja, a' nem tudásból tudásra vagy bárárságra, vagy gyűlöletre való változás azokra nézve, kik boldogságra vagy boldogtalanságra szánvák. A' legszebb megismerés az, mellyel együtt fordulatok is történnek, mint Ödipusban. Van több más megismerés is, mert mondtuk, származhatik nem élőkre 's akármire nézve, továbbá abból, ha ki mit teszen vagy nem teszen: de legkiválóbb a' mese 's cselekvés általi megismerés, mellyről szóltunk. Mert illy megismerés és fordulat szánakozást vagy félelmet is okoz: pedig feltettük, hogy a' szomorjáték illy cselekvénynek utánozása. Azonkívül illyenből boldogulás is vagy nemboldogulás következik. — Mint-hogy a' megismerés valaminek ismerése, tehát vagy egyikre nézve történik csak, midőn a' másik tudva van, vagy monnon ismerkednek meg. Úgy Iphigenia levél által lett ismeretessé Orestes előtt, ennek pedig más ismertetésre volt szüksége Iphigenia előtt. — Arra nézve két része van hát a' mesének, fordulat és megismerés, harmadika az indulat. A' fordulat és megismerésről szóltunk: az *indulat* ellenben veszélyt vagy fájdalmat okozó cselekvés, például, ha szemünk' láttára ölés, nagy fájdalmak, sebesítés stb történnek.

XIII. A' szomorjáték részei nagyságára nézve.

A' szomorjáték' miségi részeiről, melyeket alakok gyanánt kell használni, már szoltunk: azon részei pedig, melyekből nagyságára nézve áll, ezek: prologos, episodos, exodos, choros, 's ez vagy parodos vagy stasimon. Ezek minden szomorjátékban vannak; különösek a' színészek által előadott ének ¹⁾ 's a' kommos (kar és színészekről előadott ének).

Prologos mind az, mi a' karnak parodosa (kezde) előtt van. *Episodos* (közbülső cselekvény) azon rész melly a' karnak egész éneke között van. *Exodos* (kimenet) azon rész, melly után többé nem énekel a' kar. A' *choros parodosa* (kar kezdése) az egész karnak első mondása; a' *choros stasimonja* (álló karnak éneke) azon ének, melly anapaestus és trochaeus nélkül foly ²⁾. *Kommos* ³⁾ azon siránczó ének, melyet a' kar a' színészekkel együtt énekel ⁴⁾.

XIV. Mit kell tekinteni 's mitől óvakodni a' mesealkotóknak, 's mi fő a' szomorjátékban?

A' mondottak után szükség előadni, mit kelljen tekinteni 's mitől óvakodni a' mesealkotásban, 's mi

1) τὰ ἀπὸ τῆς σκηνῆς el is hagyják, a' kommosnál egyébként nem tartván, mivel ezt Aristoteles alább magyarázza, τὰ ἀπὸ τῆς σκηνῆς pedig nem említi többé.

2) Azaz lassú 's méltóságos hangú.

3) κόπτω ütök, mivel éneklés közben fejet és mellett vergettek.

4) Lásd Magyar. Észrevét. X.

fő a' szomorjátékban. Minthogy szép szomorjáték' alkotása ne egyszerű, hanem bonyolodott legyen, melly félelmet és szánakozást utánozzon (mert ez sajátja illy utánozásnak): világos legelőbb, hogy sem jámborokat szerencséből szerencsétlenségbe (mert ez nem félelmes, sem szánandó, hanem utálatos), sem gonoszokat szerencsétlenségből szerencsébe (mert az legkevesebb szomorjátékba való, mivel semmit sem bír mi szükséges, nem levén sem érdekes, sem szánandó, sem félelmes), sem igen roszt szerencséből szerencsétlenségbe nem szabad helyezni (mert illy alkotás megindítaná ugyan az emberi érzelmet, de nem a' szánakozást és félelmet: mivel amaz támad, ha valaki méltatlanul nyomorog, ez ha magunkféle szerencsétlen; szánakozás tehát az ártatlant, félelem a' hasonlót illeti: olyan történet pedig sem nem szánandó sem nem félelmes). A' közbülső marad hátra, 's az olyan, ki sem erény és jogosság által ki nem tűnik, sem gonoszságnál fogva nem esik bajba, hanem olyanok' vétke miatt, kik hírben és szerencsében vannak, mint Ödipus és Thyestes, 's az illy családokból eredt kitünő férfiak. Szükség az is, hogy a' szép mese inkább egyes legyen 's nem kettős, mint némelyek állítják; 's hogy nem szerencsétlenségből szerencsére történjék a' változás, hanem ellenkezőleg, nem is gonoszság miatt, hanem olyannak, mint mondtam, vagy inkább jobbnak mint rozsbabnak vétke miatt. Ennek bizonyossága, hogy az előtt a' költők majdnem valamennyi történt mesét használtak: most

ellenben néhány nemzetségről költik a' legszebb szomorjátékokat, ugymint Alkmaeon, Ödipus, Orestes, Meleager, Thyestes, Thelephosról, 's ha kik még azonkívül nagyokat tettek vagy szenvedtek. — A' művészileg legszebb szomorjátékot illy alkotás teszi. Hibáznak tehát kik Euripidest azért feddik, hogy legtöbb szomorjátékai szerencsétlenségbe mennek ki, holott az helyes: 's ennek legnagyobb bizonyága, hogy az illy művek, ha színen jól adatnak, legtragikusabbak, 's Euripides, bár a' többbit nem jól kezeli, még is legtragikusabb költő. Másod helyen van, bár némellyek elsőnek tartják, azon szomorjáték, melly kettős alkotásból áll, mint az Odysszia, 's jóra úgy mint rosszra nézve ellenkezőleg végződik. Úgy látszik, a' nézők' gyengesége miatt tartatik elsőnek; 's az engedékeny költők azok' kívánsága szerint dolgoznak. Pedig nem ezen gyönyör származik a' szomorjátékból, melly inkább a' vígjáték' sajátja, mert ebben, kik a' mese szerint legnagyobb ellenek, mint Orestes és Aegisthos, végre barátkozottan mennek ki, 's egy sem hal meg másért.

XV. Hogyan kell félelmet és szánakozást ébresztetni?

A' félelmes és szánandó részint látványból származik, részint cselekvés' alkotásából, mi többet ér 's jobb költőknél találhatik. Mert nem látva is olyan legyen a' mese, hogy a' cselekvény' hallgatója belé borzadjon, 's szánakozzék a' történetek miatt, mit ta-

pasztal, ki Ödipust hallja. De látvány által ébreszteni félelmet vagy szánakozást, nem művészi, hanem költséges. Kik pedig látványnyal nem félelmet, hanem iszonyodást akarnak támasztani, messzi maradnak a' szomorjátéktól, melly nem valamennyi gyönyört gerjeszthet, hanem csak a' neki sajátot. 'S mivel a' szánáson és félelmen való gyönyört utánozás által kell felköltetni, szükség hogy az a' cselekvényből eredjen. Nézzük hát, mi rettenetes, mi szánakozásra méltó a' történetekben. Olly tények (mellyekben rettenetes és szánandó van) szükségkép vagy barátok, vagy ellenek, vagy olyanok között folynak, kik sem nem barátok, sem nem ellenek. Ha már ellen ellentől, nem okoz szánakozást, akár azt teszi, akár csak szándékozik, kivéve hogy indulatot ébreszt; hasonlókép midőn a' cselekvők sem nem barátok, sem nem ellenek. De ha barátok között történik a' szenvedés, például, ha testvér testvért, vagy fiú atyát, vagy anya fiút, vagy fiú anyát öl vagy akar ölni, az okoz szánakozást, 's az illy eseteket kell keresni. A' régiségtől átjött meséket nem szabad elváltoztatni, milylen az: hogy Klytemnaestra Orestestől, 's Eriphybe Alkmaeontól öletik meg; de a' költő újat is gondoljon ki, 's a' hagyományos mesékkal helyesen éljen. Mit értek pedig helyes alatt, világosabban kifejtem. A' tény olyan lehet, mint a' régiek költötték, hogy a' cselekvő tudja mit teszen; így költötte Euripides a' gyermekölő Medeát. Lehet olyan, hogy nem tudva teszi a' rettenetést, 's később fedeztetik fel a' ba-

rátság, mint Sophokles' Ödipusában ¹⁾, 's ilyen hol cselekvényen kívül hol belül történik, mint *Astydamas'* *Alkmaeonjában* ²⁾ vagy millyen *Telegonos a' Megsebesített Ulyssesben* ³⁾. Harmadik eset, ha valaki nem tudva, szándékozik förtelmet elkövetni, de megismeri mielőtt teszi. Ezeken kívül más lehetetlen: mert vagy szükségképen vagy nem, 's azt vagy tudva vagy nem tudva, teszik a' rettenetést. De ki tudva szándékozik 's még sem teszi, legroszabb, mert az gyalázatos, nem szomorú, sem indulatot nem indít; azért is soha, vagy legalább ritkán költenek illyet, mint *Antigonében* *Haemon Kreont* szándékozik megölni. Másod helyen van, ha kiviszi a' cselekvő, de jobb ha nem tudva teszi 's a' tett után megismeri, mert abban nincs förtelem, 's az ismerés megrázkodtat. Legjobb még is az utolsó, millyen az: *Kresphontében* ⁴⁾ *Merope* fiát szándékozik megölni, de nem öli meg, mert megismeri; (hasonlóan *Iphigeniában* a' nővér fitestvérét, mielőtt feláldozza; *Antiopében* a' fiú anyját ismeri meg, mielőtt kiadja). 'S azért, mint már előbb mondtam, nem sok nemzetségről vannak a' szomorjátékok, mert tárgyat keresvén a' költők, a' mesékben találtak olyasmit, nem művészet de esetből készet: innen találkoznak néhány családnál, mely-

1) Lásd Magyar. Észrevét. XI.

2) *Suidas* két tragicus *Astydamast* említ.

3) Azt hiszik, e' színművet *Chaeremon* írta.

4) *Euripides'* színműve, melyből csak töredékek maradtak.

lyekben illy szenvedések történtek. A' cselekvénynek alkotásáról, 's hogy millyenek legyenek a' mesék, elég mondatott már.

XVI. Mi után kell törekedni a' jellemre nézve?

Négy az, mit a' jellemben tekinteni kell. Első és fő hogy *jó* legyen; lesz pedig úgy, ha, mint mondtam, a' beszéd vagy cselekvés valami szándékot nyilvánít (rosz jellem ha roszt, jó jellem ha jót). 'S van minden nemnek jelleme; lehet jó asszony és szolgális, ámbár amaz hitvány ¹⁾, ez egészen roszt. Második hogy *illő* legyen; mert bátorság jellem, de asszonyhoz nem illő férfiasnak vagy szörnyűnek lenni. Harmadik hogy (a' képzzettel) *egyenlő* legyen ²⁾, mi más, mint jónak vagy illőnek rajzolni a' jellemet. Negyedik hogy (magával) *egyező* legyen, bár az, ki jellemet szolgáltat 's mi utánozunk, nem egyező tulajdonnal bír is ³⁾, mégis egyezőleg ellenkező legyen. Szükségtelenül gonosz jellemnek példája Menelaos Orestesben; helytelené 's nem illőé Ulysses' sirása a' Scyllában és Menalippe ⁴⁾ beszéde; a' képzzettel nem

1) Lásd Magyar. Észrevét. XII.

2) Azaz, Achillest bátornak képzeljük, tehát ollyannak fessük is.

3) Achilles p. o. sírhat, még se váljék pityergővé.

4) Talán euripidesi műben fordul elő a' síró Ulysses. Menalippe hasonló nevű szomorjátékban forgó beszéd által el akarja atyjával hitetni, hogy istállóban talált gyermekei ökrök szülöttei lehetnek, mint halicarnasi Dionysius beszéli.

egyezőé Iphigenia Aulisban, mivel a' könyörgő Iphigenia semmiben nem egyez meg a' későbbivel. A' jellemnek is, mint a' cselekvény' alkotásában, a' szükségést vagy valószínűt kell keresni; hogy ez vagy az szükségképen vagy valószínűleg beszéljen vagy cselekedjék valamit, 's ez vagy az szükségképen vagy valószínűleg történjék más miatt. Tehát a' meséből folyjon annak feloldása, 's ne *színi fortély*ből (*Deus ex machina*), mint Medeában, vagy az elindulás Trójából az Iliásban. De *színi fortély*lyal élhetni abban, mi a' színműven kívül van, azaz, mi előtte volt 's ember nem tudhat, vagy mi utána lesz, 's előre jelenteni vagy hirdetni kell: mert megengedjük, hogy az istenek mindent tudnak. De magában a' cselekvényben ok nélkül ne legyen semmi, vagy a' szomorjátékon kívül csak, mint Sophokles' Ödipusában. — Minthogy a' szomorjáték jobbaknak utánozása, tegyünk úgy, mint jó képirók tesznek, 's valamint azok, midőn saját képet ábrázolnak, azt hasonlónak tevén szebbnek festik: úgy az utánozó költő is a' haragból szelídből stb szelídség vagy durvaság' példányát rajzolja, mint Agathon és Homeros rajzolták Achillest. Ezeket kell hát szem előtt tartani, valamint azon érzéseket is, mellyek a' szükségeseken kívül ⁵⁾ kísérik a' költészetet, mert azok körül is gyakran hibáznak. Azonban arról más könyvekben szóltam ⁶⁾.

5) Mellyek a' színművi költészetten kívül diszítványból, zenéből st támadnak.

6) Nem tudni mi könyveket ért, talán *Αἰδουκαλαίαι*, vagy

XVII. *Megismerés' nemei.*

Mi a' megismerés, mondva van, nemei pedig ezek. Az első 's legkevesbbé művészi, mellyel többnyire szorultságból élnek, jelek által lesz. A' jelek vagy *természetesek*, például a' *lándzsa*, mellyet a' föld' szülöttei (terrigenák) viselnek; *csillagok*, millyeneket használt Karkinos Thyestesben; vagy *szerzetek*, mellyek a' testen vannak, mint sebhelyek, 's a' testen kívül, mint nyakperecz 's Tyróban a' bölcső. Azokat is jobban 's rozszabbul lehet alkalmazni, például, sebérol Ulysses máskép ismertetett meg a' dajkától, máskép a' kondásoktól. Mellyek hitegetés végett használvák, 's más illyneműek, kevesbbé művésziek; de mellyeket az eset szolgáltat, mint a' *mosásban* ¹⁾, jobbak. A' második nemet a' költő csinálja, tehát nem művészi (azaz nem a' cselekvényből folyó); például Orestes Iphigeniában megismerte nőtestvérét, miután általa ismertetett vala meg (ez levél által, maga pedig jelek által ismertettek meg egymás előtt, 's Orestes olly jeleket hoz fel, millyeket a' költő akar, nem a' mese, miért is majdnem az említett hibába esik, mert másokat is hozhatott volna elő); Sophokles Tereusában ²⁾ a' bordának hangja szinte csinált jel. A' harmadik emlékezet által

περὶ τραγῳδιῶν műveit (Diog. Laert. V. 26.) mellyek elvesztek.

1) Odysses XIX, 308 — 507. Euryklea Ulysses' lábait mosván, sebhelyéről ismerte meg urát.

2) Elveszett szomorjáték.

történik, midőn a' látó nagyon érdekeltetik, mint Dikaeogenes Kypros nevű darabban ⁵⁾, mert meglátván a' képet sírva fakadt; 's Alkinous' házában a' zene ⁴⁾, mert meghallván a' kitharozót Ulysses' s megemlékeztvén sírni kezde, 's úgy monnon (Dikaeogenes és Ulysses) ismertettek meg. — A' negyedik következtetésből származik, például a' Choephorokban ⁵⁾ (hogy hasonló érkezett el, nincs pedig Orestesen kívül más hasonló, tehát az érkezett el), 's Sophista Polyides ⁶⁾ Iphigeniájában (mert valószínű hogy Orestes, ha nővére feláldoztatik, önfeláldozását fogja következtetni), 's Theodektes Tydeusában ⁷⁾ (hogy fiát találandó előjövén maga veszett el) 's a' Phinidákban ⁸⁾ levő megismerés (mert meglátván azon helyet, hol meghalniok a' végzet által volt meghatározva, halálukat következtették, mivel ott tétettek ki). Van a' színhely' csal-következtetéséből is folyó megismerés, például Odysseus ál hírnökben, hol az egyik állítja, hogy az ívet megismerendi, mellyet nem látott vala, a' másik pedig gondolván, hogy attól meg fog megismertetni, hamisan következtet ⁹⁾. — De minden megismerések'

3) Ismeretlen színmű.

4) Odysseia VIII, 46 — 103.

5) Aeschylus tragédiája.

6) Tragikus költő, kit Plutarchus és Athenaeus ismernek.

7) Ismeretlen színmű.

8) Bizonytalan név. — 9) Az említett szomorjáték ismeretlen, 's a' szöveg olly homályos, hogy belőle ki nem vehetni az ismerés' hogyanságát.

legjobbika az, melly a' cselekvényből származik, a' valószínű által támadván megdöbbenés, mint Sophokles' Ōdipusában, 's Iphigeniában, mert valószínű, hogy levelet adott. Csak illy megismerés történhetik költött jelek és nyakpereczek nélkül. Másod helyen áll a' következtetés általi megismerés.

*XVIII. A' költő szem elibe állítsa magának
a' cselekvényt.*

Mennyire lehet, maga előtt gondoltan szerkeszsze a' mesét 's törekedjék a' kifejezésen a' költő, úgy legvilágosabban látván, mint ha jelen volna a' cselekvénynél, megtalálандja az illőt, az ellenkező pedig legkevesebbé kerülendi figyelmét. Például szolgáljon, mit Karkinosnak vetnek szemére: mert Amphiaraios a' nézőktől nem látva lép ki az egyházból, 's mintegy rá esik a' színre, mit a' nézőség nagyon roszt. Lehetőségig a' test' kifejezésére is vigyázzon a' költő, mivel természetesen legjobban indítanak, kik magok is indulatban vannak; a' megriadt, legigazabban riaszt, 's a' haragos ijeszt. Azért is költő csak *elmés* (εὔφνης)¹⁾

1) δι' ὃ εὐφρούς ἡ ποιητικὴ ἐστίν, ἡ μανικὸν. — εὐφνης elmés, ollyat ért Aristoteles, ki jól tud utánózni; különben ollyat jelent, ki könnyen tanul 's mindenre alkalmas. Ismeretes Isokrates' mondása: παρὰ τῶν εὐφρῶν δεῖ μέγαν λαμβάνειν μισθόν, ὅτι πολλὰ μαρθάνουσι. παρὰ δε τῶν ἄφρων, ὅτι πολλοὺς κόπους παρέχουσι. Az elmésektől nagy bért kell venni, mert sokat tanulnak, a' gyenge elműktől, mert sok bajt okoznak.

vagy *ihlett*, amaz legjobban képez, ez leginkább elragad. A' hagyományi beszédek is általánosan tegye ki előbb a' költő, úgy nyújtsa ki közbevetések (episodiumok) által. Így értem pedig azt „általánosan tekinteni“, például Iphigeniában lánynak áldoztatni kellvén, az áldozók elől titkon eltűnik 's más földre tétetik át, mellyben törvény az idegeneket istennőnek feláldozni. E' papi tisztséget a' lány viseli majd. Idő multával a' papnő öcscse érkezik oda (hogya isten bizonyos okból azt neki parancsolta, nincs az általánosságban, 's hogya valami végett érkezik oda, a' mesén kívül van.). Eljövén megfogatik 's midőn már áldoztatandó vala, megismerteti magát, vagy úgy mint Euripides, vagy úgy mint Polyides költötte, valószínű levén, hogya nem csak nőtestvérének hanem magának is fel kellett áldoztatnia: innen következik a' mentség.

— Azután már neveket választhat 's szöhet bele, de melly közbeszövése sajátja mindennek, azt jól tekintse a' költő. Orestesben az elmeháborodás az, miért megfogatik, 's a' tisztítás által menekszik meg. A' színdarabokban a' közbeszövések (közbülső cselekvények) rövidek, az epopöa ellenben általok nő meg. Így az Odysseiának foglalata rövid: valaki több évig távol kénytelen honától maradni, Neptunus által tartóztatva; maga van; azonkívül honna vagyona fölémésztetik a' kérőktől, 's fia veszélyben forog. Szélvészekről hanyattan érkezik haza, 's megismervén néhányat, a' kérőkre támad, 's úgy maga megmenek-

szik, elleneit pedig kiirtja. Ennyi a' foglalat, a' többi mind közbeszövés.

XIX. A' szomorjáték' kötése és feloldása.

Az egész szomorjáték részint *kötés*, részint *feloldás*; a' cselekvényen kívüli 's gyakran némelly belüli is, *kötés*, a' többi *feloldás*. *Kötés* a' mű' elejétől fogva egész addig van, mi utolsó rész, 's mitől átmenet történik (szerencsére vagy szerencsétlenségre); *feloldás* az átmenet' kezdetétől a' cselekvény' végéig van. Úgy Theodektes Lynceusában *kötés* az, mi előbb történt vala, 's a' fiúnak megfogatása; *feloldás* pedig az ölési vádtól fogva végig. A' szomorjátéknak négy alakja van ('s mondtam, hogy annyi részből is áll) ¹⁾, mert az *bonyolodott*, melly egészen fordulat és megismerés; *indulati*, mint az Ajasok és Ixionok; *jellemes*, mint a' phthiotisi nők és Peleus; a' negyedik olyan, mint a' phorkisnők, Prometheus, 's mellyek

¹⁾ Kérdés, hol mondta ezt? A' XII. szakaszban a' *menynységi* részeket, prologust, episodiumot, exodust, chorust, hozza fel: itt *miségi* részekről van szó, ilyen pedig a' VII. sz. szerint 6 van. A' XII.' vége felé olvassuk: „Arra nézve két része van a' mesének, fordulat és megismerés, harmadik az indulat.“ A' két első *bonyolodott* szomorjátékot teszen, a' harmadik *indulati*; ezeknek ellenesei tehát *egyszerűt* (ha fordulat 's megismerés nincs a' színműben) és *jellemest* (ha indulat nincs benne) tesznek.

az alvilágban történnek ²⁾). Oda kell törekedni, hogy a' szomorjáték mind a' négyet bírja, ha nem, a' legtöbbet és jobbat, kivált mivel most gáncsolják a' színművészeket. Mert hogy mindenikben kitűnő költők voltak, azt akarnák, egy múlja felül mindnyájok' érényét. Igazságos az is, valamelly szomorjátékot mással ugyanazonnak tartani, nem azért, mivel a' mesék egyenlők, hanem mivel a' kötés és feloldás egy. Sokan kötnek jól's oldanak rosszul: tehát monnóra nézve kell tapsolást érdemelni. 'S mi többször mondva van, el ne feledjük, hogy a' szomorjáték nem hőskölteményi alkotás. Nevezem pedig a' sokmeséűt hőskölteményinek (például, ha valaki az egész Iliásból csinálna színművet), mert abban a' mű' hosszúsága adja meg a' részek' illő nagyságát: a' drámákban ellenben sok történik várákozás ellen. Miért is azok, kik az egész ilioni háborúból's nem egyes részeiből, mint Euripides Hecubát, vagy mint Aeschylos költöttek színművet, elestek, vagy rosszul versenyeztek: midőn Agathon is ez egy miatt esett el. — A' fordulat és egyszerű cselekvényekben akarat szerint keresnek csodálatost, mert ez szomorjátéknak való's érdek. Illyen például, ha okos de gonosz rászede-tik, mint Sisyphos, vagy vitéz de igazságtalan meggyőzetik, mivel az valószínű. 'S Agathon mondja:

²⁾ Tehát egyszerűk, mert az alvilágban Tantalus, Sisyphus eleitől fogva végig bűnhődnek, tehát fordulat nélkül.

Valószínű, hogy sok történik valószínűség ellen ³⁾. Személyek' egyikének tartassék a' kar, 's legyen része az egésznek, melly együtt hat, nem mint Euripidesnél, hanem mint Sophoklesnél. Más tragicusoknál a' kar' énekei nem tartoznak jobban a' meséhez, mint más szomorjátékhoz, miért is kölcsönvettét énekel, mit első csinált Agathon. 'S mi különbség kölcsönvettét énekelni, vagy más költeményből valamit, avagy egész episodiumot is beilleszteni?

XX. A' gondolat 's annak részei.

A' többiről már beszéltünk; hátra van még a' kifejezés és gondolat. Mi a' gondolat, a' rhetorica adja elő, mivel azon tanba való. A' gondolat mind azt foglalja magában, mi beszéd által elérhető, 's annak részei: megmutatni, czáfolni 's indulatokat gerjeszteni, úgymint szánakozást, félelmet, haragot stb, azonkívül a' tárgyat bővíteni vagy szűkíteni. Már világos, hogy a' színművekben ugyan onnan vesszük a' szükségeseket, ha szánandót, rettenetést, nagyot vagy valószínűt akarunk előállítani; e' különbséggel mindazáltal, hogy azok itt tanítás nélkül gerjednek, beszédben pedig a' szóló által ébresztetnek, 's beszédnél fogva lesznek. Mert mi kívántatnék a' szólótól ha

³⁾ Ezen mondást Aristoteles egészen hozza fel Rhet. II.

24. τάχ' ἂν τις εἰκὺς αὐτὸ τοῦτ' εἶναι λέγει,

Βροτοῖσι πολλὰ τυγχάνειν οὐκ εἰκότα.

Méltán valószínűnek lehet mondani;

Halandóval sok történik mi nem valószínű.

azok ¹⁾ már magokban volnának kellemesek 's nem beszéd által lennének azzá?

XXI. *A' kifejezésről 's annak részeiről* ¹⁾).

A' kifejezésről tan egy elmélet alá esik, melly a' mondás' alakjai, miket tudni a' színészet' dolga, vagy azé, ki az előadásra felvigyáz, p. o. mi a' parancs, kérés, elbeszélés, fenyegetés, felelet stb. Mert ezek' tudása vagy nem tudása gáncsol, mellyel nagyon kellemes gondolni, a' költészetre nem hárít: miért is tartsa valaki hibának, mit Protagoras rótt meg, ha kérő parancsolva mondja:

Μῆτιν ἄειδε θεά? (a' haragot zengess istennő), mivel, úgymond, kívánni hogy valamit tegyenek vagy ne, annyi mint parancsolni. Azért elhagyjuk, mint olyat, melly nem a' költői, hanem más művészethez tartozik.

Az egész kifejezésnek részei: betű (elem), szótag, kötszó, név, ige, ízsó (*ἄρθρον*, articulus) eset, mondat ²⁾.

¹⁾ A' szánandó, rettenetes stb.

¹⁾ E' nyelvtani töredék bizonyosan más aristotelesi munkából csúszott ide, mert a' költészetben nehezen van helye. Annaira is elromlott a' szöveg, hogy a' kiadók vele nem boldogulhatnak.

²⁾ Aristoteles' nyelvtani categoriáit sem meg nem igazítjuk, sem történeti sorukba nem helyezzük: mi a' szöveget fordítjuk.

Elem (betű) eloszthatlan hang, de nem minden, hanem csak mellyből értelmes szó lesz, mert az állati hang is eloszthatlan, még sem hívom elemnek. Az elem vagy hangzó, vagy félhangzó, vagy mássalhangzó. *Hangzó* odaütődés nélkül ³⁾ hallató, mint a és o; *félhangzó* odaütődéssel hallató, mint s és r; *mássalhangzó* magában nem hallató, de igen azokkal, melylyek hallatók, mint g és d. Az elemek különböznek a' szá' alakjai és ejtő tagjai szerint, továbbá úgy, hogy némelly vastag, más vékony, némelly hosszú, más rövid, némelly éles, más nehéz vagy közepső, mikről egyenként a' verstan elmélkedik.

Szótag jelentéstelen hang, mellyet hangzó mássalhangzóval teszen, mert g és r, a nélkül nem szótag, de vele az, t. i. gra. Annak különbségeit is a' verstan adja elő.

Kötszó jelentéstelen hang, melly sem nem akadályoztat sem nem teszen több hangból egy jelentés hangot, 's a' mondat' végére vagy közepébe tétetik, ha elején nem állhat, οἶον, μὲν, ἤτοι; vagy jelentéstelen hang, melly több jelentés hangból egy jelentésest alkot.

Ízszó ⁴⁾ jelentéstelen hang, melly a' mondatnak

³⁾ ἄνευ προσβολῆς. Tudjuk a' hangzó akadály nélkül (a' szá' tagjaihoz ütődés nélkül) megyen ki; a' többi betű' ejtésében akadályoztatjuk a' hangot, 's ezen akadály, *odaütődés προσβολή* Aristoteles szerint, teszi a' mássalhangzót.

⁴⁾ A' magyar az szót reményilem nem fogja senki *ízszónak* nevezni.

vagy elejét vagy végét vagy választékait jelenti, mint *φημί* (mondok), *περὶ* (körül, ról). (Vagy jelentéstelen hang, mely több jelentésű hangból egy jelentésűt alkot) ⁵⁾.

Név összetett jelentésű hang idő nélkül, melynek része magában semmit nem tesz, mert az összetételben nem úgy élünk vele, mint ha mindenik magában is valamit jelentene, például *θεόδωρος* szóban *δῶρον* semmit sem jelent.

Ige összetett jelentésű hang idővel, melynek részei magokban semmit sem tesznek, mint a' nevéké, mert *ἄνθρωπος*, *λευκόν* (ember, fehér) nem jelent időt, de *βαδίζει* jár, *βεβάδιξε* járt, időt is tesz, még pedig amaz jelenvalót, ez multat.

Esete van névnek és igének; *amaz* teszi részint hogy kié, kinek stb, részint hogy egy vagy több: ez a' színészetben vagy kérdés vagy parancs. Így *ἐβήδιξεν?* (járt-e?) *βέβηδιξε* (járj) igének esetei.

Mondat összetett jelentésű hang, melynek né-melly részei magokban tesznek valamit. De nem minden mondat áll igék és nevekből, például, az embernek határozta, hanem lehet ige nélkül is mondat: azonban egy része mindég jelentésű lesz, mint ebben: Kleon járkál, e' Kleon név. Mondat kétféle lehet, mert vagy egyet vagy összefoglaltan többet jelent. Úgy az Ilias valami összefoglalt egy, de az ember' határozata egyet jelent.

⁵⁾ Ismétli az előbbi határozatot, mi nem Aristoteles', hanem a' szöveg' hibája.

XXII. A' névről.

A' név vagy *egyszerű*, egyszerű pedig az, mi nem jelentőkből áll, mint γῆ, föld; vagy *kétszerű*. Ez megint részint jelentőből 's nem jelentőből, részint csupa jelentőkből lett. — Van *háromszzerű*, *négy-szerű* sőt *sokszzerű* név is, mint Hermokaikoxanthos. Minden név vagy *tulajdon*, vagy *idegen*, vagy *átvitel*, vagy *diszítés*, vagy *csinált*, vagy *kinyújtott*, vagy *kurtított*, vagy *cserélt*.

Tulajdon név az, mellyel minden él; *idegen*, mellyel mások élnek: innen látni való, hogy ugyan egy név tulajdon is, idegen is lehet, csak nem ugyanazoknál. Így *szigünön* (σίγυνον, lándzsa) Krétában tulajdon név, nálunk idegen.

Átvitel (metaphora) midőn idegen név vagy nemről fajra, vagy fajról nemre, vagy fajról fajra, vagy hasonlóság szerint vitetik át. Nevezem *nemről fajra*, mint: áll nekem ott a' hajó, mert *horgonyozni* annyi mint *állni*. — *Fajról nemre*, mint: Ezer jót tön Odysseus. Mert *ezer* sokat jelent, tehát itt *sok* helyett áll. — *Fajról fajra*, mint: Vassal elvette a' lelket, vagy: Vágott nem engedő vassal, mert itt *elvenni*, *vágni* helyett, 's *vágni elvenni* szóért áll, mivel monnó *megfosztani* teszen. — *Hasonlóság szerint* nevezem, midőn a' második úgy van az elsőhöz, mint a' negyedik a' harmadikhoz. Itt tehát a' második helyett a' negyediket 's a' negyedik helyett a' másodikat mondják, 's néha hozzá teszik azt is, a' mi he-

lyett áll. Például, a' csésze úgy Bakkhusé, mint a' pajzs Marsé, tehát a' pajzst Mars' csészéjének, vagy a' csészét Bakkhus' pajzsának mondják. Hasonlóan, az este úgy van a' naphoz, mint az öregség az élethez: lehet hát az estét nap öregségének, vagy az öregséget élet estének, avagy mint Empedokles, *élet' lementének* mondani. Némellynek nincs hasonlatossági neve 's még is használják, például: *magot elvetni, ültetni* helyett; 's a' *lángot* nem a' napról nevezzük, mégis úgy áll a' naphoz, mint *vetni* képzet a' gyümölcshöz, 's azért mondták:

„Vet isten-alkotta lángot“. — 'S e' módon más-kép is élhetni az átvittel, megnevezvén az idegent, 's a' tulajdonból valamit elhagyván: így ha valaki a' pajzst nem Mars' csészéjének híná, hanem bor nélküli....¹⁾.

Csinált név az, melyet a' költőn kívül más nem használ, millyennek látszik *κέρατα* (szarvak) helyett *ἔρυνται* (ágak), 's *ἱερῆς* (pap) helyett *ἀρητῆρ* (imádkozó).

Kinyújtott és kurtított név. Amaz hosszabb hangzót mint a' tulajdon, vagy szótagot vesz föl, ez valamit elereszt. Kinyújtott: *πόλιος* (város) helyett *πόλιος*; *πηλείδου* helyett *πηληϊάδου*; — kurtított: *κρή* (árpa) *κρηθή* helyett, *δῶ* (ház) *δῶμα* helyett, vagy *μία γίνεται ἀμφοτέρων ὄψ* (ὄψις) helyett (egy monnónak látása).

¹⁾ Itt hézag van az eredetiben.

Cserélt név a' megnevezettnek némelly részét elhagyja, némellyét hozzáteszi, mint *δεξιτερον κατὰ μαζόν* (jobbik mellére) e' helyett *δεξιόν* (jobbra).

A' nevek továbbá vagy hímek, vagy nők, vagy közepek. A' himneműek *ν, ρ, σ* 's olyanra mennek ki melly *σ*-ból tétetett össze, millyen kettő *ψ* és *ξ*. Nőneműek azok, mellyek a' hosszú hangzókra *η* és *ω*, 's a' megnyújtott *α*-ra mennek ki; tehát a' himneműek egyenlő számu betűkre végződnek a' nőneműekkel, mert *ψ* és *ξ* ugyanazok. Mássalhangzóra vagy rövid hangzóra egy sem megyen ki. Jótára három megyen ki, *μέλι, κόμμι, πίπερι*; *ν*-ra öt: *πῶν, νάπυ, γόνυ, δόρυ, ἄστυ*. A' középneműek azokra 's *ν* és *σ*-ra mennek ki ²⁾.

XXIII. A' kifejezés' erényéről.

A' kifejezés' erénye hogy világos legyen 's ne sovány. Tulajdon nevekből leszen a' legvilágosabb de sovány beszéd, mit Kleophon' és Sthenelos' költeményei mutatnak. Fensőbb 's a' közönségest felül múló beszéd *nem saját* nevekkal él. Nevezem pedig nem sajátnak az idegent, átvitelt, kinyújtást, 's mindent mi nem tulajdon. De ha valaki mind azokat használná, talánynya vagy idegenessé (barbarismus)

²⁾ Azt sem tekinthetjük olyan tannak, mellyből a' görög nevek' nemkülönbségeit meg lehetne vagy kellene tanulni.

válnék előadása, t. i. átvitelekben talány, idegenekből idegenes nyelv származnék. A' talánynak az a' természet, hogy a' meglevőt elmondván lehetetlent is vegyít, mi tulajdon nevek' összetevése által nem lesz, de igen átvitelekben, mint:

Láttam férfit, ki férfira vasat tüzzel olvaszta (illeszte) stb; idegenekből származik idegenes nyelv: — tehát bizonyos mód szerint kell azokkal élni. Mert az idegen szók, átvitel, disztítés 's a' többi említettek a' nyelv' közönséges vagy sovány létéről tesznek: ellenben tulajdon nevek által világos lesz a' nyelv. Ehhez, 's hogy a' nyelv közönséges ne legyen, nem keveset tesznek a' megnyújtások, csonkítások és nevek' cserélései. Mert hogy szokás ellen 's másképp mint tulajdon névvel van mondva, a' nyelvet nem közönségessé; hogy pedig a' szokást követi, azt világossá teszi. Tehát nem helyesen gáncsolják ezen nyelvhajlást 's nevetik a' költőt, mint hajdan Euklides is, mondván, könnyű költeni, csak szabad legyen tetszés szerint nyújtani vagy változtatni, ki azért kötetlen nyelvben gúnyokat csinált.

Láttam Charist Marathonba menni; — 's: Ugyan, kedvesem, nem tüsszköltetted-e, hogy esze tisztuljon? Azokat helytelenül használni nevetség volna, mert mindenütt jó a' mérték: 's ki átviteleket, idegen szókat stb nem jól alkalmazna, úgy érne czélt, mint ki szántsándékkal hajhász nevetséget. — Mit hat versben az illő, látnivaló, ha tulajdon névszókat teszünk helyébe; az idegenek, átvitelek, stb helyett is, ki

tulajdon neveket teszen, meglátandja hogy igazat mon-
dunk. Például Aeschylus és Euripides ugyan azon
jambus versben egy nevet változtattak csak, a' szo-
kott helyett idegent tevén, 's amazé szép, ezé sovány
lett. Mert Aeschylus Philoktetesben ezt mondja:

„A' fene, melly lábam' husát rágja“.

Euripides *rágja* helyett *lakomázza* tette. — Vagy eb-
ben:

„Hagyj engem, te *csekély*, *haszontalan és erőt-
len*“, — ha valaki tulajdon névvel élne, így volna:
Hagyj engem, te *kicsi*, *gyenge és rút*. — Vagy e'
helyett: „Éktelen széket tett elibe 's *csekély* asztalt“
így: *rosz* széket tett elibe 's *kicsi* asztalt; vagy: „a'
partok lármáznak“ helyett „a' partok csendülnek“
mondaná. Aripkrades is neveti a' szomorjáték' íróit,
hogy úgy beszélnek mint nem senki, hogy p. o. δω-
μάτων ἀπὸ mondják 's nem ἀπὸ δωμαίων; σέθεν, ἐγὼ
δέ νιν; Ἄ χιλλέως περὶ 's nem περὶ Ἄ χιλλέως stb. 'S
mind azt azért, mivel szokatlanok 's nem közönségesek:
de csalatkozik. Egyébiránt nagy dolog, mind azzal,
a' mit felhoztam, helyesen tudni élni, valamint a' két-
szerű 's idegen nevekkal is: de még nagyobb az át-
vitel' helyes használata, mivel ez egyet nem lehet ta-
nálni, hanem az velünk születik; mert jól vinni át
annyi, mint a' hasonlót észrevenni. — A' kétszerű
nevek leginkább a' dithyrambusokban, az idegenek
hősi költeményben, az átvitelek jambus versekben
illők. A' hősi költeményben mindent használhatni a'
miről szoltunk: a' jambusokban, mivel leginkább a'

természetes beszédet utánozzák, azon nevek illenek, melyeket köz beszédben használunk, t. i. tulajdon nevek, átvitel 's diszítés.

XXIV. *Az elbeszélő költészet (epos).*

A' szomorjátékról és cselekvés általi utánozásról legyen az elég a' mit mondtunk. De a' hatlábu versbeli utánozás vagy elbeszélő költészet is, mint a' szomorjáték, egy cselekvényről, mely egész és teljes, mellynek eleje, közepe és vége van, 's melly tökéletes állat gyanánt saját gyönyört okoz, alkosson cselekvési meséket, ne hasonlókát a' történethez, mellyben nem egy cselekvényt, de mindent adunk elő, mi egy időben egygyel vagy többel történt; mivel minden, úgy a' mint lett, egymáshoz viszonyban van. Valamint Salamisnál a' tengeri ütközet a' karthagiakéval Siciliában egy időben történt, a' nélkül hogy egy végre czéloztak volna: úgy egymásutáni időkben is néha más után történik valami, 's egyike sem cél. Még is többnyire ilyeneket költenek, miért, mint mondtam, már az által is kitünik a' derék Homeros, hogy nem az egész háborút írta le, mint volt eleje és vége, mert a' mű hosszú 's beláthatlan, vagy ha hosszúságáról tenni akart volna, sokfélével nagyon halmozott leendett: hanem részét választván ki, sok közbeszövést alkalmazott, mint a' hajók előszámlálását stb mellyekkel a' költeményt kibővítette. Mások ellenben egy hősről, egy időről 's egy sokrészü cse-

lekvényről írtak, p. o. a' Kypria 's kis Iliás' költői. Az Iliás és Odysseiából egy egy, legfőlebb két szomorjátékot lehetne alkotni: de a' Kypriából sok, a' kis Iliásból még több kerülne ki, ugymint: ítélet a' fegyverekről, Philoktetes, Neoptolemus, Eurypylos, koldulás, lakedaemoni asszonyok, Iliom' pusztulása, elhajózás, Sinon és a' trójai nők.

XXV. Mint különbözik az elbeszélő költészet a' szomorjátéktól, 's hogyan kell a' nem igazat előadni?

A' szomorjátékkal közös alakokat is bír az elbeszélő költészet, 's vagy egyszerű vagy bonyolodott vagy jellemes vagy indulati; részei is az éneken és diszítményen kívül azok; szint úgy kellene nekik fordulatok, megismerések és indulatok; végre gondolatok és kifejezés által is ékeskedjék: mind ezeket Homeros első használta jól. Költeményeiben minden alak megvan: az Ilias egyszerű és indulati, az Odysseia bonyolodott, mert megismerés van benne, 's egészen jellemes. Azon kívül ő nyelv és gondolatok által is mindent felülmutat. — De különbözik a' hősi költemény mese' hosszúságával és verssel. A' hosszúságnak mi határa, mondtam, mert be kell elejét és végét láthatni, mi történni fog, ha a' régiek' alkotásainál rövidebbek lesznek a' költemények, versszámra pedig a' szomorjátékokhoz közelednek, mellyeket egy hallásra adnak elő. — A' megnyúlásra több sajátságot bír a' hősi költemény, mert a' szomorjátékban

nem szabad sok tettet egyszerre utánózni, hanem csak azt, mi a' színen van 's a' színészekről előadatik: de a' hősi költeményben, mivel elbeszél, sokat lehet egyszerre utánózni, mi sajátság növeszti a' költeményt. Ezen jóval bír tehát a' nagyszerűségre, hogy a' hallgatót más más helyre teheti által, 's hasonlóan közbeszövéseket használhat: holott a' hamar untató egyenlőség gyakran elejt szomorjátékot.

A' versnemet a' tapasztalás szabta már a' hősi költeményre, 's ki más versben, vagy többféleképpen, költene elbeszélő utánózást, nem helyesen cselekednék. Mert a' hősi versnem a' legállapodottabb 's legfentebben járó (miért is leginkább fölveszen idegen szokat, átviteleket, az elbeszélő utánózás áradóbb levén a' többiekénél): a' jambikus és négymértékes mozgóbb, ez lejtésre, az cselekvényre alkalmas. Még helytelenebbül tenne, ha valaki mint Chairemon, vegyítené a' versnemeket. Másban, mint hősi versben senki nem irt még hosszabb költeményt, mivel, mint mondtuk, ezen költészet' természete maga mutatja, mi illő magához.

Homeros sok másért, de leginkább ezért méltó dicséretre, hogy a' költők közt egyedül tudja, mit kell csinálni. Mert magának a' költőnek legkevesbet szabad beszélni, mivel nem azért utánóz. Már a' többiek mind nagyon működnék, keveset és ritkán utánóznak: de Homeros nem sokat előre bocsátván, mindjárt férfit vagy asszonyt, vagy más jellemet hoz fel, soha nem olyat, mellynek jelleme nincsen.

A' szomorjátékban csinálni kell a' csodálatost: a' hősi költemény inkább elszenvedi a' váratlant (mi által legtöbb csodálatos lesz) mert abban nem látjuk a' cselekvőt. Hektor' kergettetése a' színen nevetséges volna: — sokan állnak 's nem kergetik, mivel Achilles intett nekik: de hőskölteményben föl nem tetszik, a' csodálatost szeretjük, 's minden elbeszélő szívesen ad valamit hozzá.

Homeros arra is tanított, mint kelljen nem igazat mondani. Az nem egyéb csalkövetkeztetésnél. Úgy gondolkodik az ember: mivel amaz levén ez is leszen, vagy amaz történvén ez is történik, tehát ha az utolsó van, az első is volt; 's ez a' nem igaz, mert mivel az utolsó van, az elme hamisan következteti, hogy az első is volt. — Inkább kell valószínű lehetlent választani, mint lehető hihetlent; 's a' mese' foglalatja ne álljon képtelen részekből, sőt, mennyire lehet, kerülje a' képtelent, avagy legyen a' mesén kívül: úgy Ödipus nem tudta, hogyan halt meg Laios: de a' cselekvényben ne legyen, mint Elektrában azok, kik a' pythiai játékot elbeszélik, vagy Mysosban a' néma, ki Tegeából Mysiába jő. Mert mondani, hogy a' nélkül megszűnnék a' mese, nevetség, mivel ollyat alkotni sem kellett volna: de ha valaki alkotott, 's jobbnak látszik, viselje el a' helytelent is. Úgy az Odysseiában képtelen, mi a' partra való kitételről szól, 's hogy az türhetlen, majd meglátszanék ha rossz költő irta volna: de Homeros egyéb jók által eltünteti, a' helytelent kedvessé te-

vén. A' kifejezésre leginkább ott kell gondot fordítani, hol nincs cselekvény, jellem vagy gondolat: mert ismét az igen fényes nyelv elfedi a' jellem' és gondolat' hiait.

XXVI. Ellenvetések 's azoknak czáfolatai.

Miféle és hány az ellenvetés és czáfolat, kiviláglik, ha ezt vesszük tekintetbe. Mivel a' költő mint a' festész vagy akármelly képcsínáló utánoz, szükség három közül egyet utánoznia, t. i. vagy úgy mint van és volt, vagy úgy mint mondják és látszik, vagy úgy mint lennie kell; 's mind azt közönséges beszéd, vagy idegen szók, vagy átvitelek által fejezi ki. A' közönséges beszédnek sok változása lehet, mit költőnek megengedünk: különben a' költészetben 's országlási tanban nem egy a' helyesség, valamint a' költészet 's más művészetben sem. Már a' költészet kettőben hibázhat, vagy magára nézve, vagy körülményre nézve. Ha lehetetlent választ utánozásra, magára nézve hibáz: ha jó a' választás, de például a' lónak két jobbik lába váгна előre, akármire nézve hiba — teszem, ha valamit csinálna, mit a' gyógyászat vagy más művészet meg nem engedhet — de nem a' költészetre nézve az. Az ellenvetéseket tehát ama' nézetekből kell megczáfolni. Mert elsőben, ha magára a' művészetre nézve lehetetlent utánozott, hiba: de ha czélját elérte vele, helyes. Czélnak nevezem, ha az által a' tárgynak valamellyik része hatha-

tósabb lett, mint Hektor' kergetése. De ha nélküle is kevesbbé vagy inkább elérhető a' czél, 's abban a' művészetre nézve lön hibázva, nem helyes, mert ha lehet, épen ne hibázzunk. A' művészetre nézve sokkal helytelenebb a' hiba, mint körülményre nézve: kevesbet árt nem tudni, hogy szarvastehennek nincs szarva, mint roszúl festeni szarvat.

Ha ellenvetik, hogy nem úgy, mint van, költöttünk, felelni lehet: de úgy mint kellene lenni. Sophokles is mondta, hogy az embereket úgy rajzolja mint lenniök kellene, Euripides ellenben úgy, mint vannak. Ez ellenvetést tehát úgy kell megczáfolni. De ha egyik sem volna, válaszolni kell: úgy beszélük hogy van. Mert lehet hogy sem jobbnak nem képezük, sem úgy nem mint valóban van, de nem tudhatni, mint Xenophanes ¹⁾ mondja.

-
- 1) Más olvasás szerint: „Lehet hogy mit a' költők mesélnek (istenekről) sem nem jobb sem nem igaz, mint Xenophanes tanítja, de úgy beszélük.“ Aristoteles azon verseire néz Xenophanesnek, mellyek *Sextus Empiricus* VII. könyvében a' matematikusok ellen vannak:

Καὶ τὸ μὲν οὖν σαφές οὐτις ἀνὴρ ἴδεν, οὐδὲ τις ἔστι

Εἰδώς ἀμφὶ θεῶν τε, καὶ ἄσσα λέγω περὶ πάντων.

Ἐὶ γὰρ καὶ τὸ μάλιστα τύχοι τετελεσμένον εἰπὼν,

Αὐτός ὅμως οὐκ οἶδε, δόκος δ' ἐπὶ πᾶσι τέτυκται.

„A' valót ember nem tudhatja, nem is fogja igazán tudni senki, mit az istenekről, 's egyébről tartunk. Mert ha ki a' legbizonyosabbat mondja is, még sem tudhatni, mivel mindenről csak látszatot birunk.“

Lehet az is, hogy nem jobbnak írjuk, de úgy mint
vagyon, például a' fegyverekről:

.... És lándzsáik

Egyenesen álltak hegyeiken; ...
mert az úgy hajdan mint most szokás az illyreknél.

Arra nézve, ha szépen vagy nem szépen mon-
dott vagy tett mit valaki, a' vizsgálónak nemcsak a'
tettet vagy mondást, ha jó-e vagy rossz, kell néznie,
hanem magát a' tevőt 's mondót is, hogy ki ellen,
mikor, mivel 's mi végett, — például, ha nagyobb
jóért hogy megtörténjék, vagy nagyobb rosszért hogy
elháruljon, tette vagy mondta.

A' kifejezést érő gáncsot el lehet oszlatni, mond-
ván, hogy az *idegen szó*, például:

„Öszvéreket (*ὄστρον*) legelőbb ... ²⁾

mert lehet, hogy nem öszvéreket hanem őröket ér-
tett. Úgy Dolonra nézve:

„Ki külsejére csúnya (*εἶδος ἐν κακῷ*) volt, nem
torz testet hanem rút képet ábrázol, mivel a' krétaiak
a' szép képűt *εὐειδής*-nek híják.

Úgy: *ζωρότερον*-t vegyíts....

nem *tisztát* akar, melly részegít, hanem hogy *gyor-
san* vegyítsen. — Lehet mondani, hogy *átvitel* van,
mint:

„A' többi istenek és férfiak

2) Ebben 's a' következő ellenvetésben idézett példák
mind homerosi szólások, 's mivel itt szóbirálatról van
beszéd, fordításban elvész az értelem.

Alvának egész éjjel
holott mindjárt alább mondja:

„midőn a' trójai mezőre tekintene
. . . . „fuvolák és sípok együtt“
mert *minden* átvitelesen *sok* helyett áll, mivel min-
den annyi mint sok. Ugy ez:

. . . . „*Maga* (οὔη) nem részesül“ (a' medve csil-
lag tengerbe nem merül), mert a' mi legismeretesebb
az *maga* (μόνον).

Hangjel által is lehet czáfolni, mint thasosi Hip-
pias ezt:

δίδομεν δὲ οἱ . . . és

τὸ μὲν οὐ καταπύθεται ὄμβρῳ. — Némellyet kü-
lönböztetéssel czáfoltatni, mint Empedokles.

„Nyomban halandó lett, mi előbb halhatlan tu-
dott lenni,“ 's

„A' tiszta vegyítettett,“ — Mást *kétértelműség-*
gel, p. o.

„Nagyobb része (πλέων) az éjnek mult el“ mert
πλέων kétértelmű. — Még mást *nyelvszokással*, úgy
κεκραμένον-nak (vegyített) a' bort híjuk, innen Ga-
nymedest képzelik, hogy Jupiternek bort tölt, pe-
dig az istenek nem isznak. Úgy *χαλκίας* (aczélosok-
nak) híják azokat, kik vasat kovácsolnak, innen
mondják:

„ujdoncsinált ön sarú.“ — De az *átvitel* is lehet.

Ha pedig a' név ellenkezőt látszik jelenteni, néz-
ni kell, a' kérdéses helyen hányfélét tehet, például:

„annál fogva tartatott (ἔσχετο) a' vas dzsida.“ Itt

ἔσχετο annyi mint *κωλυθῆναι*. — Hogy hányfélét jelent, legjobban megtudhatni, ha ellenes értelmét vesszük, vagy mint Glaukon mondja, hogy némely-lyek gondatlanul elfogúlva következtetnek 's ítélnek, 's ha véleményök ellen valaki állít, haragszanak ³⁾). Úgy vagyunk Ikariossal: minthogy lakedaemoninak tartják, illetlen hogy Telemachos, Lakedaemonba menvén, nála meg nem jelen; de tán a' kephaléniek mondanak igazat, hogy Ulysses közölök vett nőt 's ipa Ikadios nem Ikarios volt. Tehát ez ellenvetés hibából származhatott.

Szóval a' lehetetlent vagy a' költésre, vagy a' jobbra, vagy a' közönséges véleményre kell visszavinni. Költésnek inkább hihető lehetlen választandó, mint hihetlen lehető; hasonlóan ha jobbat (mint szokott lenni) képezünk. Mert a' példány felülmúló legyen, mint Zeuxis festette az embereket.

A' képteleneket arra kell visszavinni, hogy: „úgy tartják“, ez által, 's hogy néha nem képtelen, lehet az ellenvetést megczáfolni, mert „valószínű valószínűség nélkül is megtörténik.“ — Az úgynevezett ellenkezőket akkép kell venni, mint beszédekben a' bizonyításokat, ha azok-e 's arra nézve azok mit az ellenvető mondott, vagy arra nézve, mint okos ember gondolkozik.

De a' képtelenséget és roszaságot méltán gáncsolják, ha szükség nélkül áll a' képtelen, mint Eu-

3) Felette homályos hely.

ripides' Aegeusában, vagy a' rossz, millyen Orestesben Menelaos.

Az ellenvetés tehát ötféle, hogy lehetetlen, kép-telen, káros, ellenmondó, 's hogy a' művészet helyessége ellen van. A' czáfolatokat a' mondottak mutatják: van pedig tizenkettő.

XXVII. A' szomorjátéki utánozás többet ér az elbeszélő költészeténél.

Kétkedhetni valljon az elbeszélő utánozás ér-e többet vagy a' szomorjáték. Mert ha jobb, mi kevesbbé póri, az pedig értelmes nézőknek való, úgy aljasb a' mindent utánozó, mint ha a' nézők mit sem tudnának, ha sokféle mozgást nem hoz elő: mint a' rossz fuvolások forognak, midőn vetőtányért utanoznak, vagy vonsozlják az előlejtőt, midőn ¹⁾ Skylát fuvolázzák. Már pedig a' szomorjáték olyan, 's az idősb színészek is olyanoknak tartják a' mostaniakat; Myniskos majomnak nevezi Kallipidest ²⁾ mivel túlságoskodik; hasonló vélemény van Pindaros ³⁾ felől is. Tehát mint ezen színészek vannak a' régiekhez, úgy áll az egész színi művészet a' hősi költe-

1) Homályos hely.

2) Példabeszéddé vált Kallipides, mint Cicero írja XIII. levelében Atticushoz: „Ut vulgo jam per jocum Callipides vocaretur, quem cursitare, ac ne cubiti quidem mensuram progredi, proverbio graeco notatum est.“

3) Pindaros színész ismeretlen.

ményhez. Ez, mint állítják, értelmes nézőknek való, kiknek testjártatás nem kell: a' szomorjáték ellenben aljasaknak való, 's mivel póri, nyilván rosszabb az epopőánál.

De legelőbb is azon vád nem a' költészetet, hanem a' színészetet illeti, hisz hősi költemény' olvasója is túlságoskodhatik mozgásaival, mint Sosistratos, 's éneklője szint úgy, mint az opunti Mnasitheos ⁴⁾. Azután nem minden mozgás kárhoztatandó, még a' táncz sem, hanem csak a' rossz, mit Kallipidesnek 's több mostaninak háynak szemökre, mint ha rossz hírű némbereket utánoznának. Továbbá a' szomorjáték mozgás nélkül is hat mint az epopöa, mert felolvasás által is kitünik, hogy millyen: ha többire nézve jó, nem szükség előadás által lennie azzá. Azonkívül minden megvan benne, mi az elbeszélő költészetben, 's verssel él ⁵⁾; a' zenészet és látvány nem cse-

4) Két ismeretlen rhapsod. — E' helyt Metastasio így érti: „che il rapsodo ancora pecchi d'affettazione ne' gesti, come faceva Sosistrato, o nella irregolarità del canto come faceva Mnasiteo Opuntino,“ 's gáncsolja *Daciéret*, ki állítása' kedvéért, hogy a' szomorjátékban csak a' karok énekeltek, így fordította: „Outre que ce défaut n'est pas moins commun à ceux, qui récitent un poëme épique, comme Sosistrate; ou qui le chantent, comme Mnasitheus d'Opunte.“ A' szöveg, mellyből fordítok, így van: *ἐπεὶ ἐστὶ περιεργάζεσθαι τοῖς σήμειοις καὶ ῥαψωδοῦντα, ὅπερ ἐποίει Σωσίστρατος καὶ διὰδοντα, ὅπερ ἐποίει Μνασίθεος ὁ Ὀπούντιος.*

5) *Καὶ γὰρ τῷ μέτρῳ ἔξεστι χοῦσθαι*, — nem tudni hexame-

kély részét teszi, mi által elevenebb gyönyör támad; hat olvasás és előadás által is. Tegyük hozzá, hogy kisebb hosszasággal éri el az utánozás' célját: mi összébb van édesb, mint a' hosszú ideig tartó, például, ha valaki Sophokles' Ödipusát annyi versben írná, mennyiben van az Iliás. Az epopóaköltők' utánozásai kevesebb becsűek, mi onnan tetszik ki, mert egyből több szomorjáték lenne; 's ha egy mesét költenének, az kis idő alatt előadatván rövidnek látszanék, vagy a' versnem' hosszaságához alkalmazva vizenyősnek: ellenben ha több mesét, azaz ha több cselekvényből állót írnának, nem lesz egy, valamint az Iliás és Odysseia is több olly részt foglal magában, melly hosszú, pedig azon költemények lehető legjobbak, 's leginkább utánoznak egy cselekvényt. Ha tehát a' szomorjáték mind avval 's még művészettel is felülmulja az epopóát, szükségképen nem akármilyen gyönyört okoz, hanem az említettet, 's inkább éri el célját, mint az elbeszélő költészet. — A' szomorjáték 's elbeszélő költészetről, nemeik és részeikről, hogy hány és milyenek azok, miben különböznek egymástól, 's miért jók vagy sem, továbbá az ellenvetésekről 's azoknak czáfolatiról ennyi legyen mondva.

tert, vagy általán mértékes nyelvet ért. A' tragódiai versnemről az V. szakaszban szólt Aristoteles.

MAGYARÁZÓ ÉSZREVÉTELEK.

I.

Rhythmust *folymér* szóval bátorkodtam kifejezni, mivel görög írása betűinkön visszaadva igen vad (bár az olaszt és spanyolt követnők a' régi görög szók' írásában!) 's mivel általa eredeti jelentését is akartam értetni. Mert rhythmus mozgások' bizonyos idomú folyását teszi. A' latinok *numerus* szóval fejezik ki 's ugyanazt értik alatta, p. o. Ovidius így dicsér egy tánczosnőt:

Illa placet gestu, *numerosaque* brachia ducit;

Et tenerum molli versat ab arte latus.

Innen azt is teszi, mit a' magyar nép *nótának* nevez, p. o. Virgilius Ecl. IX, 45.

Numeros meminí, si verba tenerem.

Harmonia *hangegyezés*, mert Metastasio' fordítása szerint Platon állítja: „L'ordine del moto si nomini ritmo; ma l'ordine della voce (rispetto alla mescolanza de' gravi e degli acuti) si chiama armonia,“ a' mozgásnak rende *folymér*; de a' hangnak rende (a' mély és magas hangok' vegyületére nézve) *hangegyezés*. A' régiek harmonia alatt nem is azt értették, mit mi, hanem a' hangok' következését, mi *Martini* *Istoria della musica* czimű munkájából bizonyos. Lásd: Metastasio Estratto della poetica d' Aristotele. Capitul. I.

II.

Fordításunk szerint ezt mondja Aristoteles: ha az elbeszélő költészet' sajátjának nem állítjuk, hogy csak versben utánoz, nem volna közös név, melly alá Sophron és Xenarchos' Mimusait, a' sokratesi beszédeket 's a' jambicus vagy elegius költeményeket foglalhatnók. Ezek mind

az elbeszélő költészethez tartoznak, mennyiben az csak versekből áll, zene nélkül. Zene azonban *melodiát* teszen, nem azon egyszerű zenét, mellyel az eposokat szint úgy mint a' drámákat elénekelték. Egyszerű zene megfelelne a' *recitativónak*, melodia pedig az *áriának*. Lásd: Magyar. Észrev. IV.

Metastasio így érti a' helyet: „Sehogy sem ruházhatjuk az epopóá nevet Sophron és Xenarchos' Mimusaira, 's a' sokratesi beszédekre, *minthogy ezek prosában vannak írva.*“ Mert ő versben találja a' költés' sajátágát, „Convien quì stabilire, che la circostanza essenziale, che distingue l'imitazione del poeta da tutte l'altre imitazione, *è la misurata, armoniosa favella.*“

III.

Empedokles agrigenti görög Siciliából, 444 körül élt Kr. előtt, 's három könyvet irt a' *természetről*, mellyeket tán *Lucretius* követett. Csak töredékei maradtak meg. Aristoteles megtagadja tőle a' költő nevet, 's Metastasio felkiált: Azon tekintély sem, mellyet húsz századnak imádása szerzett Aristotelesnek, birhat e' vakmerőségre, hogy Hesiodus', *Lucretius* 's kivált a' *Georgicumot* irt Virgiliustól csak azért elvitázzam a' költő nevet és tiszteletet, mivel-hogy tudományos tárgyat választottak. A' tárgy soha sem oka költésnek vagy nem költésnek! — Én azt hiszem, Aristoteles a' költés' lényegét sem versbe (bár elmaradhatlan szerinté, mivel a' költésnek úgy eszköze, mint hang a' zenének) sem tárgyba nem helyezi, hanem *utánozásba*; már pedig a' természetet leírni más, mint azt művészileg utánozni. A' költészet' tizedik része némi felvilágosítást nyújt, mellyre itt annál inkább szorúlunk, hogy Aristoteles ezentúl csak cselekvény' utánozásáról értekezik. A' mi különbség vagyon a' történetíró és költő között szoros értelmi cse-

lekvényre nézve, olyan lehet a' természettudós és költő között a' természetre nézve is: 's Aristoteles híven felállított elvéhez mondja: τὸν δὲ φυσιόλογον μᾶλλον, inkább természet-tudós Empedokles.

IV.

Metastasio szerint a' két szülő ok az *utánozás* és a' *zenére való hajlandóság*, melylő utóbbit Aristoteles, mint ösmerettest, elmellőzi. Mihelyt az ember ünnepélyesen, halkkal beszél, azonnal zene után hangoztatja szavait. 'S hogy a' régiek színi szavalásukat zenehangokkal mintegy támogattaták, számos író bizonyítja. Így Livius' VII. könyv' 2. fejezetében (edid. Lünemann. 1828. Hannoverae) ezt írja: „Livius post aliquot annos, qui ab saturis ausus est primus argumento fabulam serere (idem scilicet, id quod omnes tum erant, suorum carminum actor) dicitur, quum saepius revocatus vocem obtudisset, venia petita puerum *ad canendum ante tibicinem* quum statuisset, canticum egisse aliquanto magis vigente motu, quia nihil vocis usus impediēbat. Inde ad manum cantari histrionibus coeptum, diverbiaque tantum ipsorum voci relictā.”

Igy Suetonius feddi Nerót, hogy mint színész „inter cetera cantavit Canacem parturientem, Oresten matricidam, Oedipodem excoecatam, Herculem insanum.” C. Sueton. L. VI. cap. XXI. Cicero „de Oratore” munkájában a' tragódiai nyelvről mondja „quae nisi cum tibicen accessit, orationi sunt solutae simillima.” Természetesen az egyszerű zene talált helyet a' szavalásban: a' karhoz más is kellett.

V.

Igen helyes észrevételt találok Metastasióban az *utánozás* és másolásról. A' *másoló pontosan 's egészen igyekszik lenyomni* az eredetit: az *utánozó lehető hasonlóvá*

tenni választott anyagát az eredetihez. Innen a' másoló dicsőségének tetőpontját érte el, ha például viaszképét élő embernek tartanák: de a' szobrász nevetségessé válnék, ha csalni akarván, hússzínre festené a' márványt. A' másoló tehát rejtegeti az anyagot: az utánozó büszke vele, mert „jelességét nem az eredetit tökélyesen utólérő hasonlóság teszi, hanem a' nehéz és csodálatra méltó bánás az anyaggal, mellyel utánoz, a' nélkül hogy elváltoztatná.“ Különben rongybába ruhákban 's álорczával, mihelyt anyyira hasonlítana élő emberhez, hogy a' néző annak ismer-né, többet érne a' görög vésű legremekebb munkájánál. Ezt a' költészetre alkalmazván, könnyű általlátni, mit akarahat, midőn a' természetet utánozza. 'S félő, sok újabb mű túllépett az utánozás' határain 's másolóvá lett. Hasonló megszorítás illik a' színészetre is: mihelyt a' színész másol, megszűnt művész lenni. Másoljon részegest, koldust 's azokat fogja megneveltetni, kik csárda 's színház között különbséget nem tudnak: de az ízlést lábbal tapodandja.

VI.

Eleinte az egész tragédiát a' kar tette. Thespis (Solon' idejében 540 körül Kr. előtt) az *episodiumot* adta hozzá, mi nem más, mint színész, ki a' kart felváltván, annak szünetiben Bakkhus vagy más istenről valami mondát szavalt el. Tehát az episodium volt az igazi tragédia. — Ha Sophokles hozta be legelőbb a' harmadik színészt, úgy kell azt érteni, hogy Aeschylus utánozta volna, mert ennek több tragédiáiban beszél egyszerre három személy. —

A' diszítményről így ír *Vitruvius* (in praefatione lib. VII. de Architectura) „Namque primum Agatharcus Athenis, Aeschylo dicente, tragicam scenam fecit, et de ea commentarium reliquit,“ tehát a' diszítményt is tán csak tökéletesítette Sophokles.

VII.

Ezen helyre támasztják a' drámai idő' egységét. *Scaliger* nap alatt 24 órát ért, tehát a' ténynek, mellyet a' színi cselekvény utánoz, 24 óra alatt kellett történnie; *Castelvetro* még szorosban veszi a' törvényt, t. i. a' tény anynyi idő alatt folyt legyen le, mennyi alatt a' színen adat-hatik. Látni, a' tudósok a' másolást felcserélték az utánozással. (Illy felcserélésből támad azoknak gáncsa is, kik nevetik, hogy operában a' hős énekelve hal meg). — Egyéb-iránt a' három híresztelt egység közül csak a' cselekvényt emeli ki *Aristoteles*, mint a' mellytől igazán függ a' műnek teljessége; a' helyét az egész munkában tudtomra meg sem említi; 's a' mit az idő' egységéről mond, bizonyosan, cum grano salis kell érteni, ha, mi legfőbb, a' cselekvényi egységet lehetlenné nem akarják tenni. — *Metastasio* terjedelmesen ereszkedik ki 's nyolcz régi tragédiát hoz fel, mellyben az idő' egysége meg nincs tartva. — Mulatságnak irom ide a' hajdani tudósságnak lelkiismeretes eljárását, melly kiszámolta, hogy az *Iliás'* cselekvénye negyvenhét nap, az *Odysszeiáé* kilenczedfél év, 's az *Aeneisé* nem egészen hét év alatt folyt le.

VIII.

Aristophanes vagy *Antiphanes'* *Poësis* nevü színművének egy töredékét tartotta meg *Athenaeus*, melly a' tragédia' kényelmét festi a' vígjáték felett.

— Μακάριόν ἐστιν ἡ Τραγῳδία

Ποῖμα κατὰ πάντ'· εἶγε πρῶτον οἱ λόγοι

Ἐγὼ τῶν θεατῶν εἶμι λεγόμενος

Πρὶν καὶ τιν' εἰπεῖν, ὥς ὑπομῆσαι μόνον

Ἀεὶ τὸν ποιητὴν· Οἰδῖπουν γὰρ ἂν γε φῶ,

τὰ δ' ἄλλα πάντ' ἴσασιν· — ὁ πατὴρ Ἀαῖος,

Μήτηρ Ἰοκάστη, θυγατέρες, παῖδες, τίνες.

τί πείσεθ' οὗτος; τί πεποιήκεν; — —
 Ἡμῖν δέ ταῦτ' οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ πάντα δεῖ
 Εὐρεῖν ὀνόματα καινὰ, τὰ διωκημένα
 Πρῶτερον, τὰ νῦν παρόντα, τήν καταστροφὴν,
 τὴν ἐσβολήν. Ἄν ἐν τι τούτων παραλίπη,
 Χρέμης τις, ἢ Φέιδων τις ἐκσυρίττεται,
 Πηλεῖ δέ ταῦτ' ἔξεστι καὶ Τεύκρῳ ποιεῖν.

Magyarúl: „Mindenben boldogabb költemény a' szomorjáték; mielőtt még valamit mond, tudják már a' nézők; a' költőnek csak emlékeztetni kell őket. Mondjam Ödipust — a' többit mind tudják, atyja Laios, anyja Jokaste, tudják lányait, fiait, hogy mit fog Ödipus szenvedni, mit tett. Nekiünk (a' vígjátéknak) nem olly jól van dolgunk; mindent kell feltalálnunk, az üres neveket (azaz, melyekhez történet nem csatlódik), azt mi már volt, mi most van; a' fordulatot, kezdetet. Csak egyiket hagyja ki Chremes vagy Pheidon, mindjárt kifütyölik; Peleusnak 's Teukrusnak (szomorjátéknak) szabad kihagyni.“

IX.

E' helyet διὰ τοὺς ὑποκριτὰς a' színészek' kedviért így akarnák némelleyek olvasni: διὰ τοὺς κριτὰς a' bírdk' kedviért, mintha színész, akár a' költő maga választotta, akár nem, a' színmű' alkotásába nem folyhatott, de igen a' bírák, kik a' nép közől vétetvén, talán episodiumok által vesztegettetek meg néha. Hanem úgy látszik, színésztől is függött a' költő, legalább *Aristoteles Rhetor. III. 4.* maga mondja: καθάπερ ἐκεῖ μείζον δύνανται νῦν τῶν ποιητῶν οἱ ὑποκριταί, „valamint ott a' költőnél többet nyomnak most a' színészek.“ 'S *Cicero de offic. l. 31.* „Suum igitur quisque noscat ingenium, acremque se et bonorum et vitiorum suorum iudicem praebeat, ne scenici plus quam nos videantur habere prudentiae. Illi enim non optimas sed sibi

accommodatissimas fabulas eligunt; qui voce *freti* sunt Epigonos, Medumque; qui *gestu* Menalippam, Clytemnaestram; semper Rutilius, quem ego memini, Antiopam; non semper Aesopus Ajacem. Ergo hystrio hoc videbit in scena; non videbit vir sapiens in vita? “

X.

A' görög tragédia' felfogására tán szükséges a' VI. észrevételben megemlített Metastasio után (Estratto stb, cap. XII) bővebben felhozni.

Már Solon előtt divatozott a' *tragédia* név mint *szüreti* vagy *kecskedal*, minthogy szüretkor énekelték, vagy Bakkhushnak kecskét áldoztak, melly a' győztes dalnoké lett. Illy dalokat évenként karban énekelték. *Thespis*, tragódiai dalnok, az unalmas kart változatossá teendő, egy személy által közben történetet, leginkább Bakkhust illető, szavaltatott el. Tetszván a' változás, Aeschylus illő ruhába öltözött két személyt használt illy szavalásra, 's az egész mutatványt emelt helyen — színen — adatta elő. Sophokles a' harmadik személyt adván hozzá, 's szükség esetében a' karból is egyet vagy többet használván, a' szomorjáték, mint Aristoteles mondja (V) „megállapodott, miután a' neki saját alakhoz jutott volna,“ — de nevét, (szüreti vagy kecskedal) megtartotta. Tehát mint virág bimbajából úgy fejlődött a' színmű a' karénekből, 's bár egészen más lett, még sem válhatott meg bimbajától, mert Bakkhus' tisztelete 's a' kar által énekelt dicsérete voltak fő tárgyai az ünnepélynek, 's a' drama csak ékesítmény gyanánt nézetett sokáig. Nem is mindennek tetszett az, 's példabeszéddé vált: οὐδὲν πρὸς Διονύσιον, annak semmi köze Bakkhushoz. Aristoteles is episodionnak (bővítménynek, közbülső cselekvénynek) nevezi mind azt, mi a' karnak egyik 's másik éneke között van. Mit hát a' parancsoló szokás félre tenni nem engedett, azt a' költő, miután szük-

ségtelenné kezdett válni, a' cselekvénybe ügyekezett szőni, bár így is mind az álló kar *στάσιμος*, mind a' cselekvény, melly 12 — 15 sőt 50 személyből álló kar előtt folyt, nem ritkán megakadt.

A' görög drama nem volt jelenetekre 's felvonásokra osztva, azt latin grammatikusok tették, gondolván hogy minden személynek föllépte által változik a' szín — jelenetek — 's találván, hogy a' kar többnyire négyszer szakasztja félbe a' cselekvényt — felvonás. De lényeges nem lévén a' karnak hányszori éneklése, nehéz volt a' felosztási munka, 's eredménye időnként különböző. Cicero' idejében úgy látszik három felvonás divatozott, mi *Quintus* testvéréhez irt leveléből kitetszik: „*Illud te ad extremum et oro et hortor, ut tanquam poetae boni et actores industrii solent, sic tu in extrema parte et conclusione muneris ac negotii tui, diligentissimus sis: ut hic tertius annus imperii tui, tanquam tertius actus, perfectissimus, atque ornatissimus fuisse videatur.*“ Midőn Horatius élt, már ötöt kívána a' közönség, mit abban ellenzeni nem tanácslott:

„Neve minor, neu sit quinto productionior actu,
Fabula, quae posci vult et spectata reponi.“

Horat. Ep. ad Pis. 189.

Némellyek nagy tudósan fejtegették, hogy a' kar balra fordulásával a' napnak, jobb felé mozgásával a' bujdosóknak futását, megállapodásával pedig a' föld' állóságát képezte. Nekünk elég hogy azon mozgásoktól származtak a' karének' nevezetei, t. i. *strophæ* (fordulás), *antistrophæ* (visszafordulás) 's *epodos* (énektoldás); hogy ezekben a' színműnek versnemét mással vegyítette a' költő, vagy jambus helyett anapaestus és trochaeuussal élt.

XI.

Guzmics (Hellen classicusok magy. fordításokban, kiadja a' magyar t. társaság. I. köt. 97, 98, 99 lapj.) Ödipusra nézve a' kritikuskok' (Voltairenek is) véleményeit

ezáfolólag hordván fel, többi közt így ír: „Fontosb, azért nehezebb megoldásu kérdés az, miként valószínű, hogy Ödipus 's Jokaste annyi ideig élven a' legszorosabb szövetségben, csak most nyílnak meg egymás iránt a' legérdekesebb dolgokban.... Nem a' művész' nagy szorultságának nyilván jele-e ez?.... a' legerőszakosabb, minden valószínűt felmuló utat választá!“ Ezt azt első tekintettel csakugyan nagy fonákságot már Aristoteles megjegyzé, és a' csomót, talán legjobban, meg is oldá, de csak az elsőre nézve, t. i. *hogy Ödipus csak most tudja meg Laios' erőszakos halálát*; azonban a' megoldás mindkettőre egyaránt illik, Aristoteles azt mondja: *hogy ha szükséges a' művésznak valamit felhoznia valószínű ellen, tegye azt legalább a' regén kívül*. Regén kívül van pedig Aristoteles' értelme szerint mind az, a' mi az előadás előtt vagy után történik. Ez nem a' művész' munkája, tehát nem is a' művész' dolga az előbbi vagy utóbbi történet' fonákságaért felelni. — Birálatomban azt feleltem rá (Athenaeum, 1841. első félévi folyam' 11. szám. 160. hasábj.): „Voltairenek igaza lehet, még inkább a' nagy Aristotelesnek, én csupán azt jegyzem meg az olvasó' kedvéért: Sophokles mondát, mythost vett színműve' tárgyául, 's jól tudta, hogy azon közönség, mely művét látandó vala, ismeri a' mondát 's valószínűtlenségen, mily-lyen van minden mondában, mely nem annyira jellemet mint igazságot szemléletesít, fel nem fog akadni.“ Aristoteles is állítja: „a' régiségtől ájtott meséket nem szabad elváltoztatni.“ Lásd még a' XVI. számot.

XII.

Buhle (Aristotelis omnia opera, tom. V.) e' helyre megjegyzi: „Aristoteles' állítása az asszonyi nemről hasonló ahhoz, melyet *Histor. anim. IX*, 1. mond. Rövidebb 's mégis igazabb levén valamennyi későbbi szerzők' véleményinél, az újakat sem véve ki, felhozom. Köszönje

meg Aristoteles, hogy a' nők görögül nem tanulnak. különben aligha nyughatnék sírjában: ha pedig van asszony, ki görögül ért, vegye helytelen szorgalmának jutalmát, megtudván, mit tartott neméről a' legnagyobb bölcselő."

Γυνή ἀνδρὸς ἐλεημονέστερον καὶ ἀρίδακρυ μᾶλλον· ἔτι δε φθονερώτερον τε καὶ μεμψιμοιρότερον, καὶ φιλολοίδορον μᾶλλον, καὶ πληκτικώτερον, ἔτι δε καὶ δύσθυμον μᾶλλον, καὶ δύσελπι, καὶ ἀναιδέστερον, καὶ ψευδέστερον, εὐαπατητότερόν τε, καὶ μνημονικώτερον· ἔτι δε ἀγρυπνότερον, καὶ ὅλως ἀκνητότερον. „Férfinál

szánakozóbb és sirásra hajlandóbb a' nő, irigyebb, gáncsolóbb, rágalmazóbb, zsémbesebb; hamarább ijed 's kétségbe esik; szemtelenebb, hazugabb, csalárdabb; nehezebben feled és nyugszik el, de kivált hajthatatlanabb." — Hogy Buhlét említettem 's Aristoteles' mondását fordítottam, nem boszulandja meg az Eriónys sereg: a' mi asszonyaink jobbak, 's ki elég pogány azt nem hinni, rossz magyar, különben magyar könyvekből jobb hitet tanult volna.

II.

H O R A T I U S'

LEVELE A' PISÓKHOZ

A' KÖLTÉSZETRŐL.

ELŐSZÓ.

Horatius' e' munkájából a' grammaticusok *De arte poetica libert* csináltak. Az nem az, hanem a' Pisókhöz, leginkább, mint látszik, olly czélból írt *levél*, hogy, előadván a' költői művészet' nehézségeit, őket, különösen a' fiak' idősbikét, a' Musa' sikertelen ostromlásától visszariaszsza. Mert ha a' közepszerűség valahol szenvedhetetlen, bizonyosan a' költészetben az. A' leggyengébb tudományos munkából is tanulhatni, merítve belőle vagy helyesbek' kigondolására ébresztetve általa, valamit; a' nyavalyás, az üres költői mű az, mellyből nem tanulhatni semmit, melly gyönyörködtetés helyett untat, íhletés helyett bosszant (L. a' 367—374. v.). 'S épen ezért szól ez epistola mind azokhoz „Romában és Román kívül“, kik valóságos hívatás nélkül látnak a' dologhoz. Boldog, ki jókor megérti! De szól az avatottaknak is, a' művészet' legfontosabb igazságait emlékezetökbe idézvén. A' Pisókhöz írt epistola, a' műbölcsök' köz

ítélete szerint, a' régiség' minden tanító költeményei közt a' legjelesb, legbecsesebb; 's ha mi azt itt a' nyelv' jelen állásához mért új áttételben adjuk, 's költőink és a' költészet' barátjai' figyelmébe újra ajánljuk, olly dolgot teszünk, mellyet elmulasztani szabad nem volt. E' mellett jeles segédekül ajánljuk: *Horátzius Poétikája* (Virág Benedektől). Pest, 1801. és *Kis János'* fordítását Wieland' classicaí becsű magyarázataival Kazinczytól, l. *Horatius' Levelei*. Pest, 1833. — A' *Pisók* alatt *L. Calpurnius Piso* értetik, ki R. v. 738. évében M. Livius Drusus Libóval consul-ságot viselt, Augustus' kedvence, 's a' tudományok és költészet' nagy barátja volt; 's *két fia*, kivált az idősbik, mint alabb, a' 366. stb versekből kitűnik.

A' szerk.

A' PISÓK HOZ.

Lónyákat a' festész ha ragasztana emberi fóhöz,
 'S több színű tollakkal vonná be az innen amonnan
 Vett tagokat, 's hal lenne alatt rút barna alakkal
 A' fenn szép deli nő, szemlélésére bocsátva
 Nem fakadandnátok vajjon kaczagásra, barátim? 5

Higyjétek, Písók, e' rajznak volna szakasztott
 Mása az olly könyv, melly, mint lázbeteg' álmai, zagyva
 És hiu képekkel tarkállik, 's össze nem illő
 Főt és lábakat ad az egészhez. „Akármi merényre
 Festészek, 's költők szabadalmat birtak örökké.“ 10
 Tudjuk, 's ehhez igényt egyiránt tartunk is, adunk is.
 Még sem kell vadakat szelidekhez csatlani, nem kell
 Tigrissel bárányt, kígyót ikeríteni madárral.

Gyakran fenhangú, 's nagy-ígérő bévezetéshez
 Holmi ragyogni való bársonyfolt toldatik ékűl, 15
 Berke Diánának, 's oltára leíratik, és a'
 Rét' selymén susogó csermely' kanyar öblü futása,
 Vagy Rhenus' vize, vagy színivekkel játszi szivárvány;
 Jóllehet egynek sem vala most helye; festni talán te
 Tudnál cyprust is; de minek, ha, ki pénzt ada bérül, 20
 Gályatörést, mellyből kiuszott, festetni kívána?
 Korsót kezdettél, és bögrét hajt ki korongod?
 Szóval, akármibe kapsz, legyen egy, legyen egyszerű tárgyad.

Többnyire mi költők, apa, és ti jeles fiak, a' szép
 Színétől csalatunk. Rövid írásmódra törekszem, 25
 'S lenni homályossá fogok; ez sima csínt keres, és el-
 Hagyja erő, 's lélek; leszen az fenn kezdve dagályos.
 Földön mász, ki felette vigyáz, 's fél tengeri vésztől.
 A' ki akarja csodás sok színben festeni tárgyát,
 Erdőnek delfint, vadkant tengernek eresztend. 30
 Gáncskerülés, műtan nélkül, szok vinni hibákba.

Aemilius tanodája körül rézlapra kívéni
 Körmöket egy mives, és finomul fog metszeni hajszált,
 Abba' szerencsétlen, hogy képzeni nem tud egészet.
 Én, ha mit írandnék, ilyenhez lenni hasonló 35
 Szinte úgy irtóznám, mint jární utálatos orral,
 Bárha bogár szemmel birnék és barna hajakkal.
 Irni ha szándékok vagyón, illő tárgyat erődhöz
 Válassz, 's meghányd, ved, vajjon mit birhat el, és mit
 Nem birhat vállad. Ha ki jól szemelendi ki tárgyát 40
 Mind ékes szava lesz bőven, mind rende világos.
 A' rend' lelke, ha nem csalatom, 's szépsége kívánja,
 Hogy most mondd el, mit most kell elmondanod, és a'
 Többbit utóbbra halaszd, 's ne akard említani jelennen.
 A' szavakat szemesen, 's finomul válaszsza ki szintén, 45
 Felvegye ezt, elvesse amazt a' versezetíró.
 Szólani fogsz jelesen, ha lelékeny szerkezet új színt
 Ismert szóra vonand. Ha talán úgy hozza magával
 A' szükség, hogy ujabbnak kell nevet adnod,
 Okkal móddal végy szabadalmat költeni új szót, 50
 Millyet nem hallott az övedzett derku Cethegus.
 Fognak az új szabatók szók tetszeni, hogyha görögből
 Kis hajlítással származnak. Hát mire hajdan
 Caecilius 's Plautus Rómától vett jogot, arra
 Virgilius 's Varius ne vegyen? mit irigykedel egy két 55

Szerzettem szóért, miután újféle igékkel
 Ennius és Cato bőséget hoztanak és több
 Csínt nyelvünkbe? Szabad volt, és mindenha szabad lesz
 Képzeni ujdon szót, de jelen bélyeggel ütöttet.
 Mint erdön levelek megújulnak mindenik évben, 60
 Régiek elhullván: úgy vesznek idővel az ó szók,
 'S ifjakként az imént lettek divatozva virúlnak.
 Mind kimulunk, mink is, műveink is; lám ama rév, melly
 Most gályákat föld dühös éjszaki fergeteg ellen,
 'S műve királyi; ezen rég meddő, és evezett tó, 65
 Melly most várasokat táplál, 's nyög ekének alatta;
 E' hajdanta vetést, rétet károkkal ijesztő,
 Most de szabályzott víz; mi csak emberi mű, kihal, annál
 Inkább nem maradás az igék' becse 's kelleme mindig.
 Ujra feléled sok kiavult szó, 's a' mi korunkban 70
 Köz divatú, elvész, ha szokás akképen akarja,
 Melly önkényt 's jogot úz nyelven, 's szabdája beszédnek.

Fejdelmek 's hadfők' tetteit, 's bús harczokat írni
 Millynemű mértékben kelljen, kimutatta Homerus.
 Két nem egyenlő láb egymáshoz kötve először 75
 Zenge panaszt, de utóbb örülő szív' szózata is lön.
 Ám e' gyöngéd vers' első szerzője ki légyen
 A' nyelvészek közt foly a' pör, 's eldöntve maig sincs.
 Archilochust önjambusival felövedzte haragja,
 E' lábat befogadta papucs, befogadta szekernye, 80
 Víg, szomorú játékra levén alkalmazatos, és a'
 Népzajogást felmúltni, 's előterjeszteni cselekvényt.
 Musa' hagyása szerint a' lant zeng isteneket, 's fő
 Hősöket, és győztes küzdőt, és pályadijas mént,
 'S ifju szerelmeket, és zeng széles kedvű tivornyát. 85

E' sok színezetű, 's nemű versezetekre ha bennem
 Sem tudomány, sem időm, miokért vágyódom utána
 A' költő névnek? miokért nem tudni kívánok
 Álszégyenlős én inkább, mint lenni tanítvány?
 A' szomorújátékra való vers vígba nem illik, 90
 Úgy köznépies és csupa vigjátékbeli szólást
 El nem tűr vacsorája felett a' szörnyű Thyestes.
 Minden fogjon helyt, melly főkép illeti ötét.
 Néha magasb hangon kezd szólni comoedia még is;
 'S a' haragos Chremes teli szájából szórja szidalmait, 95
 'S köz hangon búsong jobbára tragoedia' hőse.
 Telephus és Peleus, ha szegény, 's számüzve van, utál
 Bugyboru mondatokat, 's réfhosszúságu ígéket:
 Hogyha panaszszal akar siralomra fakasztani nézőt.
 A' külsín nem elég vershez, báj is legyen abban, 100
 'S a' sziveket tetszése szerint mindenhova hajtsa.
 Sír a' sírókkal, nevet a' nevetőkkel az ember.
 Hogyha sirásra kívánsz olvasztani engem, előbb te
 Sírj magad; akkor megkönyözöm majd mostoha sorsod.
 Telephe, vagy Peleu, szereped ha hibásan adandod, 105
 Vagy nevetek, vagy bólogatok. Bús hangozat illik
 A' szomorú arczhoz, haragoshcz bosszut üvöltő,
 Csintalan a' víghoz, komolyabb lejtésű keményhez.
 Mert a' természet jó és bal sorsra előleg
 Elkészít minket; vidít, vagy bosszura gerjeszt, 110
 Vagy földig lever és gyötör a' bú' szörnyű sulyával,
 Nyelvvel utóbb a' szív' viszonyit kifejezteti nyilván.
 Ha, miket a' játzó elmond, szerepébe nem illők,
 Róma' nemes 's köz népei gúnyhahotára fakadnak.

Sok függend attól, rabszolga beszélget-e, vagy hős, 115
 Élemedett agg ember-e, vagy virgoncz tüzes ifju,
 Főnemű asszony-ság, szorgalmas dajka-e vajjon,

Vándorló kalmár-e, mezőt mivelő-e virányost,
 Colchist, Assyriát, Thebaet, vagy lakja-e Argost.
 Író, vagy hir után indulj, vagy költs hihetőleg 120
 Összillót. Ha talán festéd a' híres Achillest,
 Tettre serény legyen az, haragos, nyers, bosszulihengő,
 A' ki jogot nem vall, de igényel fegyvere mindent.
 Vad légyen Medea, 's makacs, bánatkönyüs Ino,
 Ixion álnok, Io bolygó, kedvetlen Orestes. 125
 Nem hallott darabot ha hozasz színpadra, 's merészlesz
 Költni személyt újat, legyen az mind végzetig olyan,
 Millyennek festéd eleinte, 's magához egyenlő.

Köznemű dolgokból nem könnyű csinálni sajátot:
 'S fogsz Iliasból színdarabot te is adni helyesbet, 130
 Mint soha nem hallott, 's tennen leleményű meséből.
 A' közös ismeretű tárgy úgy fog lenni sajátod
 Hogyha azon hitvány köz körben késni örökké,
 'S hű tolmácsként szót szóval felváltani nem fogsz,
 Sem, ha utánzó vagy, nem lépsz korlátba, miből majd 135
 Tilt a' szégyen vagy versed' törvénye kihágni.

Úgy sem kell kezdned, mint rég a' ciclusi költő:
 „A' Priamus' sorsát zengem, 's a' nagy hirü harczot.“
 E' hangos szájhős mi nagyot fog tenni? Vajúdnak
 A' hegyek, és születik, nézők' kacajára, egerke. 140
 Sokkal okosban emez, ki fonákul semmibe nem kap:
 „A' férfit mondd, Musa, nekem, ki, hogy elvesze Trója,
 Sok nép' városait látá 's kitanulta szokásit.“
 Nem lángból füstöt, sőt füstből hozni ki lángot
 Szándoka, hogy fényes csodadolgokat adjon utána; 145
 Antiphatest, Scyllát, Cyclopsot, 's fesse Charybdist.
 Sem Dioméd' hazatérését Meleager' elégtén,

Sem nem kezdi iker tojományon Trója' veszélyét,
 Czélra siet mindig, 's a' műre figyelmetes elmét
 Mint valamelly ismert tárgynak közepébe ragadja, 150
 'S elmellőzi, miket lehetetlen festnie széppé;
 És így költ, ekkép hamisat kever össze valóval,
 Hogy kezdet, közep, és vég illjenek egybe művében.
 Vélem együtt a' nép töled, halljadsza, mit óhajt.
 Veszteg ülő nézőt ha kívánsz, míg felmegy utolszor 155
 A' kárpit, 's hiradó kijövén: „tapsoljatok“ így szól,
 El ne mulaszd minden kornak kijelesni szokását,
 'S a' mint változik év 's természet, módjokat add meg.

Kis fiu, a' ki petyeg már, 's dajka vezérlete nélkül
 Bátran lép, örömet játszik kortársival, ölt, majd 160
 Ismét tesz haragot, 's változkodik egyre szeszélye.
 A' nevelő kézből szabadult, még bajsztalan ifju
 Kedvel ebet, paripát, 's árnyatlan pályamezőket;
 Roszra viaszképen hajló, feddőire berzeng,
 Pénzt pazarol, későn kezd gondoskodni javáról, 165
 Fenhejazó, kéjencz, vágyit hamar únja, cseréli.
 Férfi kedély és kor más gondban fárad egészen,
 Szőni barátságot, 's hivatalt vágy szerzeni, 's kincset,
 Ollyast nem követ el, mit utóbb megbánnia kelljen.
 Sok baj környezi a' vén embert, mert vagy örökké 170
 Gyűjtöget, és mie van, nem tud, vagy fél vele élni
 A' nyomorú, vagy mert ügyeit lassan viszi, 's félve.
 Tudni kíváncsi jövőt, halogat, tunya, messze-reményü,
 Tűrhetlen, zsémbes, dícséri gyerek kora' boldog
 Napjait, a' fiatalságnak feddője, bírāja. 175
 Sok jót hoznak, míg jönnek 's nevedednek az évek,
 Sok jót elvisznek távozván. Férfi személyét
 Hát gyermekre, 's üdült aggét ifjúra ne bízzad,
 Minden korra ügyelj, 's mindig, mi sajátja, jeleld ki.

Végbe megy a' színen vagy szóval mondatik, a' tény. 180
 A' mit hallunk csak, lelkünkbe elannyira nem hat,
 Mint a' mit figyelő szem fog fel, 's önnön elébe
 A' néző mintegy maga tesz. Színpadra ne hozd fel
 Mindazonáltal, mit benn illőbb végzeni, 's elföldj
 A' szem elől többet, mit nyomban szóval adandasz. 185
 Sem Medea szemünk' láttára ne ölje szülöttit,
 Sem pedig emberhúst gonosz Atreus főzni ne merjen,
 Cadmus kígyóvá ne legyen, sem Progne madárrá.
 A' mit előmbe így adsz, nem bírom hinni, 's utálom.

Több ne legyen, se kevesb ötnél a' felvonat, úgy lel 190
 Színdarabod tetszést, 's játszása kívántatik újra;
 Istent színre ne hozz, ha csomó nincs oldani hozzá
 Méltó; és ha személy négy van, csak hárma beszéljen.
 Egy játszó tisztét a' kar vigye férfi szerepben,
 'S a' fő részek közt ovakodjék mondani olyt, 195
 A' mi ügyének nem használ, 's vele össze nem illik.
 Kedvezzen jóknak, társit gyámolja tanácscsal,
 Kérleljen haragost, ártatlant zárjon ölébe.
 Ez józan takarékasztalt dícsérve ajánljon,
 'S üdvös igazságot, törvényt, és békenyugalmat; 200
 Ez rejtse titkot, 's könyörögjön az égi Valónak,
 Hogy nyomorút jobb sors, és gögöst mostoha érjen.

A' síp, melly rézzel vagyon összeszorítva jelennen,
 'S trombitaként harsog, kisdéd vala, 's vékony, azonban
 A' karnak használt éles szava, 's hangja betölté 205
 A' méglen nem igen zsúfolt színháznak üléseit;
 Mellybe ugyan nem nagy számú nép gyűlt vala össze,
 Annál jóra valóbb erkölcsű, tiszta, szemérmes.
 Majd mikoron diadalmi után földbirtoka terjedt,

'S a' várost tágash fal körzé, 's dőzsöle bor közt 210
 Istenek' innepein, senkit nem félve, napestig;
 A' zene és ének szabadabb- 's pajkosbra fajult ki.
 Mert mi különb izlés lehet ott, hol városi polgár,
 És henye parragi had, jó rosz, keveredtenek össze?
 A' sipos így kezdé buja tánczezal toldni zenéjét, 215
 És a' padlatokon hurezolni ruhája uszályát.
 Így kezdtek több hűrt használni az egyszerű lanton,
 'S gyors penegésihez új hebehurgia beszédekot öntni,
 'S melly bölcsen hasznos dolgokról monda jövendőt,
 Most szava kétessé lön, mint a' delphii jóslat. 220

Ki szomorú verssel bakdíjért küzde, mezetlen
 Póri satyr sereget vezetett színpadra, 's komolyság'
 Fentartásával nyersebb tréfákat üzött, mert
 Kellemes újsággal kellett csiklandani nézőt,
 A' ki az áldozaton részeg lön, 's nem türe féket. 225
 A' fecsegő 's hahotás satyrok' tréfáit ajánlnod,
 'S a' komolyabb szerepet víggal felváltanod úgy kell.
 Hogyha vagy isten, vagy valamelly hős játszani fellép,
 Kin fejedelmi bibor ragyogott minap, és arany ékszer,
 Most pórként alacson csárdákba beszélni ne térjen, 230
 Vagy ha kerül földet, hiu légvárakba ne szálljon.
 A' szomorújáték pajkos mondásokat útál.
 'S mint uri hölgy, kinek innepeken kell járnia tánczot,
 Úgy fog az arczatlan satyrok közt lenni szemérmes.
 Písók! én, ha irok satyrát, használni csupán csak 235
 Mosdatlan, 's köz mondatokat nem szándokom, úgy sem
 Hagynám a' szomorújáték' fenhangulatát el,
 Hogy ne különbözzék, rab Dávus szól-e, 's az álnok
 Pythias, a' ki Simo' pénzét elorozta hizelgve;
 Vagy Sílén, nevelő szolgálja az ifju Bacchusnak. 240
 Ismeretes tárgyat vennék fel versre, 's hasonlót

Kezdene majd minden, de sokat fáradna, 's hiába.
 Olly nagy erő fekszik rendben, 's helyes összerakásban!
 Általok a' köz tárgy fölemelkedik annyira becsben!

Erdei faunusod olly gyöngéden enyelgni, tanácslom, 245
 Mint város' közepén született 's nőtt ifju, ne merjen,
 Sem mocskos szájjal ne böfögjön ronda bohósdit.
 Főnemes, és lovag, és dús polgár nem tür el illyest,
 'S nem mindent, minek a' borsóra dióra szokott nép
 Tapsol, hall örömet, 's tart díjkoszorúra valónak. 250

Két szótag, rövid és hosszú, jambust teszen, a' melly
 Gyors láb; mondatik ez jambus-trimeternek is, ámbár
 A' jambus hatszor pendül, 's mindvégig egyenlő.
 Hogy lassabbacskán, 's nyomosabban hatna fülekbe,
 Nem rég, kényelemül, eltűré, sőt befogadta 255
 A' két hosszú tagos lábat, 's úgy szabta ki rendét,
 Hogy másod, 's negyedik helyhez jogot önmaga tart csak
 Társi viszonyképen. Ritkán él Accius ezzel,
 'S Ennius, a' híres trimeter versnemnek írói.
 A' nehezen mászó vers a' színműi beszédben 260
 Onnan ered, hogy vagy hamar és gondatlanul ír a'
 Költész, vagy nem is érti művét, a' feddeni méltó.
 Nem mindannyi bíró veszi a' rossz verseket észre,
 'S költészinknek igen sokat általnézni szokásunk.
 Úgy de azért szabadon kicsapongjak, sirjak-e, vélvén, 265
 Hogy noha látja hibám mindenki, miatta bocsánat
 És nem feddés ér? Gáncsot kikerültem ugyan, de
 Semmi dicsérettel. Ti görög példákat örökké,
 Nappali fénynél és forgassatok éjjeli mécsnél.
 Ám de nagy őseitek szereték a' plautusi verset, 270
 És tréfát! békén elbáméskodva, ne mondjam
 Nagy botorúl, rajtok; ha ugyan különíteni én, 's ti
 Tudjuk az elmés szót sületlen tréfabeszédétől,

'S a' jó verscsengést újjal kémlelni 's fülekkel.

Thespis hozta be a' szomorújátékot először, 275

O szekerekre szedett társakkal jára, kik onnan

Bémázolt arczczal játszották színi darabjait.

Álorczát azután, 's vőn díszesbféle palástot

Aeschylus, és állásra rakott kis színpadot öszve,
'S nagyszerűleg, fényes saruban, hallatta beszédét. 280

Ezt később követé a' régi comoedia, és lőn

Nagy becse; de sértő, 's zabolátlan erőszakot űzvén

Féktörvényre szorult: hozatott is ez ellene, 's a' kar,

Ártnia minthogy nem szabadott, elnémula csúful.

Római költőink mindent próbára vevének; 285

Nem kicsiny érdemök is, hogy hagyván a' görög írók'

Nyomdokait, honi dolgokról énekleni kezdtek,

'S vettek vígakat és szomorújátékokat onnan.

Rómát híressé, mint fegyvere tette, tehetné

Nyelve, ha munkáját megjobbítgatni szeretné 290

Minden versköltő, 's halogatná közre bocsátni.

Tí, oh Pompilius' vérségei, vessetek olyan

Verset el, a' mellyet hamar írt szerzője, 's ki nincsen

Legvégső körömig tiszter tisztázva, simítva.

Mert természeti ész helyez a' műgondnak elébe 295

Democritus, 's nem ereszt költőt Heliconra, ha józan,

Sok körmét nem metszi, 's le nem vágatja szakállát,

Rejtekhelyre buvik, 's nem akar megfürdeni, mosdni,

Költész, gondolván, fog majd így válni belőle,

'S nagy neve lesz, ha fejét, mellyet gyógyítani három 300

Anticyrában sem tudnának, meg nem akarja

Tisztíttatni Licin borbélylyal. Balgatag én, oh!

Én, ki tavasz' napiban szoktam tisztúlni epémből!

Jobb verset, mint én, nem költene senki; de hagyján;

A' fenkö tisztét fogom én hát venni magamra, 305

Melly vasat élessé tesz, bár maga metszeni tompa.

Én nem író az író kötelességére tanítom:
 Mi képez, 's táplál költőt; honnan veszi tárgyát;
 Illik-e ez, vagy nem; rossz, jó mű milly benyomást tesz.

Józan írásmódnak bölcs ész a' kútfeje 's elve. 310
 Erre neked kívánt segedelmet Socrates adhat,
 'S a' kész gondolatot kifejezned jó szavad önkényt.
 A' ki tanulta, miket vár tőle hazája, barátai,
 Mint kell vendéget, testvért, 's tisztelni szülőket,
 Tiszte tanácsosnak mi legyen, 's hivatása hírának, 315
 És a' harcza menő hadfőnek, az ütni bizonynyal
 Illő jellemeket fog mindvalamennyi személyre.
 Életből kikapott példákra figyeljen, ezekhez
 Szabja valódi igaz hangját a' jártas utánzó.
 Néha az olly színműn, melly helylyel közzel elég szép 320
 'S erkölcsös, noha nem czifrált, 's nincs súlya, se' bája,
 A' nép jobban kap, 's fentartja felette figyelmét,
 Mint más szebben ugyan, de üres hangokkal üvöltőn.
 A' görögök, kiknek szép észt a' Musa, 's kerekded
 Ajkat adott, nem egyébre, hanem csak dicsre tekintnek. 325
 A' mi gyermekeink hosszas számokra fogatnak,
 És az egész assist száz részre felosztani tanulják.
 Albinus' fia, mondd: Öt lathól elveszek egyet,
 Mennyi marad? Nosza mondd. Négy. Jól! te belőled idővel
 Nem rossz gazda lehet; de ha hozzá egy latot adnék, 330
 Mennyi? Hat. A' pénz, és nyereség' rozsdája ha egyszer
 A' sziveket megfogta, hogyan vársz cedrus-olajra
 Méltó verseket, egy cyprus szekrénybe valókat?

A' költők vagy kéjt, vagy szerzeni hasznót akarnak,
 Vagy kedvtöltésül, 's életre hatólag is írni. 335
 Szólj, ha tanítást adsz, röviden, hogy eszébe azonnal
 Fogja tanítványod, 's híven megtartsa magában,
 A' mi felesleg sok, kifoly a' teli emlekezetből.
 Mű, gyönyörűl költött, az igaztól messze ne járjon,

'S mind valamit költesz, higye hogy mindenki, ne kívánd; 340
 'S Lamia a' megevett gyereket ki ne húzza hasából
 Elevenen. Vének nem kedvelik, a' mi tanulság
 Nélkül van, ha pedig komoly a' mű, futnak az ifjak.
 Köz javalást az nyer, ki gyönyört elegyíte haszonnal,
 Könyvének használóját oktatra, mulatva. 345
 Illy mű tesz Sosiust gazdaggá, tengeren átkel,
 'S ismert szerzőjét kihireszteli hosszas időkre.
 Vannak néha hibák mentendők szigorú vádtól:
 Mert a' húr sem ad olly hangot mindenha, minőt kéz
 És akarat kíván, 's magasan peng néha, ha mély kell; 350
 A' nyíl sem sebez ott mindig, hova szánta lövője.
 De melly versezeten több a' csín, nem vetem azt el
 Egy két foltja miatt, mellyet vagy gondtalan ejtett
 Vagy gyarlóságból a' szerző. Hát mi jön ebből?
 Mint a' könyvleíró, ki, ha bár volt intve, hibát ejt, 355
 És ugyan azt mindig, méltó feddésre, 's kaczagjuk
 A' lantost, hamisan ki azon hűrt pengeti folyvást:
 Úgy ki sokat botlik, mint Choerilus, olyan előttem,
 'S egy két jobb versért kinevetve csodálom; azonban
 Szánandó, mikoron szunnyókál néha Homerus, 360
 Bár hosszú műv után szabad elbólintni kevéssé.

A' vers írott kép; fog amaz megtetszeni jobban,
 Hogyha közel hozzá, 's emez úgy, távolbra ha lépdelsz.
 Árnyékban kíván az, emez láttatni világban,
 Melly nem rettegi a' műbíró' vizsga figyelmét. 365
 Egy nézéskor amaz, de emez fog tetszeni tízkor.
 Oh testvérid közt legidősb, noha képez atyád is
 Jóra, okulsz magad is, de fogadd, 's tartsd mélyen eszedben
 E' mondást: bizonyos dolgokban elérni középszert
 Untig elég: jogot a' ki tanult, 's köz rendbeli ügyvéd, 370
 Bár ékes nyelvvvel nem bir, mint Messala, 's ollyan
 Mély tudományú sincs, mint volt Cascellius Aulus;
 Van neve nagy hecsben még is: de középszerű költészt

Istenek, emberek, és könyvárusboltok utálnak.
 Mint lakomázás közt a' visszás hangu zenészkar, 375
 És nyúlós kenet, és mák, sardusi mézbe vegyített,
 Minthogy nélkülök is lakomát üthetni, boszantók;
 Úgy a' szívvidulásra szülött költészeti munka,
 Fő fokról ha leszáll kissé, aljasba hanyatlik.
 Mars' mezején nem nyúl fegyverhez, víni ki nem tud, 380
 'S a' laptát, karikát, tányért, ki nem érti, nem úzi,
 Nehogy az öszvetömült sokaság kaczagásra fakadjon:
 'S a' ki nem ért hozzá, mer még is költeni verset?
 Hogy ne? hiszen szabad, és nemes, és van birtoka, mennyit
 Birni lovagnak kell, 's feddetlen tiszta erényü. 385
 Ám te ne tégy semmit, mihez észt nem nyújta Minerva.
 Ezt tartod, 's akarod te magad; valahára ha még is
 Irnál, kérd Metiust bírádnak, kérjed atyádat,
 'S engemet, és elzárd szekrénybe kilenczedik évig
 Írott hártýádat. Kitörölheted a' mi ki nem jött, 390
 A' melly szó kirepült, nem fog soha vissza kerülni.

Orpheus a' vadonok' fiait, mint isteni szent jós,
 Ocsmány élettől elijeszté 's öldököléstől,
 'S monda szerint tigris szelidített, 's mérges oroszlánt:
 Amphion is, mondják, Thebaet alapítani kezdvén 395
 Indított lanttal köveket, 's helyeikre szorítá
 Nyájas hangjaival. Volt bölcsék' tisztköre hajdan:
 Istenit emberitől, köz ügyet különözni magánytól,
 Tiltni vegyes nőszt, férjnek jogot adni családra,
 Kezdeni városokat, 's törvényeket írni szabályul: 400
 Így nyertek nevet és szép hírt a' mennyei költők,
 És a' versezetek. Jött két jeles elme, Homerus,
 'S Tyrtaeus, műveikkel ezek harczokra tüzelték
 A' hős lelküeket; versekben szól vala jósló,
 És ki erényre utat mutatott; fejedelmi kegyekhez 405
 Költészet vezetett; 's hosszas munkának utána

Jött a' vígjáték: hát kell-e pirulnod azon, hogy
'Tiszteled a' lantos Musát, 's a' dalnok Apollót?

Kérdés: természet, vagy műtan képez-e költőt?

Válasz: sem műgond leleménydús elme' hiában, 410

Sem nyers elmeerő nagy-mit nem nyújthat, egyikre

Úgy szorul a' másik, 's kart öltének öszve barátul.

A' ki ohajt pályán koszorúdíjt nyerni futással,

Mint gyerkőcze sokat türe, mívele, izzada, fázék,

Óvta magát bortól, szerelemtől. A' ki sipot fú 415

Pythia' játékin, tanuló vala, 's rettege mestert.

Mondanod ezt nem elég: én ékes verseket írok,

Lepjen utolsót rüh, nekem el csunya volna maradnom,

'S vallanom, a' mit nem tanulék, hogy nem tudok ahhoz.

Mint hiradó csődít sok népet az áruverésre: 420

Gyűjtni hizelgőket nyereségvágy szinte szok olyan

Költőhöz, ki sokat bir földben, 's tőkekamatban.

És ha vagyon, ki kövér lakomákat is adhat időnként,

'S állni adósért jót kezesül, 's kétséges ügyéből

Kész kiragadni szegényt, csoda, hogyna különzeni birja 425

Illy dús a' csalfát az igaz jó szívü baráttól.

A' kinek adtál már, vagy adandasz ajándokot, annak

Verseidet ne mutasd; mert víg örömében üvöltend:

Szépen! jól! helyesen! Halavány lesz, harmatozandik

Részvétből szeme, felszökik, ugrál, tombol előtted. 430

Mint fogadott siratók temetéskor sokkal erősbén

Jajgatnak, mint kik szívből keseregnek, azonkép

A' gunyoló többet mond, mint őszinte dicsérő.

Mondják, a' nagy urak több kancsó borra kihíják,

És leitatják azt, kit elébb ismerni kívánnak, 435

Lészen-e méltó társ. Te ha költész verseket, ám lásd,

Meg ne csalattassál álnok szívü rókabaráttól.

Quintilius, ha mit olvastál neki, monda: Javítsd ki
 Ezt, vagy amaszt. Ha te válaszolál: több izbeli próbát
 Tettem már, de hiába; töröld hát, monda, ki végig 440
 Gáncsteli verseidet, 's az egészt öntsд ujdон alakba.
 Védni ha inkább, mint kijavítani hibáid' akartad,
 Nem fáradt többé, sem szót nem vesztegetett rád,
 'S mindenedet, 's magadat társ nélkül hagyta szeretned.
 Lankadt versezetet megró a' jó 's okos ember, 445
 Durva keményt gáncsol, tollát fordítja, 's kitörli
 A' miben izlés nincs, sem csín, nyes czifra czikornyást,
 A' mi homályosdad, fényt annak többet adattat,
 Kétes szót nem tűr, jegyz változtatni valókat.
 Lészen Aristarchus; nem mondja: barátomat én meg- 450
 Bántsam apróságért? Az apróság nagy sokat ártand
 Majd egykor, ha művét rosszalva, kaczagva veendik.

Mint azt, kin ragadós rüh van, vagy sárga betegség,
 Vagy holdkórságban sínlik, vagy rossz nyavalyában,
 Úgy az eszetlen verskoholót el messze kerüli 455
 Minden okos; gyerekek követik csak, 's vízeszű golyhók.
 Ez, mikor égre meredt szemmel bolyg, 's verseket ökrend,
 És ha, miként madarász, ki rigót les, kútba, gödörbe
 Bukkan alá, noha bár váltig kiabálna: Segíteni
 Földiek oh jertek! ne ügyeljen senki szavára: 460
 Mert ha ki hozna segílyt, 's kötelet lebocsátana, kérdés,
 Nem készantag ugort-e belé 's menekedni kíván-e?
 Egy siculus költő' vesztét mondandom el erre:
 Empedocles, vágyván örök isteni rangra, leugrott
 A' tüzes Aetnának torkába. Halálra, ha tetszik, 465
 Menjenek a' költők szabadon, 's kit erővel akarnál
 Gyűlölt éltében megtartani, gyilkosa lennél.
 Többször tett ő így, 's ha kihúzod is onnan, ezentúl
 Ember nem marad, ő siet a' nagy hírű halálra.
 Úgy sem tudni, miért firkálgat verseket, apja' 470

Sirja fölé huddott-e, vagy undok bünt követett el
 Szent helyen; ő igazán bősziült, mint medve, ha záros
 Ketrecze' gátorait széttördelhette dühében.
 Rosz szavaló szok elüzni tudóst, szok elüzni tudatlant;
 'S a' kit kézre kerít, nem ereszti, 's kinozza, ragadván 475
 Bőréhez, míg nincs vérrel teli szíva, nadályként.

III.

L O N G I N U S'

ÉRTEKEZÉSE

A' FENSÉGESRŐL.

ELŐSZÓ.

Az itt magyarul megjelenő értekezés sok csonkításokkal ért hozzánk a' régiségből. Több helyek egészen elvesztek belőle, 's némelly helyekből a' leírók' hibái miatt, számos tudósok' jobbítási szorgalma után is, csak alig lehet az igaz értelmet kivenni. Mind a' mellett a' dologhoz értők' egyező ítélete szerint úgy is, mint birjuk, nagyon beoszes maradványa a' régi görög literaturának, különösen a' régi aestheticának 's ékesszólási és költészségi elméletnek. Koránsem lehet ugyan szorosan tudományos szerkesztésűnek 's teljesnek mondani; de olly modorban van írva, millyenben minden bölcselkedőknek, kik a' szépművészégekről értekeznek, írni kellene. Kevés szabályok 's még kevesebb magyarázatok adatnak benne; csak példák, 's többnyire szerencsésen választott példák, által mutogatgatik meg, miképen hatnak reánk a' szépművészségek. E' mellett az izlés mindenütt tiszta, a' szép'érzése igaz és meleg, a' nyelv nemes; 's mindenből látszik, hogy írója lerázta magáról az iskolai port, mellyet a' tudományok' tanítóin sokszor igen észre lehet venni. Olly nagy tekintetet is szerzett magának, hogy arany könyvnek neveztetett, 's minden míveltebb új nyelvekre lefordíttatott.

Szerzőjének egész a' legújabb időkg az a' Longin tartott, ki Krisztus' születése után a' harmadik században Aurelián római császár' idejében élt, 's az idejebeli tudósok' írásiban mint műbíráló 's mint bölcselkedő nagy magasztalásokkal emlegettetik. De néhány esztendővel ez előtt a' kéziratok' gondos megvizsgálása 's az a' környülmény, hogy e' két tulajdonneveknek *Dionysius* és *Longinus* párosítása a' régi görögöknél 's romaiaknál szokatlan, a' dolog iránt kétséget támaszta. A' párizsi kéziratban, melly az eddig ismertek között legrégibb, és egy vaticanumban, a' czímen igen világosan 's tisztán vannak e' szók: *Διονυσίου ἡ Λογγίνου*, azaz *Dionysiuستól vagy Longinustól*, egy florenciában pedig e' szók: *ἀνωνυμου περὶ ὕψους*, azaz *egy névtelen' értekezése a' fenségesről*. Ezen okoknál fogva *Amati**) azt vitatja, hogy az értekezés vagy a' halycarnassi Dionysius' munkája, vagy Longiné, 's még elébb az elsőé, mint a' másodiké; *Weiske* pedig kiadásában azt állítja, hogy azt egy Augustus' idejében élt és Strabo által is dicsért Longinnak kell tulajdonítani; 's utóbb *Boissonade***) mind a' két vé-

*) *Weiske*' kiadásában L. Dion. Longini de subl. orat. libell. graece et latine. Denuo recens. et animadv. J. Toupit D. Ruhnkenii, F. J. Bastii integris et alior. excerptis suisque, item apparatu critico uberrimo indicibusque locupletiss. instr. Benj. Weiske. 8. maj. 1809.

**) A' kezemnél létező görög textus illy czím alatt lépett napfényre: Longini quae supersunt. Graece. Post edit. Lipsiensem A. MDCCCIX aucta et emendata. Ruhnkenii dissertationem de vita et scriptis Longini, notulas, indices, alia additamenta disposuit et concinnavit A. E. Egger, in collegio S. Ludovici professor vicarius. Adjecta est appendix excerpta e Longini rhetoricis hactenus inedita continens. Parisiis, apud Bourgeois-Maze, bibliopolam, ad ripam Sequanae dictam Voltaire, n. 23.

lemény ellen fontos okokat hoz elő, 's úgy nyilatkozik, hogy lehetetlen teljes bizonyossággal megmondani, ki legyen a' szerző, ha csak más kéziratok vagy új bizonyítványok a' dolgot fel nem világosítják 's a' kérdésre elhatározó feleletet nem adnak. Azonban, minthogy egyfelül azon állítás, mintha a' munkát az a' Longin, kinek eddig tulajdonított, nem írhatta volna, elégséges okokon nem nyugszik, sőt Boissonade' czáfolása után nem is bevehető, másfelül az értekezésben is az az írói és bölcselkedői jellem mutatkozik, melly a' későbbi Longinnak a' maga idejebeli tudósok által tulajdonítottatik: az illy bizonytalanságban annyival is inkább hajlandók lehetünk ezt tartani szerzőnek, mivel annyi századoktól fogva olly sok jeles, 's a' régiség' fürkészésében jártas tudósok által annak tartatott, 's következőleg ha hibázunk is, sok derék emberekkel együtt hibázunk.

A' fordítások között *Boileaué* szerzett magának legnagyobb tekintetet a' tudós világban. — Meg is kell vallani, hogy az nagy gondnal 's nem kevés tudományossággal készült. Mindazáltal azt sem lehet tagadni, hogy az eredeti író' értelmét több helyeken elhibázza, 's általában egészen francia 's a' görögtől igen különböző mintába van öntve; úgy, hogy reá is illik az a' gáncs, mellyet egy német író a' régi görög és romai classicusok' francia fordításai ellen általánosan mond, hogy azok szép, de hűtlen nőkhöz hasonlítanak.

Sokkal hívebb 's a' görög izléssel sokkal megegyezőbb *Schlosser'* német fordítása, melly 1781-ben Lipcsében jelent meg. Ez sem igaz másolat ugyan, hanem csak szabad általtétel 's némelly helyeken talán inkább a' fordító, mint

MDCCCXXXVII. — Az itt fenn említett állítások ezen kiadásban foglaltatnak, 's mint a' kiadó mondja, a' *Biographie universelle* XXIV. köt. 667. 's köv. lapjai szerint.

Longin' gondolatait adja, mindazonáltal mindenütt finom tapintatot 's éles észet mutat, és sokszor az eredetinek értelmét ott is szerencsésen eltalálja, hol a' műbírálok és tudós kiadók minden foltozásaiikkal sem tudták világossá tenni.

Én, az eredetinek mindenkor illő figyelemmel szemem előtt tartása mellett, mind a' két fordítást használtam; de leginkább a' németet követtem. *Schlosser* nem csak jegyzetekkel kísérté, hanem egy hasonló tárgyú saját értekezésével is megtoldotta fordítását. Jegyzetei' legnagyobb részét fordításban, értekezését pedig kivonatban közölni nem tartottam haszontalan foglalatosságnak.

Hogy Longin' első magyar fordítása csak hiányos próba, azt olyanoknak, millyeneket bírálóimnak óhajtok, szükségtelen mondanom. Azok jól tudják, hogy mi magyarok, mint a' műveltség' egyéb nemeiben, úgy a' régi classicusok' ismerésében 's használásában is csak kezdők vagyunk, 's velem együtt óhajtják, hogy mennél előbb, mennél több, minket mostani írókat mennél nagyobb mértékben fölülhaladó utódink támadjanak.

Rövid tudóstítás Longin' életéről Schlosser után.

Azon időszak, mellyben Longin élt, nem engedte a' szerencsés elméket azokká lenni, mikké rendeltetésök szerint lenniük kellett volna. Görögország és Roma' dicsősége a' Krisztus' születése után harmadik században, mellyben Longin élt, már elenyészett. Caesar és Augustus' nagy országai már csak névvel léteztek. Egy fejedelem sem bírta bátorságban királyi székét. Europa és Ázsia' minden népei, szünet nélkül czélszerűtlen háborgásban élve, olly boldogtalan állapotban voltak, hogy csak a' fejtelenség, vagy szolgaság között lehetett választásuk.

A' tudományok' országában hasonló forrongás uralkodott, mint a' polgári alkotmányokban. A' régiek' nemeiből bölcsekedése az újabbak' szörzsálhasogatásai által cse-

vegéssé lett; 's a' politikai zavarok' árja a' szép' minden érzését, 's a' szív' minden nemes élvezését elragadta 's magába temette.

Illyen állapotban a' legjobb elmék is elromlanak; nem találnak anyagot magokból működésre; 's olyankor a' műbirálás jó divatba, melly csak mások' munkáit vizsgálja, simítja 's módosítja.

Abban, mit Longintól bírnak, úgy látszik mindenütt olly elme mutatkozik, melly rendeltetése szerint inkább költész, vagy szónok, mint más költészek és szónokok' bírálója tartozott volna lenni. De az akkori egész világgal együtt az ő lelke is rosz hangulatot kapott, 's mint Origenes és Tertullianus, kik egy pár századdal előbb talán apostolokká lettek volna, 's most csak az apostolok' magyarázói 's bírálói levének; úgy ő sem lett sem Demosthenes, sem Plato, sem Homer, hanem csak magyarázójok és bírálójok azon nagy embereknek, kik lelkét világosították, de a' benne rejtőző szikrát lángoló tüzzé nem gyújthatták.

E' gondolat' igazságát szembetűnőbbé tehetnénk, ha Longin' életének első esztendei felől bővebb tudósítással bírnánk. De születése' helyét sem tudjuk, 's még azt is hogy nem syrus, hanem görög volt, csak valószínűséggel állíthatjuk. Természet szerint szüléről még kevesebbet 's csak annyit tudunk, mennyit Longin maga mond, hogy tudnillik velök fiatal korában több utazásokat tett, utóbbi utazásai' alkalmával Ammoniuust is megismerte. Ez keresztény volt, de bölcsekedésére pogányokat is tanított; 's Alexandriában Longin is tanítványává lett. Azt a' mély tiszteletet, mellyel Plato iránt viseltetett, hihetőleg Ammoniuustól szívtába; de tulajdonképi bölcsekedést egy illy másod rangbeli bölcsekedőtől nem nyerhetett. Úgy látszik, hogy bölcsekedési léleknek benne nem létét a' fenségesről irt értekezése is mutatja 's igazolja azt a' gáncsolást, melly szerint a' vele egy időben élt Plotinus felőle azt állítja, hogy nem bölcsekedő.

Némellyek Longinról azért, hogy Ammoniussal társalkodott, azt állítják, hogy kereszténynek kellett lennie; de ezen állítást már többen megczáfolták.

Longin Ammoniustól Athenaebe ment. Ott akkor Cornelius Fronto, Longin' rokona, ki előbb Marcus Antoninus császárt tanította, az ékesszólásban nyilvános leczkéket adott.

Longin ezen Fronto alatt fejtette ki elméjét; legalább akkor Athenaeben tiszta és férfias izléséért az írókról hozott ítélete elhatározónak tartatott.

A' köz vélekedés szerint a' fenségesről is ott írta munkáját, melly az én ítéletem szerint is a' jó és igaz ízlés' tekintetében legbecsesebb.

Az izlésre nézve saját útján járt; de a' bölcsekedésben annyira plátói volt, hogy ezen bölc's számára házában esztendőnként innepet tartott, melly alkalommal tudós értekezések is szoktak elolvastatni. Az illy innepекnél ismer-te meg Longin Porphyrust is, 's tanítványává tette.

Eddig Longin csak tudósnek, tanítónak és tudományok' barátjának szerepét viselte; de kicsinyenként híre messze elterjede, 's Zenobiának, a' napkelet' híres királynéjának is fülébe hata.

Zenobia nagy lelkületű asszony volt. Tudva van melly bátorsággal kormányozta, szerencsétlen férjének Odenátnak halála után, a' nagy országot. De a' mellett a' tudományokat is szerette, 's nem tudott senkit, kit inkább kívánhatott volna tanítójának, mint Longint. Ez általa meghivatván elment Palmyrába, 's nem sokára tanítójából tanácsosává lett.

Ezen királyné' első esztendei dicsőségesek voltak. Férjének Odenátnak a' perzsákat meggyőzni, 's a' napkeleti tartományokat a' romaiak' számára megtartani igen segítette. Férje halála után Egyiptomot is meghódoltatta, 's mint napkelet' császárnéja még a' romai birodalomnak is daczolt,

melly több egymás után következő császárok alatt ellenségektől körüyeztetve csak alig állott össze. De végre a' szerencsés Aureliánnak meg kellett hódolnia, 's úgy hódolt meg, mint asszony. Már néhány ütközeteket elvesztett 's Palmyrában bezáratott. Aurelián elébe terjesztette állapotját 's intette hogy adná meg magát; de ő tanácsosainak 's ezek között Longinnak is javaslására olly feleletet adott, melly erejéhez épen nem volt alkalmazva.

Zenobia elfogott, 's nemcsak Cleopatra' módjára meg nem halt, hanem magát arany lánczokkal 's egyéb drágaságokkal terhelve győzelmi pompában hurczoltatni engedte, sőt tanácsosait, ezek között Longint is, mint a' levél' szerzőjét, a' győző kényének prédául adta. Ellentállásért 's még a' levélért is Longint vádolta. Ki ennek következtében halállal büntettetett, 's a' meg nem érdemlett halált nagy bátorsággal szenvedte.

ÉRTEKEZÉS A' FENSÉGESRŐL.

I. Bevezetés.

Jut eszedbe, kedves Postumius Terentianusom ¹⁾, melly kevéssé elégedtünk meg Caecilius ²⁾ munkáskájával a' fenségesről, midőn azt minap együtt elolvasók. Nekünk úgy látszott, hogy rövidebb az mint a' tárgy kívánná ³⁾, hogy benne nem minden oda tartozó dolgok ⁴⁾ vannak illő helyen érintve, 's hogy

1) *Terentianus*, kihez Longinus ezen értekezést intézte, romai volt.

2) *Caecilius* sicíliai származásu szónok, Augustus császár' idejében élt.

3) *Rövidebb, mint a' tárgy kívánná*. A' görög szó azt mondja, hogy munkája alacsonyabb, mint az egész tárgy. Boileau ezt az írásmódról érti, de Daciernek vélekedéseem szerint igaza van, ki azt állítja, hogy attól, ki a' fenségesről értekezést ír, nem kívántatik hogy fenségesen írjon, és hogy Longin csak két dolgot gáncsol Caecilius' munkájában, hogy tudnillik értekezése rövidebb, mint tárgya, és hogy a' legfőbb dolgokat nem is érinti. K.

4) *Nem minden oda tartozó dolgok*. Longin hasonlóképen ezen hibába esett, hacsak úgy nem nézzük ötlet, mint csupán szónokok' tanítóját. A' fenséges' erejéről és hatásáról csak általánosan 's röviden szólott, 's csupán azon fenségesre szorítkozott, mellyet a' költész és szónok a' nyelv által fejezhet ki. A' fenséges tulajdonké-

általában olvasóinak keveset használ, holott az író mindenkor az olvasó'hasznát tartozik fő czéljává tenni. Ki valamely mesterségről ír, attól két dolog kívánatik, elsőben hogy azt a' mesterséget, mellyről írni akar, megmagyarázza, 's másodszor, mi még fontosabb, hogy megmutassa, hogyan 's mi módon tehetjük azt a' mesterséget, mellyre tanít, sajátunkká. Caecilius a' fenséges' megmagyarázásában ugyan olly hosszadalmas mint ha csupán kezdők' számára írna; de az eszközöket, mellyek által lelkünk a' fenséges' bizonyos magasságára emelkedhetik, mint csekélységet, nem tudom miért, egészen elmellőzte. Mind e' mellett ő talán nem annyira érdemel kihagyásiért gáncsolást, mint e' tárgy' választásaért ⁵⁾ és reá fordított szorgalmáért dicséretet.

pi érzéséről, azon fenségesről, melly a' természet és művészség' munkáiban 's a' gondolatokban észrevehető, nem is emlékezett, még az ékesszólás és fenséges' tekintetében sem mondotta meg, miben áll a' jellemek és az egész dolgozat' fensége. De maga is értésünkre adja, hogy főkép a' szónokok' számára ír, 's e' részben némelly odatartozó tárgyakat illetőleg munkáira hivatkozik, mellyek elvesztek. Azt is meg kell gondolnunk, hogy az ékesszólás és költészség' elméletei csak az újabb időkben nyertek a' lélektani észrevételek által más ábrázatot. S.

- 5) *E' tárgy' választásáért.* Boileau csak Caecilius' jó szándékát 's szorgalmát említi fordításában; de Dacier itt is jól látszik megjegyezni, hogy ez a' görög szó *Εντροια* a' tárgy' választását jelenti, 's az író azt akarja mon-

Azonban akár mint legyen e' részben a' dolog, te akkor azt kívántad tőlem, hogy irjak én is a' te kedvedért az ékesszólás' ezen részéről értekezést. Próbát teszek tehát, ha mondhatok-e vizsgálódásim után valamit, mi a' köz dolgokkal foglalkodó szónokoknak hasznos lehet.

Menjünk együtt végig a' tárgyon, barátom, 's keressük együtt egyenes lélekkel, mint barátokhoz illik, mit tarthatunk legigazabbnak 's leghelyesebbnek: mert jól mondotta ama bölcs: hogy két dolog tesz bennünket az istenekhez hasonlókká, az igazságszeretés és a' jóság ⁶⁾.

Minthogy számodra írok, ki a' tudományokban olly jártas vagy, 's annyi ismeretekkel birsz; szükségtelen volna előre hosszasan megmutatnom, hogy a' fenséges az ékesszólás' legfőbb foka, 's hogy a' legnagyobb költészek és írók egyedül annak köszönik elsőségöket 's halhatatlanságokat. Mert a' fenséges' ereje nem rábeszélésben áll, hanem abban, hogy bámulást okoz; 's nagyobb erővel bír, mint a' rábeszélés 's mint minden mesterségek, mellyekkel az em-

dani, hogy Caeciliusnak elsőben jutott eszébe a' fenségről írni. K.

- 6) *Az igazságszeretés és a' jóság.* Ez Pythagoras' egy gondolatára czéloz, mellyről Aelianus (*Variae historiae* XII. 59.) így emlékezik: a' két legjelesebb aján-dék, mellyet az emberek istentől nyertek: ugyanond Pythagoras, az igazságszeretés és a' jóltevés: 's mind a' kettő hasonlókká teszi őket az istenekhez. S.

berek' szívét meg lehet nyerni. A' rábeszélésnek el-
lentállhatunk; de a' fenséges' rohanása ellene-állhatat-
lanul elragad bennünket. Akármelly munkában is a'
találás' mestersége, a' rend 's a' terv nem egy vagy
két helyből vétethetnek észre, hanem mindezek' szép-
ségek csak akkor hatnak teljesen reánk, mikor az
egész előttünk van, figyelemmel és szorgalommal
végig gondoltatik, 's részei egymással összehasonlít-
tatnak: ellenben a' fenséges villám' sebességével ér-
dekel bennünket, 's egyszerre mutatja ki a' szónok'
egész hatalmát 7).

De erre 's ehez hasonlókra magad, barátom, sok-
kal jobban taníthatnál, mint én, ha tanítani kedved
volna.

-
- 7) *A' szónok' egész hatalmát.* Ezt csak azon fenségesről
lehet mondani, melly egyes helyekben, kifejezések-
ben 's gondolatokban mutatkozik. De vannak egészen
fenséges dolgozatok is, 's ezekben valamint a' fensé-
gest, úgy az egész' egyéb szépségeit is csak a' kör-
nyülmények 's az egyes vonatok' összehasonlítása által
lehet érezni — még Longin' azon észrevétele is, hogy
az egész' szépségeit csak a' terv stb végig gondolásá-
ban lehet észrevenni, csak bizonyos határok között
hagyathatuk jóvá; mert a' szépnek, kellemetesnek,
rendnek, egy szóval az egész dolgozat' minden jelessé-
geinek homályos érzése mindenkor megelőzi azoknak
okoskodási taglalását. S.

II. Lehet-e a' fenségesre tanítani.

Előbb mint vizsgálódásunkhoz fognánk, arról kell gondolkodnunk, ha van-e mesterség, melly a' fenségesre taníthat. Mert sokan azt hiszik, hogy azok, kik azt szabályok alá akarják venni, nagyon csalatkoznak. Ezek szerint a' fenséges velünk születik 's tanítás által nem közöltethetik, hanem a' mesterséget csak a' természet pótolja ki. Sőt azt is állítják, hogy a' mesterség' szabályai a' természetet elrontják, 's a' fenséges' érzésére született elme' hatását nagyon meggyengítik.

De vélekedésem szerint a' dolgot máskép találjuk, ha meggondoljuk, hogy a' természet, noha minden indulatoknál és szenvedélyeknél szabadon jár el dolgában, még sem munkálkodik vaktában 's minden rend nélkül. Továbbá ha nem lehet is tagadni, hogy valamint mindenütt úgy az elme' műveiben is a' fenségesre és nagyra ő ad, úgy szólván, eredeti anyagot; mindazáltal még is bizonyos, hogy csak a' mesterség szabhatja ki, mikor, mit és melly móddal mondjon az elme, 's ennek sebes repülését csak az őrizheti meg a' kicsapongásoktól 's eltévedésektől.

Legveszedelmesebb dolog pedig, ha az elme akkor, mikor nagy és fenséges dolgokra fölemelkedik, mesterség által nem vezéreltetve magára hagyatik, 's horgony 's evező nélkül gondatlan merészségére bízatik. Sokszor van szüksége élénk érzések' sarkantyuzására, de szintén olly sokszor hideg meggondolás' zabolázására is.

Mit Demosthenes az emberi életről mond, hogy abban a' jó szerencse' megtalálása a' legnagyobb jó, de a' jó szerencsében a' jó tanács második, és nem kevesebbé fontos jó; minthogy e' nélkül a' megtalált szerencse ismét elvész: ugyan azt lehet mondani az elme' műveiről is: a' természet talál ⁸⁾, a' mesterség tanácsol. 'S a' szabályoknak az izlés' munkáiban szükséges voltát még jobban átláthatjuk, ha meggondoljuk, hogy azt is, ha vajjon a' természet lelkesít-e az ékesszólásra, egyedül a' mesterség' észrevételeiből tudhatjuk meg. Valóban, ha azok, kik a' mesterség' tanulását gáncsolják, mind ezeket meggondolnák, nem tartanak az itt szóban forgó tárgynak elméleti vizsgálatát feleslegesnek, vagy haszontalannak ⁹⁾.

8) *A' természet talál.* Ezen szóktól fogva a' szakasz' végig Boileaunál hiányzik a' fordítás, minthogy e' hely az általa használt görög textusban nem volt meg.

9) *Vagy haszontalannak.* E' kérdés felett, mit ér vagy nem ér az elmélet az elme' munkáiban, a' pör már igen régi, 's kétség kívül akkor származott, mikor a' nemzetek' izlése az elme' munkái iránt romlani kezdett. Azok ekkor már nem az érzés, hanem csupán a' képzelés, értelem és utánzás' segítségével dolgoztak és ítéltek, mik csak szabályok által vezettethetnek és korlátoltathatnak, 's miket szabályokkal kell is vezetni és korlátolni. A' szerint, mint már most a' dolgok vannak, én is azt hiszem, hogy az elméleti észrevételeknek Aristoteles' idejétől fogva sokkal tartozunk 's még sokkal többel tartoznánk, ha csupán a'

III. A' dagályról ¹⁰⁾.

Minden szikrát hamar kioltsatok!

Ha kit közöletek még ott lelek:

Gyors áradásu lángtekerceket

Szétszórva házokat szénné teszem.

Dicső dalom most még nem hallatik ¹¹⁾.

képzelésnek, értelemnek és utánzásnak irtak volna eleikbe szabályokat, vagy ha csupán a' már létező költészetek, szónoklatok 's művészetek' megítélésének korlátai között maradtak 's nem javasoltak volna olyan elveket is, mellyek szerint az érzést, az érzés' előadását 's a' még ezután létező munkákat kellene alakítani; de azt semmikép sem hihetem, hogy csak egyetlenegy nagy költészt vagy szónokot is teremthettek vagy valamelly nagygyá szülöttet vezethettek 's jobb útba igazíthattak volna, vagy ezután is teremthetnének vagy jobb útba igazíthatnának. Nem olyan emberek, mint Aristoteles, Batteux és Home határozhatják meg, millyen repülést vegyenek a' jövőendőbeli Shakespearek, Ossianok, Homerok vagy Klopstockok. Ha az izlés, mint Herder mondja, a' lelki erők' rendének és arányának érzése; könnyen általlátni, hogy ezen izlésnek nem máskép, hanem csak nagyjából lehet elhatározó szabályokat elibe írni és hogy a' legélesebb eszű bölcselkedő is legfeljebb csak azt nyomozhatja ki, melly viszonyba tétettek azon tehetségek, mellyekre valamelly művészet hatott; ez pedig nem elmélet, hanem bírálat. Midőn a' költész érzelmemet nagyítja, egyszersmind képzelő erőm is erősödik. Következőleg azon kép, melly csekély érzésnél éktelennek 's szenvedhetetlennek látszott lenni, szépségnek és dicsőnek fog látszani, ha az érzelem nagyobb;

A' lángtekercek, az ég felé okádás, a' Boreas vagy éjszaki szél' sípolása 's egyéb szólásmódok nem szomorujátékba, hanem bohózatba illők; illyek által

's megfordítva is ha a' költő képzelő erőmet élénk és jeles kép által kiszélesíti, nagy érzelmet gerjeszthet bennem. Valamint tehát a' geometriában lehetetlen minden körök' fokai' nagyságát meghatározni, úgy lehetetlen azon dolgokban is, mellyek az izléstől függenek, azon viszonyokat meghatározni, mellyekben az ember' érző és gondolkodó erőire hatni kellessék.

Mit Longin a' mesterség' védelmezésére mond, az igaz, de nem az a' kérdés, hogy van-e mesterség vagy elmélet a' széptudományok' számára; hanem az, hogy taníttathatik-e a' mesterség. Mesterség bizonyosan van; de annak a' költészben, szónokban, festészben 's hangászbán kell lenni. Az elme, hogy Longin' allegoriájával éljek, ne hajózzon kormány nélkül; de a' kormányt magának kell igazgatni. A' kormányzás nem születik vele, nem is emberek által taníttatik, hanem az istenség által leheltetik a' művészekbe.

Csak nagy és igaz érzelem legyen a' költészbe lehelve; minden egyéb önkényt következik. A' tűz nem keveredik össze a' vízzel; a' szén nem olvasztja meg a' vasat: a' hol igaz érzelem van, az, mint a' tűz, mindenkor megtartja természetét, 's az olvasók' érzelmét a' magáéval illő viszonyba teszi. A' hamis izlés sem a' szabályok' nem tudásából származik, sokszor inkább ezek' szüleménye: hanem érzelem' nem létéből vagy tettetett érzelemből.

De a' széptudományok' illyen theoriájától meg kell különböztetni a' lélektani vizsgálódásokat a' felett, hogy millyen hatásokat tesznek költészség, ékesszó-

a' dolog elcsufíttatik; a' képek nem borzalmat, hanem szédülést okoznak; 's ha mindenik külön jól megnézetik, az, minek bennök rettenetesnek kellene lenni, nevetséges esztelenséggé válik. Ha pedig szomorujátékban sem lehet, noha az természete szerint pompásabban beszélhet, az illy tulzó nagyságot 's pöffedtséget megengedni, mennyivel kevesebbé szenvedtethetik el az illy fenhéjazás' kórsága ott, hol az igazságot kell kifejezni? Azért méltán kinevettetik Gorgias, midőn Xerxest a' perzsák' Jupiterének¹²⁾, 's a' keselyűket élő síroknak nevezi. Efféle dagály nagyság helyett imitt amott Kallisthenesnél is találta-

lás 's egyéb művészségek a' lélekre. Az illy vizsgálódások mindenkor fontos tárgyai lesznek az emberi szorgalomnak 's az azokon épült theoria mind a' költésznek, mind a' törvényszerzőnek, mind az országhormányzónak, szóval minden embernek igen hasznos lehet. A' szív a' költészi világban is úgy igazgattatik, mint a' valóságosban, 's annak ismerete mindenütt fontos. S.

- 10) *A' dagályról.* Itt nagy hézag van az eredetiben. Longin alkalmasint azt magyarázta meg, miben áll a' fenségesség, 's azután ment az azzal ellenkező hibákra által, 's példákat hord elő a' dagályról. S.
- 11) *Nem hallatik.* Ezen versek némellyek' vélekedése szerint az éjszaki szél vagy Boreas által mondatnak Aeschylusnál. Elcsonkulva menekedtek meg az elenyészéstől; de még is elég szembetűnő bizonyosságul szolgálnak a' dagálynak. S.
- 12) *Perzsák' Jupiterének.* Ez talán nem annyira rossz izlés', mint alacsony hizelkedés' bizonyosága. S.

tik; 's még több Klitarchusnál, ki, mint Sophokles mondja, kicsiny sípnál nagyon felfújja orczáit¹³⁾. Amphikratesnél, Hegesiasnál, Matrisnál 's egyebeknél sem ritkák az efféle példák. Mert sòkszor az illy írók azt hiszik, hogy, nem tudom, melly csodaképen ihlettetnek, 's lelkesedéseik nem egyebek, mint gyermekjátékok.

Igaz, hogy semmit sem nehezebb elkerülni, mint a' dagályt; mert azok, kik fenségesen akarnak írni, természet szerint minden kicsinyt és alacsonyt kívánnak távoztatni, de mikor észre sem veszik, magokon felül ragadtatnak, 's akkor azzal vélik magokat vigasztalhatni, hogy a' magasról leesés szép esés. A' daganat egyiránt csömörletes, mind a' testben, mind az elme' munkáiban. Kívül domboru, belül üres; 's rendszerint azon mértékben kisebb lesz az író, mellyben az illő határokon túl nagygyá akar lenni; mert azt szokás mondani, hogy semmi sem szárazabb, mint a' vízkórságos ember. A' dagályos a' fenségesnél fenségesebb kíván lenni, 's az illy gyermeki tulzás a' fenségessel egyenesen ellenkezik, nyomorú, erőtlen 's minden hibák között legkevesebb elmét mutat. 'S

13) *Orczáit*. A' görög szó bőrből készített machinát vagy gépelyecskét jelent, kicsiny nyilással. Ezt a' síposok szájak eleibe kötötték, a' légnek, mellyet a' sípba fújni akartak, központosítása végett. Ennek fő czélja talán az volt, hogy a' sípoló jobban hatalmában tarthassa szavát, 's azt vagy erősebbé tehesse, vagy mértékelhesse; a' szerint, mint a' melodia kívánta. S.

mi lehet e' gyermeki tulzás? Nem egyéb, mint tanítványi gondolat, melly a' sok keresés miatt fagyos-sá lesz. 'S e' hibába leginkább azok esnek, kik valamelly igen jeleset, igen kidolgozottat 's igen tet-szőt szándékoznak készíteni, mi által ferde utánozá-sokra 's mindenféle csufító ékesítésekre 's czifrázá-sokra csábíttatnak el ¹⁴).

A' harmadik hiba a' szenvedélyesben vagy ér-zékenyítőben az, mit Theodorus *παρηνδυρσος*-nak ne-vez, azaz, melegség ott, hol melegségre szükség nincs, 's tüzesség ott, hol csak melegség kívántatik. Mert némelly írók sokszor olly helyen, hol a' dolog csendes vért kíván, egyszerre, senki sem tudja miért, mintha részek volnának, mesterséges szenvedélylyel kezdenek zajongni, 's a' hidegvérű nézők természet szerint nevetnek, midőn a' józanok között részeglet látnak tántorogni ¹⁵). De a' szenvedélyesről másutt fogunk szólni.

14) *Csábíttatnak el.* A' dagály úgy látszik leginkább on-nét származik, ha az író a' nélkül, hogy fenségesen gondolni vagy érezni képes volna, fenségesen akar be-szélni. Az illyen a' szükség' idején a' képzelő erőt min-den képeivel 's a' nyelvet minden szavaival 's kifeje-zéseivel segítségül hívja; de minthogy nincsenek ér-zései és gondolatai, mellyekhez képeit 's kifejezéseit szab-hatná, azért ezek minden határokon túl mennek.

15) *Tántorogni.* A' számtalan példák közül álljon itt egy Rowe angol költő' munkáiból, melly a' parenthysust jól megmagyarázza. Shore Jane azt mondja barátné-jának Abigiának, hogy csak ő maradjon vele, lemond

IV. A' fagyosról.

Mi a' fagyos írásmódot illeti ¹⁶⁾, mellyről feljebb szólottam, azzal egészen tele van Timaeus.

az egész emberi nemzetről. Arra ez így felel: „Élj, élj, „uralkodjál örökké szivemben, bird ezen sajátodat bát- „ran és háborítatlanul, 's ti ég' ragyogó csillagai, ti „szentek, ti kik valaha a' földön asszonyok voltatok, „legyetek tanúi az igazságnak 's azon szent barátság- „nak, mellyet most ezen második magamnak ígérek. „Ha ötet feljebb nem becsülöm, mint lelkemet, mint „minden örömet, mellyet életem adhat; azon esetben „rohanjon reám szegénység, rút termet, gyalázat, örült- „ség 's kétségbeesés; hűtelen szivem sehol ne találjon „békességet 's ne kóssolja soha égi társalkodástok' örö- „mét stb.“ Beszélhet-e a' legtüzesebb szerető is lelkesedésének legnagyobb mértékében így? — A' parenthysus' hibáit legtöbbször követik el a' színészek. Nagyön jelesen inti Hamlet színészeit ezen hiba' elkerülésére: „Beszédeimet 's szavaimat úgy szavaljátok, mint „én előtökbe mondtam. Ha úgy kiáltjátok el azt, mint „a' színészek rendszerint szokták, akkor csaknem jobb „szeretném a' város' dobosától kiáltoztatni. Karaitok- „kal se fűrészeljétek a' léget, hanem az illedelmet szemetek előtt tartsátok, mert még a' szenvedélyek' szel- „veszében és égiháborujában is bizonyos mérséklést „kell az előadásnak követni, melly a' szenvedélyt lelemessé tegye. Ó vérzik szivem, mikor látom, hogy „valamelly bárdolatlan legény a' szenvedélyeket rongyokká tépi, a' hallgatók' füleit hasogatja: az „ily legényt kész volnék kikorbácsolni, mikor a' legnagyobbat még nagyobbá, Herodest még Herodessebbé akarja csinálni. — De szerfelett félénkek se le-

Ezen író különben elég ügyes, néha a' fenségesben is szerencsés 's a' mellett éles észszel és sok isméretekkel bir. De mások' hibái iránt nagyon szigorú, a' magáéit pedig könnyen elnézi, 's minthogy szünet nélkül hallatlan gondolatokat hajhász, gyakran a' leggyermekibb balgatagságokra vetemedik. Caecilius már sok efféle példákat hozott elő írásból; én tehát csak egyet vagy kettőt említek. Nagy Sándorról példának okáért azt mondja, hogy egész Ázsiát kevesebb idő

„gyetek, hanem engedjétek magatokat saját okosság-
 „tok 's izléstek által vezéreltetni. Alkalmazzatok a' tag-
 „jártatást a' szókhöz, a' szókat a' tagjártatáshoz; vi-
 „gyázzatok, hogy a' természeti illendőséget át ne hág-
 „játok; mert minden tulzás ellenkezik a' színészet'
 „céljával, melly eleitől fogva egész eddig nem más
 „volt, mint a' természetnek úgyszólván tükört tartani
 „eleibe, az erényessel saját ábrázatát, a' semmire kel-
 „lővel saját képét láttatni, 's a' dolog' egész folyamát
 „igaz mivoltában lerajzolni. Ha ez vagy igen erőtlenül
 „vagy tulzólag vitetik véghez, talán itt ott egy banga
 „gyönyörködhetik 's örülhet neki, de a' jó izlésűek szá-
 „nakozva látják 's egy jó izlésű ember' ítéletét többre
 „kell becsülnötök, mint egy egész földszínt“ (parter-
 rét). — De a' parenthysus' hibája vélekedésem szerint
 nem csupán a' fenségessel visszaélésnél, hanem minden
 helytelen cifrázásoknál és czélszerűtlen érzelmeknél is
 követhetetik el. Ide számlálom a' hazaszeretet és sza-
 badság utáni hősök' módjára fohászkodásokat, kivált
 olyanoktól, kik azt sem tudják, mi a' haza és sza-
 badság, 's erényök sincs reájok érdemesekké lenni. S.
 16) *Fagyos írdsmódot illeti.* Az a' hely, mellyre itt Lon-
 ginus hivatkozik, elveszett, 's kétségkívül azon hézag-

alatt hódoltatta meg, mint Isokrates magasztaló beszédét a' perzsa háborúról készítette. Melly csodálatos szépség a' macedoniai hőst a' szónokkal így összehasonlítani. E' szerint, édes Timaeusom, Isokrates sokkal vitézebb, mint a' lacedaemoniak. Ő csak tiz esztendő^t fordított magasztaló beszéde' készítésére, ezeknek pedig harmincz kívántatott a' messeniai háborúra ¹⁷⁾.

ban volt helye, mellyről imént emlékezénk. — Fagyos tulajdonkép az, minél a' lélek fázik 's azon írónál találhatik, kik mind érzelmökre, mind képzelő tehetségekre nézve szegények. Dryden egy játékából a' következő hely a' fagyosnak egész természetét kimutatja. Valeria bucsut akar venni szeretőjétől Porphyrustól; a' költő így beszéltet vele: „Isten hozzád! lehetlen rád néznem mikor elmégy (szemeit elfordítja róla), utolsó tekintésem összezúzná szívemet; de zúródjék bár össze, egyszer még is rád kell néznem. Jaj most még szerencsétlenebb vagyok mint előbb, mert az utolsó tekintés még egy másikat von maga után, mellyet bizonyosan szükségtelen reád emlékeztetnem. Örökre isten hozzád tehát, de lopva még egyszer kell feléd pillantanom, de csak lopva és sietve mint az igen éhesek szoktak enni“ sat. S.

- 17) *Messeniai háborúra*. Ez a' példa talán inkább bohózatos, mint fagyos. Longin' ezen ítéletét sokan próbálták megczáfolni; de a' dolog nem érdemli meg, hogy róla sokat szóljunk. Timaeus az olly csekély dolognak, millyen egy panegyricus, olly sok időbe kerülése által akarta Sándor' tetteit kitüntetni; de Longin' az egész gondolatot dísztelennek tartotta 's bizonyosan többen is annak tartják. S.

Hát a' Siciliában elfogatott athenaeiekről miképen szól? azt mondja, hogy a' hermesi szobrok megcsonkításáért szenvedtek büntetést, még pedig különösen Hermokratestől ¹⁸⁾, a' megbántott Hermes' maradékától. Valóban csodálom, kedves Terentianusom, miért nem mondja a' zsarnok Dionysiusról is, hogy attól is a' Jupiter és Herkules megbántásaért vették el Dion ¹⁹⁾ és Heraklides az országot ²⁰⁾. De mit szólok Timaeusról, holott Xenophon és Plato, ezen nagy emberek és Sokrates tanítványi is néha illy elménczkedés miatt magokat elfelejtik? Az első a' lacedaemoniakról irt könyvében ezt mondja: „olly némák, mint a' kőszobrok, olly merőn néznek, mint az öntött képek, 's szemérmesebbek, mint saját szemgolyóik.“ ²¹⁾

18) *Hermokratestől*. Ez a' Siciliabeliek' hadvezére volt. S.

19) *Dion*. Minthogy Jupiter görög neve a' második ejtésben (genitivusban) *δίου*. S.

20) *Az országot*. Ez a' birálat, úgy adva mint itt adatik, nincs helyén 's Timaeusnak inkább ítélő tehetségét, mint izlését érdekli; a' Hermokratesre czélozás még leginkább érdekelheti izlését. S.

21) *Szemgolyóik*. Ez a' görög szó *νοση* szemgolyót 's egyzersmind szüzleányt is jelent: innét olly szójáték származik, melyet magyarul nem lehet kitenni. De Xenophonról, kit egy jó izlésű ember sem engedhet gúnyoltatni, már többen megjegyezték, hogy annak munkáiban nem ez van *παρθενων εν τοις οφθαλμοις*, hanem *παρθενων εν τοις θαλαμοις* és hogy Xenophon ezt akarja mondani: a' spartaiak szemérmesebbek voltak, mint szobáikban a' szüzek.

A' szemgolyói szójátékot Amphikratesnek meg lehetne bocsátani, de Xenophonnak nem. Vajjon ki tartsa a' szemgolyókat olly szemérmeseknek, holott tudva van, hogy a' szemtelenség testünk semmi részében sem mutatja ki magát inkább, mint azokban? Azért már Homerus is egy szemtelenről azt mondja: „te kutya szemü részeg.“ De Timaeüs e' fagyos helyet is, mintha tőle ragadtatott volna el, visszaköveteli Xenophontól. Azon beszélését Agathoklesről, hogy unokahúgát másnak férjhez adta, 's a' menyekző után harmad napon ismét férjétől elragadta, így végzi: „Ki fog illyent cselekedni, ha szemekben szűzleányok helyett kurvák nincsenek.“ ²²⁾ 'S a' különben olly isteni Plato, midőn a' törvények' tábláiról szól, melly fagyosan ír! „a' törvény cyprus- emlékekre írva a' templomban tartassék“; 's ismét másutt: „mi a' kőkerítéseket illeti, Megillus, azokról a' spartaiakkal együtt azt gondolom, hogy alugyanak a' földön 's ne költessenek fel ismét!“ Az öreg Herodot sem messze maradott tőle, midőn példának

22) *Nincsenek.* A' szójátékok kimeríthetetlen kútfejei a' fagyosnak. Maga Shakespeare is gyakran hibáz velek, mert minthogy nemcsak nagy elme, hanem igen jó kedvű is volt, víg szeszélyében nem mindenkor volt gondja arra, hogy csupán halhatatlanságra méltó dolgokat írjon. 'S a' szójátékok sem mindég sótalanok, hanem gyakran a' szeszély' kellemes gyermekei, 's a' különben elmés írónál néha még az aljas is megszíveltetik. S.

okáért a' szép asszonyokat szemfájásnak ²³⁾ nevezi. Ötet ugyan lehet menteni, mert barbarokkal 's italközben mondatja ezt; de mind a' mellett még az illy emberek által sem kellene alacsony kifejezésekkel becsületét a' maradéknál kockáztatni.

IV. E' hibák' okai.

Mind e' képtelenségek egyedül a' hallatlan és új gondolatok után kapkodásból származnak; a' mi most sok írók' esztelensége. Mind a' jó, mind a' rossz sokszor egy forrásból ered. Bizonyos, hogy a' feltalálás' szépsége, a' fenséges, 's a' gyönyörködtető nagy becsét és ékességet adhatnak minden munkának; de ugyan ezek minden munkát el is csufíthatnak. Hasonlót kell a' hyperbolékról, 's a' többes számúkról is mondani. Utóbb meg fogom mutatni, melly veszéllyel jár az ezekkel élés. De ugyan azért szükség elébb

23) *Szemfájásnak*. Ezt a' helyet is lehet 's talán még inkább, mint a' felebb említettet menteni. Herodot azt beszéli el, hogy a' perzsa követek Amintas királytól asszonyokat is kivántak vendégségéhez. A' király ha nem örömet is, csakugyan hivatott néhány asszonyokat, de ezek nem mellettök, hanem hozzájok általellenben foglaltak helyet; 's ekkor panaszkodtak a' követek, hogy az asszonyok reájok nézve csak szemfájások. Az efféle helyek' megítélésénél nagyon sok függ attól, milyen szeszélyünk van mikor azokat olvassuk. Longin talán itt komor szeszélyű volt. S.

azt vizsgálunk, mikép lehet és kell a' fenségessel olly közletről határos hibákat elkerülni ²⁴).

VI. *Altalmenetel a' fenséges' magyarázatára.*

Elkerülhetjük a' hibákat, ha előre jól meghatározzuk, miben áll a' fenséges. A' dolog nem könnyű; mert az izlés' munkáinak helyes megítélése csak hosszas tapasztalás' gyümölcse: mindazáltal talán a' következők a' fő dolgot annyira megismertetik, mennyire szabályokból meg lehet ismerni.

VII. *A' fenséges' magyarázata.*

Tudnod kell, kedves Terentianusom, hogy az, mit méltóságunk' tekintetéből inkább megvetünk, mint birni kívánunk, már a' köz életben sem lehet nagy, és hogy következőleg az okos ember a' gazdagságra, világi tekintetre, becsületre, hatalomra, 's egyéb efféle

24) *Hibákat elkerülni.* Ha a' lángész' munkája igaz érzelm' szüleménye, akkor nem látom, mikép lehetne az rosszszá. Mikor a' szép az érzelemből ered, akkor valamint forrása, úgy maga is tiszta; de mi a' képzelődésből foly, az kétséges és mindenféle veszélynek alája van vetve. Ha a' ragyogni, újat hallatlant mondani akarás lelkesíti a' költészt, akkor akármennyiben fel lehet fogadni, hogy valami képtelent 's rosztat fog mondani. Itt is úgy van a' dolog, mint minden érényeknél: ki velek magát mutogatni akarja, az nem tesz érényest. S.

dolgokra sem tehet, akárminth magasztaltatnak is, nagy becsét, mert tudja, hogy az még boldogabb, ki ezeket megveti. Ki tehát ezen dolgokat felesleg nem becsüli, az sokkal nagyobb mértékben érdemel csodálkozást, mint, ki azokat bírja. Hasonlókép van a' dolog az elme' munkáiban is a' nagyra nézve. Ha ott olly nagy alak tűnik fel, melly, gondos megvizsgálás után, pompának látszó hiú ragasztékokkal van felcírázva, annak megvetése nemesebb lelket mutat, mint csodálása.

Az igazán nagy által lelkünk természet szerint magasra emeltetik, 's olly nemes örömezéssel telünk el, mint ha magunk tettük volna azt a' mit hallunk. Ha tehát a' jó izlésü 's lelkes ember valamit többször hall, 's lelkét az által felemeltetni nem tapasztalja, 's ha többszöri ismétlés után sem érez többet, mint csupán azt, mi mondatott, vagy ha még kevesebbet érez, mint előbb, akkor van oka azt hinni, hogy semmi nagy sem mondatott, minthogy legfelebb is csak az előszöri hallásnál látszott nagynak lenni. Mert igazán csak az nagy, mi mennél többször hallatik, annál mélyebben a' szívbe nyomja magát, 's végre olly erősen a' lélekhez ragad, hogy nehezen vagy épen nem lehet belőle kivenni. Általában az igazán fenségesnek és szépnek mindenütt 's mindenkor kell tetszeni. 'S ha valami, mindenféle embereknél, azoknak olly különböző erkölcsök, életmódok, hajlandóságok, korok és gondolkodások mellett is mindenkor egyenlő benyomást tesz, 's mindenkor csodáltatik, az illy kö-

zös megegyezés erős és ellent állhatatlan bizonyysága annak, hogy megérdemli a' csodálást ²⁵).

VIII. A' fenséges' forrásai.

Az igazán fenségesnek öt forrásai vannak; mert az ékesszólást előre felteszem, mint azt, melly mindennek alapja 's melly nélkül a' többi sem tehet semmit. A' fenséges' ezen öt forrásai között legelső 's legjelesebb a' lélek' nagy gondolatokat szülő tehetősége, mellyről Xenophonra tett jegyzéseimben már bővebben szólottam ²⁶). A' második a' nagy gondolatok' élénk érzése. E' kettő a' természet' ajándéka. A' többi három a' mesterség' adománya, tudniillik: harmadszor az előadásbeli figuráknak mind a' gondolatra, mind a' kifejezésre nézve helyes alkalmazása; negyedszer a' nyelv' nemessége, hová a' szók' megválasztása 's a' képleges és mesterséges szólásmód tartozik. Végre ötödször, melly a' többieket átöleli 's

25) *Megérdemli a' csodálást.* A' fenséges' jellemét határozottabban a' lélek' felemelkedésének érzésében kellene helyezni; mert az itt említett jellem minden szépen 's jól mondottal közös. S.

26) *Bővebben szólottam.* Nagy kár, hogy ezen munkája nem ért le hozzánk; mert Longin úgy látszik abban a' fenséges' legsajátabb forrásait 's lényegét kifejtette; hogy a' dologról igaz fogalma volt, már abból is látszik, mivel épen Xenophonnál szólott róla, azaz azon irónál, ki a' legegyszerűbb illedelemmel, legnagyobb dolgokat mond. S.

mindnyájokra kiterjed, az írásmód' s az egész előadás' benső nagysága.

Vizsgáljuk már mi tartozik mindenikhez ezen öt dolgok közül. De előbb meg kell jegyeznem, hogy Caecilius némelyeket közölök kihagyott, valamint az érzékenyítőről s szenvedélyesről sem mond semmit. Talán a' fenségest s az érzékenyítőt egynek tartja, mintha a' kettő mindenkor együtt származnék s mind a' kettőnek mindenkor együtt kellene lenni. De ha ezt hiszi, csalatkozik. Az alacsony is lehet érzékenyítő, mint p. o. a' búslakodás, fájdalom' s félelem' kifejezése; s más felül sok lehet fenséges a' nélkül, hogy érzékenyítő volna ²⁷⁾, mint ezer példák közül a' költő' eme merész gondolatja a' Titánokról *):

„Szándékoztak Olymp' csúcsára tetézni fel Ossát
'S Ossa fölé erdős Peljont s úgy menni fel égbe“.

Az ezután következő még merészebb:

És bizony ezt tennék stb.

Hasonlóképen a' szónokoknál is magasztaló beszédekben, melyek fényes és pompás előadást kívánnak, a' fenséges mindenütt találhat helyet: de érzékenyítőkké ritkán lesznek; s ugyanazért az olly szóno-

27) *Érzékenyítő volna.* Itt Longin magával ellenkezni látszik. Felebb azt mondotta, hogy a' *παθος* második forrása a' fenségesnek; itt pedig azt mondja, hogy *παθος* nélkül is lehet fenséges. De ezen szón az első helyen általában a' lélek' érzését érti, a' másodikon pedig a' lágy érzést, melyet mi illetődésnek nevezünk. S.

*) Hom. Odyss. XI. 314. stb.

kok, kik az érzékenyítőt keresik, ritkán alkalmasok magasztaló beszédekre, 's ellenben azok, kik magasztaló beszédek' készítésére adják magokat, ritkán tudnak érzékenyítők lenni.

Ha pedig Caecilius azért nem emlékezett az érzékenyítőről, mint ha az nem illenék a' fenségeshez; azon esetben is csalatkozott. Mert én bátran merem azt állítani, hogy semmi sem emelhet jobban fel, mint valamelly nemes érzés' gerjesztése, ha ez illő helyen történik. Ez némi isteni gyanánt szolgál, melly az egész beszédet meglelkesíti ²⁸⁾).

28) *Meglelkesíti.* Ezt bizonyítja Dávid' szép éneke is Saul és Jonathán felett 2. Sám. I. 19 v. stb: „Oh Izraelnek „ékessége Ur Isten! a' te hegyeiden megsebesítettén, „miképen hullottak el a' hatalmasok. Meg ne mond- „játok ezt Gáthban, és meg ne jelentsétek az Askelon' „utczáiban, hogy valamiképen ne örvendjenek a' filiszteusoknak leányai, hogy valami módon ezen ne „tapsoljanak a' körülmetéletlenek' leányai. Ti Gilboa' „hegyei, se harmat, se eső tireátok ne szálljon és „mezőtök ne teremjen semmi áldozatra valót: mert „ott hányatott el az erős vitézeknek paizsok, a' Saul- „nak is paizsa, szintén úgy, mint ha meg nem kene- „tett volna olajjal. A' megöletteknek véröktől, és az „erős vitézeknek kövér testöktől, soha a' Jonathánnak „kéz-ive meg nem tért, és a' Saulnak fegyvere hiába „nem járt. Saul és Jonathán szerelmetesek, és életök- „ben egymást szeretők, halálokban is nem választattak „el egymástól: A' saskeselyűknél könnyebbek voltak „és az oroszlánoknál erősebbek. Izraelnek leányi! sír- „játok Saulon; a' ki titeket selyem ruhával ruház vala,

IX. A' gondolatok' nagyságáról.

Már mondtam, hogy a' fenséges' első 's legjelesebb forrása ²⁹⁾ a' lélek' nagy gondolatokat szülő tehetsége. Ez ugyan, mint hasonlókép említém, velünk születik 's szorgalmunk által nem lehet sajátunkká; mindazáltal lelkünk bizonyos magasságra felemeltethetik 's úgy szólván nagy és nemes gondolatokkal viselőssé tétethetik. 'S mikép történhetik ez? A' fenségest e' tekintetben már másutt a' lelki nagyság' visz-

„és minden gyönyörűséggel: és a' ki a' ti ruhátokat „aranynyal ékesíti vala. Miképen hullottak el az erősek a' harczon? te Jonathán a' te hegyeiden ölet-tél meg. Nagy keserűségben vagyok teéretted édes „atyámfia Jonathán, felette igen kedves voltál énnám: „lam: nagyobb volt hozzád való szeretetem az asszonyi állathoz való szerelemnél. Miképen hullának el az erősek, és elveszének a' hadi szerszámok!“ S.

29) *Első 's legjelesebb forrása.* Nem kell elfelejteni, hogy az öt források, melyekről Longin szól, csak egyet tesznek, vagy inkább a' három utolsók tulajdonképen csak olly eszközök, melyek által a' költő' érzelmei az olvasóval közöltetnek. Longinnak a' helyett, hogy öt forrást nevezett, jobb lett volna azt mondani, hogy a' fenséges nagy és mélyen érzett gondolatot kíván, melly a' képzelődés elibe élénken alakíttassék; nemesen fejeztessék ki 's az egészhez helyesen illesztessék: akkor könnyebben észre lehetett volna venni, hogy nem általában a' fenséges érzésről, hanem fenséges szónoklatról, költészetről vagy egyes fenséges helyről szól, azaz, hogy tárgyáról nem úgy értekezik, mint lélektani bölcsekedő, hanem mint műbíró. S.

hangjának neveztem. Úgy is van a' dolog 's e' szerint sokszor egy gondolat, szók' kifejezése nélkül is, már magában fenséges lehet, mint példának okáért: Ajax' hallgatása a' Neküiában, melly olly fenséges és olly igaz, mint akármelly beszédi kifejezés lehetne.

Fő dolog tehát az, hogy mindenek előtt az igaz szónok maga ne legyen kicsiny és rozlelkű. Mert lehetetlen elhinni, hogy az, ki alacsonyan 's szolgai módon gondolkodik, valaha nagyot 's halhatatlanságra méltót hozhasson elő. Csak az mondhat valami nagyot, ki maga nagyot gondolni 's nagyot érzeni tud, csak ennek juthat eszébe valami fenséges. Így mutatta ki ³⁰⁾ Sándor lelke' nagyságát, midőn Parmeno' ezen mondasára: „én már megelégedném hódoltatásimmal ha Sándor volnék“, ezt felelte: „én is ha Parmeno volnék“. Így Homer is a' fenséges' mértékét az ég és föld' egymástóli távolságának mértéke szerint fejezi ki, midőn így szól:

„Lábai földünkön járnak 's feje rejtezik égben“ *).

'S valóban ez nem annyira az Eris' mértéke, ki-ről a' költő azt mondotta; hanem inkább magáé a' költőé. Egészen ellenkezik ezzel a' szomorúság' képe Hesiodusnál az *Achilles' pajzsában*, haugyan e' köl-

30) *Így mutatta ki.* Itt is nagy hézag van az eredetiben. Egy tudós kifoltozta azt, de csak hiányosan; mert Homer' azon helyét, melly itt fel van hozva, Longin bizonyosan máskép használta. S.

*) Hom. Ilias IV, 443.

temény őtőle van: „az orra minduntalan csepeg, úgy mond, 's ez a' képet nem rettenetessé, hanem csömörletessé teszi“.

Továbbá, melly nagyoknak festi Homer az isteni dolgokat általában:

„Mennyire partvárnak sánczán lát szemmel az ember
A' kékes tengerre ha néz, olly messze haladtak
Egy ugrással az égi lovak“ stb *).

A' lovak' ugrását tehát akkorának mondja, mekkora az egész föld' általmérűje ³¹⁾). Következőleg ezen hyperbolénál azt lehetne mondani, hogy a' második ugráshoz már nincs hely a' földön. Azok is nagy képek, mellyekkel az istenek' harczát festi:

„Összecsapásoktól harsog minden felül ég 's föld.
Megrémul lenn a' holtak' fejedelme, felugrik
Székéből 's kurjant, hogy majd neptúni szigonytól
A' föld elhasadoz 's meg fogják látni halandók
És halhatlanok a' dohos áporodásu penészszel
Tölt gőzös lakhelyt, a' mennyeieknek ez undort“ **).

Látod barátom, hogy itt a' föld legbensőbb mélységeig megnyílik, a' Tartarus kilátszik, az egész világ szétreped, az ég 's a' pokol, az élők 's a' holtak 's a' halhatatlanok, mindenek dolgoznak a' harczban,

*) Hom. Ilias V, 770 stb.

31) *Általmérűje*. Hogy Homer nem erről, hanem csak a' legszélesebb látkör' mértékéről szól, szükségtelen említenem. S.

**) Hom. Ilias XX, 61 st.

's mindenek veszélyben forognak. — Igaz, hogy mind ez inkább rettenetes, mint vallásos és illendő, ha allegoriának nem vétetik. Mert midőn az istenek' sebeit, civakodásait, büntetéseit, könnyezéseit, megkötöttetéseit 's szenvedéseit látom, csaknem azt kell gondolnom, hogy Homer az iliumi embereket istennekké, az isteneket pedig emberekké akarja tenni. Sőt talán még rosszabbat is tesz; mert mikor mi szenvedünk, nekünk még van biztos kikötőnk a' sírban, az isteneknél ellenben nem életöket, hanem nyomorúságokat teszi halhatatlanná. Egy másik helyen, melyet már előttem sokan felhoztak, az isteni tulajdonságokat sokkal nagyobbaknak, mocsoktalanabbaknak 's az igazsággal megegyezőbbeknek festette, mint az istenek' harczánál, p. o. ezen versekben:

„Isteni lábaival hol ment Neptunus, alatta
A' hegyek és erdők megrázkodtatva remegtek,
'S míg ő a' habokon kocsizott, a' tengeri szörnyek,
Nagy fejedelmöket, a' mélységből gyűlve, köszönték,
A' viz örülve vivé, 's lovait szél' szárnya repíté“ *).

Hasonlóképen a' zsidók' törvényszerzője, egy semmikép sem megvetendő író, az istenség' nagyságát és hatalmát illőkép felfogván, mindjárt könyvének elején így ír: „mondá az isten ('s mit monda?) legyen világosság és lőn világosság, legyen a' föld, és lőn a' föld.

Talán nem kedvetlen dolgot cselekszem előttem

*) Hom. Ilias XI, 18 stb.

barátom, ha ezen helyhez még egy másikat hozok elő Homerból, mellyben az emberi nagyságot fest, hogy előre lássad, mint szokta olvasóit hősi nagyságra emelni. Sűrű sötétség 's fekete éj fődte be a' görögök' hadiseregét, 's gátolta harczolásokat. Ekkor Ajax kétségbeesve így szól:

„Zeusz atya, vedd el az éjt rólunk, o nappali fényt adj, Engedd, hogy lássunk szemeinkkel, 's látva találjuk Vesztünket, ha kemény végzés vesztünket akarja *).

Igaz és nagy érzése ez Ajaxnak! Nem könnyörög életéért (az illy könnyörgés megnemtelenítené a' hőst); de mivel a' setéségből minden vitézsége haszontalan volt, azért semmit sem tehetvén 's boszankodván világosságért könnyörög, hogy legalább, ha Jupiter ellenszegezi is magát, olly sírt találjon, melly vitézségéhez méltó legyen. De noha Homer itt a' harczolókat szélvész módjára elragadja, 's maga is

Nem másképp lángol, mint harc közepette dúló Mars 'S mint mikor a' gyuladás erdő' sűrű fát emészti, Szája' körét tajték lepi stb **).

mindazáltal az Odysseiában azt is megbizonyítja, mit több okokra nézve meg kell jegyeznünk, hogy midőn a' lélek' tüze tikkad, akkor öregségökben a' legnagyobb elmék is szószaporítókká lesznek. Mert több okokból lehet következtetni, hogy az Odysseia az Ilias

*) Hom. Ilias XVII, 645 st b.

**) Hom. Ilias XV, 605 stb.

után iratott, mi abból is kitetszik, mivel a' trójai hadiseregek' különféle mellékes történeteit, mint mennyi episodokat, foglalja magában. Sőt ezt még azon helyekből is lehet látni, mellyek az ott elesett hősöket kesergik és magasztalják, kiket a' költő az Ilias' készítésekor akara megfeszíteni, de szándékát csak most teljesítette. Az Odysseia nem igen egyéb, mint az Ilias' epilogja, vagy befejezése:

„Ottan fekszik Ajax, a' hős, ott fekszik Achilles,
Ott Patroklos az istenekig közelítve tanácsló,
Ott kedves fiam is“ stb *).

'S azért azt hiszem, hogy Homer az Iliast lelke' teljes erejében írta, mikor még benne minden élt és mozgott. Az Odysseiát pedig csak úgy nézem, mint egy öreg ember' beszélyét. Ebben a' lenyugvó naphoz hasonlít, szint olly nagy mint előbb, de erőtlenebb. Itt nincs meg az Ilias' férfias ereje, nincs a' mindenkor egyenlő, soha nem hanyatló nagyság, nincs az áradozó érzések' olly gazdag ömlése, nincs az igaz és szerencsés képek' változékonysága 's különfélesége; hanem mint az áradásából magába visszatérő tenger, a' költő magába visszavonja nagyságát 's gyakran babonás regékre téved el. Midőn azt mondom hogy Homer az Odysseiát öregségében írta, nem felejttem el, hogy abban is nagyon jeles festések találtnak, példának okáért a' tengeri szélveszek, a' Cy-

*) Hom. Odyss. III, 109 stb.

cloposok' leírása, és egyebek; és hogy még az öregség is Homer' öregsége: de mind a' mellett mindenütt inkább regélés, mint cselekvés' hangján vannak mindenek előadva.

Ezen kitéréssel azt akarom megmutatni, hogy a' legnagyobb elme is, mikor ereje fogyatkozik, többnyire csekélységekre és gyermekségekre vetemedik, millyenek példának okáért: Ulysses' tömlője, Circe' disznócsordái, mellyeket Zoilus sivó rivó malaczkoknak nevez, Jupiternek galambok által tápláltatása, Ulyssesnek a' hajótöréskor tíz napig étel és ital nélkül maradása, 's Penelope' kérői' megöletésének hihetetlen története. Mind ez mi egyéb mint Jupiter' álmadozása.

Ezen jegyzésemmel az Odysseia ellen azt is akartam láttatni, melly igen alá szállanak 's mindennapiakká lesznek írásaikban a' legnagyobb költészek is, ha érzéseik meghűlni kezdenek; mert Ulysses' házi életének elbeszélése nem igen egyéb, mint olly erkölcsfestés, millyen a' vígjátékokban szokott találatni ⁵²⁾.

32) *Szokott találatni.* Sok tudósok, kik sem Homert, sem Longint nem akarják hibásnak tartani, itt csodálatos mesterkedést követnek el. De arra semmi szükség nincs. Vajjon nem lehet-e valamelly költemény jó és szép, habár nem fenséges is. Ki nem köszöni meg Homernek, hogy egy olly költeményt hagyott maga után, melly lelkünket minden nagyra felemeli 's ismét egy ollyat is, melly kellemes kényelínességben ringat 's

X. *A' nagy gondolatok' előadásáról, vagy alakításáról* ⁵⁵).

Vizsgáljuk még tovább mi segítheti az elme' munkáit azon nagyra és fenségesre, mellyről szólunk. Valamint minden dologban vannak némelly körülmények a' fő tárgy mellett, mellyek azt teljessé teszik; a' szónoknak 's költőnek is, ha fenséges akar lenni, az illy körülményeket, mennyiben fő gondolatjához tartoznak, fel kell keresni 's azzal olly illőleg összefoglalni, hogy egy teljesen nagy egész legyen. Mert ezen gondos kikeresés és okos összefoglalás hat leginkább a' hallgatóra. Így, példának okáért, Sappho

gyakran szintén olly arányban gerjeszt bennünk jó eredményeket, mellyben az Ilias fenségeseket. S.

- 33) *Előadásáról vagy alakításáról.* Valamint Longin nem mondotta meg, mit ért tulajdonkép a' fenségesen; úgy az általános szabályoknál is, mellyek által fenségest gerjeszteni lehet, ritkán jelentette ki meghatározottan mikép kelljen azokkal czélszerűen élni. Vélekedésem szerint minden efféle szabályoknak vagy fortélyoknak fő czéljuk a' költész által czélba vett érzelmet a' képződéshez, vagy mennyire lehet az értelemhez is olly közel vinni, vagy olly világosan 's élénken lerajzolni, hogy a' hallgató azt úgy szólván egészen lelke és szeme előtt lássa. A' fenséges az előadás' módjára nézve egyéb eredményektől semmit sem különbözik, hanem különbözik anyagára, tárgyára 's hatására nézve. Fő dolog az, hogy az anyag vagy tárgy olly oldalról nézesék 's nézettessék, mellynél fogva nagy érzelmeket gerjeszthessen, 's a' lelket felemelhesse. S.

mindent, miből a' szerelem' szenvedélye áll 's mi ahhoz tartozik, összekeresett. De miben mutatja legnagyobb erejét? abban, hogy a' legfőbb 's leghatékonyabb körülményeket kiválogatja, 's az egészszel szorosan összefoglalja:

„Boldog az mint istenek, a' ki szemközt
Ülve hozzád, hallja beszéded' édes
Hangjait, 's kegygyel szemedet reája
Látja mosolygni.

Jaj az én lelkem' sebe, melly miattad
Vérzik, írt nem lel sehol e' világon;
Mert ha meglátlak, sebesen ver e' szív,
Szózatom elfúl,

Nyelvem elnémul, ereimben a' vér
Tűz gyanánt éget, szemeim homálylyal
Elboríttatnak, füleim zuhognak
'S hallani tompák:

Izzadok, fázom, remegek, szinemben
Hervadok, mint a' lekaszált fűszálak;
Akkor érzem, melly örömet kiműlnék,
Kedvesem, érted.

Ámde mindent én nyomorult merészlek * 34). —

*) Sappho' töredéke l. Boisson *Αρχαίαι Αναφοραί*.

34) *Merészlek*. A' tudósok nem tudtak megegyezni azon, kihez írhatta Sappho ezen ódát. Legtermészetibbnek látszik azt gondolni, hogy egy általa szeretett ifjúhoz írta. Mert habár az első rendekben olyan férfi mon-

Nem csodálad-e mikép keres fel, 's mikép kapcsol össze mindent, még a' legkülönbözőbbnek látszót is, a' lelket, testet, szemet, nyelvet, színt? Még az egymással egészen ellenkező érzéseket is összeszorítja; lángol, borzad, ádáz, ismét magához jó, most reszket, majd ismét csaknem meghal: nem egy szenvedély látszik benne, hanem minden szenvedélyek' 's érzések' fellázadása. Mind ezt minden szerelmesek érzik ugyan, de mint mondtam a' leghatékonyabb körülmények' kiválasztása, 's illy összefoglalása, ez teszi az éneket olly nagygyá, olly jelessé ³⁵).

datik is boldognak lenni, ki az ő szeretőjével beszél; mért nem irigyelhette volna Sappho azon férfi' boldogságát is? S.

- 35) *Olly jelessé.* Épen az illyen kiválasztás és összefoglalás jeleli ki 's terjeszti a' képzelődés elibe a' tárgyat. Ha egyszer ezt a' költő megtette, a' többiről ne aggodjék; az érzelem, mellyet gerjeszteni akar, önkényt fog következni. A' költésznek csak a' tárgyat vagy anyagot kell a' képzelődés elibe terjeszteni, a' tárgy' kifejtését a' képzelődésre bízhatja. De erre nézve azt is helyesen jegyzi meg Longin, hogy a' költészek és szónokok, ha fenséges érzéseket akarnak gerjeszteni, csupán olly vonatokat terjeszszenek a' képzelődés elibe, mellyek a' képet fenségessé tehetik 's nagy érzelmet gerjeszthetnek. A' képzelő tehetség többnyire nagyon hű; mindent felvesz festésébe mit a' költész elibe ad; ha alacsony, rossz vagy bohózatos vonat adatik elibe, azt is használja 's akkor olly képet készít, millyenről Horác emlékezik, szép szeműt és szép hajú, de görbe orrút. De a' képzelő tehetség gyakran még
- SZÉPTANI REMEKIRÓK. 9

Hasonlókép Homer is a' tengeri vész' leírásában mindent összekeres, mi abban legretteneteseb és legiszonyúbb. Az Arimaspokról irt költemény' szerzője *) is illyesmit akar tenni, midőn így ír:

„Szörnyü merénylet az is, hogy, földtől válva hajókkal,
Emberök a' vizeken laknak tengerre bizatvák.
Melly boldogtalanok, mi nyomorral küzködik éltök,
Csillagokat néznek szemeik, lelkök habokon függ,
'S mint emelik kezöket kéréssel az égre, segédül
Híva nagy isteneket, de mi sokszor híva hiában“!

maga szerint is tesz valamit a' képhez, mi a' költész-
nek sokszor hasznos, de sokszor káros is lehet. Egyet-
len egy mellékes gondolat, mely nevetségesre vagy
bohókásra emlékeztet, a' legmegilletőbb képet is ne-
vetségessé teheti. Tasso, p. o., Olinthust és Sophroniát
háttal kötözteti egymás mellé karóhoz:

„Sono ambe stretti al palo stesso, volto,
E' il tergo al tergo e'l volto ascoso al volto.

Ekkor a' szerető azon panaszkodik, hogy mért
nem kötöztettek legalább melleikkel egymás mellé:

Ed, o mia morte avventurosa a pieno
O fortunati miei dolci martiri
'S impetrero, che giunto, seno a seno
L' anima mia nella tua bocca spiri!

Melly könnyen 's mely természeti módon viszi
itt a' képzelés az olvasót a' mellnél alább, 's egészen
más érzelmet gerjeszt, mint a' martírság kívánná. S.

*) E' költemény' elveszett. Szerzője a' Proconnesusi Ari-
steas volt.

De ki nem látja, hogy ez inkább virágos és festékes, mint fenséges ³⁶⁾?

Homer egészen másképen. Hallj több helyek közül egyet:

„A' seregekre rohan, mint gyors járásu hajóra
Rárohan a' hullám, hegygyé magasítva szelektől,
'S ellepi mindünnen, csikorognak az árboczok, a' szél'
Kénye vitorlákat szaggat, csüggedve hajósok
Reszketnek, 's csak alig tudnak menekedni haláltól“^{*)}.

Az utolsó gondolatot akarta Aratus is költeményében kitenni:

„Nem más ment meg mint csak vékony deszka haláltól ^{** 37)}.

Melly kicsinynyé, melly erőtlenné teszik azt, mi-
nek olly rettenetesnek kellene lenni, ezen szók: „vé-
kony deszka ment meg haláltól“. Következőleg a' ve-

36) *Mint fenséges.* Ezen hely nem azért látszik fagyosnak, mivel virágos, hanem azért, mivel csupán a' szélvész' hatását és csupán a' hajótöréstől félel, nem magát a' szélvést festi. Homer mind a' szélvést, mind annak hatását festi. Az Arimaspokból felhozott hely azért is alacsony, mivel erőtlenséget és csüggedést fest.

*) Ilias XV, 624 stb.

**) Arati Phaenomen. 300.

37) *Deszka haláltól.* Aratus ugyan itt is sokkal erőtlenebb, mint Homer; de költeménye tanító költemény, 's ezen helyen éppen nem a' szélvést akarja leírni, hanem csak azt mondani, hogy igen veszedelmes a' tengeren hajózni. Az a' kép, mellyet fest, nem nagy ugyan, de nem is kell nagynek lennie.

szélynék vannak határai. Homernál nincsenek: mert úgy festi azt, hogy minden hab szüntelen újra meg újra halált és veszedelmet lebegtet a' hajózők fölött. Sőt még a' szótagokkal erőszakosan bánás által is nagyítani látszik a' veszedelmet ³⁸). Hasonlóképp festi Archilochus is a' hajótörést. Demosthenes is szintén olly rémitő és nagy, midőn Elatea' városa' megvételenek híreről szól: „estve volt“ stb. Mindketten úgy szólván szemenként válogatják ki's szedik össze azt, mi legkitünőbb, minden feleslegest kizárnak és semmi erőtlén, alacsony 's oskolai szavalásu gondoltnak vagy kifejezésnek nem adnak helyet. Mert az illy gondolatok és kifejezések az egészt elrontják ³⁹), 's gipszből és vakolatból készült tömeghez vagy falazathoz hasonlóvá teszik, mellynél mindenki észreveheti, hogy csak összefoltozás által lett fallá vagy tömeggé.

XI. *Az auxesisről* ⁴⁰).

Mint az egyes körülmények' megválasztása 's helyes összefoglalása; úgy egy másik fortély is, melly

38) *A' veszedelmet.* Mi itt az eredetiben mondatik, csupán a' görög nyelvet illeti 's különben sem egészen helyes; az a' magyarban kihagyatott. K.

39) *Elrontják.* Épen azért, mivel a' képzelő tehetség híu, 's képebe minden anyagot felvesz, mellyet a' költő vagy szónok elibe ad. Ha csak egyetlen egy vonat alacsony vagy helytelen is, az egész rosszszá lesz.

40) *Az auxesisről.* A' fordítók ezt nagy részint úgy értet-

az oskolákban auxesisnak nevezetik, fenségessé tehet valamelly helyet; midőn tudniillik a' szónok vagy költő az olly tárgyknál, mellyek sok egymástól elválasztható 's egyenként vizsgáltható részekből állanak, ezen részeket egyenként és külön vevén elő, mindeniknek saját nagyságot ad, 's úgy foglalja őket össze. De akármi okból élünk a' nagyítás' ezen nemével, akár előadásunk' csupa világosítása végett, akár azért, hogy bizonyításinknak 's indító okainknak több erőt adjunk, 's a' történt dolgok' elbeszélését jól intézzük 's mélyebb érzelmeket gerjeszszünk (mert számtalanok az esetek), arra mindenkor nagyon kell vigyáznunk, hogy minden egyes pontnak, mellyet fontosnak tartunk, érezhető nagyság adassék, kivéven azt, hol szánakozást kell gerjeszteni ⁴¹⁾, vagy valamit csupán nép-

ték, mint ha Longin a' gradatioról vagy lépcsőztetésről akarna szólni. De Schlosser helyesebben úgy vélekedik, hogy miután Longin az előbbi szakaszban az egyes vonatok' kiválasztásáról 's összefoglalásáról szólt, itt azt akarja megmutatni, hogy a' költész és szónok néha ezen egyes vonatok közül is mindeniknél megállapodhatik, 's mindenikből külön képet csinálhat. K.

41) *Szánakozást kell gerjeszteni.* Azaz ott, hol a' fenséges nincs helyén. De Longint itt nem úgy kell érteni, hogy ott auxesisal nem lehetne élni, hanem csak úgy, hogy ott az auxesis nem kell fenséges érzelmek' gerjesztésére használni: mert a' szónok ollyan helyen is, hol a' hallgató lelkét egészen meg kell lágyítani, megállapodhatik egyes pontoknál, csakhogy, természet szerint, mindeniknél a' lelket ne annyira felemelni, mint lá-

szerüleg és csendes vérrel előadni. De azon esetekben is, hol ezen fortély által az olvasó vagy hallgató' lelkét fel akarjuk emelni, minden még legkisebb lealacsonyulástól is kell óvakodnunk; különben az egész hanyatlik 's élet és lélek nélkül marad; minden egyes képnek 's minden egyes pontnak fenségesnek kell lenni, mert csak egyben legyen is hiány, minden megerőtlenül 's megbágyad. Miben különbözzék ezen fortély az egyes körülmények' összerakásától 's egybefoglalásától, mellyről az előbbi szakaszban szólottam, 's mi által kell azt a' lélek' felemelésére szolgáló egyéb fortélyoktól megválasztani, még azt, nagyobb világosság' okáért, megmagyarázom.

gyítani igyekezzék. De Longin még ilyen értelemben is határozatlanul szól, ha mi újabbak ezen szót οἰκτος jól értjük. Mert vélekedésem szerint nem ellenkező dolog a' lelket épen azért, mivel felemeltetett, szánakozásra alkalmassá tehetni. Shakespear ezt jól látta; azért a' *Measure for measure* című színjátékában, hol Izabella Angelóval testvéréért könyörög, ezen ékesszóló közbenjárónéval mindent, mi a' helytartót felemelhette, elmondatt, hogy azt szánakozásra indíthassa: „Sem a' „nagyság' pompája, sem a' királyok' koronája, sem „az ezek' kezébe adott fegyver, sem a' marsalli pácza, „sem a' birói talaris nem ékesíti olly igen a' nagyokat, „mint a' szánakozás.“ 'S valóban úgy látszik, hogy maga a' szánakozás' indulatja is a' lélek' nagyságának egyik saját vonata. S.

XII. Folytatás.

A' magyarázat, melyet a' műbírálok róla adnak, engem nem elégít meg. Ezek szerint abban áll az, hogy a' tárgyat nagyítja. De ezt a' fenséges' minden neméről, minden szenvedélyről, 's minden figurákról is lehet mondani; mert mind ezek is tehetik ezt. Nekem úgy látszik, hogy ezen dolgok különbözők. A' fenséges csak a' nagyságban áll; az az összehalmozás pedig, mellyről itt szó van, többséget kíván. A' nagyság egyetlen egy gondolat által is tehet hatást; itt szükségképen több gondolatoknak 's úgy szólván gondolatok' bőségének kell lenni. Az auxesis tehát, ha meg akarjuk magyarázni, a' tárgy' sok részeinek 's helyeinek olly gyűjteménye, melly mindegyik résznek külön és figyelemmel megvizsgálása által nyeri fő erejét ⁴²⁾. Különbözik tehát a' csupa bizonyítvá-

42) *Nyeri fő erejét.* Ezen figura az által teszi a' beszédet fenségessé, hogy a' tárgy' minden részletét bővebben terjeszti elő és így mindeniknek saját nagyságot adhat. Például szolgálhat az, mit Livius Horáczzal mondat, midőn fiának a' testvér hugán elkövetett gyilkosságért meg kellett volna büntettetni: „Eredj lictor, így szóla „az öreg, kösd meg a' kezeket, mellyek kevéssel ez „előtt a' hazának fegyverrel dicsőséget nyertek! eredj, „fedezd be azon férfi' ábrázatját, ki a' várost csak épen „most a' szolgaságtól megmentette; akaszd fel őtet „az átokfára 's korbácsolj meg a' város' kerítésén be- „lül, de az ellenségtől nyert fegyverek és győzelmi „emlékek mellett, vagy a' város' kerítésén kívül, vagy

nyok' összegyűjtésétől, melly csak az értelmet akarja meggyőzni ⁴³⁾ — — — — —
 olly bőséggel, mint a' tenger, melly nagysága által végetlenül kiárad ⁴⁴⁾. 'S vélekedésem szerint innét

„ott a' meggyőzöttek' sirjainál: mert hová vihetitek „ezt az embert, hol tettei illy gyalázatos büntetés alól „fel nem szabadítják? S.

43) *Akarja meggyőzni.* Itt ismét hézag van az eredetiben. Az író hihetőleg azt mondotta, hogy azon figura, mellyről szól, ne csak az értelmet győzze meg, hanem az érzelmet is ragadja el magával. 'S ezt cselekszi is, mivel a' képzelő erőnek elibe festi azt, mit a' logikai ok csak az értelemnek bizonyíthat meg. S.

44) *Kiárad.* Kire czélozzon ezen hely, azt nehéz kitalálni Némellyek úgy vélekednek, hogy két szónok' összehasonlításának befejezése. Én kételkedem ezen, mivel a' következőben ezen szóhoz $\delta \mu \epsilon \nu$ ez a' szó $\epsilon \eta \tau \omega \varsigma$ is van léve, mi alig történnék ha az külön személy volt volna, kiről a' $\delta \mu \epsilon \nu$ mondatik. A' következő helyet tehát minden szónokokra általánosan tartozó észrevétel gyanánt néztem 's úgy fordítottam. Ha a' gondolatot az ujabbak' szólásmódja szerint akarnám kiegészíteni, azt mondanám, hogy a' logikai bizonyítások tiszta észből, az auxesis által adattak pedig a' képzelődésből folynak, melly végetlenül kiárad, mint a' tenger. Longin ugyan alig gondolta ezt így, legalább bizonyosan nem így fejezte ki; de ez a' gondolat legalább megmagyarázza a' szónokok' különbözéséről szóló 's utóbb következő észrevételt, hogy tudniillik azok közül némellyek tisztán 's élesen látó eszűek lévén, mindenkor egész illedelemmel megtartják magokat magasságokban; míg mások, kik a' szenvedélyre hajlandók, azaz, élénkebb

van az, hogy némelly szónokok, kik a' szenvedélyesre hajlandóbbak, több tüzzel 's nagyobb erővel beszélnek, mások pedig magokat nagyságokban mindenkor illő komolysággal megtartóztatják, 's nem hidegen ugyan, de sokkal csendesebben 's több mérsékléssel fejezik ki gondolataikat 's érzelmeiket. 'S nekem úgy látszik, kedves Terentianusom, hogy épen erre nézve különböznek Cicero és Demosthenes a' nagyságban egymástól, haugyan egy görög bátorzkodhatik egy romai íróról itélni. Demosthenes többnyire a' fenséges' nagyságában marad; Cicero a' sikságra terjeszkedik ki. A' miénk, ki erejével mindenütt hatalmasan keresztül ront, sebes futása közben, ereje 's merészsége által tüzeltetve, mindent elragad magával, mint a' mennydörgés' villáma: Cicero maga körül harapódzó tűzláng' módjára soká és igen ég, mind jobban jobban elterjed és saját lángjával táplálja magát ⁴⁵⁾. De

képzelődésüek 's érzelmüek, több erővel 's nagyobb tüzzel beszélnek. S.

- 45) *Táplálja magát.* A' két szónok' becsét alig lehet jobban meghatározni. Általában pedig úgy látszik, hogy mit Longin ezen két szónokról mond, azt a' két nemzetről, a' görögökről 's romaiakról is el lehet mondani. Itt nincs hely az összehasonlítást megtenni, vagy az elme' munkáinál tovább terjesztetni; de ha csak ezeket hasonlítjuk is össze, úgy fogjuk találni, hogy Homer és Virgil, Pindar és Horác, Anakreon és Catull, Theokrit és Virgil mindenkor ugyan azon arányban állanak egymás mellett, mellybe Longin Demosthenest és Cicerót állítja. Nem tudom mi lehet ennek oka, az-e

ti ezt jobban megítélhetitek, mint mi. A' demosthenesi nagyság 's kifeszülés vagy erőltetés akkor van helyén, mikor a' körülmények' összetoldulása nagy szenvedélyeket kíván, 's a' hallgatót egészen el kell kábitani 's magával ragadni; Cicero' áradozása pedig ott leghatékonyabb, hol a' hallgatót bőséggel akarjuk előnteni, 's legjobban illik erkölcsi szónoklatokhoz, magasztaló beszédekhez, kitérésekhez, mindenhez, mit teljesebben kell előadni, elbeszélésekhez, természetéről bölcselkedésekhez és sok egyéb efféle tárgyakhoz.

hogy a' görögök születtek, a' romaiak máskép lettek azzá, minek őket lenni látjuk; vagy az, hogy az elsők a' természettől több érzelmet, és a' természethez hívebb képzelődést nyertek, az utóbbiak pedig csak mesterségnek engedelmeskedő képzelődést birtak; vagy az, hogy amazok korábban éltek 's következőleg kevesebbé kívántak egyebeket felülhaladni; de azt tudom, hogy semmi sem veszedelmesebb, mint a' másokat felülhaladni kívánás, mit a' romaiaknál csaknem mindenütt lehet tapasztalni. Csak egy példát hozok fel. Theokrit a' szerelmes Polifémmal ezt mondatja szeretőjéről: „O szőke Galatea, miért kerülöd azt, ki téged olly igen szeret? ó te fehérebb, mint a' sajt, puhább mint a' gyapju, de pajkosabb, mint a' borjú, keserűbb mint az éretlen szőlő stb“.

Ezt Ovid' bujálkodó elméje igen keveselte. Halljuk, mint énekeltet Polifémmal: „Galatea, fejelebb, mint a' hőszinü fagyalvirág; virágosabb mint a' rét; nyulánkabb mint a' magas egerfa; virgonczabb mint a' fiatal kecske; simább mint a' tenger' vize által

XIII. Folytatás és az utánozásról.

Hogy Plato (mert visszatérek a' fő dologra) illy csendesen folyó ömledezés mellett is tud fenséges lenni ⁴⁶⁾, az, minthogy könyvét a' köztársaságról olvastad, nem ismeretlen dolog előtted. „Azok, így „szól egy helyen, kik bölcseségtől és erénytől meg-

„megvásított kagyló; kedvesebb mint télen a' verő-
 „fény 's nyáron az árnyék; jelesebb mint a' pálmafa;
 „tekintetesebb mint a' magas platán; világosabb mint
 „a' jég; édesebb mint az érett szőlő; lágyabb tapin-
 „latu mint a' hattyutoll, 's az új turó; 's ha tőlem
 „nem futnál, szebb mint a' vízzel öntözött kert. De
 „egyszersmind Galatea szilajabb mint a' meg nem sze-
 „lidített bika; szivósabb mint a' fűzvessző-venyige;
 „mozdíthatatlanabb mint a' köszikla; erőszakosabb
 „mint a' sebes folyam; kevélyebb mint a' dicsért páva;
 „szúrósabb mint a' tüske vagy bogács; mérgesebb mint
 „a' poczos nőtény medve; siketebb mint a' tenger;
 „kegyetlenebb mint a' lábbal nyomott kigyó; 's mit
 „leginkább kívánnék tőled elvenni, nem csak az uga-
 „tásoktól megijedt szarvasnál, hanem még a' szélnél
 „'s légnél is sebesebben futó“. S.

- 46) *Fenséges lenni.* Az illy ömledezés is lehet ugyan fenséges, de sokszor fecsegéssé változik; 's az arra hajlandó író mindenkor olly veszélyben forog, mint a' középszerű képirók, kik czifrázásaik' sokaságával a' fő tárgyat elborítják. Mint ezeknél a' kép, úgy amazoknál az érzelem megzavartatik. Az illy szónoki csevegésben különösen mesterek a' francziák, de ugyanazért alig mesterek a' fenségesben, mellyet minden egyéb nemzeteknél előbb lehet találni, mint náluk. S.

„válva, napjaikat vendégeskedésekben 's egyéb effélékben töltik, hová tovább mélyebbre sülyednek 's egész életökben tévúton járnak. Soha sem te kintettek föl az igazságra, soha sem emelték föl szívöket, soha sem kóstolták a' tiszta és tartós benső öröm' ízét. Szemeikkel mindig lefelé néznek, mint a' mezők' barmai; mindenkor a' terített asztalokra van eszök, mindenkor dőzsölésbe 's bujálkodásba vannak elmerülve, 's efféle baromi szenvedélyek' tüzében kirúgnak, egymás között vas szarvaikkal összeütköznek, egymást marják és öldözik 's telhetlenségöket semmi sem elégíti meg“.

'S e' nagy ember még egy másik utat is mutat a' fenségesre, ha efféle eszközöket megvetendőknek nem tartunk: tudniillik az előttünk élt írók és költők' utánzását 's az azokkal versenyzést. Mi legalább, barátom, állhatatosan ezen utat fogjuk követni. Mert sokan mások' elméje által úgy megihlettetnek, mint Pythia ihlettetni mondatik. Midőn ez a' vas lábhoz közelít, hol a' szent barlangból az isteni gőz kipárollog, megteljesedik az istenség' erejével 's lelkesedésében jóslatokat mond. Hasonlókép a' régi nagy írók is szent barlangjaikból utánzóik' lelkébe lehelik lelköket 's az által sokszor még a' restebbekbe 's hidegebbekbe is olly tüzet adnak, melly őket amazok' nagyságára emeli. Vajjon csak Herodot részesült-e homeri lélekben? nem részesültek-e már előtte Stesichorus és Archilochus is? 's nem részesült-e még mind ezeknél nagyobb mértékben Plato is, ki a' költő'

halhatatlan forrásából számtalan patakokat vezetett írásaiba 's a' maga lelkébe? Ezt sok példákkal megbizonyíthatnám, ha azokat már Ammonius össze nem szedte volna. 'S ezt nem kell lopásnak tartani, hanem csak szép képek 's szép munkák' másolásának. 'S nem hiszem, hogy Plato olly sokszor felemelkedett, olly sokszor költészi kifejezésekkel 's szólásokkal élt volna, ha, mint fiatal bajnok, a' már olly régtől csodált költővel, úgy meglelkesedve 's egészen felfegyverkezve az elsőségért nem viaskodott volna ⁴⁷⁾. Mi nem is haszontalan: mert, Hesiodus szerint, az illy viaskodás a' halandóknak mindenkor nyereség, 's egyszersmind dicső is, és érdemes a' koszorúra. Még elődeitől meggyőzetni sem dicsőségtelen.

*XIV. Hogyan ítélhetik meg az írók
saját munkáikat.*

E' szerint tehát nekünk is, ha valami nagyot és fenségest akarunk írni, gyakran ezt kell gondolnunk, mint adták volna ezeket, mikről én irok, Homer, Plato, Demosthenes, vagy a' történetírásban Thucidi-

47) *Viaskodott volna.* 'S nagy kár volt, hogy Plato illy gondolkozásmód mellett magát a' bölcselkedésre adta; 's még nagyobb, hogy költészi kicsapongásait Sokratesseel mondatta el. A' pompa 's ragyogás sehol sem alkalmaztatott illetlenebbül; 's én megvallom, hogy Xenophon' egy levelét Sokratesről jobban szeretem, mint Plato' minden beszélgetéseit. S.

des igaz nagyságban, elő? mert ha versenyzésünkben illy nagy alakokat látunk, azok' lelkeiket is azon mértékben felemelik, mellyben őket képzeljük. Még jobb lesz, ha ezt gondoljuk: mit mondana Homer, mit Demosthenes, ha előttök munkánkat elolvassnók? mit éreznének annak hallásokon. Mert valóban nagy magunk' megerőltetésével jár, ha saját munkáink' számára illy birákat, illy olvasókat, illy hallgatókat 's illy nagy mestereket választunk tanúkká és bírálókká, 's azok előtt bátorkodunk megjelenni írásainkkal ⁴⁸).

-
- 48) *Írásainkkal.* A' lélek' felemelésének azon eszközét, mellyről Longin az elébbi szakaszban szólt, 's munkáink' azon próbakövét, mellyről itt szól, egy nemeslelkű ifjúnak sem ajánlhatom, ki a' lángésznek csak egy kis szikráját érzi is magában. Az utánzási törekedés csak másodrendbeli elnéket támaszthat. Ki lelkét fenségesre akarja emelni, az egészen másképp lásson a' dologhoz. Tanulja kívánságait, hajlandóságait 's kilátásait a' mindennapi ember' szűk körénél felebb emelni, igyekezzék az igazságot tisztán és mélyen érezni, 's Longin' tanácsával egészen ellenkezőleg se a' jelen, se az utókor' dicséretét 's jóváhagyását ne lesse. Saját meggyőződésében és saját érzelmében tudjon örömet találni, 's e' részben magával megelégedni. Próbaköve sincs más, mint saját szíve. Ha ez által megcsalatik 's megcsalathatik, úgy soha sem lesz fogékony a' fenséges iránt. Ha valaki azzal, mit életében mondott, gondolt vagy érzett, csak egy perczig is megelégedett, álljon elő 's mondja meg, ha jutott-e akkor eszébe a' mostani és későbbi világ' dicséretét kívánni. A' fenségesre vágyó író olyan legyen, mint a' nemeslelkű szép leány, ki saját becsét

Vagy ha még ennél is hatóbb és erősebb ösztönt kívánsz: gondold ezt magadban: „mit fog a' maradék munkámról mondani?” 's ha ki olyankor attól fél, hogy munkája nem éli felül a' jelenkort, az világos bizonyossága annak, hogy elméje' szüleménye idétlen 's vak, 's nem tartja fen magát a' késő világig.

XV. A' képzelmenyes gondolatokról.

A' nagyot és fenségest 's az ezekben versenyzést nagyon elősegíti a' képzelés is, mi alatt a' képek' alkotása értetik. Általánosan ugyan minden gondolat, melly szókkal kifejeztethetik, akár honnét származzék, képzetnek mondatik; de a' szónak ezen általános jelentése utóbb a' szokás által csak olly gondolatokra

nem tudva, híven eljár dolgában 's a' csillagok' módjára akkor is tündöklök, mikor egy szem sem néz rája, 's nem úgy tesz mint a' kaczerók, kik csak azért igyekeznek szépek lenni, hogy tessenek. S.

Vélekedésem szerint Schlossernek itt nincs egészen igaza. Igaz hogy a' lángészt utánozás és nemes versenyzés nem teremtheti, de tüzesítheti 's elősegítheti. Az is igaz, hogy nem kell semminél a' mit teszünk a' jelen vagy késő világ' jóváhagyására nyugtalanul tekintgetnünk; de nem látom által, miért nem lehetne, sőt serkentésünkre miért nem kellene, saját lelkünk' jó bizonyossága mellett arról is gondolkodnunk, mit fognak idők 's időszakok után a' legjelesebbek cselekedeteinkről 's munkáinkról mondani vagy mondhatni. K.

szorítottatott, mellyek hevesebb, 's úgy szólván lelkesült érzelmek' alkalmával képekbe öltöztetve terjesztetnek a' hallgatók' szemei elébe ⁴⁹⁾. Hogy a' szónok' képzelése mást akar, mint a' költőé, azt tudod, valamint azt is, hogy a' képzelményes gondolatok által, az első csak hatóbbakká akarja tenni szavait, a' másik pedig lelkesülést igyekszik gerjesztetni, 's hogy mindketten élénkebb benyomást akarnak eszközölni.

„Kérlek ne küldd, édes anyám, ne küldd reám e' „vérengző, e' rémítő, e' kigyóhaju hóhérnékat. Jaj! „ime már jönnek, ime reám ugranak“ *).

És ismét: „jaj nekem jaj! megöl! hová hová fussak.“

Itt a' költő az Erynniseket magokat látja képzelődésében, 's a' hallgatókat is úgyszólván kényszeríti, hogy csaknem szemeikkel lássák azt, mit ő képzelődésében látott.

Euripides leginkább két érzelmet, az ádázást és a' szerelmet igyekszik egész erejökben festeni, 's nekem úgy látszik, hogy ebben szerencsésebb is, mint egyebütt; mindazáltal más szenvedelmek' festésében

49) *Terjesztetnek*. Ezen szó 'képzelés' még meghatározottabban azon erőt jelenti, melly szerint a' lélek költ, azaz olly képeket gondol, mellyeknek a' természetben sehol sincs eredetiök. A' képzelés előmozdíthatja ugyan a' fenségest, ha fenséges képeket alkot; de sokszor veszedelmes is szokott lenni. S.

*) L. Euripides' Orestesében, 255 stb.

sem ügyetlen, 's lelkét akkor is, midőn az a' fenségesre nincs eléggé fölemelkedve, gyakran kényszeríti a' magasan járásra 's úgy cselekszik, mint a' költő' oroszlánja:

„Melly két oldalait tüzesen csapkodva hatalmas Farkával buzdítja magát 's felmérgei harczra“ *).

Így példának okáért Phoebussal, midőn ez Phaëthonnak a' gyepőlőt általadja, ezt mondatja: „Vedd „el, de vigyázz; a' lybiai lég felé ne menj, mert az „minden nedv nélkül lévén lenyomja szekeredet“ **). „Útadat a' gönczöl' szekere felé vedd“. Az ifju ezt hallván, kezébe fogja a' gyepőlőt, a' sebes repülésű lovakat megcsapkodván szabadon ereszt, 's ezek a' lég' üregében nyargalnak. Az atya, a' Siriusra ülve, utána nyargal, 's így inti fiát: „jobb felé hajts, „erre fordítsd a' szekeret, most ismét bal felé“ stb.

Nem úgy látszik-e, mint ha a' költő' lelke együtt ülne a' szekéren 's a' lánglovakkal minden veszélyeken keresztül nyargalna? Mert ha az égen 's felhőkön keresztül nem kocsizott volna, mint tudná a' dolgot 's a' rémítő történetet így festeni? Ehez hasonló azon hely is Kassandrában, melly így kezdődik: „De „ti vitéz trójaiak“ stb.

Aeschylus is sokszor merész a' képzelményekben, mint midőn példának okáért a' *Thebae elleni hét hősök* című színjátékában hét hősoket egymással közös halálra, félelem és irgalom nélkül megesketvén

*) Hom. Ilias XX, 170 stb.

**) *Phaëthon* című elveszett játékában.

rólok így szól: „hét vitéz férfiak, vezérek, bátor-
 „szívűek levágtak egy bikát, 's vérét vas paizsokkal
 „felfogván 's kezöket a' vérbe mártván, Marsra, Ennuo-
 „ra és a' vérengző Phobosra megesküdtek“ stb. De
 ezen Aeschylusban még is sokszor nagyon nyers; félké-
 születű 's izetlen helyek találhatunk. Euripides is gyak-
 ran szerfeletti becsületszeretés és dicsvágy által hason-
 ló hibákra csábítatik el. Aeschylus egy helyen nagyon
 különös és szokatlan módon, Lyaeus' jöveletekor, az
 isten' jelenlétét Lykurgus király' egész palotájával
 érezteti: „az istentől, így szól, az egész ház megféle-
 kesül, a' ház' födele is ádázva örül“ *). Euripides is
 hasonlót mond, csak valamivel szenvedhetőbben:
 „az egész hegy együtt dühöng Bachustól.

Ellenben Sophokles' képzelményei nagyon jele-
 sek, midőn Oedipus meghal 's magát egy csoda je-
 lenetkor eltemeti. 'S midőn Achilles a' visszautazó
 görögök közt a' sírja körül harcolóknak megjele-
 nék. De ezen képzelményt talán senki sem adta olly
 jól, mint Simonides. De véget sem érnek, ha min-
 den efféle példákat elő akarnék hozni.

Általában pedig a' költőknek, mint már emlí-
 tettem, elébb meg lehet engedni, hogy képzelményeik
 a' mesékből valamit foglaljanak magokban 's az igaz-
 ságtól valamennyire eltávozzanak. De a' szónokok'
 képzelményeinek igazabbaknak, 's bizonyítóbbaknak
 kell lenni. A' szónokok' kicsapongásai nagyon hely-

*) *Lykurgus* című elveszett színjátékában.

telenek, midőn költészi, mesés és lehetetlenségek' sorába tartozó képekkel élnek. Mindazáltal még is vannak közöttünk afféle híres szónokok, kik, mint a' szomorujátékirók, fúriákat látnak, 's bár jeles írók, még sem tudják megfogni, hogy Orestes örülségében szól, midőn ezt mondja *): „O ereszs el, ereszs el üldöző „Fúriám! jaj általölelsz, karaid közé szorítasz, hogy „le, a' Tartarusba le vess“.

De vajjon mit használnak hát a' szónokok' képzelményei? A' beszédet sok tekintetben hatóbbá 's erősebbé tehetik; 's midőn a' bizonyítások közé vegyítetnek, akkor nem csak rábeszélő, hanem hódoltató erővel is bírnak. Így példának okáért, Demosthenes egy helyen így szól **): „Ha most valaki, „ezen terem előtt lármát hallván, azt mondaná, hogy „a' tömlöczök föl vannak törve, 's a' rabok kiszabadultak; bizonyára egy sem lenne, sem az öregek, „sem a' fiatalok között, ki nem futna 's egész erejéből nem segítene, 's ha azután még valaki ezt kiáltaná: „itt van; ez az ember eresztette ki őket: az „olly bűntevő minden kihallgatás nélkül megöletnék“.

Hasonlókép beszélt Hyperides is, midőn azért bevádoltatott, hogy a' szerencsétlen ütközet után egy nyilvános rendelés által minden rabszolgáknak szabadságot ígért: „ezen rendelést, így szóla, nem pol-

*) Euripides Orestesében' 264.

**) Timokrates elleni beszédében.

gári tisztviselő' szónoklata, hanem a' chaeroneai ütközet iratta."

Ekképen él a' szónok képzelmenyekkel bizonyításainál, 's az által nagyobb hatást tesz, mint okokkal tehetne. Már természetünk szerint arra figyelmeztünk leginkább, mi legélénkebben 's legnagyobb erővel hat reánk, és így a' bizonyítások' fontolgtatásától könnyen el hagyjuk magunkat vonatni, 's a' vakító képzelmenyeknél késünk, mellyek fényökkel a' szónok' okoskodását könnyen meghomályosítják; 's ezt nem lehet csodálni, mert az erősebb mindenkor maga után ragadja az erőtlenebbet ⁵⁰).

De már eleget mondtam azon fenségesről, melly a' lélek' nagyságából, az utánozásból 's a' képzelmenyekből származik.

XVI. A' figurákról ⁵¹).

Most már a' rend, mellyet előmbe irtam, azt kívánja, hogy a' figurákról szóljak; mert ezek sem csekély részét teszik a' fenségesnek, ha jól alkalmaztatnak.

50) *Az erőtlenebbet.* Ez önnét van, mivel a' képzelődés, melly ezen képeket felfogja, élénkebb érzelmeket támaszt, mint az értelem. A' képzelődés ugyszólván középen áll az értelem 's a' testi érzék között, 's vélekedésem szerint az emberiség' legkitüntetőbb jelleme és csak nem minden erények 's vétkek' forrása. S.

51) *A' figurákról.* A' figurák' czélja többnyire az, hogy általok valamelly cszme' előadása élénkebbé tétessék;

De minden figurákra kiterjeszkedni nagy és csaknem végetlen munkát kívánna; azért csak némellyeknél mutatom meg, melly nagy befolyások legyen a' fenségesre, hogy állításomat megbizonyíthassam.

Midőn Demosthenes, az ország' dolgaira nézve adott javaslatáért magát igazolni akarta ⁵²⁾, legtermészetibb módon illy következtetést tehetett volna: „ti, kik Görögország' szabadságáért harczoltatok, nem vétettetek; azt eleitek' történetei megbizonyítják, mert azok sem vétettek, kik Marathonnál, Salamisnál és Plataeánál harczoltak.“ De mintha valamelly istenségtől ihlettetnék 's lelkesítettetnék, egyszerre Görögország' legjelesbjeire esküdván így kiált fel: „nem vétettetek, nem véthettetek, esküszöm azokra, kik Marathonnál polgártársaikért harczoltak.“ A' beszéd' ezen egyetlenegy fordulata, mellyet én itt apostrophénak nevezek ⁵³⁾, azokat, kik ezen háborúban estek, úgy szólván, istenekké teszi, kikre esküdni kellene. Ez által bírait ezen nagy emberekre emlékeztetvén, felhevíti. A' helyett, hogy bizonyításokkal

's ez vagy a' kifejezés' élénksége vagy még többször mellék eszmék' támasztása által történik: más szókkal olly eszme' előadása által, melly az olvasóval sokkal többet gondoltat, mint neki mondatik. De sokszor csak az a' célja is van a' figurának, hogy a' kifejezést különfélevé tegye. S.

52) *Akarta*. A' koronáért tartott beszédében. S.

53) *Apostrophénak nevezek*. Az apostrophe azt, kihez intéztetik, a' képzelődés elibe állítja 's ebben áll hatása. S.

igyekeznék győzni, a' fenséges' minden erejével hat a' hallgatókra, 's állítását annál hihetőbbé teszi, menél szokatlanabb azon eskü, mellyel azt erősíti. Egyszersmind hallgatóiba is elődeik' magasztalása által újra lelket ad 's buzdítja őket, hogy Fülöp ellen próbált szerencsétlen hadakozásokról, olly nemes és nagy-lelküleg gondolkozzanak, mint nemzetök a' salamis-i és marathoni győzödelmek' alkalmával gondolkozott; 's így ezen egyetlenegy figurával mindeneket oda ragadott, a' hova akarta.

Azt mondják, hogy Demosthenes ezen eskü' eszméjét Eupolisnál találta. Igaz, hogy ez így szól: „Esküszöm az én marathoni harczomra, hogy senki sem fog engem boszultatlanul megbántani.“ De nem az esküvés a' fő dolog, hanem az, hogy mikép, hol, mikor, miért tétetik az eskü. Itt semmi sincs egyéb, hanem csak az eskü, még pedig a' szerencsés athenaebeliek előtt, kik vigasztalás nélkül nem szűkölködtek. Nem is a' megholtak' győzelmére esküszik a' költő, hogy hallgatóit azok' nagyságára emlékeztetvén felhevítse, hanem elvont lelketlen dologra, a' harczra. Ellenben Demosthenes a' meggyőzött athenaieiek előtt esküszik, hogy a' szerencsétlen Chaeroneát velök elfelejtesse; esküvése tehát, mint már mondtam, állításának bizonyítása, példa, hitelesítés, magasztalás és serkentés.

De a' szónoknak ezt lehetett felelni: te elvesztett ütközetért akarod magadat menteni 's győzelemre esküszöl. Érezte ezt a' szónok, 's azért nagy gond-

dal óvakodik minden olly szóktól, mellyek az óhajtott benyomásnak árthatnának, 's utánzóinak példát ad, hogy a' szónoknak a' lelkesedés' tüzeiben is józannak kell lenni. A' chaeroneai szerencsétlen ütközetnél tehát szántszándékkal semmit sem szól az elébbeni szerencsésebb háborúk' kimeneteléről. Sehol sem mondja ezt: *a' győzők*, hanem kik Marathonnál harczoltak, azok, kik a' salamisi és artemisio-ni tengeri ütközetekben jelen voltak, azok, kik Plataeánál hazájokért életüket kockáztatták, 's minden ellenvetéseknek, mellyek hallgatóinak eszökbe juthattak volna, eleit akarván venni, így fejezi be: „S tudod Aeschines, hogy ezeket együl egyig a' város köz költségen temetteté, nemcsak azokat, kik győződelmeskedtek.“

XVII. Folytatás.

Még egy megjegyzésemről kell itt röviden szólnom, barátom, melly abban áll, hogy a' figura és a' fenséges egymást természetök szerint nagyon elősegítik. Megmondom miként értem ezt.

A' figurákkal élés gyanúságot okoz; a' hallgatók az alatt ravaszságot, csalárdságot 's tört vélnek rejtezni, kivált ha hatalmas bírák, zsarnokok, királyok, főhadivezérek 's más fenső hatalmasságok előtt tartatik a' beszéd. Boszankodnak, ha látják, hogy a' szónok őket, mint gyermekeket, efféle dolgokkal meg akarja fogni, azt vélván, hogy ez által megvettetnek,

haragra gerjednek, vagy ha haragjokat ideig óráig elnyomják is, az illy mesterséges ékesszólás' benyomása ellen magokat megkeményítik, 's azért legjobb figura az, melly úgy elrejtí magát, hogy figurának nem tartatik. Semmi sem rejtí azt el jobban, mint a' fenséges és szenvedély' heve. Ha pedig a' csalás ezek mögé rejtezik, bizonyosan nem támaszt gyanút. Elég bizonyosság lehet erre, úgy hiszem, az, mit Demosthenesből előhoztam: „esküszöm a' marathoniakra.“ 'S mi által rejtette el a' szónok a' figurát? bizonyosan a' fény által. Mert valamin a' nap' verőfénye a' kisebb világosságu dolgokat szem elől eltüntetí, úgy a' szónok is a' figura' csalókaságát a' fenséges' fénye által elrejtí. A' képirásban vagy festészségben is így van a' dolog. Mert a' festett képekben is a' világosság és árnyék egyenlő simaságu vászonra festetnek; 's a' világosság még is elébb szembetűnik, 's úgy szólván közelebb látszik hozzánk jönni. Hasonlóképen a' beszédben is a' fenséges 's a' szenvedélyek' kifejezése, részint azért, hogy szívünkkel szorosabb rokonságban van, részint fényeért közelebb van hozzánk, jobban tündöklík, mint a' mesterséges figurák, 's ezekre olly árnyékot vet, hogy alig vétetnek észre ⁵⁴).

54) *Vétetnek észre.* Az egész mesterség itt is egyedül a' képzelődés' felhevítésében áll. Ugyan az a' Demosthenes, ki a' marathoniakra esküvésével olly nagy hatást tett, más alkalommal, midőn a' földre, források-

XVIII. A' kérdésekről.

Most menjünk által a' kérdések' figurájára. Ezek, úgy látszik, még több erőt és hatóságot adnak a' beszédnek, mint a' képes előadás' egyéb figurái.

„Nem akartok-e egyebet, így szól Demosthenes, „tenni, mint a' városban szélleljárván, egymástól kérdezni, mi újság van? Lehet-e nagyobb újság, mint „az, hogy egy macedoniai férfi egész Görögországot „háborúval akarja eltölteni? Meghalt-e Fülöp? Nem, „hanem beteg. De nem mindegy-e nektek akár él, „akár meghalt? Mert bizonyára ha ez nem lesz is, „hamar fogtok ti egy más Fülöpöt támasztani.“

És ismét más helyen: „menjünk Macedoniába! „De hol kössünk ott ki? ezt kérditek. Hol? Ó a' háboru maga majd megmutatja Fülöp' erőtlenségét.”

Melly sokkal kevesebb hatásu volna ez, ha a' szónok a' dolgot egyszerűen mondaná; de a' legélelkebb, legtüzesebb 's leglelkesebb kérdésekben 's feleletekben fejezi ki magát, 's a' magával beszélgetés' ezen neme által előadását nem csak hatóbbá, hanem meggyőzőbbé is teszi. Mert a' szenvedélyes akkor leghatékonyabb, ha a' szónok által nem kerestetik, hanem a' dologból önkényt látszik következni; 's a' szív akármelly megindulásában igen természeti dolog magunkat kérdeznünk 's magunknak felelnünk. Mert minthogy azok, kik valamelly kérdések által

ra és folyamokra esküdött, kinevetteték, noha ezek istenségek voltak. S.

felhevítettnek, tüstént 's őszintén felelnek; a' kérdések és feleletek' ezen figurájánál is azt hiszi a' hallgató, hogy a' feleletek azon szempillantatban gondoltatnak ki, mellyben adatnak, habár jóval előbb készítették is, következőleg megcsalatik ⁵⁵).

XIX. A' kötszók' kihagyása ⁵⁶).

Ez által az egész beszéd mintegy kiöntve foly, csaknem előbb 's hamarább és sebesebben jár, mint

55) *Megcsalatik.* A' kérdés' fő hatása vélekedésem szerint abban áll, hogy a' gondolat a' hallgatóhoz közelebb vitetik 's a' felelet ugyszólván sajátjává tétetik. De semmi sem lehet fagyosabb, mint a' szenvedély nélküli kérdés. — A' Longin által előhozott példák inkább csipősöknek 's gúnyolóknak látszanak lenni, mint fenségeseknek. Sokkal hatóbbak az olly kérdések, mellyek felelet nélkül nem szükkölködnek, vagy mellyekre csak egy felelet adathatik; és ha az illy lehetséges felelet még fenségesebb eszmét támaszt, akkor maga a' kérdés is fenséges. Példa van erre a' bibliában Jóbnál 11 rész 7. 's követk. verseiben. Az illy kérdések a' költő' érzelmének élénkségét is mutatják. S.

56) *Kihagyása.* Itt ismét néhány levél hiányzik. Herodot' azon helye, mellyre Longin itt hivatkozik, még nem találtatott fel. A' kötszók' kihagyása az érzelem 's előadás' élénkségéből származik, midőn tudniillik a' szónok 's költő a' kötszókat kihagyván, sietségében csak a' gondolatokat következteti egymás után. Ez sem ki-
rekesztőleg sajátja a' fenségesnek; de az olvasó' érzelmét élénkebbé teszi, 's következőleg fenségesse is teheti. S.

a' szónok' gondolatja: „Midőn egyszer paizsaikkal egymásba ütköztek, így szól Xenophon *), tolakodtak, hadakoztak, öldöztek 's elestek.“

Eurylochus is így ír:

„Mint te parancsoltad nagy Ulysses! járjuk az erdőt,
A' völgyben látjuk Circe' szép alkatu házat **).

Az illy összesiető 's össze még sem kötött gondolatok bizonyos belső aggodást fejeznek ki, melly úgy látszik visszatartóztat 's egyszersmind nógat és serkent is. 'S a' költő ezt az illy össze nem függő szólás által viszi véghez, melly az oskolában asynthetonnak neveztetik ⁵⁷).

XX. A' figurák' vegyítéséről.

Az is igen gerjeszti a' szív' indulatját, ha egy gondolatnál több figurák vegyítetnek össze. Mert két vagy három figurák ekkép egyesületet formálván, egymást nagyon elősegítik, 's az egésznek is több erőt, szívrehatást és szépséget adnak. Kitetszik ez Demosthenes' Midias ellen mondott beszédének azon

**) Hom. Odyss. X, 251.

*) Agesilausában II, 12.

57) *Asynthetonnak* neveztetik. Mikor a' szónok és költő festeni akarnak, fő dolog az, hogy festékeik 's vonataik, mellyeket szem elibe egyszerre nem tehetnek, legalább hamar következzenek egymás után. Ez teszi a' kötszók' kihagyását olly igen ajánlásra méltóvá; de sokszor a' nyelven erőszakot követ el, és csak a' képzelődés által mentethetik. S.

helyéből, hol a' kötszók' kihagyása mellett egyszersmind az ismétlés és rajzolás' figuráit is halmazza: „ki mást megver, az ollyat is mit el nem lehet beszélni, sokat tesz ábrázatjával, nézésével, szavával.“ — — 'S azután, hogy a' folytatás egyszerre meg ne csendesedjék 's egyforma ne legyen (mert a' hideg előadás csendesen 's egyformán, a' szenvedély pedig, minthogy a' léleknek sebes és heves mozgása, rend nélkül jár); hogy tehát ezen csendes egyformaság a' szenvedélyt meg ne hűtse, a' szónok viszont vegyített figurákkal folytatja beszédét: „ábrázatjával, nézésével, szavával, majd mint felfuvalkodott, majd „mint ellenség, majd arczul csap, majd öklöz.“ Így a' szónok' előadása olly élénkké lesz, mint a' verő' cselekvése, 's a' gondolatok' ide 's tova hányása által a' hallgatókat magával ragadja; azután szélvész' módjára ekkép fakad ki: „ez fáj; ez az olly embert, ki „gyaláztatáshoz nem szokott, a' földhöz veri. — Ki „mondhatná meg, mit érez szívében.“ Az illy szünet nélküli változtatás által folyvást fentartja ezen heves figurák' jellemét 's így a' beszéd' rende rendetlenséggé, 's viszont a' széllelhányás renddé lesz.

XXI. Folytatás.

Foglaljuk össze ezen kapocs nélküli előadást kötszavakkal; mint Isokrates' utánzói szokták, példának okáért: „azt sem kell elfelejtenünk, hogy ki mást megver, az ollyat is sokat tesz vagy ábrázatjával, vagy

„nézésével, vagy szavával“ stb.; 's látni fogjuk, hogy az illy körülírás által az érzelem' lángja elaluszik 's ereje megbágyad. Mert valamint a' futók, ha testök megköötztetik, a' futásban gátoltatnak, úgy a' szenvedélyes is, az illy kötszók és ragasztékok által, lankadt járásuvá lesz, elveszti a' futáshoz megkívántató szabadságot 's azt az erőt, melly neki olly sebességet adott, millyennel valamelly gépelyből kilőtt nyíl repül.

XXII. *A' szók és gondolatok' rendének változtatásáról.*

Hasonló nemű az a' figura is, melly hyperbatonnak neveztetik, 's a' szók és gondolatok' természeti rendének változtatásában áll, 's a' heves szenvedély' sajátja 's természeti jelleme. Mert minthogy azok, kik haragusznak, vagy valamitől félnek, vagy akár féltékenységből, akár egyéb okból a' számtalan szenvedélyek közül valamellyik által hevítettnek 's tüzeltetnek, minduntalan egy dologról másra ragadtatnak, most összefüggés nélkül valamit közbe vetnek, majd ismét az elébbeni tárgyra visszatérnek, 's lelkök' háborgásában, melly őket sebes szélvész' módjára ide 's tova hánynya veti, szavaikat 's gondolataikat ezerfélekép változtatják: azért a' legjobb írók is a' természetet e' tekintetben hyperbatonok által utánozzák. 'S épen akkor tökéletes a' mesterség, ha természetnek látszik, és szerencsés a' természet, ha a' mesterség által észrevétlenül segítetik elő! — Illyen az a'

hely Herodotusnál, hol a' Phoceai Dionysius ezt mondja: „Az örvény' szélén állunk, ióniaiak; vagy szabadoknak kell maradnunk, vagy rabszolgákká, még pedig világfutó rabszolgákká, lennünk. Ha meg akarjuk, játok magatokat erőltetni, nagy és fáradságos munka lesz ugyan előttetek, de ez az egyetlen mód az ellenség' meggyőzésére.“ — Ezt természeti renddel így kellett volna tenni: Ióniaiak, ideje, hogy magatokat megerőltessétek, mert az örvény' szélén állunk. Herodot az ióniaiak' megszólítását hátrább teszi, mintha félelme miatt a' szónok a' hallgatókat meg sem szólítaná; azután a' gondolatok' rendét is megváltoztatja. Mert mielőtt az ióniaiakat a' magok' megerőltetésére serkentené, mi intésének fő célja, már okát adja, miért kell magokat megerőltetni: „az örvény' szélén állunk stb.“ Ez a' fordulat azt gondoltatja a' hallgatókkal, hogy azt mondja, mit érzése csak éppen most adott nyelvére, nem azt, mit már előre meggondolt. Thucydides sokszor még merészebben elválasztja 's elhányja egymástól, hyperbatonok által, az olly dolgokat, mellyek természet szerint elválatlanok. Demosthenes ugyan különben nem olly kényén járó mint Thucydides, de az ezen figurával élésben telhetetlen. Az által nem csak beszédének nagyobb erőt, 's magának olly nagy tekintetet ad, mint ha azt mondaná, mi éppen azon szempillantásban jutott eszébe, nem azt: mit előre meggondolt, hanem folytatott hyperbatonainak zavarába magával együtt hallgatóit is elragadja. Mert sokszor egy gondolatot

egyszerre félbe szakaszt, 's egészen másféle dolgokat vet közbe, mellyek ezen helyre 's azon gondolathoz olly kevéssé látszanak tartozni, hogy az egész beszéd egybefüggésének elenyészésétől kell félni; 's midőn ekképen a' szónokkal együtt azon aggódunk, hogy zavarba jutunk, utóbb egyszerre ismét a' legjobb helyre első gondolatjához visszatér, 's rendetlenségének merészsége által annál inkább megijeszt, menél inkább féltettük, hogy a' veszélyből nem tud illő-kép kimenekedni. A' példák olly számosak, hogy azok' előhordásával az olvasókat nem akarom terhelni ⁵⁸).

XXIII. Az egyes és többes számról.

Az ejtegetési esetek' elcserélései, a' tömeges szók, a' felforgatások, a' lépcsőztetések 's több effé-le figurák is nagyon hatékonyak 's az előadást széppé és fenségessé segítik tenni. Mikép történik ez? mikép szerez, mikép ad az ejtegetési esetek', a' számok, az idők, a' személyek, a' nemek' elcserélése a' beszédnek mélyebben benyomást? Nem csak a' szám' elcserélése, midőn valamelly szó a' nyelvtan szerint csak egyes számot fejez ki; de tetteleg 's jelentésére nézve többséget foglal magában; mint példának okáért: „az egész csoport a' partra rohan 's úgy fut-

58) *Terhelni.* A' példák, mellyeket Longin előhoz, nem a' legjobbak. Sokkal jobbak azok, mellyek Shakespear-nál Antonius' beszédében Caesar' halálakor nagy számmal találtatnak. S.

koznak ott, mint esztelenek.“ — Nem csak ezen elcserélés szépíti a' beszédet, hanem leginkább az olly esetek érdemelnek figyelmet, melyekben a' többes szám a' beszédet felebb emeli 's már többségével is magának úgy szólván nagyobb tekintetet szerez, így, példának okáért Oedipus Sophoklesnél: *)

„O házasságok, házasságok, ti, ti nemzettetek bennünket 's ti származtattatok tőlünk ismét maradékokat, atyákat, testvéreket, gyermekeket, 's egy vérből adtatok menyasszonyokat, feleségeket, anyákat, 's mindent, miből az emberek között utálatos ered.“

Mind ez csak egy név; egyfelül Oedipus, másfelül Jocasta; de a' szám' többítése egyszersmind a' nyomoruságot is többíti.

Hasonló ehez ez a' hely is: „kimentek a' Hectorok és Sarpedonok.“

Platonál is ide tartozik ez a' hely az athenaeiek-ről, melyet már másutt előhoztam: „Mert nem a' „Pelopsok, nem a' Cadmusok, nem az Aegyptusok, „nem a' Danausok, sem nem a' barbarok' egyéb fiai, „hanem görögök, 's barbarokkal össze nem vegyült „görögök azok, kik között lakunk stb.“ Mert a' többség már természet szerint fontosabbá teszi a' dolgot; de ne felejtjük el, hogy sehol sem kell e' figurával élnünk, hanem csak ott, hol maga a' tárgy többítést, nagyobbítást, erősítést, hyperbolét, vagy leg-

*) Oedip. Tyrann. 1416 st.

alább egyet vagy mást ezek közül megenged; mert ha mindenütt ilyen csengetyűt függesztenénk fel, helytelen mesterkedést árulnánk el.

XXIV. A' tömegszókkal élésről.

Ellenben megfordítva a' többes szám helyett az egyes is sokszor jó hatást tesz; példának okáért, midőn a' szónok ezt mondja: „akkor az egész Peloponnesus meghasonlott“; vagy midőn Herodot így szól: „mikor Phrynichus Miletus' bevételét elbeszélte, az „egész nézőség sírt.“ Mert több dolgoknak ilyen egygyé tévése nagyobb testet formál. Mind a' két figura pedig egyenlő módon hat; mert mind ott, hol az egység helyett többség áll, mind ott, hol a' többség egy nagy és fontosan hangzó szóba összehúzatik, a' váratlan változás által több erőt nyer a' beszéd ⁵⁹⁾.

59) *Nyer a' beszéd.* Ugy látszik, hogy a' többes szám a' képet nagyobbá teszi, mint ha a' hallgató csak egyet gondolt volna; az egyes szám pedig a' többes helyett hasonlóképp ugyan ezt cselekszi, ha az egyetlenegy szó többet és rövidebben jelent, mint a' mit a' költő vagy szónok az egyes részek' előszámlálásával mondhatott volna. Ezt is abból lehet magyarázni, hogy a' szoló művészeteknek, mivel a' képek és gondolatok' egyes részeit csak egymás után terjeszthetik elő, mindenkor a' lehetőségig sokat tartoznak egyszerre előterjeszteni, hogy a' hallgató' képzelődése annál hamarább teljesen felfoghassa az egész képet. S.

XXV. *Az idők elcseréléséről.*

Mikor az idők elcseréltetnek ⁶⁰⁾, 's példának okáért, a' múlt jelen gyanánt adatik elő, akkor úgy látszik, mint ha a' szónok elbeszélés helyett maga cselekednék, 's azt, mit mondani akar, szemeink elibe tenné: „Egy katona, úgy mond Xenophon, Cyrus' lova alá esván 's attól tiportatván, kardot ránt 's azt a' ló' hasába szúrja; a' ló ugrálván leveti a' királyt 's ez a' földre esik.“ Thucydides' elbeszélései teljeseek ilyen figurákkal.

XXVI. *A' személyekről.*

A' személyek' elcserélése is nagy élénkséget ad, 's a' hallgatót mintegy a' veszélyek közé látszik ragadni:

„Mondnád: most jöttek friss erővel kezdeni harczot, Úgy víttak pihenés nélkül egymásra rohanva“^{*)}.

Aratus is így szól: ^{**)})

„Míg e' hónap tart, ne bocsásd tengerre hajódat“.

Herodot is így szól egy helyen: „Elephantine' városából felfelé hajózzsz, azután egy széles síkságot érsz; azon keresztül még 's más hajóval két napi utat téssz; akkor egy nagy városba érsz, melly Memnonnak neveztetik.“

Nem látod-e, mint vesz fel hajójára, mint visz

60) *Elcseréltetnek.* A' jelen idő a' képet élénkebbé teszi. S.

*) Hom. Ilias XV, 696.

**) Phaenomen. 287.

minden helyeken keresztül, 's azt, mit hallasz, mintegy szemeiddel láttatja? Ha ekképen az író mindent úgy szólván az olvasóra alkalmaz, annak a' cselekvésben mintegy szerepet ád, kivált, ha nem minden olvasókhoz és hallgatókhoz, hanem csak egyhez fordul és csak egyhez szól, példának okáért:

„Nem tudnád, melyik népé Tydides, ezek közt: *)

Illyen módon azt viszed véghez, hogy a' hallgató jobban figyelmez, jobban melegül 's a' megszólítás által részvételre serkentetik.

XXVII. A' történeti előadásmódnak színészetivel felcserélése.

Némellykor az író valamelly személyről kezd beszélni, 's azután egyszerre azon személy' szerepét veszi magára, 's az illy elcserélés az érzelem' kifakadását élénkebbé teszi, példának okáért:

„Hektor, emelve szavát, a' trójai hadra parancsol,
Megszünvén prédálni siessen menni hajókhoz;
Mert ha kit én látok makacson kimaradni hajókból,
Arra halál tüstént vár általam“ (**).

Itt a' költő az elbeszélést, mint magához illőt, maga viszi véghez, a' rémítő fenyegetést pedig egyszerre, a' nélkül hogy a' reá átmenést jelentené, a' haragos hős' szájába adja. Előadását hideggé tenné, ha így szólana: Akkor Hektor ezt mondá. De Hek-

*) Hom. Ilias V, 85.

**) Hom. Ilias XV, 346 st.

tor' szavaival e' hideg előadást úgy szólván megelőzte. Azért e' figura akkor van leginkább helyén, midőn a' sürgető körülmények a' költőnek nem engednek időt a' késésre, hanem egy személyről másra átmenni kényszerítik. Illyen Hekataeusnál ez a' hely: „Ceyx illy rettenetes veszedelemben parancsolatot ada, a' Heraklidáknak, hogy tüstént költözzenek ki az országból. Segíteni rajtatok nem tudok, hogy tehát el ne veszszetek 's engem is szerencsétlenné ne tegyetek, menjetek 's fussatok más népekhez.“

Ugyan ezen figurával Demosthenes, Aristogiton ellen tartott beszédében, valamivel máskép, de nagyon hatólag él: „S nem volna-e, úgy mond, senki közzöttetek, kit ezen szemtelen 's gyalázatos ember merényével boszuságra 's haragra ingerelne? E' szemtelen ember mondom, ki — o te legutálatosb gonosztevő, te a' szólás' szabadságából ki voltál rekesztve, nem ajtókkal, nem kilincsekkel, nem závarokkal, mellyeket más is felnyithat, hanem stb.“ Beszélését egyszerre félbe szakasztja, megszólítását haragjában mintegy megosztja 's két személyhez intézi: te és legutálatosb gonosztevő, 's azután a' helyett, hogy elébb a' hallgatókhoz szólt, csak a' gonosztevőnél marad, mint ha elébbeni beszédét elhagyná, holott visszatér, még pedig nagyobb tüzzel, reá.

Hasonló ehez az is, mit Homer Penelopéval mondat:

„Hírnök! mért küldnek daliás kérőim? Azért-e
Hogy félbenhagyván nagy Ulysses' szolgáléanyi

Dolgaikat nekiök lakomát készítsenek ismét?
 Vajha reményökkel felhagyván, most legutolszor
 Gyűljenek énhozzám, 's legyen itt vacsorájok utolsó!
 Tobzódó társak, ti, kik így pazarolni siettek
 Nagy szívü Telemekom' javait, már gyermeki korban
 Szülék' szájából nem hallottátok-e, melly hős
 Volt nagy Odysseus! *)

XXVIII. A' körülírásról.

Hogy a' körülírásoknak a' fenségesre nézve nagy hasznok van, azt senki sem fogja tagadni. Mert valamint a' muzsikában a' fő hang, ha mellék hangjaival illőkép összekapcsoltatik, kellemesebb zengésü lesz; úgy a' körülírás is a' fő gondolatot kellemesebbé 's tetsozbbé teheti, csak ne legyen fülsértő, hanem ékesen szöveessék össze.

Eléggé kitetszik ez Plato' epitaphiumának kezdetéből: „Ezek, kik itt fekszenek, elvették már tölünk azt, mivel nekik tartozunk 's megtiszteltetve „mennek a' sors által minden testnek kimért útjára, „mellyre őket nem csak saját rokonaik, hanem a' nemzet is kíséri.“ Itt a' halál a' minden test' útjára menésnek 's a' tisztelő eltemetés a' haza és rokonok által kísértetésnek neveztetik. 'S ez a' beszédnek bizonyosan nem keveset használ; mert az egy száraz szó csupán a' körülírás által tétetik kellemesen zengő mondássá. Xenophon is így ír: „a' munkát vezérnek tart- „játok a' kellemes életre, ez által lelketeket a' leg-

*) Hom. Odyss. IV, 681. st.

„szebb 's katonákhoz legillőbb gazdagság' birtokába „helyeztéték; mert a' dicséretnek jobban örültök, mint „akárminek másnak.“ E' helyett: ti örömet dolgoztok, ezt mondja: ti a' munkát vezérnek tartjátok a' kellemes életre; 's minthogy a' többit is így kiszélesíti, a' dicséretet nagy gondolattá teszi ⁶¹). Ide tartozik Herodotból ezen utánozhatatlan hely is: „Azon Scythákat, kik a' templomot kirabolták, az istenné aszszonyi betegséggel büntette meg ⁶²).

XXIX. *A' hibás körülírásokról.*

De a' körülírás több kárt tesz, mint akármely más figura, ha vigyázó mérsékléssel nem használta-tik, mert könnyen elveszti erejét 's akkor festéknek látszik lenni, és csömört okoz. Azért Plato, ki a' figurákat mértékletlenül szereti 's velök gyakran roszkor él, nem ok nélkül gáncsoltatik, midőn a' törvények-ről írt könyvében ezt mondja: „Se arany se ezüst Plutus ne állíttassék fel a' városban“; mert ha az ökröket vagy juhokat tiltotta volna ki köztársaságából, így kellene ezt mondani: se ökr- se juh- Plutus ne állíttassék fel ⁶³).

61) *Nagy gondolattá teszi.* A' körülírás többnyire csak élénkebb előterjesztésre, vagy olly mellék eszmékre ad alkalmat, mellyek a' képet sok szók' vesztegetése nélkül nagyobbá teszik. S.

62) *Büntette meg.* Mi betegség lehetett ez, nehéz megmondani, de nem is szükséges tudni. S.

63) *Ne állíttassék fel.* Ha a' körülírás vagy igen homá-

De legyen elég, kedves Terentianusom az, mit itt a' figuráknak a' fenségesre nézve hasznos voltak-ról röviden mondtam, mind ezek' czélja az, hogy általok a' beszéd élénkebb, hatóbb és szenvedélyesebb legyen; mert a' szenvedély annyit bír a' fenségesből, mennyit a' csendes és nyugalmas érzélem a' kellemesből.

XXX. A' szók' megválasztásáról.

Minthogy a' gondolatok és szók' egymást kölcsönösen világosítják, lássuk, mit kell még az utolsóról megjegyezni.

A' jelentékes és legillőbb szók' választása nagy erővel bír a' szívet megnyerni, 's a' szónokok és egyéb írók azokat fő dolog gyanánt nézik, mivel általok a' beszéd' egész erejében, szépségében, teljességében, fontosságában, élénkségében istenek' képe gyanánt tündöklök 's tőlök úgy szólván lelket nyer. Kik tehát a' dologhoz értenek, nem fogják feleslegesnek tartani, ha még rólok szólok. A' szép szók' valóssággal az elme' világító sugárai. Mindazáltal fenségesekkel nem mindenütt 's minden megkülönböztetések nélkül kell élni; mert csekély dolgokat nagy 's pompás szavakkal fejezni ki, annyit tesz, mint szo-

lyos, vagy igen távolról keresett, vagy a' benyomásnak ártó, mellék eszmét támaszt, akkor bizonyosan hibás. R.

morujátékban valamely fő személy' szerepét gyermekkel játszani ⁶⁴). De költeményekben — — — — ⁶⁵).

XXXI. Folytatás, különösen a' közéletbeli szokról.

— — — — 's Anakreon ezer jelentésű mondása: „nem nézek többé vissza a' thráciai asszonyra.“ Hasonlóképen Theopompus' kifejezése, melyet Caecilius, nem tudom miért, igen gáncsol, nekem inkább szépnek látszik, mivel a' dolgot nagyon világosan előadja, midőn ezt mondja: „Fülöp mindent el tud nyelni.“ Mert a' közéletbeli szó gyakran sokkal hatékonyabb, mint minden ékesség, könnyen megértetik, minthogy isméretes, 's a' szó' isméretessége hitelt szerez a' dolognak. Midőn tehát a' történetíró azt akarja jelenteni, hogy valaki nyereség' kedvéért rút és mocskos tényekre is kész, igen jelentősen mondja, hogy mindent el tud nyelni. Herodotus' szólása is ilyen: „Cleomenes örültségében saját hu-
sát egy késsel összeaprította, úgy, hogy bele ki-
fordult 's maga meghalt.“ Ismét másutt: „Pithes addig harczolt a' hajón, míg egészen összekonczoltatt.“ Az illy szók nem sok' hián aljasak; de még

64) *Játszatni.* Ez épen olly hatást tesz, mint a' parenthesis, mellyről felebb volt szó. S.

65) *Költeményekben.* Itt 's a' következő szakasz' kezdetén ismét nagy hézag van az eredetiben. S.

sem lehet az aljasak közé számlálni, mivel a' dolgot igen jól kiteszik ⁶⁶).

XXXII. *A' figurák' halmozásáról.*

Caecilius úgy látszik azokkal tart, kik azt akarják, hogy egy tárgynál nem kell több, mint két vagy legfelebb három metaphorát alkalmazni. Demosthenes erre nézve is zsinórmértéket ad. Midőn a' szenvedély sebes folyam gyanánt magával elragadja, akkor a' sokasítást, mint multhatatlanul szükségest maga után húzza. „Gyalázatos, utálatos teremtések, így szól „Demosthenes, szemtelen udvaroncok, kik hazájokat megcsonkították, kik a' görögök' szabadságát elébb Fülöpnél 's most Sándornál beitták; kik az emberi boldogságot hasokban 's minden rút bűja gyönyörűségekben keresik, 's a' szabadságot és függetlenséget, mi az elébbeni görögök' legnagyobb kincse „volt, elrontották“. Itt a' szónok haragjában a' hazaárulókat a' metaphorák' egész záporával borítja el.

Aristoteles és Theophrastus tehát az igen merész metaphorák' gyengítése végett ezen szóknak: *úgy*

66) *Igen jól kitetszik.* Az ezen szakaszban foglalt észrevétel igen jó. De mind a' mellett a' köznépi szókkal igen vigyázva kell élni. — Annyi bizonyos, hogy annak, ki a' természetet csömörletes dolgokban is híven lemásolni bátorodik, igen nagy költőnek kell lenni, és hogy nem minden pórköltőben szenvedtethetik el az, mi Shakespearnél egyszer másszor elnézetik. S.

látszik, csaknem, közel, úgy szólván, ha szabad így szólnom stb közbevetését javasolják, mert úgy mondanak, az illy mentegetés a' metaphorák' vakmerőségét szenvedhetőbbé teszi. Ezt nem is tagadom; de nekem úgy látszik, mint már a' figurákról megjegyeztem, hogy a' szenvedély' hevessége, mikor helyén van, 's a' nemes fenségesnek nagysága sokkal természetibb módon mentik a' metaphorák' merészségét. Mert a' szenvedély' sebes rohanása mindent felkap 's elragad magával, 's az efféle merész kifejezéseket szükségessé teszi, 's nem engedi a' szónokkal együtt gyuladozó hallgatónak a' metaphorákat számlálni 's gáncsolni.

Még az erkölcsi vagy tudományos értekezésekben 's leírásokban is alig szolgál valami nagyobb világossággal, mint a' dolognak több képleges szólásokkal 's figurákkal előadása. Így Xenophon az emberi test' épületét átalok szépen 's Plato még jelesebben irta le. Ennél a' fő fellegvár, a' nyak a' főt a' mellel összefoglaló híd, a' hátgerincz' ízei vagy csuklói 's hajlái megannyi sarkak, melyeken a' test forog; a' gyönyörűségek a' vétkek' csalétkei, a' nyelv az izlés' próbaköve, a' szív erek' szövénnye, 's a' vérnek körülzánczolt erősségből folyó forrása, az izzólyukak szoros utak. Továbbá szerinte a' szív veszélytől félséskori, vagy haraggerjedéskori verésének tekintetéből (mivel akkor a' vér nagyon heves) a' tüdő azért alkottatott puhává és vértelenné, 's azért van olly sok csatornákkal ellátva, hogy benne a' vér, midőn forr,

puha és engedékeny testhez ütközzék, 's így kárt ne tegyen. A' kívánságok' lakát asszonyszobának, a' haragét férfiszobának nevezi; a' lépet olyan benső szivacsnak, melly a' magába szívott tisztátalanságtól feldagad. Az istenek, úgy mond végre, mindent beborítottak hússal 's az által a' benső részeket minden külső érintéstől úgy szólván ruhával betakarták 's elrejtették. A' vérről azt mondja, hogy az a' hús' eledele, 's azért a' test, árkokkal bővelkedő kert' módjára, sok csatornákkal el van látva, hogy azok által a' vér, mintegy forrásból folyva, mindenütt elterjedjen. A' testet völgyhez 's az ereket benne folyó patakokhoz is hasonlítja. Utolszor, úgy mond, eljő a' halál, a' lélek' köteleit, mint valamelly hajóét feloldozza, 's a' lélek szabaddá lesz ⁶⁷⁾.

Ezek és még számos több metaphorák következnek itt egymás után; de ezen kevésnek előhozása is elég annak, mit mondtam, megbizonyítására, hogy tudniillik a' képleges szólások és figurák magokban

67) *Szabaddá lesz.* Ezen allegoriák Plato' Timaeusában, de elszórva és sokszor máskép fordulnak elő, 's nem is annyira szónoki ékesgetésül, mint világosításul használtatnak. Általában minden figyelmes olvasó könnyen észreveheti, hogy Plato mindenkor képek által, mestere Sokrates csak érzelemből 's a' mindent meghatározó Aristoteles maga csinálta eszmékből gondolkodott; azért Plato mindenkor a' költők, Aristoteles a' tudósok és Sokrates a' jó és igaz emberek' bölcselkedője fog maradni. S.

saját fenséget foglalnak, hogy a' metaphorák a' beszéd' felemelésére nagyon hasznosak, és hogy mind azon helyek, melyekben szenvedélyt kell gerjeszteni, vagy az előadásnak szépséget adni, azokat igen megszenvedik.

De hogy mint minden szépségeknél az ékesszólásban, úgy a' képleges szólásokkal 's figurákkal élésnél is könnyen tulzás lelhet helyet, azt szükségtelen mondanom. Maga Plato sem kevéssé vádoltatik azzal, hogy ékesszólási elragadtatásában kemény és szerfeletti metaphorákra vetemedett, 's az által allegorikai pöffedség' hibájába esett: „Nem könnyü-e átlátni, így szól „egy helyen, hogy a' népet úgy kell tartani, mint az „olly edényt, melyben bort vízzel szokás vegyíteni: „ha csupa bort töltötök a' népbe, akkor részegségében dühöng; de ha egy másik józan isten által megzabolázzátok 's visszatartóztatjátok 's mérséklitek, „akkor ezen jobb társaságban egészséges és nemes „italul szolgál“. Itt, így szólnak gáncsolói, a' vizet józan istennek, a' bornak vízzel keverését pedig zabolázásnak nevezvén, józantalan költész' módjára szól.

Ezen hibáit fel is fogta Caecilius, 's azért Lysiasról irt könyvében azt bátorodik állítani, hogy ez Platót mindenkép felülhaladja; mely ítéletével két szenvedélyt árul el, tudniillik Lysias iránt, kit magánál is jobban szeret, mértékletlen részrehajlást; Plato ellen pedig még nagyobb gyűlölséget. De ezen részrehajlása megvakítja őtet, 's azon helyek, melyeket előhoz, állítását épen nem bizonyítják meg. Mert mi-

dőn Lysiaszt olly hibátlan szónoknak tartja 's a' gyakran hibázó Platonak mindenkor elibe teszi, akkor nem csak igazat nem mond, hanem még valószínűt sem.

XXXIII. Hogy egyik író hibái mellett igen nagy, 's a' másik hibák nélkül nagyon közpszerű lehet.

De gondoljunk magunknak egy egészen hibátlan 's mocsoktól tiszta író: nem méltó-e akkor is vizsgálnunk, vajjon nem jobb-e a' költeményekben és szónoklatokban, ha az író néhány hibák mellett nagy, mint ha hibái ugyan nincsenek, de közpszerű; 's vajjon az illy dolgokban az érdemel-e elsőbbséget, ki legtöbb, vagy ki legnagyobb szépségű munkákat ír. E' vizsgálódás a' fenségesről értekezéshez tartozik 's igen megérdemli figyelmünket.

Jól tudom ugyan, hogy a' legnagyobb elmék legkevesebbé hibátlanok; mert mindenben 's mindenütt igen gondos lenni csak az erőtlen lelkek' tulajdona, valamint csak a' szegények gondolnak minden csekélységgel, míg a' gazdagok az apróságokat fel sem veszik. De ebből épen nem következik, hogy az erőtlen és közpszerű elmék, mivel magasan repülni nem merészelve, magokat soha sem veszélyeztetik, azért mindenkor botlás nélkül járnak; 's még kevesebbé következik az, hogy a' nagy elméknek nagyságok miatt kelljen hibázniok. De továbbá azt is jól tudom, hogy az emberi dolgokban a' hibák legelőbb 's leginkább feltűnnek 's legtovább emlékezetben ma-

radnak, a' jó tulajdonságok pedig hamar elfelejtetnek. Én magam is Homernál 's egyéb jeleseknél többféle hibákat találtam, melyek nem tetszettek; de én az illyeket nem annyira nagy elméjök', mint inkább gondatlanságok' következményeinek tartom, 's mind ezek mellett is meg vagyok győződve, hogy ezen nagy mesterek' nagyobb erényei, ha szintén munkáik nem mindenütt jelesek is minden egyebek felett, ha másért nem, csak elméjök' nagyságáért, is elsőbbséget érdemelnek.

Apollonius, az Argonauták' szerzője, sehol sem hibázott, 's az Idyllumokban Theophrastus, néhány helyeket, melyekben a' vers' neme' természetén túl megyen, kivéven, igen szerencsés: de kívánnál-e azért inkább Apollonius lenni, mint Homer?

Vajjon Eratosthenes azért, hogy Erigoneja gáncsolhatatlan költemény, nagyobb költész-e mint Archilochus, ki az olly nehezen szabályozható lángész' lelkesedésében gyakran rendetlenségre ragadtatik 's mindent összezavar? Inkább szeretnél-e a' lyrai költészségben Bacchilides lenni, mint Pindarus, vagy a' szomorujátékban inkább Chiosi Ion-e, mint Sophokles; minthogy az elsőbbek hibátlanok 's az ékesen írásban jelesek; ellenben Pindarus és Sophokles' lelkök' tüze, mellyel sokszor mindeneket meggyújtanak, néha egyszerre elaluszik 's következőleg nagy hibákat ejtenek; 's még sem könnyen fog olly rosz ízlésű 's érzelmű találkozni, ki Sophokles' egyetlen egy

Oedipusáért Ion' minden szomorujátékait oda nem adná ⁶⁸⁾).

XXXIV. Folytatás, és Hyperides' összehasonlítása Demosthenessel.

Ha valamely szónoklatot a' szépségek' száma, nem nagysága 's becse szerint akarnánk megítélni, úgy Hyperidest is feljebb kellene becsülnünk Demosthenesnél. Az első kellemesebb hangzásu, és csaknem minden ékesszólási fortélyokkal bir 's olyan ezer-mester, ki mindenből tud valamit, de mindenütt közepszerű, 's olyan vívóhoz hasonló, ki a' vívás' minden nemeit érti, de a' vívás' nemeiben alább való a' legjelesebbeknél. Hyperides Demosthenest a' stílen kívül mindenben utánozza 's egyszersmind mind azon jelességeket 's kellemeket is, mellyekkel Lysias magát megkülönbözteti, magára ruházza. Szelid és csendes tud lenni ott, hol a' beszéd egyszerűséget kíván, 's nem mond mindent egyforma modorban mint Demosthenes. Ha szenvedély nélkül akar szólni, mindent bizonyos tetsző 's magát kedveltető nyájassággal mond. Elmésségei számtalanok, gúnyolása finom; csúfolódása illedelmes, nem olly parasztos és pajkos, mint némelylek' attikai sava, de mindenkor elég csí-

68) *Oda nem adná.* Ez és a' következő 34-dik szakasz elhatározó feleletet ad az iránt, mit kelljen Shakespear' becséről tartani. S.

pős. Az ellenvetések' megczáfolásában 's nevetségessékké tevésében igen ügyes, nagyon vidor szeszélye van, melly a' játszás közben is szúr, 's a' célzt, mellyre irányoz, eltalálja. Mindent csaknem utólérhetetlen kellemmel ruház fel. A' szánakozás' gerjesztésében hatalmas, az elbeszélésben képzelő tehetsége kifogyhatatlan, a' kicsavarodásokban nagyon hajlékony lelkü. Latonája, példának okáért, melly költészi munka! 's gyászbeszéde olyan, hogy csaknem lehetetlen azt az ékességet és pompát utólélni, mellyel írva van.

Ellenben Demosthenes csupán szenvedélyes, mindenütt tömött, sehol sem csendesen folyó, sem nem vakító, 's a' most említett jelességek közül csaknem egy sem találtatik benne. Ő, ha nevetetni akar, alig hogy magát nevetségessé nem teszi; 's midőn tetszeni kíván, inkább untat. Azon beszéde is, mellyet Phrynéről és Athenogenesről irt, ezen tekintetekben Hyperides' fensőbbiségét mutatja.

De vélekedésem szerint Hyperides' szépségei, habár számosak is, sehol sem nagyok, mindenkor nyugott szívből származnak, életerő nélkül szükölködnek 's a' hallgatókban meleg érzelmeket nem gerjesztenek. Mert senki sem fogja mondani, hogy munkái' olvasásánál vagy hallásánál gyuladozott volna. Demosthenes pedig egy felül fenséget, nagyságot, lelkesedést, ügyességet, élénk észet; másfelül meggyőzőhetetlen erőt 's merészséget egyesítván, ezen isteni ajándékokat (mert emberieknek nevezni vétek volna) egész összeségökben használja, 's általok minden idő-

beli szónokokat felülhalad, 's mikor nála egyéb tökélyek hiányoznak, akkor is a' birtokában levők' erejével mindeneket lemennydörög, 's ragyogásával mindeneket elhomályosít. Mert valóban elébb eltűrhetné a' szem a' legfénylőbb villámot, mint ezen szónok' lángját, mikor összecsoportosított érzelmeinek egész tömegével kiront.

XXXV. Csak a' nagy tölti be a' lelket.

Plato és Lysias között még másféle különbség van; mert ez a' szépség nem csak számára, hanem becsére 's nagyságára nézve is alább áll amannál, sőt hibáival is annyira alább, mennyire a' jelességekben amattól elhagyatik. 'S vajjon mi birta ama nagy és isteni elméket arra, hogy a' csekélységekbeli szépségekről szűkkeblűleg nem aggódván, csak nagyra és fenségesre törekedtek? Több okokon kívül, úgy hiszem, az, mivel a' természet minket embereket nem alacsony és csekély dolgokra alkotott, hanem szemeink előtt az élet 's a' teremtet világ' tágas színházát felnyitván, 's egy nagy és népes gyűlés' együtt munkálkodó tagjaivá rendelvén, egyszersmind nagyra 's istenire vágyó indulattal 's benső ösztönnel is megáldott. Azért gondolataink nem elégesznek meg azzal, hogy csak e' világ' láthatárával korlátoltassanak, hanem azon felül egész a' véghetetlenig emelkednek. Ha minden emberi dolgok' körét vizsgáljuk, a' szép és jó' nagyobb hatása könnyen átláttatja velünk, mire

vagyunk rendelve. Mert természetünk szerint nem a' kicsiny patakot csodáljuk, ha még olly tisztán folydogál és még olly hasznos is, hanem a' Nilust, a' Dunát, a' Rajnát és még inkább az Océánt. A' tűz, melyet mi gyújtunk, akár milly tisztán lángol, sem emel fel annyira, mint a' világító égi testek, habár ezek' sugárai néha meghomályosíttatnak is, vagy mint az Aetna' lángjai, mellyek, ha kiütnek, köveket's kősziklákat okádnak a' föld' gyomrából, 's tűzfolyamokat árasztanak. — Mind ezekből azt lehet következtetnünk, hogy a' hasznos és szükséges dolgok mindennapiak 's könnyen szerezhetők, és csak a' rendkívül valók ragadnak bennünket csodálkozásra.

XXXVI. *Folytatás és alkalmazás.*

Mikor tehát olly írókról szólunk, kik a' mindennapi hasznos és szükséges dolgok mellett, a' nagyot és csodálkozásra méltót is törekedésök' tárgyává tették, meg kell vallanunk, hogy azok, habár egyben másban hibáztak is, mindazáltal az emberiség' határain felülemelkedtek. Hibáik ugyan azt bizonyítják, hogy ők is emberek. De nagyságok az istenek' magasságához közel emeli őket. Ki csak a' hibákat kerüli el, az csak azt nyeri, hogy nem gáncsoltatik; de ki az illy nagyságra felemelkedik, az egyszersmind csodáltatik is.

Továbbá még többet is kell mondanom: az illy nagy emberek sokszor egyetlen egy fenséges gondo-

lattal 's érzelemmel is kipótolják azon hibákat, melyek munkáikban találatnak. Sőt ha valaki a' Homerok, Demosthenesek, Platók 's egyéb nagy írók' minden hibáit összeszámlálná is, nem csak kevésszer, hanem ezerszer is kevesebbre mennének azok, mint jelességeik. 'S azért az irigység semmi időt és kort nem tudott úgy megvakítani, hogy nekik nem adatott volna a' győzelmi koszoru, mellyel mindeddig bírnak, 's mindég birni fognak :

„Míg folyamok lesznek, 's kikeletkor míg fa virágzik“ *).

'S ha ki azt állítja, hogy a' kolossus a' benne levő hibákkal kevesebbet ér, mint Polyklet' testörzője ⁶⁹⁾, annak azt feleljük, hogy csak a' művészetekben, nem a' természet' nagy munkáiban csodáljuk a' szorgalmat, az ékesszólás pedig természet' ajándéka az embernél, vagy, hogy a' festész' és szobrász' műveiben emberhez hasonlítást, a' szónok' és költész' munkáiban pedig emberiséget haladó nagyságot kívánunk.

De minthogy a' hibák legnagyobb részint a' mesterség által kerültethetnek el, 's minthogy a' nagyság és fenség a' mellett, hogy lehetetlen mindenkor magához egyenlőnek maradnia, egyszersmind csupán a' természet' ajándéka is; azért nem lehet tagadni, hogy, mint már feljebb említettem, igen szükséges, hogy

*) Ez a' hexameter egy elveszett epigrammából maradt fenn.

69) *Testörzője*. Ez egy kisdud szobor volt. S.

a' mesterség a' természetet segítse, és hogy csak ezek' egyesülése által lehet tökéletességre szert tenni.

Ennyit tartottam szükségesnek ezen kérdésre nézve megjegyezni; mindazáltal ítéljen mindenki saját ízlése szerint.

XXXVII. *A' leírásokról 's hasonlatosságokról.*

A' metaphorákkal (hogy fő tárgyamra ismét visszatérjek) határosak 's úgy szólván osztályos szomszédok a' leírások és hasonlatosságok, mellyek attól csak abban különböznek — — — — ⁷⁰⁾.

XXXVIII. *A' hyperbolékról ⁷¹⁾.*

— — Illyen példának okáért ez: „ha eszeteket nem „talpaitokban viselitek 's nem lábaitokkal tiporjátok“. Azért tudni kell, mennyire lehet menni a' hyperboléval; mert az, ha az illő határokon túlvitetik 's ki-terjesztetik, úgy jár, mint az igen kifeszített húr, elromlik 's egészen más hatást tesz, mint tenni akar.

Így Isokrates néha éppen azért, minthogy min-

70) *Különböznek.* A' metaphora úgy szólván a' hasonlatosságot felcseréli a' dologgal: a' hasonlatosság a' dolog mellett áll, a' leírás csak magát a' dolgot adja. Az a' hely, mellyben Longin erről bővebben szólt, elveszett. Ott kétség kívül a' hasonlítások, metaphorák és leírások' helytelen alkalmazásáról bővebben szólt. S.

71) *A' hyperbolékról.* Ezen szakasz' kezdete is, mellyben a' túlzásokról volt szó, elveszett. S.

dent nagyítani akar, gyermekhez illő képtelenséget követ el. Egyik beszédében azt akarja bebizonyítani, hogy Athenae több érdemekkel bír a' görögök iránt, mint Lacedaemon. Ebben mindjárt elül így szól: „minthogy az ékesszólás olly erővel bír, hogy a' nagyot „megkicsinyítheti, a' kicsinyt felemelheti, a' régít „újjá teheti 's az újat a' régiségbe visszaviheti“. Nem kérdehetné-e itt valaki: hogyhogy Isokrates, talán az ékesszólás' ezen erejével a' két város' érdemeit el fogod változtatni? Mert nem ugy látszik-e, mint ha a' szónok az által mit az ékesszólás' erejéről mond, a' hallgatókat mindjárt beszéde' kezdetében arra akar-
ná serkenteni, hogy neki ne higyenek? ⁷²⁾

Ugy vélem tehát, hogy, mint már a' figuráknál említettem, azok a' legjobb hyperbolék, mellyek nem látszanak hyperboléknak lenni; 's ez akkor történik, mikor érzelemből 's a' körülmények' saját nagyságából önkényt látszanak származni.

Thucydides azokról, kik Siciliában elestek, ezt

72) *Ne higyenek.* Ez a' példa rosszul van választva. Mit Isokrates az ékesszólásról állít, abban nem túlzást mondott, hanem csak vigyázatlanul cselekedett, hogy ezen dicséretet, melly mesterségét szükségképen gyanússá tette, ott hozta elő, hol mesterségével hatni akart. — 'S mikor helytelen a' hyperbole? Akkor, mikor nincs költészi valószínűsége; 's ez az eset akkor van, mikor a' költész vagy szónok a' szívet nem tette eléggé részvevővé, 's a' képzelődést nem hevítette fel elegendőképen. S.

mondja: „Ekkor a' siciliabeliek a' folyóban levőkre rohanván „közöttök nagy öldöklést tettek, 's a' víz „azonnal posványos lett, de mind a' mellett mohón „nyelték a' véres és sáros vizet 's harczoltak érette“. Itt a' szenvedély' hevessége 's a' körülmények' szorossága hihetővé teszi hogy a' véres és posványos vizet nyelték 's érette harczoltak. Illyen az a' hely is Herodotnál, mellyben a' thermopylaei harczról van szó: „Még ekkor is egy ideig kardjaikkal, kiknek volt, 's „kezeikkel és fogaikkal védelmezték magokat mind „addig, míg a' barbarok őket nyilaikkal el nem te- „mették“.

Mint lehet fogakkal fegyveresek ellen harczolni 's nyilakkal eltemettetni? 'S mégis hihetőnek látszik a' mi mondatik, mert az elbeszélés nem a' hyperbole' kedvéért történik, hanem a' hyperbole az elbeszélésből származik; mivel épen a' körülmények és a' szenvedély szülik azt, 's mint már mondtam csak a' körülmények 's az érzelmek mentik a' szólás' merészségét.

Ekképen a' vigjátéki írásmódban még a' leghihetlenebb is épen azért, minthogy enyelgő, megszenvedtethetik. — „Falusi jószága, így szól valaki egy „helyen, nem nagyobb, mint egy lakonikus levél“. Ezt örömet elsziveljük, minthogy nevettet velünk, a' nevetés pedig kellemes érzemény.

De vannak kicsinyítő hyperbolék is; mert a' túlzásnak is szintén úgy lehet helye a' nagyításban, mint a' kicsinyítésben; az, a' mi diasyrmusnak neveztetik,

tulajdonkép nem egyéb, mint tulzó kicsinyítés, vagy kicsinyítő túlzás ⁷³⁾).

XXXIX. *A' szólások' rendezéséről.*

Most már, barátom, a' fenséges' segéd eszközei közül, mellyeket eleintén említettünk, még az ötödik van hátra, a' stíl' vagy a' szólások' rendezése. Erről ugyan már két külön értekezésben elmondottam, mit vizsgálódásim után mondani szükségesnek tartottam; de itt még azt kell hozzá tennem, hogy a' hangegy-let nem csak az embereket természet szerint igen gyönyörködteti 's a' rábeszélés' erejét igen neveli, hanem a' szenvedélyeket is hatalmasan gerjeszti 's úgy szólván bátorítja.

Melly érzeményeket nem gyújt a' fuvola' hangja azokban, kik azt hallják, egész őrzöngésig menő 's kicsapongó jókedvüekké teszi, 's arra kényszeríti őket, hogy lépéseiket hangja' mértéke szerint alkalmazzák, 's a' hangászathoz legkevesebbet értőnek lelkét is maga szerint hangolja. Még a' húrok' hangjai is (bár egyik is magán véve semmi hatást nem tesz), ha rendszereztetnek, mint jól tudod, változásaik, együttzengésök 's a' symphonia' egész vegyítése által ki-mondhatatlan gyönyört szerezhetnek. Mind ez pedig

73) *Túlzás.* Illyen példa vana' 90-d. zsoltárban: „Az ezer „esztendő teelőtted mint a' tegnapi nap melly elmúlt, „és az éjszakának negyedrésze. És ismét: megemészt- „jük a' mi esztendeinket, mint a' beszédet“ stb. S.

csak kép, csak utánzás, csak szívek' megnyerése végett tanult fortély, 's nem természeti tulajdonsága az embernek. Mit mondjunk tehát a' velünk született 's nem csak füleinkre, hanem szívünkre is ható szók' összerendezéséről, melly természet, nevelés, életmód által sajátunkká lett számtalan neveket, gondolatokat, dolgokat, szépségeket 's jelességeket felébreszt, 's melly olly különféle vegyes hangokkal a' szónok' érzelmeit 's szenvedélyeit minden hallgatóban feléleszti, csendesíti, hevíti, meghatározza, felemeli vagy más-kép módosítja 's egészen kifejezi. Nem kell-e megvallanunk, hogy az a' nagyot és fenségest a' beszédben igen elősegíti, és hogy lelkünkön nagy hatalommal uralkodik? De képtelenség volna olyanról kétkedni, mit a' tapasztalás annyira bizonyít ⁷⁴⁾.

XL. A' mondatok' összefoglalásáról.

E' tekintetben semmi sem adhat a' beszédnek nagyobb emelkedést és fenséget, mint a' mondatok' összekapcsolása, mellyek, mint az emberi test' tagjai, egyenként véve semmi nevezettest sem tesznek; össze-

74) *Bizonyít.* Itt állítása' bizonyítására Longin Demosthenesből hoz elő egy mondatot, mellynek harmoniáját és szépségét fejtegeti. De minthogy fejtegetése egészen a' görög nyelvre van alkalmazva; azért ezen helyet kihagytam, valamint azt is, melly a' következő XL. szakaszban Euripidesből van előhozva. K.

sítve pedig 's együtt véve jeles egészt és rendszert formálnak.

A' külön 's egyenként vett 's imitt amott elszórt nagy maga is csekélységgé válik és semmi nagy hatást nem tesz; de ha minden egy testületté szerkesztetik 's a' harmonia' kötele által összekapcsoltatik, nagyobbá lesz. 'S így a' periodus' fensége tulajdonképen csak sok egyes nagyságok' összetett egésze. 'S ebből át lehet látni: mikép történhetett az, hogy sok olly írók, kik minden fenség nélkül ugyan nem voltak; de jeles nagyságot nem követelhettek 's a' mellett sokszor nagyon köznépi 's nemtelen kifejezésekkel is éltek, csupán a' mondatok' helyes összefoglalása által a' nagyságra nézve bizonyos tekintetet és méltóságot nyertek, legalább alacsonyoknak nem tartattak. Illyenekhez tartoznak példának okáért, Philistus, nem ritkán Aristophanes, 's Euripides csaknem mindenkor.

XLI. A' szólások' összerendezésében vagy a' stilben előforduló hibákról.

De másfelül semmi sem árt a' fenségesnek olly igen, mint egy ugráló 's tánczólyó rhythmus vagy hangmérték, millyen a' Pyrrhichiusokban, Trochaeusokban és Dichoreusokban van. Az illy felesleges hangászatos szerkesztés mesterkéletést árul el, gyermekjátékká válik, 's minden benyomást gátol, mint-hogy a' hallgató azokat egyformaságokért igen észre-

veszi; 's ez legroszabb a' dologban. Mert valamint a' melodia a' hallgató' figyelmét az ének' tartalmától elvonja, 's az érzelmet többnyire egészen magára ragadja; úgy a' stíl' ezen igen észrevehető harmoniája is azt cselekszi, hogy a' hallgatók nem a' szókra, hanem a' harmoniára ügyelnek: úgy hogy már a' mondat' leszállását is előre érzik, és mint a' karoknál, elébb mint a' szónok oda ér, annak hangmértékét megmondhatják. Hasonlókép az igen összetömt, vagy az olly stíl is, melly csupa kicsiny 's egytagu szókra apríttatnak el 's mintegy darabonként összeszegezgetik, nagyon távol van a' fenségéstől.

XLII. Folytatás.

Nem kevesebbé gátoltatik a' fenséges' hatása az olly stíl által is, melly mindent rövid mondatokra metél el; mert a' gondolat' nagysága elenyészik, ha a' kifejezés olly igen összezsugorodik.

Ezzel épen nem a' jól alkalmazott, hanem csak a' csonkított rövidséget gáncsolom. Ez a' hallgató' lelkét visszatartóztatja, amaz pedig egyenesen a' célhoz vezeti. Hasonlókép van ellenben a' dolog a' mondatok' szerfeletti hosszúságával is, melly mindenkor bágyadtá, hideggé 's mászóvá teszi a' beszédet ⁷⁵⁾.

75) *Teszi a' beszédet.* Ezen hibák nemcsak a' fenségést illetik, hanem az egész költészégre 's ékesszólásra is kiterjednek. Minthogy a' képzelődésnek a' hosszú mondatoknál azoknak felfogásával, 's a' rövideknél azok-

XLIII. Az aljas szókról.

Az aljas nemtelen szókkal élés is igen lealacsonyítja a' fenségest. Herodotban például nagyon szép a' szélvész' leírása; de még is fordulnak abban elő olly kifejezések, mellyek a' tárgy' nagyságához nem illenek. Talán már az is illetlen, midőn ezt mondja: „*Ζεσσης δέ τῆς Θαλασσης*“, minthogy ezen szókban a' kimondás' sziszegése miatt a' nagyság sokat elveszt. Továbbá ezt mondja: „*Ὁ ἀνεμος ἐκοπασε*, és ismét *Ἰους περὶ τό ναυάγιον δρασσομένους ἐξεδέχετο τέλος ἄχαρι*“. Ez a' szó *ἐκοπασε* nagyon aljas; 's ez *ἄχαρι* a' szerencsétlenek' nagy nyomoruságához bizonyosan nincs mérve. Theopompus is a' persa király' Egyiptomba menetelének különben nagyon pompás leírását néhány szó által egészen elrontotta: „Volt-e Ázsiában, így szól, város vagy nép, melly a' király' palotájához követeket nem küldött? Minden drágálástosból és szépből, mit a' természet ad 's a' mesterség készít, mik nem küldettek neki ajándékba? pompás szőnyegek, piros, fejr, tarka színű öltözetek, arannyal kivarrott sátorok minden szükségesekkel ellátva, szebbnél szebb paplanok 's ágyi ruhák, mindenféle mesterséges keszületü arany és ezüst edények, drágakövekkel kirakott, vagy máskép művészileg elkészített korsók és poharak, részint görögök', ré-

nak összefoglalásával kell vesződni, azért mind a' két esetben gyengítetik a' hatás. S.

„szint más nemzetek' izlése szerint készült számtalan „fegyverek, terehhordó 's egyéb állatok' egész csordái, több köblöt tevő fűszerek, tömlők, zsákok, papírosok 's mindenféle egyéb használható szerek, 's „annyi besózott hús, hogy annak halmai messziről „hegyeknek 's tornyoknak látszattak lenni“.

Itt, mint látod, a' történetíró a' legmagasabb felemelkedésről a' legnagyobb alacsonyságra esik le, holott inkább az alacsonyról kellene neki a' magasra felemelkedni. Mert midőn az olvasó a' pompa' ünnepélyes leírásában fűszert, tömlőket, zsákokat 's besózott húst talál, egyszerre azt véli, hogy valamely konyhában, vagy valamely életos kamarában van. Ha valamely szobabeli eszközök' elrendelésénél ennyi holmi, arany, drágakövekkel kirakott poharak, ezüstművészet, aranynyal himzett sátor és zsákok, tömlők 's besózott hús összekevertetnék, melly kellemetlen látomány lenne ez; szintén olly kellemetlen az egész leírást elcsufító dolgok' neveinek összefoglalása is. Az író mind ezen dolgokat könnyen egy summában 's részletes előszámlálás helyett egy közös névvel említhetné, 's miután minden egyebet leirt, más fordulattal azt mondhatá, hogy a' tevék és egyéb terehhordó állatok mindent vittek, mi vendégségek' alkalmával az asztalra megkivántatik, vagy azt jelentheté, hogy minden enni inni valóból, valamit a' tobzódás kívánhat, nagy bőség küldetett, 's szükségtelen volt mindent egyenként és kicsinyenként

szakács' módjára előszámlálni. Mert mikor valami nagyot és szépet akarunk mondani, csak legnagyobb szükség' idején kell alacsony vagy épen csömörletes dolgokat említenünk, vagy olyan kifejezéssel élnünk, melly a' tárgy' méltóságához nem illik: mint a' természet is az emberi test' azon részeit, mellyeket megnevezni a' szemérem tilt 's mellyek a' tisztatlanság' kitakarítására szolgálnak, nem szem eleibe helyezte, hanem, mint Xenophon mondja, a' kiürítés' útjait, hogy az egésznek szépségét el ne csufítanak, az érzékektől a' lehetőségig eltávolította.

Azonban szükségtelen volna az ollyasról többet mondanom 's annak minden nemeit előszámlálnom, mert miután megmagyaráztuk, miben áll a' nemes és nagy, önkényt következik, hogy mind az, mi ezzel ellenkezik, alacsony és rossz ⁷⁶⁾.

XLIV. Mi az oka, hogy az újabb időkben olly kevés fenséges elmék vannak.

Még egy van hátra, kedves Terentianusom, mit tudvágyad' kielégítése végett felvilágosítani kívánok, tudniillik az a' kérdés, mellyet nem régiben egy bölcsész szőnyegre hozott. Csodálom, így szól ez, 's

76) *Alacsony és rossz.* E' jegyzés felettébb általános 's nem egészen igaz. Sok dolgok, mellyek magokban vizsgáltatva alacsonyak, az alakítás, a' környülmények 's azon érdek által, mellyel azokat a' költész felruházza, nagyok lehetnek.

velem együtt sokan csodálják, hogy holott időnkben olly sok jeles elmék a' köz dolgokhoz értéssel, 's az ország' dolgaiba mélyen belátással, nagy ékesszólásbeli ügyességet, elmésséget, éles észet 's kellemet egyesítenek, még is olly kevesen találtnak nagyok és fenségesek, hogy azokat csaknem a' ritkaságok közé kell számlálni. Olly nagy a' jelen időben a' lángész' terméketlensége! Talán igaz az, mit mondani szokás, hogy a' népigazgatás szüli és táplálja a' nagy elméket, hogy ezek csak abban éltek, 's azzal együtt kihaltak? Mert, így szól tovább, a' szabadság ad a' nagy lelkeknek éltető erőt 's az serkenti őket az egymással versenyzésre 's az elsőség' koszorújáért küzdésre. Azon jutalmak, melyeket csak a' népigazgatásban lehet nyerni, a' szónok' természeti jelességeit felébresztik, élesítik 's természet szerint azon szabadság' érzésére lelkesítik, melly a' köz dolgok' elintézésében divatozik. Ellenben mi gyermekségünktől fogva polgári alkotmányunk' törvényes szolgaságához szokunk 's bölcsönktől fogva ollyan szokásokkal, gondolkodásmódokkal, millyeneket az kíván, vagyunk körülvéve, a' nélkül, hogy az ékesszólás' legszebb és legnemesebb forrását, a' szabadságot, csak megkóstolnók is. Lehet-e csodálni? hogy illy módon nem leszünk egyebek mint fenhéjazó 's kérkedő hizelkedők. — Minden egyéb ügyességeket, így szól tovább a' bölcsész, rabszolgá is szerezheth magának, de szónok nem lehet: az a' félelem, hogy igen szabadon talál beszélni, szün-

telen ébren van benne, mivel megszokta a' bottól és korbáctól remegést. Mert, mint Homer mondja, a' rabság félig megfosztja az embert férfiuságától. Valamint tehát, ha igaz az, mit mondanak, hogy a' törpék azért maradnak olly kicsinyek, mivel gyermekkorokban rövid ládába záratván nemcsak a' növésben gátoltatnak, hanem tagjaik is kötözés által összeszorítatnak; hasonlókép a' rabság, ha még olly igazságos is, úgy szólván, a' lelkek' megszorító szekrénye 's közös fogháza.

Igy beszéle ez a' bölcselkedő. Ellenben én így felelek neki: barátom, semmi sem könnyebb és semmi sem is uralkodóbb szokás az emberek között, mint a' saját idejökbeli dolgok' alázása és gáncsolása. De vigyázva ítélj, 's fontold meg, ha a' lelkek' nagyságát 's fölemelkedését elébb egy ideig nem a' béke' kényelmei gátolták-e, most pedig nem az egész világra kiterjedő háborúk és pusztítások, 's különösen életünket mintegy tömlöczben tartó telhetetlen kívánságaink 's szenvedélyeink gátolják-e? Valóban a' gazdagság' kívánása, ezen uralkodó nyavalyánk, 's a' gyönyörök' szeretete tesz bennünket rabszolgákká 's az sülyeszt minden embereket a' veszély' örvényébe. A' lelket a' fösvényesség' nyavalyája kicsinyné 's erőtlenné teszi; a' gyönyörök pedig még inkább megnemtelenítik. Lehetséges-e, hogy azok, kik szüntelen kincsre kincset akarnak gyűjteni 's a' pénzt úgy szólván istenökké teszik, ezen vétekekkel együtt a' többi vele rokon rosztat és gonoszt is lel-

(idősebb) kökbe ne vegyék? A' gazdagságot mindenkor nyom-
 ban követi a' fényűzés, 's ha amannak a' város' ka-
 pui 's a' házak' ajtai megnyittatnak, ez is bemegyén
 azokba 's vele együtt lakik. 'S mikor ezek együtt
mulatnak 's magokat megfészkelik, a' bölcsek' állí-
 tása szerint, magokhoz hasonlókat nemzenek: kér-
 kedékenységet, kevélységet 's puhaságot, melyek
 nem fattyaik, hanem valóságos és törvényes gyer-
 mekeik. 'S ki ezeket magában fel hagyja nőni, ab-
 ban az erőszak, igazságtalanság, szemtelenség ha-
 tártalan hatalommal uralkodnak, 's akkor lehetetlen,
 hogy valaki, magas és fenséges dolgokra ügyeljen,
 's a' dicsőség' koszorújáról gondolkodjék; hanem
 kénytelen egész életét keskeny körben elvesztegetni.
 Akkor a' lélek' minden idege megtágul, mert min-
 denek csak csekély és mulékony dolgokról gondos-
 kodnak és senkiben sem éled fel a' halhatatlanság'
 kívánsága. Ki ítéletét pénzért meg hagyja vásárolni,
 az nem lehet a' szépnek és nagynak igaz és szabad
 lelkü birája, az csak azt tartja szépnek, igaznak,
 illendőnek, mi magának hasznos. Vajjon már a'
 mostani korban, midőn mindenek igazságtalan aján-
 dékokból szerzik élelmöket, mindenek csak öröksé-
 geket vadásznak 's végintézeti hagyományok után
 leskelődnek 's életöket és költségöket illy rút nye-
 reség által vásárolják meg, hogyan találtathatnék az
 élet' illy ragadó nyavalyájában a' nagynak és halha-
 tatlanságra méltónak tiszta erkölcsü 's olly szabad
 lelkü birája, kit a' gazdagság' kívánása az igaz útról

el nem tántorítana? Az illyeneknek, mint mi vagyunk, talán jobb is más' hatalmában lennünk 's engedelmeskednünk, mint szabadságban élnünk? Mert ha a' fösvényesség 's a' ragadozás kényökre hagyatnának, nem sokára, mint a' szabadon bocsátott vad állatok, az egész világot feldúlnák 's kipusztítanak.

Általában pedig nem tagadhatom, hogy időnkben a' tunyaság által a' legjobb elmék kevés kivétellel el vannak foglalva, mindent csak dicséret és gyönyörűség-vadászásból, nem buzgóságból 's igaz dicsőség-kivánságból cselekesznek ⁷⁷⁾. De elég le-

77) *Dicsőség-kivánságból cselekesznek.* A' Longin és barátja' panaszát az iránt, hogy idejök fenséges elmék' tekintetében igen terméketlen volt, igazolják azon munkák, mellyek azon időből hozzánk jöttek. De annak okai, miért olly ritkaságok a' fenséges elmék, mélyebben fekszenek, mint ezen két bölcselkedő gondolja. Általában, mikor irásokban, művészetekben kevés elmék mutatják magokat fenségeseknek, nem következik, hogy olyankor fenséges elnök nem volnának. Számtalan nagy lelkek tűnnek el észrevétlenül a' világ' piaczáról, azért mivel nem nyílik számokra mező. A' lélek' nemességét még a' zsarnokság 's az eláradó bujálkodás és puhaság sem irthatják ki egészen.

A' lélek' nagysága független a' lángéستól. Hiányozhatik az valamelly időszak' minden művészetében 's egyéb izlésében; 's még is feltalálthatatik a' nemzetek között. Sőt ha az izlés és a' művészségek' történeteit vizsgáljuk, csaknem azt kell hinnünk, hogy a' nemzetek csak akkor kezdetek fenségesen beszél-

gyen erről annyi, mennyit mondtam; menjünk most által a' szenvedélyekre, melyekről külön ér-

ni, midőn fenségesen cselekedni csaknem megszűntek. — Én azt hiszem, hogy az emberben élő lélek' igaz és közvetlenül saját munkásságának csökkenése 's megszűnése egyetlen egy oka a' nemzetek' lealacsonyulásának, 's az élet' szépítésére czélzó minden rendbeli jóizlés' romlásának. De az illy csökkenés és megszűnés az emberek és kívánságok' zsarnokságát megszokta előzni.

Ezen csökkenésnek 's megszűnésnek ezer okai vannak, 's a' legfontosabb azon eszközökben áll, melyek által a' lélek' munkásságát 's nagyságát fen tarthatni gondoljuk, tudniillik a' nem magunktól, hanem másoktól várható, nem cselekedeteinkből, hanem másunnét származó jutalmazásokban. Az illy jutalmak nem sokára fő czéllá lesznek, 's minthogy emberektől függnek, emberi módon is kerestetnek, 's akkor emberek' kedviért hivatás nélkül is történik az, minek csak a' dolog' kedviért és hivatásból kellené történni.

'S mikép lehet az illy szerencsétlenség' idején a' lélek' természeti erejét 's a' magával megelégedésből származó örömet visszanyerni? Ó ti kevés boldogok, kik az illy erőből még valamit megmentettetek, tanuljatok magatokkal megelégedni, tanuljátok a' természetet, szerelmet és barátságot élvezni, ne gondoljatok azzal, ha ez vagy amaz lát-e benneteket, vagy nem; ne kérdezzétek, mit mond ez vagy amaz feleletetek. Akkor nem félhettek, hogy más valamit szóljatok, költsetek, irjatok vagy cselekedjete, mint a' mit szívetek parancsol 's mire szívetek kényszerít;

tekezést ígertem ⁷⁸⁾). Mert a' szenvedélyek, vélekedésem szerint, a' beszédnek 's különösen a' beszéd' azon részének, hol a' fenségesnek helye van, nem kevés ékességére szolgálnak.

's mit így szóltok, költetek, írtok és cselekesztek, az, ha nem kívánjátok is, megnyeri a' késő világ' jóváhagyását. Ha szívetek' parancsolatját követitek, hősök lesztek győzelmi pompa, költészek borostyánkoszorú, erényes és jó emberek bálványoztatás nélkül. S.

- 78) *Igérttem*. E' munkát nem birjuk; 's annak elveszését alig pótolja ki az, mit Aristoteles és egyebek e' tárgyról mondtak. Egyébiránt nem nehéz átlátni, hogy a' szenvedélyek a' fenséges' legfőbb forrását foglalják magokban. Mert már az érzelmet is legnagyobb részint azok emelik fel 's azok adják neki azt a' hatékonyságot 's erőt, mellyben a' fenségest leginkább keresni kell; 's még azon szenvedélyek is, mellyek a' lelket megerőtleníteni látszanak, millyen a' szomorúság, kétségbeesés, részint nagy hatásu erőt mutatnak, midőn a' szenvedéstől megmenekedni törekednek, részint a' szenvedőnek szerfeletti maga megerőtletéséből származnak.
-

TOLDALÉK.

Kivonat Schlosser' értekezéséből a' fenségesről.

Fenséges az, mi nagyobb, mint azon dolgok, melyekkel arányba tételik. Az emberi lélek tehát akkor lesz fenséges, ha nagyobb lesz, mint volt, és mint azok, mik vele összehasonlíthatnak.

Már ezen szómagyarázat is mutatja, hogy mielőtt az emberi lélek' fölemelkedéséről szólnánk, fogalmunknak kell lenni az emberi nagyságról. Az embert, ha nem csalom, nemesebb tehetségeinek, vagy mások által legjelesebbeknek tartott tehetségeinek 's ezek munkásságának mértéke szerint nevezzük nagynak. Erkölcsi értelemben pedig csak annyiban nevezhetjük nagynak, mennyiben érzelmei szerint munkálkodó lénynek nézzük.

Illyen értelemben minden munkálataink érzelmeink' következményei. Minden nagy munkásság tehát e' tekintetben nagy érzelmeket tesz fel, azaz, olly érzelmeket, mellyek erőnket munkálásra feszítik.

Valamint általában a' nagyság nem máskép, hanem csak más megmérhető dolgok iránti arányban gondoltathatik, úgy a' fenséges sem gondoltathatik máskép, mint egyéb nagyságok iránti arányban.

Ha már az ember' nagysága nemesebb erkölcsi erőinek, azaz, azon nemesebb erőknél, mellyek érzelmei által tételnek mozgásba, számában 's arányában áll: úgy látszik nem nehéz a' fenséges érzelem' fogalmát kitalálni; mert olly érzelemnek kell lennie, melly az emberben szokatlan nagyságu nemes erőket, szokatlan munkásságra emel.

De ezen érzelemnél még veszünk észre valamit, mi azt különösen jellemzi, 's minden egyéb érzelmektől, melyek ereinket feszítik 's erőltetik, megkülönbözteti, tudniillik azt, hogy az ilyen érzelemben gyönyörködünk. Az aggodalom szokatlan erőket bírhat legnagyobb munkásságra; de nem kellemes; ugyan azért nem is fenséges érzelem.

Ki a' tenger' partjáról a' szélvész nézi, kinek lelke a' mennydörgést egy bölcs' nyugalomával hallja, az a' természet' illy nagy jelenményei által fölemeltethetik, de nem a' hajótörést szenvedő, ki a' szélvészen életét megmenteni törekszik, 's megmenthetni nem reményli; nem az az erőtlén, ki a' villám előtt szemeit behúnyja 's a' mennydörgésnél füleit bedugja. A' fenséges érzelem' fogalma tehát még annyiban is megszorítandó, hogy olly tetsző érzelemnek kell lennie, melly az emberben szokatlan nagyságu nemes erőket, szokatlan munkásságra izgat.

Azonban ne higyük azt, hogy ezen erőknél 's ezen munkásságnak mindenkor, valamikor a' lélek fölemeltetik, valamelly bizonyos és meghatározott czél' elérésére szükségképen kellene törekedni. A' fenséges' rendszerinti munkálata abban áll, hogy az emberben egész erejét éreztető hatékonyságot támaszt. — Azt se gondoljuk, hogy ezen erőérzésnek mindenkor szükségképen cselekvést kelljen maga után vonni. A' cselekvés körülményektől függ. Mikor pedig az erő cselekvést von is maga után, akkor sem mulhatlanul szükséges, hogy a' cselekedet erkölcsi tekintetben mindenkor jó legyen. Csupán szokatlan nemes erők' szokatlan erőlködéséről, nem az erőlködés, vagy feszített erő' mire alkalmazásáról van szó. Érezte ezt Longin, midőn Homerban a' visszavonás' képét fenségesnek nevezi: ott neki csak azon nagy, erős és munkás lény fenséges, melly munkálataival az égtől fogva a' földig ér.

De a' nagy munkásság 's nagy érzelem sem szül fenségest szokatlan nemes érzések nélkül. Semmi sem mun-

kásabb, mint a' félelem; de az erők, mellyeket mozgásba tesz, épen nem szokatlan nemességűek. — A' fenséges érzelem' jelleme tehát az, hogy általa szokatlan nemes erők szokatlan 's egyszersmind gyönyörködtető munkásságra izgattatnak; 's minden, mi illy érzeményt gerjeszt, fenséges.

Erre a' kérdésre, mikép gerjesztetik az illy érzelem, igen nehéz felelni. Annyit sejdítek, hogy a' hatás különfélekép történhetik, vagy együttérzés, vagy csupán külső érzéki ösztön, vagy képzelődés' olly ereje által, melly szerint ez, a' tárgyaknak az emberre befolyást tulajdonít, vagy az embert a' tárgyakhoz hasonlóvá teszi. Így a' magas hegy, a' sebes rohanású folyam, a' szélvész, a' mennydörgés, a' messze kiterjedő ég, az ütközet' kezdésére menő hadisereg, egy templom, egy pompás palota, egy nagy szabású omladvány 's némelly hangászat: mind ez fölemelheti a' lelket; sokszor maga a' setétség 's másszor ismét az eláradó világosság is gerjesztheti a' fenséges' érzését; de senki sem mondhatja meg mikép és miért? Egy homályos erdő példának okáért gerjeszt fenséges érzést, de nem tudjuk azért-e, mivel a' setétben meglepő félelem lelkünket fölemeli, vagy mivel ott olly fensőbb lelkek' lakát sejtjük, mellyeknek társaságában magunkat magasabb lényeknek érezzük; vagy valami másért: egy magas hegy fölemel bennünket: de nem tudjuk azért-e, mivel a' roppant nagyságú tömeget nehézségével 's minden erejével gondoljuk, vagy azért, mivel a' képzelődés minket reá állít, 's velünk róla végetlen síkságot láttat; vagy más valamiért.

Arra a' kérdésre sem lehet egészen kielégítő feleletet adni, millyennek kelljen a' bennünk fenséges érzelmet gerjesztő tárgynak lenni.

Úgy látszik, hogy azon dolgokon kívül, mellyek lelkünket ösztönileg emelik, az illy tárgynak akár természeti, akár erkölcsi legyen, már magában is szokatlan

nagyságunknak, szokatlan ereűnek, szokatlan munkásságunknak 's egyszersmind gyönyörködtethetőnek is kell lenni. Longin is illy vélekedéssel van, mert munkája' vége felé azt mondja, hogy lelkünk nagyságra született és hogy minden nagy tárgyak a' magok nemebeli kisebb tárgyaknál erősebb hatást tesznek reánk.

Tudnivaló, hogy e' tekintetben képzelődésünk, neveltetésünk, előítéleteink és sok egyéb körülmények né-melly tárgyat a' valóságnál nagyobbak gondoltathatnak. A' királyi udvar' pompája némellyeket nagyon fölemel, míg másokat, kik azt csekélységnek tartják, egészen részvétlenül hágy.

De akármilyen legyen a' tárgy, mely bennünket fölemel, minden esetben vagy külső érzésünk vagy értelmünk vagy képzelő erőnk által hat reánk. Külső érzésünkre ösztönileg tehet hatást, példának okáért: a' hangászat' hallása 's a' kelő nap' látása.

Értelmünk kétféleképp látszik birni befolyással érzelmünkre: közvetve a' tárgy által, mellyről magának eszmét alkot, 's közvetlen az által, hogy bennünk az eszmék' tisztasága, rendje, igazsága 's világossága' érzését támasztja.

A' képzelődés többnyire az említett tárgyak által támasztott fenséges gondolatok' társaságában 's velök együtt hat reánk, 's mint minden cselekedetünk' fő rugonya, a' külső érzékeket 's az értelmet mindenkor elősegíti.

De még többet is köszönünk neki. A' valóságos világ vagy igen kevéssé, vagy zsarnokilag foglalkodtatja érzelmünk' említett eszközeit. A' képzelődés új világot teremt körülöttünk, még pedig olly érzelmeket gerjesztőt, mily-nenek a' valóságban vannak 's egyszersmind képesekké is tesz bennünket azokon uralkodni.

Longinnak 's mindeneknek, kik a' fenségesről irtak, az a' céljuk, hogy észrevételeik által a' költészeknek 's egyéb művészeknek, kik a' képzelődés' számára dolgoz-

nak, útmutatást adjanak az iránt, miképen kelljen képzelődési fenséges érzelmeket támasztani?

Fáradtságok nem is volt egészen haszontalan.

Igaz ugyan, hogy esztelenség volna a' költésznek 's más művészeknek eleikbe írni, mikép dolgozzanak céljok' elérése végett, vagy művészségöknek határokat szabni. De minthogy a' képzelődés' játéka sokszor igen csodálatosak, 's minthogy a' legnagyobb költészek is céljokat sokszor elhibázzák; igen jóvá lehet hagyni azok' igyekezetét, kik azon benyomásokat, mellyeket az elme' munkái reájok tettek, kijelentik, 's az okokat nyomozzák, miért tettek a' költészek reájok egészen más benyomást, mint tenni akartak. Longin ezen az úton nagyon helyesen jár értekezésében. Ő ötfélét kíván a' költésztől és szónoktól (mert egyéb művészekről nem szól): tudniillik nagy gondolatokat, nagy érzelmet 's ezekhez illő előadást, kifejezést és írásmódot.

Ezen kellékek' két elsője tulajdonkép a' tárgyat illeti, mellynek fenséges érzelmet kell gerjesztetni.

Már felebb említettem, hogy nem lehet meghatározni, millyen legyen ezen tárgy; de annyit sejtethetünk, hogy szokatlan nagysággal kell birnia. Ezen eszme igen világosan előnkbe tűnik, ha az Iliast az Aeneissel összehasonlítjuk. Az elsőben Achilles úgy rajzoltatik előnkbe, mint olly fiatal férfi, ki már ifjúságában egy rövid, de nagy tettekkel jelelt életet, egy hosszú de tett nélküli életnél főlebb becsül, ki azután a' háboruba ment 's a' görögök' hatalmas hadiseregénél a' súlyegyent fentartotta, ki nek a' hadiseregtől eltávoztása miatt a' győzödelem a' legnagyobb hősöknek is lehetetlenné lett; ki az istenektől nem egyéb görög hősök' módjára az ellenség' megverését, hanem inkább annak hatalmasabbá 's győzödelmesebbé tételét kérte, hogy megmutathassa, melly sokkal többet ér ő, mint az egész sereg; ki sem fenyegetések, sem ajándé-

kok által eltökélett szándéka' változtatására nem birathattott; de ki végre csupán tiszta barátság' nemes érzésétől indítatva, ismét előáll, a' győzelmet az ellenségtől elragadja, 's bátorság, erő, és vitézség' sok csodái után az ellenség' első hősét kivégzi.

Ellenben a' másik költeményben egy szerencsétlen száműzött férfit látunk, ki királya' háznépét 's hazája' elenyészését felül tudta élni, 's bújdosásában minden kis szerencsétlenség által földhez sújtatik, idétlen szerelme miatt tőle függő népe' boldogságát elfelejti, azután ismét szeretőjét feláldozza, 's általában kezdettől fogva végig magát az istenek által mintegy kötélnél fogva hagyja vezetetni.

Nem szándékom a' két költemény' becséről elhatározó ítéletet mondani. Csak azt akarom a' két fő hős' vizsgálásából megmutatni, mért kell a' léleknek Achilles által felebb emeltetni, mint Aeneas által.

A' legkésőbbi maradék' emlékezetében élés a' jövő időszakok által sirunkban is tiszteltetés, annak, ki ellenünk áll, letapodása, 's annak, ki reánk támaszkodik, fentartása: ez feszítheti lelkünk' legnemesebb erőit legnagyobb mértékben. Az olly férfinak képe; ki illyet tehet, lelkünk' dicsőségének fő ideálját terjeszti előnkbe; az illy ideál' elérésére törekedés természet szerinti tulajdona minden föl-emelkedni tudó léleknek. Csoda-e tehát, ha akkor, midőn ezen ideál élenken előnkbe tartatik, a' lélek legnagyobb erőit összeszedi 's minden erejének teljes érzésében, ha másképp nem lehet, legalább forró óhajtasokkal ahoz felrepülni igyekszik.

Ha tehát költész vagy más művész a' fenséges' érzelmét akarja gerjeszteni, csak olly tárgyat kell keresnie, melly, ha valósággal léteznék, a' jól termett emberek' minden erejét felizgatná, 's a' legnagyobb munkálásra feszítené.

De az emberi becsnek nemcsak egy neme, nemcsak a' bátorság 's a' vitézség, hanem a' szeretet, isteni félelem 's

általában minden magában álló emberi becs, az erő, nagyság 's dicsőség' ideálja is fölemelheti lelkünket. 'S ha a' költész magában érzi azt, mi őtet fölemeli, alig lehet nehéz olly tárgyat választania, melly által mások' lelke is fölemeltessék.

De Longin szerint nem elég illyen tárgyat előállítani, hanem úgy is kell azt előállítani, hogy érzelmet gerjesztessen.

Ez a' kívánság igen természetes, de nem könnyen teljesíthető.

A' költész vagy akármelly művész csak úgy tehet neki eleget, ha a' képzelődést annyira felhevíti, hogy a' kép, mellyet előállít, a' lélekben valóságosan jelen lássék lenni. Erről ismertetik meg a' költész; a' találás legkevesebb mesterség.

Sok költészek igazán nagy tárgyakat találtak vagy választottak, de a' tárgyak inkább az értelem, mint a' képzelődés' hatóságához tartoztak.

Elmulthatlanul szükséges az is, hogy a' költő, ha azt akarja, hogy hasson, az általa választott képet minden jellemével megegyezővé tegye.

Már felebb mondtam, hogy a' tárgynak, mellyel fenséges érzést akarunk gerjesztetni, magában is nagynak kell lenni; de könnyen el lehet gondolni, hogy a' tárgy' becsé annak, kinek lelkét felebb akarjuk emelni, gondolkozásmódja 's egyéb körülményei szerint, igen változik. Tagadhatatlan, hogy az embernek neveltetése, vallása, előítéletei 's megszokott képzelményei sokszor olly dolgoknak is nagy becsét adnak, mellyeknek kevés valóságos becsök van. E' szerint úgy látszhatnék, hogy a' régi költők' munkáinak, mellyekben régi vallásaikról, erkölcsaikről, polgári alkotmányaikról legnagyobb dolgok mondatnak, reánk nézve a' mostani gondolkozás és életmódban érdekteleneknek kellene lenni. De nem érdektelenek,

's miért nem? Ki a' dologról gondolkodik, úgy fogja találni, hogy vannak bizonyos tettek és gondolkozásmódok, melyek minden időben, minden embereknél, 's minden nemzeteknél azon lelkekben, melyeknek eléjük terjesztetnek, viszhangra találhatnak. Nagy kitekintés az egész természetre, nagy felfogó, fentartó, jóltevő, vagy rontó erő, nagy maga-megtagadás 's a' szív' erős megzabolázása, és több efféle ha híven festetik, a' festés soha sem téveszté el célját. Mihelyt az egész emberi nemzet' képéből általános vonások mutatkoznak, akkor a' görög, romai, celta, egyiptomi, zsidó és keresztény vallásokba 's erkölcsökbe beléjük tudjuk magunkat gondolni 's érezni, akár mikép módosíttassanak is utóbb azon vonások. De fő dolog e' tekintetben az, hogy a' költész a' képet 's különösen azon vonását, mely az egész emberiséget illeti, élénken fesse 's reánk nézve érdekessé tegye.

'S ez az, mit Longin harmadszor azon költésztől, ki fenséges akar lenni, kíván, tudniillik a' tárgyhoz illő 's hozzá aránylag mért előadás. Ezzel kell a' költésznek és a' művésznek érzelmét az olvasó vagy néző' lelkébe általvinni. Ha a' költész tárgyával el van telve, ha az a' kép, melyet lelkéből le akar másolni, magában nagy eszméket gerjesztett, könnyen fogja maga is érezni, mint kelljen az előadást alkotnia. De a' másod 's alacsonyabb rendű költészek soha sincsenek ezen esetben. Örökké igaz elv marad az, hogy a' költőnek érezni kell azt, mit másokkal éreztetni akar. Érzelmek csak egyező érzelmek által gerjesztethetnek. Ha a' költőben semmi érzelem nincs, akkor semmi viszhangra sem találhat, ha van érzelme, de érzelmét rosszul fejezi ki, akkor a' viszhang ismét nem egyezhetik meg érzelmével.

Longin' két utolsó kívánatai csak a' nyelvet, kifejezést, a' költészség és ékesszólás' mechanismusát 's az írásmódot illetik. Mind ezt csak úgy nézem, mint a' festész-

nél a' rajzolatot és a' színvegyítést nézni szokás. E' részben a' dolog' veleje az, hogy a' költész' érzelme olly világosan 's épen úgy tetessék ki, hogy az olvasó a' szóknál vagy többet, vagy legalább ne kevesebbet gondoljon, mint a' költő.

A' fenségessel tudtomra három hiba ellenkezik: a' fagyosság, a' dagály és az aljasság.

A' fagyosság abból ered, ha Longin' második kívánata: a' mély érzés hiányzik. De ott is mutatkozhatik az, hol érzelem-gerjesztésről szó sincs, hanem csak a' képzelő erőt kellene foglalkodtatni. E' hiba nemcsak a' fenségessel, hanem az elme' minden munkáival is ellenkezik, 's azt mutatja, hogy a' költőnek, vagy művésznek, mind szíve mind képzelőereje üres.

A' dagály' valamely valószínűtlen nagyság' előadása. E' valószínűtlenség több okokból származhatik, leginkább pedig abból, mivel a' képzelőerő nem volt annyira felhevítve, hogy az előadottat valóság gyanánt éreztetné.

Történhetik ez akkor, mikor nagy munkálatokat aránytalan erőkből, vagy kicsiny dolgokból nagy erőket mutatunk, vagy nagy erőket és nagy munkálatokat olly tárgyaknak tulajdonítunk, melyekre azokat még a' képzelődési csalódás sem tudja ruházni. A' víg hősköltemény a' gúnyt sejdítetteti; a' dagályos költő pedig egész komolysággal szól. Longin azt hiszi, hogy a' dagály abból származik, ha a' költő valami különöst akar mondani. Ez sokszor lehet a' távolabbi ok, de a' közelebbi mindenkor az érzelemnek a' költőben hiányzása. Az a' költő, ki előadása 's képe' munkálatát szívében megpróbálja, ritkán fog dagályos lenni.

Igaz ugyan, hogy e' tekintetben a' képzelődés a' szívet sokszor igen megcsalja. Vannak példák, hogy némely éktelen dagályt, melly pompás szólásánál fogva a' fenséggel egyezőnek tartatik, egész századok csodálnak.

Így példának okáért Lohenstein, Hofmanswaldau stb soká bálványaik voltak a' németeknek.

A' dagály pedig nemcsak a' költészekre, hanem a' bölcselkedőkre nézve is veszedelmes kőszikla; mert a' gondolatok is lehetnek dagályosak 's valósággal dagályosak akkor, mikor sokat mondanak, de nem igazak. Illyenek leginkább a' Stoa' paradoxonai. Ide lehet számlálni azt a' gondolatot is, hogy a' pogányok' erényei ragyogó vétkek, és Gergely pápa' azon kalandos mondását: ó te szentséges bűn, melly nekünk Jézus Krisztust adtad.

A' magában igaz gondolat is sokszor az előadás által dagálylyá válhatik, mint péld. midőn Young a' megigazulásról azt mondja: „a' váltságdíj lefizettetett, a' menny kimeríthetetlen 's kimerített, bámuló és bámultatott kincstára kiöntötte azt az árt, melly minden árnál több.“

„Az arkangyalok ezen árt számba venni kívánván, a' nagy summát nem érhatték fel eszökkel, teremtettt lelkek a' summát nem foghatják meg értelmökkel, az a' szentek' szentében van elrejtve 's mindig ott elrejtve marad.“

Melly sokkal igazabb és fenségesebb ez az egyszerű mondás: úgy szerette isten e' világot stb, mint ez a' meny-nyei számvetés?

Végre aljas minden, mi az emberek' legmindennapibb 's legköznépibb erőin és gondolatán alul van.

De itt sokszor megcsaljuk magunkat. Sokszor a' legfenségesebb dolgok tekintélytelen öltözetben rejteznek. Hamletben a' sírásói jelenetet maga Garrick is aljasabbnak tartotta, mintsem hogy attól a' játékszínen hatást várt volna. A' nemzet' legjobb része másképp érzett. Annyira igaz, hogy minden tárgy nagygyá lehet, ha azt a' költő meg tudja eleveníteni. Az aljas tehát nem annyira a' tárgyban találta, mint a' költő' előadásában. A' költészség 's az ékesszólás mindenből mindent tehetnek.

IV.

ANAXIMENES'

RHETORICÁJA.

ELŐSZÓ.

Ez a munka sokáig Aristotelesnek tulajdonított, 's az a vélekedés uralkodott, hogy Rhetoricája' három könyve a' tudósoknak alapos oktatásul, ez pedig a' gyakorlati szónokoknak kézikönyvül iratott. De az újabb időben csaknem minden tudósok megegyeznek abban, hogy e' munkát nem lehet Aristotelesének tartani; abban azonban, ki legyen szerzője, különbözőnek a' vélekedések. Legtöbb ok Anaximenes mellett szól. De akárki írta legyen, az megvallatik felőle, hogy világos gondolkodású, 's értelmes embernek kellett lennie; egyedül az Alexandroshoz írt levél' szerzője nem tartatik ilyennek *). Az egész munka is különben jól

*) Aristoteles' minden kiadásaiban ott állván e' koholmány, mi sem hagyjuk el, 's azért következzen az itt literaturai hozzáadásul:

ARISTOTELES ALEXANDROSNAK BOLDOGSÁGOT KIVÁN.

Leveled szerint több ízben küldöttél hozzám embereket, kik velem az iránt beszélnének, hogy
SZÉPT. REMEKIRÓK. I.

elrendelt egésznek neveztethetnék, ha a' tizennegyedik rész' utolsó fele, melyet zárjelek közé szorítottam,

a' nyilvános szónoklatok' mesterségének szabályait*) számodra írásban foglalnám. Kivánságod' teljesítését eddig halasztottam, nem gondatlanságból, hanem azért, mivel olly tökéletest szándékoztam e' dologban készíteni, millyent még senki, senki sem készített; azok közül, kik vele foglalkodtak. 'S nem ok nélkül gondolkodtam ekképen; mert valamint minden emberek között legszebb öltözetet kívánsz viselni, úgy azon is kell lenned, hogy a' szónoklás' tehetségében is leghíresebb légy, minthogy sokkal dicsőbb 's királyhoz illendőbb kimívelt lélekkel, mint szép öltözetü testtel birni. Képtelenség is volna, ha az, ki cselekedetei által magát mindenek fölött megkülönbözteti, szónoklataiban akárkinél is hátrább állana, különösen ha tudja, hogy az olly emberek-nél, kik democratai polgári alkotmányban élnek, az elhatározás minden dolgok fölött a' néptől, az olyanoknál pedig, kik királyi uralkodás alatt vagnak, az okosságtól függ. Valamint a' szabad köz-társaságokban a' közös törvény eszközöl böles igazgatást, minthogy mindeneket a' legjobb erkölcsök' gyakorlására serkent: úgy a' te alattvalóidat is szónoklatod birhatja arra, mi nekik hasznos; mert általában a' törvény sem egyéb, mint az ország' köz megegyezésével alkotott olly szónoklat, melly meghatározza: mit kelljen mindenben cselekedni. Azon

*) A' nyilvános szónoklaton az író a' szónoklatok' mind a' három nemét látszik érteni; mert oktatása mind a' háromra kiterjed.

helytelenül oda becsúszott darabnak, az utolsó rész' vége után csaknem minden kiadásokban találtató, 's

kivül, úgy hiszem, előtted az is tudva van, hogy mi azokat, kik az okosságot használják 's mindent annak útmutatása szerint cselekedni akarnak, jeleseknek tartjuk 's dicsérjük; azokat pedig, kik okosság nélkül cselekesznek, oktalanknak nézzük 's gyűlöljük. Az okosság által büntetjük meg a' rosszakat is, mikor rosszaságok napfényre jön, 's vetélkedünk a' jókkal, mikor erényöket látjuk. A' lehető rosszak' elkerülésére, 's a' bennünket illető jók' élvezésére is az által találunk módot. Az által távolítjuk el a' fenyegető szerencsétlenséget, és szerezzük meg azon hasznokat, mellyekkel nem birunk. Valamint a' bű nélküli élet kívánatos: úgy a' mindent meggondoló okosság is nagy becsü. Továbbá tudnod kell, hogy legtöbb emberekre nézve cselekedeteiknél, vagy a' törvény, vagy a' te életed 's beszéded a' példány. Azért nagy szorgalommal kell igyekezned, magadat minden hellenek 's barbarok fölött megkülönböztetni, hogy azok, kik magadviseletére vigyáznak, utánzásokat az erény' betűivel festvén, tévútra ne térjenek, hanem hasonló erényben részesülni kívánjanak. Ide járúl, hogy a' tanácskozás minden emberi foglalatosságok közül legistenibb, 's következőleg figyelmedet nem mellékes és jelentéktelen dolgokra kell fordítanod, hanem azon lenned, hogy a' legfensőbbet, az okos tanácskozás' mesterségét megtanuljad; mert melly értelmes ember hozhatná kétségbe, hogy a' tanácskozás nélküli cselekvés értetlenség' jele: ellenben az okosság által tanácsoltnak véghezvitele lelki műveltség' bizonyága? Láthatjuk

néhány rendekből álló használhatlan toldalék pedig (mellyet kihagytam) idegen foltozásnak nem mutatkoz-

is, hogy azon hellenek, kik az országot legjobban igazgatják, előbb tanácskoznak, 's azután következ-
tetik a' cselekvést; 's hogy azon kívül azok is, kik a' barbarok között leginkább becsültetnek, a' cselekvés előtt tanácskoznak, jól tudván, hogy a' hasznosnak okosság által szerzett ismerete a' boldogság' erős vára. Ezt tarthatjuk megronthatlannak 's nem kell gondolnunk, hogy a' kezekkel csinált épület elégséges bátorságot adna.

De nem akarok erről többet írni; ne láttassam kérkedékenynek, ha magában egészen világos dologt úgy bizonyítanék, mint kétségest. Azért csak azt említem meg, miről egész életünkben beszélhetünk, hogy ezzel haladunk felül minden egyéb élő állatot. Ezen elsőséget a' szónoklat' mestersége által viszont nagyobb mértékben fogjuk birni, mint egyéb emberek *) 's következőleg az istenség ekkép bennünket egyebek fölött nagyobb becsre fog méltóztatni. Mert szenvedély, harag 's több efféle van minden egyéb élő állatokban is; de szólás' tehetségével az emberen kívül egy sem bir. Nagy képtelenség volna tehát, ha tudván, hogy ezen egy dolog' segítségével minden egyéb teremtményeknél boldogabbul élhetünk, 's nemesebb 's jobb lételünknek okát gondatlanságból figyelmünkre még sem méltatnók. Azért már régen serkentettelek, 's most is serkentlek, hogy az ékes-

*) Ha t. i. a' szónoklás' mesterségét szabályok' útmutatása szerint megtanuljuk.

nék; 's ha általában több egyes helyek a' leirók miatt elromolva nem volnának 's gondosabb critical vizsgálás által jobbítást nem kívánnának.

szólás' mesterségét nagy szorgalommal tanuljad. Mert valamint az egészség a' testet fentartja, úgy a' tudományos műveltség is eszköz a' lélek' fentartására. Ha ez lesz vezéred, nem léssz dolgaiddban szerencsétlen; hanem a' miket az élet' javaiból birsz, mind azokat sérelem nélkül meg fogod tartani. Ha pedig az eddig mondottakon kívül, a' testi szemekkel látás kellemes, tehát a' lelki szemekkel élesen látás valami csodálkozásra méltó. 'S valamint továbbá a' hadvezér hadseregének megtartója, úgy a' műveltséggel párosult szónoklás vezére az életnek. De úgy hiszem, hogy ezt 's egyéb effélét most hallgatással elmellőzhetek.

Arra is emlékeztetél leveledben, hogy senki-vel se tudassam ezen munkám' tartalmát; mert tudod, hogy mint a' szülék saját gyermekeiket jobban szeretik, mint mellyeket másoktól fogadnak fel, úgy azok is, kik valamit magok gondoltak ki, ezt nagyobbra becsülik, mint mit mások közlöttek velök; mert valamint gyermekeikért, úgy saját gondolataikért is az emberek készek életöket kockáztatni. Az úgynevezett parosi*) sophisták ugyan, mivel

*) A' parosi sophistákról semmi bizonyost nem tudunk. Talán ezen levél' írója Socratesnek Platon által irt apologiájában azt olvastá, hogy parosi Euenos az ékesszólást igen olcsó áron, öt mináért tanította, míg mások, mint p. o. Gorgias tanításaért száz minát kívánt. Ebből a' levélíró talán azt következtette, hogy

A' segédeszközök között ezen dolgozatomnál leghasználhatóbbnak találtam 's leginkább használtam

magok semmit sem gondolnak ki, tompa közönös-ségökben nem szeretik mesterségöket, hanem csak pénzt kapjanak érte, azt azonnal áruba bocsátják. Azért én is kérlek, úgy vigyázz ezen munkáimra, hogy ezek, melyek fiatal embereként mennek kezdedhez, senki által meg ne romoljanak, hanem inkább illendőkép nálad tartatva, miután érett korra jutandnak, mocsoktalan jó hírben részesüljenek. Nicanor' ¹⁾ nyilatkozatának következtében egyéb rhetorikai íróktól is felvettem azt, mit tanításaikban haszonvehetőnek tartottam. Ezen küldeményemmel pedig két munkát fogsz venni, melyek közül egyik enyém, 's a' Theodecteshez írt útmutatásban áll, a' másik pedig Coraxé ²⁾. Egyébiránt ezek a' politicalai és egyéb szónoklatokról külön szóló minden szabályokat magokban foglalnak, 's mind a' két szónoklatra nézve tanácsot fogsz találni ezen számodra készített könyveimben. Légy jó egészségben.

Euenos csak arra tanított, mit mások gondoltak 's készítettek; 's ennél fogva minden kóborló sovány eszü sophistákat, kik bölcselkedéseket olesón árultak, parosiaknak nevez.

¹⁾ Nicanoron talán Parmenionnak Alexandros' főrangu hadvezérének fia értetik. A' levélírónak szüksége volt állításánál valamely jelles névre, 's azért például ezt választotta.

²⁾ Theodectesről és Coraxról már Aristoteles' Rhetoricájában volt szó. De miért hozatnak itt elő: annak oka iránt a' magyarázók nem egyenlőkép vélekednek.

Knebel' fordítását és jegyzeteit. Botlásaim pedig azon oknál fogva, melyet Aristoteles' Rhetoricájához írt előszómban a' rhetorikai műszókra nézve felhozok, itt is méltán kívánhatnak kímélő 's engedelkeny bírálókat.

Sopronban, november' 4. 1845.

ANAXIMENES' RHETORICÁJA.

ELSŐ RÉSZ.

A' nyilvános szónoklatok háromfélék: népgyűlések, kitüntető, 's törvénykezések. Ezeknek viszont hét faja vagynak: a' javasló, ellenző, dicsérő, gáncsoló, vádoló, védelmező 's vizsgáló szónoklatok, melyek közül az utolsó részint önállólag, részint a' többiekhez csatlakozva fordul elő. Számszerint tehát ennyi faja vannak a' szónoklatoknak; élünk pedig azokkal a' népgyűlésekben, a' magán ügyeket illető törvénykezésekben 's az egyes emberekkel érintkezésben. Legügyesebbek leszünk pedig mindenről czélszerűleg beszélni, ha mindenik nemet külön vizsgáljuk, 's azoknak jelentését, használások' módját 's munkálását renddel előadjuk. 'S legelsőben a' javasló 's ellenző szónoklatról fogunk szólni, minthogy mind az egyesekkel közlekedésben mind a' népgyűlésben ezen fajok legtöbbször alkalmaztatnak.

Általában szólva a' javasló szónoklat eltökélésre, beszédre, 's cselekvésre serkentés, az ellenkező pedig eltökéléstől, beszédétől 's cselekvéstől visszatartóz-

tatás. Ezen értelmezés szerint a' javasló szónoknak azt kell megmutatni, hogy az, mire serkent, igazságos, törvényszerű, hasznos, tisztességes, kellemes és könnyen véghezvihető. Ha ezt nem mutathatja meg, azt kell megmutatnia, hogy lehetséges, ha nehéz is azt, mit javasol, véghez vinni, és hogy egyáltalában szükséges azt cselekedni. Az ellenző szónoknak pedig az ellenkezők által kell visszatartóztatni, 's a' hallgatókat szándékjokról lebeszélni, megmutatván, hogy nem igazságos, nem törvényszerű, nem tisztességes, nem kellemes 's nem lehetséges annak véghezvívése; vagy ha azt nem teheti, azt kell megmutatnia, hogy sok bajjal jár és nem szükséges. Mindenben, mit cselekedni kell, ezt a' kettőt fel lehet találni, úgy hogy az olly beszéd, melly ezen két alapra épül, soha sem lát szükségét okokból.

A' javasolásban és ellenzésben tehát ezekre kell igyekezni. Most már ezen kifejezések' jelentését igyekszem meghatározni 's előadni: honnét láthatjuk el magunkat a' beszédeinkhez szükséges dolgokkal.

'Igazságos' az írásba nem foglalt minden vagy csaknem minden embereknel létező gyakorlat, mennyiben ezen gyakorlat az erkölcsit és erkölcstelent meghatározza. Ide tartozik, hogy szüléket tisztelni, barátunkkal jót tenni, jótévőink iránt háladatosak lenni tartozunk, mert ezek és effélék az embereknek nem írásba foglalt törvények által parancsoltatnak, hanem írás nélkül firól fira átadott gyakorlat 's természeti törvény szerint általánosan be vannak véve. Ennyit tehát az igazságosról. — A' törvény valamelly országnál

írásba foglalt olly egyesség, melly azt rendeli, mit és mint kelljen kinek kinek cselekedni. — A' hasznos a' már létező jók' megtartásában vagy a' hiányzók' megszerzésében, vagy a' létező rosszak' elhárításában, vagy az olly károknak, mellyektől félünk, eltávolításában áll. Azt az egyes emberre nézve olly hasznokra lehet felosztani, mellyek részszerint a' testet, részszerint a' lelket, részszerint külső dolgokat illetnek. A' testre nézve p. o. hasznos az erő, a' szépség, 's az egészség; a' lélekre nézve a' vitézség, a' bölcsesség és igazság; külső hasznok a' barátok, a' pénz 's egyéb érték; az ezekkel ellenkezőt károsnak mondjuk. Az országra nézve hasznosak a' következők: az egyetértés, a' hadi erő, a' pénzbeli és egyéb bőséges jövedelem, a' szövetségesek' vitézsége és sokasága; röviden szólva minden affélét, mi ezekhez hasonló, hasznosnak tartunk; ez ezzel ellenkezőt pedig károsnak. — Tisztességes az, mi által azok, kik azt cselekszik, jó hírt, nevet 's tiszteltetést nyernek; kellemes az, mi örömet ad; könnyű az, mi legkevesebb idővesztéssel, fáradsággal 's költséggel vitethetik véghez; lehetséges mind az, mit véghez lehet vinni; végre szükséges az, mi nem tetszésünk szerint vitetik véghez, hanem isteni, vagy emberi kényszerítéstől függ. Ebben áll az igazságos, a' törvényszerű, a' hasznos, a' tisztességes, a' kellemes, a' lehetséges és szükséges. Anyagot az ezen tárgyakról szólásra nyerhetünk részint a' most mondottakból, részint az azokhoz hasonlóból vagy ezekkel ellenkezőből, 's azon ítéletekből, mellyeket előbb az istenek, vagy híres emberek, vagy birák, vagy el-

lenfeleink mondtak. Mi és milyen legyen az igazságos, azt már megmagyarázók. Az igazságoshoz hasonlóra pedig példa a' következő: „valamint igazságosnak tartjuk a' szülék iránti engedelmességet: úgy illik a' fiaknak az atyjaik' cselekedeteit utánozni.“ Továbbá: „valamint igazságos azokkal, kik velünk jót tettek, viszont jót tenni: úgy igazságos az is, hogy azoknak, kik minketnem bántottak, kárt ne tegyünk.“ Ekképen kell azt, mi az igazságoshoz hasonló, felfognunk. Mit értünk az ellenkezőn, azt a' példa világossá teszi: „valamint igazságos dolog azokon, kik minket megbántottak, bosszút állani: úgy illik azokkal is, kiktől jótéteményt nyerünk, viszont jót tenni.“ Mi legyen híres emberek' ítélete szerint igazságos, azt következő módon kell érteni: „De nemcsak egyedül mi gyűlöljük ellenségeinket 's kívánunk nekik ártani, hanem az athenae- és lacedaemonbeliek is úgy ítélnék, hogy igazságos dolog az ellenségben bosszút állani.“ Az illy vizsgálás által sok esetekben eltaláljuk, mi legyen igazságos. Miben álljon a' törvényszerű, azt fenebb megmagyaráztuk. De a' szónok, mikor czélszerűnek tartja, nem csak a' törvényt tartozik alkalmazni, hanem az írásba foglalt törvényhez hasonlót is. Az utolsót illy formán: „valamint a' törvényhozó a' tolvajokat legkeményebb büntetésre tartja méltóknak: úgy a' csalárdokat is legkeményebben kell büntetni; mert ezek tolvajságot követnek el az emberek' eszén.“ Vagy: „valamint a' törvényhozó azt határozta, hogy a' gyermektelenül megholtak' örökösei azoknak legközelebb rokonai legyenek: úgy az is illendő, hogy én

most a' szabadon bocsátottnak értékét birjam; mert minthogy azok, kik őtet szabadon bocsátották, meghaltak, azért én is, mint azoknak legközelebbi rokona, jogosítva vagyok az ő szabadon bocsátottjaik' urává lenni.“ Ekképen kell felfogni ezt, mi a' törvényszerűhez hasonló; az azzal ellenkezőt pedig így: „ha a' törvény tiltja az ország' jövedelmeit elosztani, szembetünőkép úgy ítélte a' törvényhozó, hogy mindenek, kik azokat elosztják, igazságtalanságot követnek el; vagy ha a' törvények azt rendelik, hogy az olly emberek, kik a' köztársaságot igazságosan kormányozzák, tiszteletben tartassanak: szembetünőkép büntetésre méltóknak tartják azokat, kik az ország' jövedelmeit elvesztegetik.“ Ekkép nyilvánítatik ellenkezőből a' törvényszerű; az előbb hozott ítéletekből pedig így: „Nem csak én állítom, hogy a' törvényhozó ezért adta a' törvényt, hanem a' birák Lysithides'*) javaslására már előbb is hasonlót mondtak ezen törvény felől.“ Ha így járunk el a' dologban, többféleképp kimutatjuk a' törvényszerűt. Mi legyen a' hasznos, azt az előbbiekben már megmagyaráztuk. De szónoklatainkban azt is, mit a' haszon' akármelly neimeiből találunk szükségesnek, alkalmazzuk, 's úgy cselekedvén, mint az igazságosra és törvényszerűre nézve előadtuk, a' hasznost többféleképp szembe tüntessük. A' hasznoshoz hasonlóról példa a' következő: „valamint a' háborúban hasznos a' legbátrabb katoná-

*) Ezen példa reánk nézve homályos, mert ezen Lysithidesről semmi bizonyost sem tudunk.

kat legelül állítani: úgy a' köztársaságra nézve is a' legokosabbakat 's legigazságosabbakat a' nép' előljáróivá tenni." Továbbá: „valamint az egészséges embereknek hasznokra szolgál, ha vigyáznak magokra, hogy meg ne betegedjenek: úgy azon országoknak is, melyekben egyesség uralkodik, hasznos arra vigyázni, hogy bennök szakadások 's lázadások ne támadjanak." Ha ekkép járunk el a' dologban: a' hasznoshoz hasonlót gyakran kitüntethetjük. Az ellenkezőből pedig a' hasznos következő módon lesz világossá: „ha hasznos a' jó polgárokat tisztelni, hasznosnak kell annak is lenni, hogy a' rosszak megbüntettessenek. Vagy: „ha károsnak tartjátok, hogy a' thebaeiek ellen egyedül magatok hadakozzatok: hasznos lesz előbb a' lacedaemonbelieket szövetségessé tennetek, 's a' thebaeiek ellen azután hadakoznotok." Ekkép tehát az ellenkezőből világossá lehet a' hasznost tenni. Mi híres emberek' ítélete szerint hasznos, azt így kell előadni: „a' lacedaemoniak midőn az athenaeieket egészen meggyőzték, reájok nézve hasznosnak tartották azoknak városát nem fosztani meg egészen szabadságától: 's viszont az athenaeiek is, midőn Spartát semmivé teheték volna, hasznosnak tartották a' lacedaemonbelieket*) fentartani."

*) Valamint a' lacedaemonbeliek Krisztus' születése előtt 404-ik évben Athenae' bevétele után az athenaebeliekkel tehettek a' mit akartak, úgy Kr. szül. előtt 371-ik évben a' lenetrai ütközet után, 's kivált a' 369-ik esztendőben, midőn Epaminondas Spartát

Ha az igazságos, törvénszerű és hasznos iránt úgy járunk el a' dologban, mint itt említők, elég módunk lesz ilyen tárgyakról szónokolni. A' tisztes-séggel, könnyűvel, kellemessel, lehetséggel és szükségességgel ugyan így cselekedjünk, 's akkor elég anyagunk lesz a' szónoklatra.

MÁSODIK RÉSZ.

Most azt határozzuk meg, minemű 's mely tárgyak fölött kell a' népgyűlésekben tanácskozni. Mert ha mindezt a' háromfélet jól tudjuk, akkor magok a' tárgyak minden egyes tanácskozásnál megmutatják, mit kelljen mondanunk; az általános észrevételeket pedig, minthogy azokat már az előbbiekből tudjuk, könnyen alkalmazhatjuk minden tárgyakra. Azért azt kell kiemelnünk, mi felől tanácskozni községesen mindenek. Mindent összevéve, hét tárgy van, melyek fölött a' politicai beszédben szólni kell. A' nyilvános gyűlésekben t. i. tanácskozunk 's szónokolunk kell vagy az isteni tiszteletről, vagy a' törvényekről, vagy a' polgári alkotmányról, vagy más országokkal szerződésekről, vagy a' háborúról 's békeségről, vagy az ország' jövedelmeiről. Ezek azon tárgyak, melyekről tanácskozni és szónoklani szükséges. Mindenik tárgyat itt külön vegyük elő, 's lássuk, mint kelljen fölöttök szónokolnunk.

megszállotta, a' lacedaemonbeliek egészen az athenaeiek' hatalmában voltak.

Az isteni tisztelet' rendét főképen szükséges tárgyalni. Erre nézve arról van alkalom szólni, hogy az isteni tisztelet' fenálló módja tovább is fentartassék-e, vagy hogy valamelly tekintetben vagy fényesebbé, vagy kevesebb költséggel járóvá tétessék. Ha annak további fentartásaért szónoklunk: okainkat először abból vesszük, mit az igazság kíván, 's azt mondjuk, hogy mindenütt igazságtalannak tartatik a' régi szokás' 's gyakorlás' áthágása; hogy minden isteni jóstanácsok parancsolják az atyák' szent rendtartásait tiszteletben tartani; 's hogy mindenek fölött illendő azt a' módot követni, mellyet azok, kik városokat alkottak, 's az isteneknek ünnepeket szenteltek, az isteni tiszteletre nézve követtek. Azután arra nézve, mit a' haszon kíván, azt mondhatjuk, hogy a' költségek' behajtásának tekintetéből mind az egyes polgároknak mind az országnak hasznos, ha a' régtől fogva gyakorlott módon vitetnek véghez az áldozatok, 's az általa' polgárok között is előmozdítatik a' közbátorság; mert ha a' lovagok, könnyű és nehéz fegyveresek közösen diszesítik az ünnepélyt. a' polgárokból vetélkedés támad, 's az által bátrabbakká lesznek. A' tisztességesből vehetjük okainkat: ha talán az eddigi mód szerint az ünnepek a' nézőkre nézve fényes pompával vannak összekötve; a' kellemesből, ha egyszersmind az ünnepélyeknél szembetűnő különféleség is mutogattatik; végre a' lehetségesből, ha sem igen nagy, sem igen kicsiny költségkedés nem lel helyet. Ha tehát a' fenálló szertartások' védelmezői vagyunk: így kell a' dologban eljárunk, 's a' most mondottat vagy ehez hasonlót szemünk előtt tar-

tanunk, 's annak, mit állítunk, helyességét megmutatnunk. Ha pedig azt tanácsoljuk, hogy az isteni tisztelethez tartozó ünnepélyek fényesebbekké tétessenek: akkor a' régi szokás' megváltoztatására czélszerű okaink lesznek, ha azt mondjuk, hogy a' fenállóhoz valaminek adása, nem a' fenállónak eltörlése, hanem fölebb-emelése; továbbá, hogy az istenektől azok iránt, kik őket nagyobb mértékben tisztelik, nagyobb kedvezést lehet reményleni; hogy eleink sem mindenkor egyformán tartották az áldozati ünnepeket, hanem magokat az időhöz 's a' körülményekhez alkalmazva rendelték el az istenek' külön 's nyilvános tiszteletét; 's hogy minden egyéb dolgokban is ilyen elv szerint igazgattatnak mind az országok, mind a' családok. Azt is fel kell hoznunk, ha az illy intézkedések-ből az ország hasznot, vagy dicsőséget, vagy kellemet reménylhet, 's itt is azon úton kell járnunk, melylyet fenebb kijeleltünk. Ha pedig a' vallási szertartásokat kevesebb költséggel járókká akarjuk tétetni, akkor elsőben az idő' mostoha körülményeire kell hivatkoznunk 's megmutatnunk, melly sokkal rosszabb állapotban vagynak a' polgárok most, mint előbb voltak, 's azután azt kell mondanunk, hogy az istenek nem a' pompás és költséges áldozatokban gyönyörködnek, hanem inkább az áldozók' isteni félelmében 's jószágában; 's hogy továbbá mind az istenek, mind az emberek nagy értetlenségnek tartják, ha valaki erején felül tesz valamit; hogy végre az ország' költségeinek elrendelése nemcsak az emberek' akaratjából, hanem azoknak szerencsés vagy szerencsétlenebb

állapotjától is függ. Ezt és ehez hasonlót kell előhozunk, midőn az isteni tisztelet iránt van tanácskozás. Hogy pedig az iránt is tudjunk törvényt indítványozni: miben álljon a' legjobb isteni tisztelet, erre nézve is adunk útmutatást. A' legjobb isteni tisztelet t. i. az, melly isteni félelmet 's vallásos érzést bizonyít, a' költségeskedésben mértékletes, a' háborúra nézve hasznos *), a' nyilvános ünnepélyekre nézve fényes. Isteni félelmet pedig és vallásosságot bizonyít, ha a' régi szertartásokban nem szenved változást; a' költségekre nézve mértékletes, ha reá nem minden pénz, mi az országból bejön, költetik el; az ünnepélyekre nézve fényes, ha az arany 's más afféle, mi sokszor használtatik, bőséges mértékben mutogattatik; végre a' háborúra nézve hasznos, ha a' lovasok és nehéz fegyveresek egész ünnepi készületben jelennek meg nyilvánosan. Az isteni tisztelethez tartozó ünnepélyeket tehát ezek szerint legjobban rendeljük el, 's a' fenebb mondottakból tudjuk, mikép kelljen minden ünnepély felől szónokolnunk.

A' törvényekre 's az ország-alkotmányra nézve is hasonló módon kell cselekednünk. A' törvények ál-

*) Nekünk mai napon visszatetszik, hogy az isteni tisztelettől a' háborúra nézve használás kívántatott; de nem kell elfelejtenünk, hogy a' helleneknél a' hadi vitézségre serkentés mindenütt egyik célja volt a' nyilvános ünnepélynek, hogy eleintén míg az olym-piai játékok is leginkább erre czéloztak, 's a' testi gyakorlatok és tudományos vetélkedések csak utóbb vétettek e' célok közé.

talánosan szólva a' polgári társaság' közös egyezései, mellyek írásban meghatározzák 's elrendelik mindennek, mit, hogyan kelljen cselekedni. A' democratai országokban a' törvényhozásnak meg kell határozni, hogy a' kicsiny 's nagyszámu hivatalok sorsvetés által töltsenek be (mert ekkép a' szakadások gátoltatnak), a' legnagyobbak 's legfontosabbak pedig a' polgárság' nyilvános szavazása által; mert így a' nép, minthogy a' tisztségek' elosztása szabadságában áll, a' tisztviselőket nem fogja irigyelni, 's a' legtekintélyesebbek jobban igyekeznek jó erkölcsűek lenni, mivel tudják, hogy nekik nem keveset használ, ha polgártársaik előtt jó hírben vagynak. A' tisztviselők' választására nézve a' democratai országokban ilyen rendet kell tartani. Az igazgatás' egyéb módjának tárgyalása messze vinne bennünket. Általában pedig arra kell nézni, hogy a' törvények a' polgárokat a' gazdagok' irigylésétől visszatartóztassák, 's hogy a' gazdagok az ország' közös terheinek önkényt 's buzgón viselésére serkentessenek. Ezt az által viszik véghez, ha a' jószágok' birtokosainak a' köztársaság' javának előmozdításaért bizonyos megtiszteltetés határoztatik, a' szegények közül pedig a' földmivelők és hajóslegények a' járdaoptatók *) fölött elsősebben része-

*) A' járdakóptatók a' hellen szabad-köztársaságokban, különösen Athenaeben olyanokból állottak, kik minden munkát kerülván, a' népgyűlések' és törvényszékek' zsoldjából éltek, 's a' gazdag polgárokat mindenkép processusokba igyekeztek keverni, hogy az ország' pénztára az ő henyélésöket elősegíthesse.

sülnek, hogy így a' gazdagok önkényt 's örömet te-
gyenek az országnak szolgálatokat, a' köznép pedig
ne az árulkodást, hanem a' munkálkodást kedvelje. A-
zon kívül az iránt is kemény törvényeket kell alkot-
ni, hogy a' földek el ne osztassanak *), se a' meghol-
tak' jószágai az országos kincstár' számára el ne fog-
laltassanak ; 's az illy törvények' általhágói ellen nagy
büntetések rendeltessenek. Az is illendő, hogy a' há-
borúban az elestek' számára az ország' költségén szép
helyen a' város mellett temető metszessék ki, 's azok-
nak gyermeki, míg az ifjú kort el nem érik, köz' költ-
ségen neveltessenek. Ez az a' mód, melly szerint a'
democratai országokban a' törvényhozást gyakorolni
kell. Az oligarchiákban a' törvények által a' hivatalo-
kat egyiránt kell elosztani azok között, kiknek az or-
szágkormányzáshoz joguk van, a' sorsvetés által leg-
főbbeket megesketés után, 's igen vigyázva titkos sza-
vazással. Az oligarchiában továbbá legkeményebb bün-
tetéseket kell arra rendelni, ki valamely polgárt döl-
yfösen bántani bátorkodik ; mert a' köznép kevesebbé
érzi magát az által megsértettnek, hogy a' hivatalokból
ki van zárva, mint az által, ha vele döllyfösen bán-
nak. Az is szükséges, hogy a' polgárok között az e-
gyenetlenkedés mindjárt eleinten, míg még gyökeret
nem vert, kiirtassék, és hogy a' köznép a' faluból a'

*) A' régieknél többször előfordult lázadási próbatéte-
lekhez tartozott az, hogy a' meggyőzött felekezet a'
szántóföldek, 's az ország' saját birtokának egyenlő
elosztását kívánta.

városba össze ne hívassék; mert az illy gyűlések alkalmat adnak a' czimboráskodásra, 's az oligarchia' lerontására. Általában pedig a' törvényeknek a' democratiákban gátolni kell a' sokaságnál a' gazdagok' irigylését, 's az oligarchiákban az ország' igazgatásában részesülők' köznép iránti döllyfösségét, 's bármelly polgárok iránti áskálódását. Ebből át lehet látni, mire kelljen a' törvényhozásban 's a' polgári alkotmány' elrendelésében törekedni.

Ki pedig valamelly törvény mellett akar szólni, annak meg kell mutatni, hogy az a' polgároknak egyiránt hasznos, hogy a' többi törvényekkel nem ellenkezik, 's hogy az országnak javára szolgál, 's különösen hogy az egyességet előmozdítja, vagy ha ezt nem mondhatni, azt kell vitatni, hogy jó polgárokat képez, az ország' jövedelmeit szaporítja, a' város' köz javának, az ország' erejének vagy más effélének tekintetében dicsőséget szerez. 'S ha a' törvény ellen szólunk, akkor elsőben azt kell szemünk előtt tartanunk, hogy talán nem mindegyiknek ad egyenlő jogot, 's a' többi törvényekkel nem egyez meg, hanem valamiképen azokkal ellenkezik, 's továbbá azt is, hogy talán mind ezen tekintetben nem hasznos, hanem inkább káros. Ebből elégséges alkalmat nyerhetünk a' törvények 's az alkotmány' elrendezése iránt indítványozni és szónokolni.

Most már a' szövetségesekről 's más országokkali szerződésekről mondjuk el a' szükségeseket. A' szerződéseket 's azoknak határozatait köz megegyezéssel kell alapítani. Szövetségeseket olyankor igyekezzünk

szerezni, ha az ország azok nélkül erőtlen, vagy háborúra van kilátás, vagy azért szükséges másokkal frigyet kötni, mivel azt gondoljuk, hogy a' háborúban némellyek el fognak tőlünk pártolni. Ez 's több efféle ok miatt kell szövetségeseket szerezni. Ha szövetekezést javasolni akarunk, meg kell mutatnunk, hogy a' körülmények azt tanácsolják, 's meg kell bizonyítanunk, hogy azok, kik velünk abba lépni szándékoznak, egyebek fölött igazságosak, 's az országnak már előbb használtak, hogy nagy erővel bírnak, 's hozzánk közel laknak; vagy ha ez másképp van, azt kell kiemelnünk, mi az itt említettek közül kétségtelenül létezik. Ha a' szövetséget ellenzzük, akkor elsőben azt lehet felhozni, hogy az most nem szükséges; továbbá, hogy a' másik félhez tartozók nem igazságosak, 's hogy nekünk előbb kárt tettek; vagy ha azt nem mondhatni, tehát azt, hogy országunktól távol vagyunk, 's nem nyújthatnak szükség' idején segítséget. Ebből 's több efféléből elég anyagot nyerhetünk a' szövetségre nézve javaslólag vagy ellenzőleg szólni.

A' háborúra 's békére nézve is hasonló módon kell a' fő eszméket előadnunk. Mások ellen háborút kezdeni a' következő okok indíthatnak. Minthogy előbb igazságtalanságot követett el ellenünk, tehát most, midőn alkalom van rá, bosszút kell ellenségünkön állanunk; vagy: mivel most bántalmat szenvedünk, tehát magunkért fegyverhez kell nyulnunk, vagy rokonaink, vagy jótevőinknek, vagy megbántott frigyeseinknek szükséges segítenünk; vagy azért hadakozunk, mivel a' háború az országnak hasznára szol-

gál, vagy dicsőséget, jólétet, hatalmat vagy más efélet szerez. Mikor háborúra akarunk serkenteni, akkor ezen okok közül annyit kell előhoznunk, megnyit csak lehet, 's azonkívül azt is megbizonyítanunk, hogy csaknem minden, mi győzödelmet szokott szerezni, hatalmukban van azoknak, kiket serkentünk. Győzödelmet pedig nyerhet valamely nemzet, vagy az istenek' kedvezése (mit szerencsének szokás nevezni), vagy a' katonaság' száma 's ereje, vagy elégséges pénzerő, vagy a' hadvezér' ügyessége, vagy a' szövetségese'k' vitézsége, vagy a' hadakozásra alkalmas hely által. Ezekből 's ezekhez hasonlóból azt, mit a' dolgok' állása javasol, ki kell emelnünk, mikor háborúra serkentünk 's az ellenség' kedvezőnek látszó állapotját aláznunk, a' miénket pedig dicsérnünk 's nagyítanunk szükséges. Ha pedig az indítványozott háborút ellenzzük, elsőben azt kell vitatnunk, hogy csaknem semmi ok sincs reá, vagy a' sérelem, melly azt kívánhatná, nagyon csekély; azután azt, hogy a' háború az országnak semmit sem használ, 's a' szerencsétlenséget kell festenünk, mellyet az az embereknek okoz; azonkívül azt megmutatnunk, hogy azon dolgokkal, mellyek a' győzödelmet eszközlik, az ellenség nagyobb mértékben bővelkedik, azaz azokkal, melyeket imént előszámláltunk. Ezekkel lehet tehát az indítványozott háborút ellenezni. Mikor ellenben valamely már kiütött háborúnak véget akarunk vettetni, akkor, ha a' tanácskozók nyertések, épen ezen tekintetben kell őket emlékeztetni, hogy az okos embereknek nem kell azt várni, hogy a' szerencse ne-

kik hátat fordítson, hanem, míg nyertesek, addig kell békét kötniök; 's továbbá arra, hogy a' háború azok közül is, kik abban szerencsések, mindenkor sokakat semmivé tesz; a' béke pedig a' meggyőzötteknek szabadulást 's a' győzőknek azzal, mit nyertek, kellemes élvezést ad; azt is elő kell adni: hányféle előre nem látható hol jó, hol rossz változások fordulnak elő a' háborúban. Effélék által kell tehát a' háborúban nyerteseket békekötésre serkentenünk; az abban veszítő feleket pedig részszerint az által, hogy a' szerencsétlenségeken tanulva, óvakodjanak azok ellen, kik előbb őket megbántották, az elkeseredést folytatni. Továbbá azon veszélyek által, mellyek reájok azért következtek, mivel békét nem kötöttek, 's végre annak előterjesztése által, hogy jobb a' nálunknál hatalmasabb ellenségünknek birtokunk' egy részét átengedni, mint a' háborúban meggyőzöttek, jószágunkkal együtt magunkat is elveszteni. Általában pedig tudnunk kell, hogy minden emberek akkor szoktak a' háborúban egymással alkura lépni, mikor vagy azt hiszik, hogy az ellenség' kívánságai igazságosak, vagy mikor frigyeseikkel össze vesztek, vagy mikor a' háborúban szükségét látnak, vagy ellenségektől félnek, vagy magok között egyenetlenség uralkodik; 's ha tehát ezen 's efféle dolgok között azokat fogjuk fel 's vitatjuk, mellyeket a' körülmények legczélszerűbbeknek mutatnak, úgy alkalmasak leszünk a' háborúról 's békéről okosan szónokolni.

Az van még hátra, hogy az ország' jövedelmeiről szóljunk. Legelsőben körül kell néznünk, nem lé-

tezik-e az ország' valamelly birtoka használatlanúl, úgy hogy sem hasznót nem ad, sem elkülönözve az isteneknek nem szenteltetett. Ezzel az ország' olly használatlanúl fekvő jószágait értem, mellyekből egyes emberek' számára eladás vagy kibérlés által az országnak jövedelem szereztethetnék; mert ez az ország' jövedelmeinek legközségesebb forrása. Ha semmi efféle nem találtatik, akkor szükségképen adót kell kivetni, vagy kötelezni kell a' szegényeket, hogy tessékkel, a' gazdagokat hogy pénzökkel, a' mesterség- és iparüzőket hogy szerszámokkal, 's eszközökkel segítsék a' veszélyt elhárítani. Általában pedig mikor az ország' jövedelmei iránt valamit indítványozunk, meg kell mutatnunk, hogy indítványunkból minden polgárokra egyenlő tartós és nagy haszon fog származni, 's ellenfelünk' indítványairól az ellenkezőt kell megbizonyítanunk. — Az eddig mondottakból tehát tudjuk, mellyek legyenek azon tárgyak, mellyekről a' politikai beszédekben szólni kell, 's mellyek azon részei, mellyekből javasló vagy ellenző szónoklatok készíttethetnek; 's már most elsőben a' magasztaló és gáncsoló szónoklatokat fogjuk tárgyalni.

HARMADIK RÉSZ.

Általában véve a' magasztaló szónoklat dicséretes szándékok, cselekedetek' és beszédek' kiemelésében, 's az olly tulajdonságoknak, mellyek a' dicsérendőnél hiányoznak, ezekkel mesterségesen párosításában áll; a' gáncsolóé pedig az ezekkel ellenkező-

ben t. i. a' dicséretes tulajdonságok' alázásában, a' gáncsolást érdemlőknek pedig nagyításában. Dicséretet érdemlő dolgok az olyanok, mellyek igazságosak, törvényszerűek, hasznosak, tisztességesek, kellemesek 's könnyen véghezvihetők. Mit kelljen ezen kifejezések alatt érteni, 's hogyan kelljen azokról sokfélekép szólni, az fenebb előadatott. A' dicsérő szónok tartozik beszédében megmutatni, hogy az általa dicsért embert vagy annak tetteit valami olyan dicséretes illeti, mit ő vitt véghez, vagy mi az ő eszközlése által történt, vagy őtőle származott, vagy az ő kedvéért műveltett, vagy nem nála nélkül vitetett véghez. Hasonló módon kell a' gáncsoló szónoknak megbizonyítani, hogy a' gáncsoltat az ellenkezők illetik. Hogy valakitől vagy valamitől valami származik, azt úgy kell érteni, mint a' következő példák mutatják: a' testi gyakorlások' szeretetéből győzelem, azoknak elmulasztásából elerőtlenedés, a' léleknek bölcsekedés általi műveléséből gondolkodási ügyesség, 's a' restségből szűkölködés származik. Arra, hogy valami másnak kedvéért műveltetik, ilyenek a' példák: hogy polgártársaink által koszorúval megtiszteltessünk, sok fáradságot eltűrünk, 's a' veszélyt is megvetjük; hogy szeretőnknek kedveskedhessünk, másokkal nem gondolunk. Mikor azt mondjuk, hogy valami nem megyen más nélkül véghez, azt értjük, hogy p. o. hájóslegények nélkül nincs tengeri háborúban győzelem, 's borivás nélkül nincs részegség. Ha már az efféle tárgyakat úgy adjuk elő, mint a' fenebb említett-

teket ¹⁾: elég anyagunk lesz a' dicsérésre és gáncsolásra.

Általánosan szólva minden efféle dolgokat lehet nagyítani 's alacsonyítani, ha következőkép járunk el a' dologban, ha t. i. az előadott útmutatás szerint megbizonyítjuk, hogy az által, kiről szólunk, sok jó vagy sok rossz vitetett véghez ²⁾. Ez az első módja a' nagyításnak. Egy második abban áll, hogy beszédünkben mikor dicsérünk akkor valami olly jót, 's mikor gáncsolunk, akkor valami olly roszt hozunk fel, melyről a' közönség' ítélete nem szenved kétséget, 's azután azt, mit magunk akarunk állítani, e' mellé teszszük, 's a' kettőt egymással összehasonlítjuk, 's az összehasonlításban dicsérésünk vagy gáncsolásunk' tárgyáról a' legjelentékesebbet; az azzal összehasonlítottól pedig a' legjelentéktelenebbet adjuk elő, hogy így az első nagynak láttassék. A' nagyítás' harmadik módja az, ha az általunk lefestendő tárggyal az azonnemű más tárgyak közül a' legcsekélyebbet hasonlítjuk össze; mert az által az általunk festett, nagyobbbnak látszik lenni, valamint a' középtermetű emberek nagyobbknak látszanak, mikor kisebbek mellett állanak.

¹⁾ Úgy t. i. hogy nemcsak magából e' tárgyból, hanem abból is okoskodunk, mi hozzá hasonló vagy ellenkezik, 's az előbbi ítéletekből is.

²⁾ Előszámláljuk t. i. nemcsak azt a' jót és roszt, mit maga véghez vitt, hanem azt is, mire ő adott alkalmat, mit ő indítványozott, mi az ő kedvéért történt, vagy mi nélküle nem történt volna.

Minden esetekben lehet következő módon is nagyítani. Ha valami minden kétségen kívül nagy jó, tehát az, mit azzal ellenkezőnek rajzolunk, nagy rosznak fog látszani; 's hasonlóképen, ha valami a' közvélemény szerint nagy rosznak tartatik, tehát az, mit azzal ellenkezőnek rajzolunk, nagy jónak fog nézetni. Továbbá még olly módon is lehet a' jót vagy roszt nagyítani, ha megmutatjuk, hogy azt az, kitől származott, meggondolva tette, 's megbizonyítjuk, hogy ahoz régtől fogva készült, érette sokat próbált, benne magát soká gyakorolta, reá előbb senki sem merte fejét vetni, véghezvitelében olly segélyeket használt, millyeneket más senki sem, vagy olly módot, milyent senki sem; hogy szántszándékkal elkészülve vitte véghez, 's hogy azon esetben, ha mindenek úgy cselekednének mint ő, tehát nagyon boldogok vagy boldogtalanok lennének. Hasonlításokkal is kell bizonyításokban élnünk, 's több dolgokat úgy szólván egymásra építve következő módon nagyítanunk: „ki barátjait segíti, arról fel lehet tenni, hogy szüleit is tiszteli; ki pedig szüleit tiszteli, hajlandó lesz, hazájának is jót tenni.“ Általában, ha valaki felől megmutatjuk, hogy tőle sok jó vagy rossz származott: tehát a' dolog nagynak fog látszani. Arra is kell figyelmeztetni, millyennek látszik a' dolog akkor, mikor részletesen, 's millyennek viszont, mikor egészben adatik elő; 's az előadás' azon módját választani, melly szerint a' dolog jelentékesebbnek mutatkozik. Ha ekképen cselekszünk, mint itt mondatott: úgy sok hatályos nagyításokat csinálhatunk. Alacsonyíthatjuk pedig

szónoklatunkban mind a' jót, mind a' roszt, ha a' nagyítás' itt eddig leírt módjával ellenkezőt követünk, 's leginkább azáltal, ha valakiről megmutatjuk, hogy vagy semmit sem, vagy csak igen csekélységet vitt véghez.

Ezekből tudhatjuk, mikép lehet a' dicséretnél és gáncsolásnál mindent, valamit akarunk, nagyítani és kicsinyíteni. A' nagyítás' módjai pedig a' szónoklatok' egyéb nemeiben is használtathatnak ugyan, de a' dicsérőkben és gáncsolókban leghatályosabbak. Ezekre nézve már elégséges oktatást adtunk.

NEGYEDIK RÉSZ.

Mint eddig az előbbiekre nézve, úgy fogjuk most a' vádoló és védő szónoklatokra nézve is, melyek a' törvénytörő ékesszóláshoz tartoznak, ezeknek lényeges részeit 's a' velebánást előadni.

A' vádoló szónoklat általában szólva hibák 's vétkek' bizonyításában, a' védelmező olyanoknak mentésében áll, kik vétkekért 's igazságtalan cselekedetekért vádoltatnak vagy gyanúsítatnak. Minthogy mind a' két nemű szónoklat azon egy körben foglalkodik, tehát a' vádolóknak, ha valakit rosszaságért vádol, meg kell mutatni, hogy ellenfele' cselekedetei igazságtalanok, törvénytelenek, 's a' polgári társaságnak károsak. Ha pedig esztelenségért vádol, meg kell bizonyítani, hogy az esztelenség a' cselekvő' hasznával ellenkezik, neki szégyent 's kellemetlenséget okoz, és célja' elérését lehetetlenné teszi. Ezek 's effélék

azon okok, mellyekkel a' roszakat 's értetleneket meg lehet czáfolni. A' vádolóknak pedig arra is kell vigyázni, melly vétkekért határozzák meg a' törvények a' büntetést, 's mellyeknél áll annak meghatározása a' bírák' szabadságában. Ha ezt a' törvény meghatározta: akkor a' vádolónak csak arra kell vigyázni, mikép mutathatja meg, hogy a' dolog valósággal megtörtént. Ha pedig a' bírák azt, mi iránt vád tétetik, már tudják: akkor az ellenfél' vétkeit 's büntéteit nagyítani kell, 's különösen meg kell bizonyítani, hogy szántszándékkal 's nem történetesen, hanem tervezés' következtében vitetett az igazságtalan cselekedet véghez. Ha pedig ezt megbizonyítani nem lehet, hanem inkább hihetőleg az ellenfél bizonyítja meg, hogy csak tévedésből vétett, vagy cselekedete jó szándékból származott, 's csak bal eset miatt ütött ki roszul: akkor a' megbocsátásnak kell elejét venni, 's a' hallgatóknak azt mondani, hogy annak, ki valamit cselekedett, nem szabad azt állítani, hogy tévedésből vétett, hanem jól előre gondolja meg, mit fog cselekedni; továbbá, ha az ellenfél tévedésből vagy bal eset miatt vétett is, mégis illő, hogy inkább ő büntetessék meg saját hibájaért 's baleseteért, mint más, kit sem a' tévedésért, sem a' balesetért nem lehet okolni; azonkívül a' törvényhozó a' tévedőket sem mentette fel a' büntetés alól, hanem felelősekké tette, hogy mindenki őrizkedjék a' tévedéstől. Azt is elő kell adnunk, hogy azon esetben, ha a' magokat ekképen mentők bocsánatot nyernének, a' szándékosan igazságtalanságot elkövetők' száma nagyra menne.

Mert ha szándékjokat véghez vihetnék, elérnék céljokat; ha pedig nem boldogulnának azon szín alatt, hogy csak a' baleset miatt vétettek: a' büntetéstől megmentetnének. Efféle okok által tartozik a' vádoló a' megbocsátásnak elejét venni, 's mint fenebb mondatott, nagyítások által megbizonyítani, hogy az ellenfél' cselekedeteiből sok rossz származott. Ezen részekből áll a' vádoló szónoklat.

Másfelül a' védelmező szónoklat háromféle módon készül. Mert az, ki magát védelmezi, vagy azt tartozik megbizonyítani, hogy azt, mivel vádoltatik, teljességgel nem tette; vagy ha a' tevést megvallani kénytelen, azt próbálja megmutatni, hogy az, mit tett, törvényes, igazságos, jó erkölcsökkel egyező, 's az országnak hasznos; ha pedig ezt nem mutathatja meg: akkor tettét tévedésnek vagy szerencsétlen esetnek kell tulajdonítani, 's az abból származott kárt csekélynek festenie, 's azáltal igyekezni bocsánatot nyerni. Ha pedig szükséges megmagyarázni: mi legyen a' vétek, a' tévedés 's a' véletlen baleset: akkor azt állítsuk, hogy a' vétek valami rosznak szándékosan tévése; 's engedjük meg, hogy az illy cselekedetek kemény büntetést érdemelnek. Ellenben mikor valaki tudatlanságból okoz cselekedetével kárt, azt nevezzük tévedésnek. De ha valaki valamit másnak vétke vagy sors' szeszélye miatt nem olly dicséretesen visz véghez mint szándékozott: azt szerencsétlen esetnek állítsuk, 's arra hivatkozzunk, hogy vétket ugyan csak rossz ember követ el, de tévedni 's dolgainkban baleset által félre vezetetni, nemcsak nekünk tulajdo-

nunk, hanem a' bírakkal 's minden egyéb emberekkel is közös. Így kívánjunk akkor is, mikor valamit megvallani kénytelenek vagyunk, bocsánatot 's engedelmet az efféle hibákért, a' tévedéseket és baleseteket úgy rajzolván le, mint a' hallgatókkal is közöset. De minden védelmezőnek tudni kell, melly vétkekre rendelték a' törvények büntetést, 's mellyekre határozhatják meg a' bírák a' büntetés' mértékét. Ha a' törvény határozta meg: akkor meg kell mutatni, hogy ő a' cselekedetet épen nem vitte véghez, vagy hogy törvényesen 's igazságosan cselekedett. Ha pedig a' büntetés' meghatározása a' bírákra van hagyva: akkor nem szükséges a' tettet egyenesen tagadni, hanem azt kell bizonyítani, hogy az ellenfél azáltal csak csekély kárt vallott, 's hogy ő ezen kárt nem szándékosan okozta.

Ezekből 's effélékből a' vádolásoknál 's védelmezéseknél tanácsot adhatunk magunknak, 's még csak az van hátra, hogy a' vizsgálati szónoklatról szóljunk.

ÖTÖDIK RÉSZ.

A' vizsgálódás általában szólva olly szándékok, cselekedetek 's beszédek' felvilágosítása, mellyek egymással vagy a' vizsgálás alá vett személy' egyéb életével ellenkeznek; 's a' vizsgálás annak tartozik végére járni, ha azon állítás, melly felett vizsgálatot tart, vagy a' vizsgálás alá vett személy' cselekedetei és szándékai nem ellenkeznek-e valamiben egymással. Az e' dologban eljárás azt kívánja, hogy kitudassék, ha vaj-

jon az, ki előbb valakinek barátja volt, nem lett-e azután annak ellenségévé; 's nem barátkozott-e viszont ugyan azzal össze, vagy nem találta-e magaviseletében valami ellenkező, mi roszaságra mutatna; vagy ha alkalom adatnék: nem tenne-e jövődőben valamit, mi előbbi cselekedeteivel ellenkeznék. Hasonlóképp kell arra is ügyelni, ha nem állít-e most valamit, mi előbbi beszédeivel ellenkezik; továbbá arra is, ha nem szándékol-e, vagy nem szándékolna-e előforduló körülmények között valamit olyat, mi előbbi szándékával ellenkezik. Nem különben figyelmezní kell arra is, ha a' vizsgálás alá vett személy előbbi dicséretes cselekedeteivel nem ellenkezik-e annak mostani magaviselete. Ha a' vizsgáló szónoklatot ezen útmutatás szerint tartjuk: a' vizsgálás' semmi módja sem marad használatlanúl.

A' szónoklat' minden eddig magyarázott nemei közül részint mindeniket, mikor illik, külön, részint többeket összefoglalva 's foglalkodásokat egyesítve, kell alkalmaznunk. Mert azok nagyon különböznek ugyan egymástól, mindazáltal a' gyakorlati használásban egymással együtt munkálkodnak; 's úgy van reájok nézve a' dolog, mint az emberfajokra nézve; ezek is némelly tekintetben hasonló, más tekintetben pedig, ábrázatjokat 's gondolkodásokat tekintve, hasonlatlanok. Miután már e' szerint a' szónoklat' nemei magyaráztattak, most közös kellékeit számoljuk elő, 's kimutatjuk: mint kell ezekkel élni.

HATODIK RÉSZ.

Elsőben az igazságos, törvényszerű, a' hasznos, a' tisztességes, a' kellemes és egyéb ide tartozó, mint eleintén felvilágosítottam, a' szónoklat' minden nemeivel közösek ugyan; de legtöbbször használja ezeket a' tanácsló szónoklat. Másodszor a' nagyításokat és kicsinyítéseket is minden egyéb szónoklatokban kell alkalmazni; de leginkább a' dicsérőkben és gáncsolókban szükséges velök élni. A' harmadik dolog a' bizonyítás, melly a' szónoklatok' minden nemeiben mulhatlanúl szükséges, habár a' vádolásoknál 's védelmezéseknél tesz is legtöbb szolgálatot; mert ezek az ellenfélnek legbővebb 's legalaposabb czáfolását kívánják. Azonkívül ide tartoznak még az óvások, a' felhívások, az ismétlések, a' szónoklat' terjedelmessége, és terjedelmességének mérséklése, a' velős rövidség, 's a' szónoklati előadás; mert ezen tulajdonságokat 's ezekhez hasonlókat a' szónoklat' minden nemeinél kell alkalmazni. Az igazságosról, a' törvényszerűről 's egyebekről, mik ezekkel egybe függenek, már fenebb megmondottam a' szükségeseket, 's megmagyaráztam a' velök élés' módját, 's a' nagyításokról 's kicsinyítésekről is már szólottam.

HETEDIK RÉSZ.

Most a' többi részeket 's elsőben a' bizonyítást fogom magyarázni.

A' bizonyító módoknak két neme van; az egyik magokból a' vallomásokból, a' tényekből, az emberek

tulajdonságából alakúl; a' másik a' vallomásokhoz 's cselekedetekhez kiegészítőleg járúl. Közvetlenül a' vallomásokból, a' tettekből 's az emberek' tulajdonságiból alakuló bizonyításokat a' valószínűség, a' példák, a' jelentékes gyanítások, az ellenokok, a' velős mondatok, a' jelenségek 's a' czáfolhatlan meggyőzések alkotják; az ezekhez kiegészítőleg járulókat pedig a' tanúk' vallomásai, az esküvések és a' kinzó vallatások. Ezen bizonyító módokról tudnunk kell: miben áll mindenik, honnét kell a' szónoklatban hozzájuk anyagot venni, miben különbözik egyik a' másiktól.

Valószínű az, mire, mihelyt kimondatik, azonnal jutnak a' hallgatóknak példák eszökbé. Ezt így értem: ha p. o. valaki kívánja, hogy hazája dicső legyen 's hogy hozzá tartozóinak jól, 's ellenségeinek rosszul legyen dolguk, vagy egyéb effélét mond, ez valószínűnek fog látszani; mert minden hallgatónak ezen dolgokra, 's effélékre nézve hasonló kívánságai vannak. A' szónoklatban tehát mindenkor arra kell nézni, ha a' dolgot, mellyről szólunk, tudják-e a' hallgatók; 's az iránt egyet értenek-e velünk; mert valószínűleg az ilyen szónoklatnak leginkább adunk hitelt. Ebben áll a' valószínűség. Annak három nemei vannak: az első abból származik, ha vádoló vagy védelmező beszédünkbe olyan szenvedélyeket szövünk, mellyek az emberekben a' természet' rendje szerint támadni szoktak, mint p. o. ha az emberek valakit megvetnek, vagy valakitől félnek, vagy ugyanazon dolgot sokszor viték véghez, vagy valaminek örülnek, vagy valakitől

félnek, vagy ugyanazon dolgot sokszor vitték véghez, vagy valaminek örülnek, vagy valamin szomorkodnak, vagy valamit hevesen kívánnak, vagy valamely kívánságaikat kielégítették, vagy valami más efféle indulatokat éreznek lelkökben testökben, vagy egyéb tehetségekben, mellyekkel külső dolgokat észre veszünk; mert ezek 's effélék, mint az emberi természet' közös állapotai a' hallgató előtt ismeretek. Effélék tehát azok, miket az emberek természetöknél fogva érezni szoktak, 's miket, mint mondtam, a' szónoklatba szőni kell.

A' valószínűség' második neme a' szokásból származik, azaz abból, mit minden ember cselekedni szokott, 's a' harmadik a' haszonból; mert a' haszon' kedveért sokszor tökéljük el magunkat olly cselekedetekre is, mellyekkel természetünkön és szokásainkon erőszakot teszünk.

Ezen felvilágosítások szerint a' javasló 's ellenző szónoklatokban a' kérdés alatti dologra nézve azt kell megmutatni, hogy az, mit javaslunk, vagy mit ellenzünk, úgy van mint mi mondjuk; vagy ha ezt meg nem mutathatjuk, hogy az, mi a' fenforgó dologhoz hasonló, vagy legtöbbször vagy mindenkor úgy szokott történni, mint mi mondjuk. A' dolgokra nézve tehát a' valószínűt így kell alkalmaznunk. Az emberekre nézve pedig a' vádolásoknál, ha lehet, mutassuk meg, hogy a' vádolt azt, miért vádoltatik, már előbb sokszor cselekedte, vagy ha ezt nem mutathatjuk meg, legalább azt, hogy hasonlókat cselekedett. Azt is igyekezzünk megbizonyítani, hogy ezen csele-

kedet neki használt, mert az emberek, mivel hasznokat legnagyobb részint legtöbbre becsülik, azt hiszik, hogy mások is mindent haszonlesésből tesznek. Ha tehát az ellenféltől magától lehet a' valószínűség' bizonyítása végett okokat venni, illy módon bizonyítsuk meg a' vádat; ha pedig ezt nem lehet tenni: adjuk elő, mint szoktak a' hozzá hasonlók cselekedni. Ha p. o. az, ki bevádoltatott, fiatal ember, mondjuk azt, hogy úgy cselekedett, mint a' korabeliek cselekedni szoktak; mert a' hasonlatosság' következtében az is hitelt nyer, mi őróla mondatik. Hasonlókép hitelt nyerünk azzal is, ha megmutatjuk, hogy barátjai 's társai olyanok, millyennek őtet lenni állítjuk: mert az ezekkel társalkodásból úgy fog látszani, mintha ő is barátjaihoz hasonló módon viselné magát. A' vádolónak tehát a' valószínűre nézve ekképen kell a' dologban eljárni. Másfelül a' védelmezőknek legjobb az, ha megbizonyíthatják, hogy soha sem tettek sem magok, sem barátjaik vagy a' hozzájuk hasonlók valami olyast, miért bevádoltatnak, 's annak tévése nem is használt volna nekik. Ha pedig meg van bizonyítva, hogy már előbb azt, miért vádoltatunk, tettük, tehát azon kort kell azért okoznunk, mellyben akkor voltunk, vagy valamely egyéb okot kell előhozunk, melly miatt akkor efféle hibát követhettünk el. Azt is mondjuk, hogy tettünk, sem akkor, mikor véghez vittük, nem hajtott nekünk hasznot, sem most nem hajtana. Ha pedig magunk semmi effélét nem tettünk, hanem talán némely barátaink tettek: akkor igazságtalanságnak kell mondanunk azt, hogy azok miatt mi

gyanusítottunk, 's meg kell bizonyítanunk, hogy másfelül egyéb barátink is feddhetetlen emberek; mert ez által a' vád ellen kétséget támasztunk. Ha pedig megbizonyíttatik, hogy némelly hozzánk hasonlók ugyan azt tették, miért mi vádoltatunk, azt kell mondanunk, hogy különös dolog volna, ha az a' környülmény, hogy más emberek valamelly vétekben megmarasztaltattak, annak bizonyításaúl vétethetnék, hogy mi is valami affélét, miért vádoltatunk, véghez vittünk volna. Ha tehát tagadod, hogy azt, miért vádoltatol, véghez vitted: akkor a' valószínűség által ekképen kell magadat védelmezni; mert ekképen elenyészted a' vád' hitelességét. Ellenben, ha kénytelen vagy a' tettet megvallani, akkor igyekezzél, mint lehet, megmutatni, hogy tettered legtöbb emberek' cselekvésmódjával megegyezik, 's azt mondd, hogy legtöbb, vagy csaknem minden emberek ebben és effélében úgy szoktak tenni, mint te tettél. Ha pedig ezt meg nem lehet bizonyítani: akkor a' bal esetekben 's a' tévedésben kell mentséget keresned, 's bocsánatot annak előadása által igyekezzél nyerni, hogy az emberekben közös szenvedélyek a' csendes meggondolást el szokták nyomni. Illyen szenvedélyek a' szerelem, a' harag, a' részegség, a' becsületre vágyás, 's több effélék. A' leirt módon már a' valószínűre nézve legcélszerűbben járunk el.

NYOLCZADIK RÉSZ.

A' példákat olly valóságos történetek adják, melyek az általunk most előadott esetekhez részszerint hasonlók, részszerint azokkal ellenkezők. Használni azokat akkor kell, mikor valami állításunkat, melyet valószínűségből vett okok által világossá nem tehetünk, világossá akarjuk tenni, hogy a' hallgatók, látván, mikép állításunkhoz hasonló más dolog is történt, állításunknak nagyobb hitelt adjanak. A' példának pedig két nemei vannak, némelly dolgok t. i. gondolkodásunk szerint, mások pedig az ellen történnek. Az, mi gondolkodásunk' módja szerint történik, hitelt szerez, mi pedig ellene, az elenyésztí a' hitelt; ha p. o. azt állítjuk, hogy a' gazdagok igazságszeretőbbek, mint a' szegények, 's állításunk' erősítésére gazdag emberek által véghez vitt igazságos cselekedeteket hozunk elő, akkor az illy példák az emberek' szokott gondolkodásmódjával megegyezőeknek tartatnak, mert legtöbb emberek azt hiszik, hogy a' gazdagok igazságosabbak, mint a' szegények. Ha pedig másfelül megmutatjuk, hogy gazdag emberek is cselekedtek nyereség' kívánásából igazságtalanul, akkor, ha a' szokott gondolkodásmóddal ellenkezőleg történt dolgokat hozunk példaúl elő, a' gazdagok iránti hitelt csökkentjük. Más példa az volna, ha valaki gondolkodásunkkal megegyezni látszó példaúl azt hozná fel, hogy a' lacedaemonbeliek vagy athenaeiek egykor, mivel nagy számu szövetségeik voltak, ellenségeiket meggyőzték, és ha az által a' hallgatókat arra

akarná birni, hogy sok szövetségeseket szerezzenek. Az illy felhozások adnak olly példákat, mellyek a' szokott gondolkodásmóddal megegyeznek; mert minden ember azt hiszi, hogy a' háborúban a' katonák' száma nem csekély fontosságu a' győződelem' reményére nézve. Ha pedig azt akarnók megbizonyítani, hogy nem mindenkor a' számtól függ a' győződelem: akkor a' szokott gondolkodás ellen történetekből kellené példákat vennünk, 's azt mondanunk, hogy az athenaei számüzöttek eleintén csak tizenöten foglalták el Phylét ¹⁾, 's a' városba levők ellen, kik pedig sokkal nagyobb számmal voltak, a' lacedaemonbeli szövetségesek által is segítették, a' háborút győződelmesen folytatták, 's a' hazájokba visszabocsáttatást megnyerték; hasonlókép a' thebaeiek is, ²⁾ midőn a' lacedaemonbeliek és csaknem minden peloponnesusiak Boeotiába beütöttek, Leuctránál egyedül magok állottak ellent, 's a' lacedaemoniakat meggyőzték; nem különben a' syracusai Dion ³⁾ is, ki csak háromezer nehéz fegyveresekkel hajózott Syracusába, Dionysioszt, ki pedig sokkal nagyobb erővel bírt, megverte; 's

1) Thrasybulus' vezérlése alatt Krisztus' születése előtt 104-ik esztendőben. Phyle erősség volt Athenaetól mintegy harmadfél német mérföldnyire, Attica' és Boeotia' szélén.

2) Epaminondas alatt Krisztus' születése előtt 371-dik esztendőben; a' lacedaemonbeliek Cleombrotus alatt, ki az ütközetben elesett.

3) Krisztus' születése előtt 351-dik esztendőben.

a' corinthosiai *) is, kik a' syracusabelieknek csak kilencz háromsoru evezős hajókkal mentek segítségökre, a' carthagobelieken, kik a' syracusai kikötöket százötven hajókkal zárták be, 's a' váron kívül az egész várost birták, teljes győzödelmet nyertek. Általában az olly dolgok, mellyek a' közönséges gondolkodásmód és várakozás ellen történnek, a' valószínűn alapuló tanácslásokat sikeretlenné szokták tenni. Ebben áll a' példák' természete.

Mind a' kétnemű példákkal úgy kell élni, hogy azon esetben, mikor ollyat állítunk, mi a' dolgok' szokott folyása szerint történik, megmutassuk, hogy a' szóban forgó dolog legnagyobb részint egészen illy módon történt; ellenben mikor ollyat adunk elő, mi a' szokott gondolkodásmóddal ellenkezik, felvilágosítsuk, hogy sok illy ellenkező dolog okossággal egyező következményeket huzott maga után. Ha pedig az ellenfél itt említett következményekre hivatkozik, arra kell figyelmeztetnünk a' hallgatókat, hogy az illyek csak a' szerencse' különös játékai, 's hogy az illy esetek csak ritkán, az ollyanok ellenben, millyenekre mi hivatkozunk, gyakran történnek. Így kell tehát a' példákkal élnünk. Mindazáltal, ha ollyanokra hivatkozunk, mellyek a' közönséges gondolkodásmóddal ellenkeznek, tehát olly nagy számmal kell azokat előhozunk, mint csak lehet, 's úgy kell azokból azt az állítást következtetni, hogy ezek is szintén olly gyakran történnek, mint az előb-

*) Timoleon alatt, Kr. szül. előtt 345-dik esztendőben.

beniek. A' példákat pedig nemcsak hasonló, hanem ellenkező tettekből is kell venni. Így cselekszünk akkor, ha p. o. miután megbizonyítottuk, hogy némely-lyek telhetetlen haszonkereséssel szövetségeseiket meg-bántották, 's az által a' szövetséget 's harátságot fel-bontották, azt mondjuk: „mi, ha szövetségeseinket hasonló jogokban részeltetjük, 's velök minden hasz-nunkat megosztjuk, a' szövetséget soká fenmaradóvá tesszük.“ Más ilyen példa az, ha megbizonyítjuk, hogy némelyek illő készület nélkül kezdettek hada-kozni, 's azért meggyőzettek, 's azután ezt tesszük hozzá: „ha mi illő készülettel kezdjük a' háborút, a-japosabb okokból remélhetünk győzödelmet.“

Sok példákra tehetünk szert, ha azokat mind a' mult', mind a' jelen' történeteiből kölcsönözzük; mert a' történetek' legnagyobb részint egyfelül hasonló, másfelül viszont hasonlatlanok egymáshoz; 's követ-kezőleg ezen okból könnyen találhatunk példákat, 's a' mások által előhozottakat nehézség nélkül megczá-folhatjuk.

Ezek szerint már nemcsak a' példák' neveit ismerjük, hanem azt is tudjuk, mikép kelljen azokat használnunk, 's honnét lehet azokat minél nagyobb számmal kölcsönöznünk.

KILENCZEDIK RÉSZ.

Jelentékes gyanításokat*) támaszt minden tény, melly a' beszédben fenforgóval ellenkezik, 's mind az,

*) Ez a' szó *τεκμηρίον* egészen más értelemben vétetik mint

miben a' szónoklat magával ellenkezik. Mert a' hallgatók' legnagyobb része a' szónoklatban vagy a' tényekben előforduló ellenkezésekből azt gyanítja, hogy sem a' szónok' beszéde, sem a' tény, melyre az hivatkozik, nem igaz. Gyanítások nagy számmal származnak abból, ha arra figyelmeztünk, nem fordul-e elő az ellenfél' beszédében ellenkezés; vagy maga a' tény nem ellenkezik-e beszédével. Ebben áll a' gyanítás' fogalma, 's illy módon lehet sok gyanítást szerzeni.

TIZEDIK RÉSZ.

Ellenokok származnak nem csak abból, mi a' szónoklattal 's a' tény' mivoltával ellenkezik, hanem abból is, mi egyébbel is ellenkezésben van. Ellenokat nagy számmal fogunk találni, ha azt cselekeszszük, mit a' vizsgáló szónoklatnál mondtunk, 's azt vizsgáljuk, ha a' szónoklat nem ellenkezik-e valamelly tekintetben magával, vagy a' történt dolog az igazsággal, vagy a' törvénynyel, vagy a' tisztességgel, vagy a' lehetőséggel, vagy a' könnyüvel, vagy a' valószínűvel, vagy a' szónok' jellemével, vagy a' tények' természetével. Illyenek az ellenokok, melyeket pörös felünk ellen fel kell keresnünk. Magunk' részére pedig az azokkal ellenkezőt kell előhoznunk, 's megmutatnunk, hogy cselekedeteink 's beszédeink az igazságtalannal, a' törvényszerűtlennel, a' károssal, a'

Aristoteles' Rhetoricájában; úgy szinte ezen kifejezések is ἐνθυμημα, ἔλεγχος.

rosz emberek' cselekvési módjával, 's röviden szólva azzal, mi rosznak tartatik, ellenkeznek. Minden efféle ellenokot pedig lehetőleg röviden 's kevés szókkal kell előadnunk. Illyen módon lehet sok ellenokra szert tenni, 's azokat legczélszerűbben alkalmazni.

TIZENEGYEDIK RÉSZ.

A' velősmondat általában szólva a' dolgokról közönségesen bevett ítéletnek kifejezése, 's az illy velősmondatoknak két nemei vagynak, mellyeknek egyike a' közönséges vélekedéssel megegyezik, a' másik pedig azzal ellenkezik. Ha olly velős mondatot hozunk elő, melly a' szokott gondolkodásmóddal megegyezik: akkor nem szükség azt okokkal támogatni, mert az, mit magában foglal, könnyen is megértetik, 's hitelt is könnyen talál. De ha ollyant adunk elő, melly a' közönséges véleménynyel ellenkezik, akkor az okokat röviden említeni kell, hogy egyfelül a' nagy terjedelmesség' hibáját elkerüljük, másfelül pedig hitelt is nyerjünk. De csak olly velősmondatokat kell előhozunk, mellyek a' mindenkori tárgygyal szorosan egybefüggnek, hogy a' mondat se helytelenül ne alkalmaztassék, se messzünnen vettnek ne láttassék. Velősmondatokat nagy számmal vehetünk vagy a' tárgy' természetéből, vagy a' tárgynak valamelly más tárgynál felebb emeléséből, vagy valamelly más tárgygyal egyenlő karba tevéséből. A' tárgy' természetéből vett velősmondatok illyen formák: „lehetetlennek tartom, hogy valaki jó hadvezér legyen, ha az életben előfor-

duló dolgokat nem ismeri.“ Egy másik példa ez: „okos embereknek illik eleik' történeteiből példát venni, hogy a' meggondolatlanságból származó hibákat elkerülhessék. Efféle velősmondatok vétetnek tehát a' dolog' természetéből; a' tárgynak valamely tárgyánál felebb emeléséből pedig ilyenek: „Úgy látszik, hogy a' tolvajok rosszabbak mint a' prédáló ellenségek, mert az első titkon, az utolsók pedig nyilván fosztanak meg bennünket birtokunktól.“ Illy módon tehát számos velősmondatot vehetünk a' tárgy' felebb emeléséből; annak ellenben valamely tárgygyal egyenlő karba helyeztetéséből efféléket: „ki idegen pénzt elsikkaszt, az egészen úgy látszik cselekedni, mint az, ki valamely várost az ellenségnek elárul; mert a' bennük vetett bizodalommal visszaélván, mind a' ketten igazságtalanságot követnek el azok ellen, kik bizodalomokat bennök helyezték; vagy: „az igazságtalanok csaknem úgy látszanak cselekedni, mint a' zsarnokok, az utolsók azon igazságtalanságért, melyet elkövettek, nem akarnak megbüntettetni, másokat pedig azért, mit nekik vétekül tulajdonítanak, a' legnagyobb keménységgel megbüntettetnek; 's az első, ha vagyonból valamit elvettek, nem adják azt vissza, de másfelül azt hiszik, hogy azt, mit én tőlök kaptam, kamattal együtt vissza kellene nekik adni.“ Illy módon sok velősmondatokra lehet szert tenni.

TIZENKETTŐDIK RÉSZ.

Egy tárgyról egy, más tárgyról más, nem akár-melly egyesről akármellyik, nem is mindenfélelről

mindenféle jelenség létezik; hanem mi itt azt nevezzük jelenségnek, mi valamely dolog előtt, vagy valamely dologgal együtt, vagy valamely dolog után rendszerint szokott történni. Jelenség pedig elsőben egy történt dolog, nem csak arról, ha valami más történt, hanem arról is, hogy más nem történt; hasonlókép jelenség a' létező is nemcsak arról, hogy valami más nem létezik, hanem arról is, hogy más létezik. A' jelenségek' egy része pedig vélekedést, másik tudást eszközöl. Legtökélyesebb neme a' jelenségnek az, melly tudást eszközöl, 's legközelebb járul ehhez az, melly igen valószínű vélekedést támaszt. Sok jelenségeket nyerhetünk általában szólva, minden egyes dologból, melly történt, mondatott, vagy láttatott, ha mindent külön s egymásután jelentéessé teszünk, 's a' jó vagy rossz következménynek nagyságából 's csekélységéből; továbbá a' bizonyítványokból, a' tanubizonyságok' körülményeikből, azon személyekből, kik részünkre vagy az ellenfél' részére együtt megjelennek; az ellenfelekből magokból 's azoknak kívánatából, az idő' körülményeiből 's több egyebekből. E' szerint sok jelenségekre tehetünk szert.

TIZENHARMADIK RÉSZ.

Czáfolhatlan bizonyítás akkor van, mikor a' dolog nem lehet máskép, hanem csak úgy, mint mi mondjuk. Vétetik pedig az abból, mi a' természet' rendje szerint szükségkép úgy van, mint mi mondjuk, vagy az ellenfél mondja, vagy abból, mia' természeti rend

szerint úgy lehetséges, vagy lehetetlen, mint az ellenfél mondja. A' természet' rende szerint szükséges p. o. hogy az élő állatok eledel nélkül nem lehetnek el, 's több efféle. Úgy pedig, mint mi mondjuk, szükséges p. o. az, hogy azok, kik megostoroztatnak, úgy vallanak, mint az ostorozók kívánják. Másfelül természet szerint lehetetlen az, hogy kis gyermek olly summa pénzt, mellyet el nem bir, lopott, 's magával elvitt volna. Viszont lehetetlen az, ha az ellenfél azt állítja, hogy bizonyos időben Athenaeiben kötöttünk valamely szerződést; mi pedig megbizonyíthatjuk, hogy mi azon időben utaztunk, 's más városban voltunk.

Ezen és efféle dolgokból tehát szerezhetünk czáfolhatlan bizonyításokat. Általában pedig a' beszédekből, a' cselekedetekből, 's az emberek' természetéből vétethető bizonyítványokat a' mondottakkal már megmagyaráztuk, 's most azt fogjuk vizsgálni, hogyan különböznek egymástól.

TIZENNEGYEDIK RÉSZ.

A' valószínű abban különbözik a' példától, hogy az elsőről van a' hallgatóknak képzetök, a' példák pedig részint ellenkező, részint hasonló esetekből közzötetnek velök. A' gyanítások csupán azon ellenmondásokból származnak, mellyek a' tárgy fölötti beszédben és a' tárgyalt tényben taláztatnak. Az ellenokok továbbá a' gyanítástól abban különböznek, hogy ezen utolsóhoz a' beszédben és tényben taláztató ellenmon-

dás tartozik; az ellenokok pedig minden egyéb képzetekre vonatkozó ellenmondásokat is felfognak; vagy hogy gyanítást nem szerezhetünk tetszésünk szerint, ha a' dolgokra és vallomásokra nézve ellenkezés nem létezik; ellenokokat pedig a' szónokok sokféle dolgokból vehetnek. A' velősmondatok ellenben az ellenokokat annyiban felülhaladják, mennyiben az ellenokok csupán ellenkezőből alakulnak; a' velősmondatok pedig az ellenkezősekkel együtt is, 's azok nélkül is adathatnak elő. A' jelenségek pedig mind a' velősmondatok, mind az előbb említettek fölött elsőséggel birnak az által, hogy minden egyéb a' hallgatóban csupán vélekedést támaszt, a' jelenségek közül pedig némelyek a' biráknak világos tudást adnak 's az által is, hogy a' többiek' nagy részét nem szerezhetjük meg magunknak, jelenségeket pedig nagy számmal 's könnyen szerezhetünk. Mindazáltal a' czáfolhatlan bizonyítás a' jelenséget abban felülhaladja, hogy némely jelenségek a' hallgatóknál csupán vélekedést eszközölnek; minden czáfolhatlan bizonyítás pedig igazságra tanítja a' birákat.

'S e' szerint a' beszédekből 's cselekedetekből vett bizonyításokról már tudjuk, mit kell azok alatt érteni, mikép lehet reájok szert tenni, 's melly különbség van közöttök; most tehát a' kiegészítő bizonyítási eszközökről is előadjuk a' szükségesekeket.

(A' szónok' nézete a' tárgyak fölötti vélekedésének előadásában áll, 's annak azt kell megmutatni, hogy érti azt, miről szól, 's hogy érdekében van arról igazat mondani. Ha pedig a' szónok' nézete ellen

beszélünk, leginkább azt kell megmutatni, hogy az ellenfél semmi ismeretet sem mutat az iránt, miről beszél, 's nézete is tudatlanságot árul el. Ha pedig ezt meg nem lehet bizonyítani, arra kell vonatkozni, hogy az ismeretekkel bírók is sokszor hibáznak. Ha pedig ezt nem tehetjük, mondjuk azt, hogy e' dologban igazat mondani az ellenfél' hasznával ellenkezik. Így kell a' szónok' nézeteire nézve cselekednünk, mind akkor, mikor saját nézetünket nyilvánítjuk, mind mikor másokét czáfoljuk).

TIZENÖTÖDIK RÉSZ.

A' tanubizonyosság annak, ki a' kérdés alatti dolgot tudja, szabad akarathól származó vallomása. A' tanu' vallomása pedig szükségképen vagy hihető, vagy hihetetlen, vagy kétértelmű; 's hasonlóképen a' tanu maga is vagy hitelt érdemlő, vagy hitelt nem érdemlő, vagy kétértelmű. Ha a' vallomás hihető, 's a' tanu hiteles ember: akkor a' tanubizonyossághoz nem szükség valamit hozzá adni, hacsak ékesítés' kedvéért rövideden valamelly velősmondatot, vagy meglepő gondolatot nem akarunk említeni. Ellenben, ha a' tanu gyanus, akkor védelmére meg kell mutatni, hogy viszonyai között sem kedvezésből, sem boszúállásból, sem nyereségkivánságból hamis vallomást nem tehetett. Azt is fel kell világosítani, hogy a hamis vallomás neki nem használna: mert a' lehető haszon csak csekély volna, 's a' megczáfolt tanút a' törvények nem csak pénzfizetéssel, hanem becsülete' 's hitelessége' elvesz-

tésével is megbüntetnék. Ekképen szerezhetünk tanuinknak hitelességet.

Ha pedig valamelly tanubizonyyságot meg akarunk czáfolni, akkor a' tanu' jellemét kell megtámadnunk ha jelleme rossz, vagy vallomását, ha nem hiteles, vizsgálás alá kell vetnünk, vagy mind a' kettő ellen ki kell kelnünk, 's minden rosszat, mi az ellenfélben találunk, felhordanunk. Azt is meg kell gondolnunk, hogy a' tanu talán barátja annak, ki mellett mint tanu fel lép, vagy a' dologban résztvevő, vagy ellensége annak, ki ellen vallomást tesz, vagy szegény: mert az ilyenek gyanúsak, hogy némellyek kedvezésből, mások gyűlölségből, 's ismét egyebek nyereségkivánságból tesznek hamis vallomást. Azt kell mondani, hogy a' törvényhozó épen ezekre nézve szabott büntetést a' hamis tanubizonyyságokra¹⁾, 's nagyon helytelen volna, ha, midőn a' törvényhozó az illy tanukat hiteleseknek nem tartja, a' bírák, kik a' törvények szerint ítézésre megesküdték, azoknak hitelt adnának. Ezek által a' tanukat meg lehet fosztani hitelességöktől.

Belopni is lehet tanubizonyyságot, következő módon: „tégy erről bizonyyságot, Lysicles!“²⁾ Nem, az istenekre mondom, én nem teszek; mert jóllehet én elleneztem, ő mégis cselekedte ezt.“

¹⁾ Egy athenaei törvény t. i. azt rendelte, hogy az is hamis tanusági pörbe idéztessék, ki a' törvény' ellenére tanuként fellép.

²⁾ Ez nem valóságos történeti személy, hanem csak példaul vett név.

Ez által az, ki illy tagadólag hamis vallomást tesz is, mégis elkerüli a' hamis tanubizonyosság' vádját. Ha tehát érdekünkben van tanubizonyosságot belopnunk, így kell cselekednünk. Ha pedig az ellenfél valami illyet próbál tenni, annak fortélyosságát fel kell világosítanunk 's kívánnunk kell, hogy tanunak vallván magát, tegyen bizonyosságot. 'S ebből tudjuk, miképen kelljen a' tanukkal 's tanubizonyosságokkal bánnunk.

TIZENHATODIK RÉSZ.

A' kínzó vallatás a' dolog' tudójától kényszerített vallomást eszközöl. Ha hasznunk azt kívánja, hogy az illy vallatást helyeseljük, azt kell mondanunk, hogy mind az egyes emberek mind az országok a' legfontosabb dolgokban kínzó vallatások által szereznek bizonyításokat, 's hogy a' kínzási vallomások hitelesebbek a' tanuknál: mert ezen utolsók sokszor hasznokat találják abban, ha hamisan vallanak, a' kínzottaknak pedig használ az igazság' megvallása, mivel az által leghamarább megszabadulnak a' kínzástól. Ha pedig a' kínzó vallatásokat hitelességöktől meg akarjuk fosztani, elsőben azt kell mondani, hogy a' kínzottak azok iránt, kik őket kiadták, gyűlöléssel viseltetnek, 's azért sokan közölök uraik' kárára hamis vallomásokat tesznek, 's azon kívül a' kínzóknak sokszor azért is hamisságot mondanak, hogy kínaiktól minél hamarabb megmenekedjenek. Azt is fel kell hozni, hogy még szabad emberek is sokszor tettek a' kínzás köz-

ben magok ellen hamis vallomást, mivel a' tüsténti kínozást el akarták kerülni, 's azért sokkal hihetőbb az, hogy a' rabszolgák *) az által, ha uraik ellen hamis vallomást tesznek, kínjaiktól megmenekedni igyekeznek, mint az, hogy testökben 's lelkökben sok kínokat kiállva, azért, hogy másoknak bajok ne legyen, igazat mondjanak. Ezen és efféle okok által kell tehát a' kínzó vallatások' hitelességét érvényessé tenni, vagy csökkenteni.

TIZENHETEDIK RÉSZ.

Az esküisteenség' bizonyosságul hívásával egybekötött nyilatkozat. Ha azt érvényesebbé tenni akarjuk, így kell beszélnünk: „senki sem lehet hajlandó hamisan esküdni, mert különben az istenek' részéről büntetéstől, 's az embereknél gyalázattól kell félnie,“ 's bőven előadni, hogy az emberek előtt ugyan elrejtethjük magunkat, de az istenek előtt nem. Ha pedig az ellenfelek folyamodnak eskühez, 's mi az eskü' fontosságát gyengíteni akarjuk, azt kell előterjesztenünk, hogy az olly emberek felől, kik rosztat vittek véghez, azt is fel kell tenni, hogy a' hamis esküvést csekélységnek tartják, 's azzal nem gondolnak semmit, mert az, ki midőn rosztat cselekszik, az istenek előtt ma-

*) Meg kell emlékezni, hogy rendszerint csak rabszolgákat vallattak kínzással. Athenaeiben polgárt csak azután lehetett kínzással vallatni, ha a' népgyűlés reá állott.

gát elrejtteni véli, az, midőn hamisan esküszik is, azt hiszi, hogy azért ötet nem fogja büntetés érni. Az illy módon eljárás által elég módunk lesz az esküről beszélni. Már most általában minden bizonyítási módokat a' szerint, mint szándékoztunk, megmagyaráztunk, 's előadtuk nem csak azt, melly erővel bír mindenik, hanem azt is, miben különbözik egyik a' másiktól, 's mint kell azokat használnunk. Mert a' szónoklatok' mind a' három nemeivel közös, 's mindenikben alkalmazható beszélési módokra nézve adunk oktatást.

TIZENNYOLCZADIK RÉSZ.

Megelőző ovás az, mi által a' hallgatók' részéről reánk háromolható gáncsolásnak, 's ellenünk támadható ellenmondásnak elejét vesszük, 's az által a' nehézségeket, mellyeket várhatnánk, kikerüljük. A' hallgatók' gáncsolását következő módon kerülhetjük ki: „talán csudálják közöletek némelleyek, hogy fiatal-létemre olly fontos dolgokban bátorkodom föllépni.“ Másszor ismét így: „senki se nehezteljen rám azért, hogy olly dolgok iránt szándékozom tanácsot adni, mellyekről egyebek sokan tartózkodnak őszintén beszélni.“ Így kell az olly dolgok iránt, mellyek a' hallgatóknál kedvetlenséget támaszthatnának, előre ova kodnunk, 's egyszersmind az okokat is, mellyekkel tanácsadás végett fellépésünket igazolhatjuk, előadnunk, más szónokok' hallgatására, a' veszély' nagyságára, a' közjóra vagy egyéb efféle okra, melly által a' kedvetlenséget elhárítjuk, hivatkozván. Ha pe-

dig mind a' mellett a' hallgatók lármáznak, akkor röviden vagy valamelly velősmondatot, vagy valamelly ellenokot használva, ezt kell mondanunk, „hogy legnagyobb képtelenséget követnek el, ha a' köz dolgokról legjobb módon tanácskozás végett összegyűlvén, azt hiszik, hogy a' szónokok' meghallgatása nélkül illendőképen tanácskoznak. Másszor ismét így: „Illendő dolog, hogy vagy magok lépjenek fel, 's adjanak tanácsot, vagy mások' tanácsát hallgassák meg, 's azután szavazzanak úgy, mint nekik tetszik. Ekképen kell tehát a' politicalai szónoklatokban előadásokkal élünk, 's a' lármázást gátolnunk. A' törvénykezési szónoklatokban is az elővást hasonló módon kell alkalmaznunk, 's a' lármázásra, ha az beszédünk' kezdetében támad, ilyenképen felelünk: „vajjon, nem ellenkezik-e az okossággal, ha a' törvényhozó mindenik pörös félnek két szónoklatot megengedni parancsol, 's ti, kik ítélők vagytok, 's a' törvény szerint itélni megesküdtetek, most mégis egyetlen egy beszédet sem akartok meghallgatni; 's hogy a' törvényhozó reátok nézve olly sokfélekép gondoskodott, mikép minden szónoklat' meghallgatása után esküvéstekhez híven szavazzatok; ti pedig erre olly keveset ügyeltek, hogy a' szónoklatok' kezdetét sem hallgatván megcsendesen, mindent tökéletesen tudni hisztek;“ vagy ekképen: „mikép lehetne azt helyeselni, hogy míg a' törvényhozó a' szavazatok' egyenlőségekor a' bevádolt' számára rendeli a' győzödelmet, ti egészen ellenkező elveket követtetek, 's a' bevádoltnak még védelmezését sem hallgatjátok meg; 's hogy a' törvény-

hozó, mivel a' bevádoltak nagyobb veszélyben forognak, ezeknek a' szavazatokra nézve ezt a' használható módot megengedte; ti ellenben a' veszélyben nem forgó vádolóknak semmi akadályt sem teszték útjukba, azokat pedig, kik a' vádoltakat aggódva 's veszélytől félve, védelmezik, lármátok által elrémititek. " Ha tehát a' láрма a' szónoklat' kezdetében támad, ekképen kell felelni. Ha pedig a' szónoklat' további folytatában van láрма, akkor a' lármázókat, ha csak kevesen vagynak, meg kell inteni, 's azt mondani: „hogy igazsággal megkívántathatik tőlök a' hallgatás, hogy legalább mások' igazságos ítéletét ne gátolják; ha egyszer a' szónoklatot meghallgatták, akkor tehetik azt, mi nekik tetszik. " Ha ellenben az egész gyűlés lármáz, akkor a' szónok ne az ítéelőket, hanem magát gáncsolja. Mert ha amazokat pirongatja, úgy haragjokat vonja magára; de ha magát gáncsolja 's azt mondja, hogy hibázott, úgy bocsánatot fog nyerni. Tartozik a' szónok a' főhatalmasságoknak is azért könyörögni, hogy azok a' birák' szónoklatát figyelemmel meghallgassák, 's az iránt, miről ítéleteket titkon kell mondani, magoknak elégséges világos ismeretet szerezzenek. Általában pedig a' lármázásra rövid mondatokban, vagy velősmondások vagy ellenokok által kell felelni, 's felvilágosítani, hogy a' lármázók az igazsággal, vagy a' törvényekkel, vagy a' közjával, vagy a' becsülettel ellenkező módon cselekedeznek; mert az illy előadás által legelőbb lecsendesíttethetnek a' lármázó hallgatók. Hogyan kelljen te-

hát az előző ovásokat alkalmazni, 's a' lármázásra felelni, a' most mondottakból lehet tudni.

Mikép kelljen pedig arra nézve, mit az ellenfél hihetőleg felhozand, ovást tenni, azt is megemlítem. „Talán szegénységén sopánkodik; de annak nem én vagyok oka, hanem az ő életmódja;“ vagy más esetben: „úgy hallom, hogy ezt 's ezt szándékozik mondani.“ Így kell az előbbi beszédekben az iránt, mit az ellenfél hihetőleg felhozand, ovást tenni, 's a felhozandót erejétől megfosztani; mert ha az, mi ellen ekkép előre gyanu támasztatik, még olly hatályos volna is, még sem látszik a' hallgatók előtt olly igen fontosnak, ha azt már előbb hallották. Ha ellenben későbbben szónoklunk, 's az ellenfelek az iránt, mit mi mondani akarunk, ovást tettek, akkor ellenovást kell tennünk, 's az övéiket következő módon erőltetnünk: „Ez nem csak sokat hazudott előttetek énrólam, hanem jól tudván, hogy őtet megczáfolandom, okaimat előre gyanúsította, hogy azokra ne fordítsatok egyenlő figyelmet, vagy hogy én azokat elő se adjam, mivel őket előre rágalmazta. De én úgy vélekedem, hogy okaimat tőlem kell megértenetek, nem ettől, habár ő azokat szónoklatában rágalmazta is, mi az én gondolatom szerint nem csekély bizonyága annak, hogy ő semmi alapost sem mond.“ Euripides is a' mesterség' szabályai szerint illy ovást tett Philoctetesében következő módon:

„Fogok — habár beszédem' ócsárlásával
Magát bűnösnek lenni csaknem megvallá —

Emelni szót: figyelmezz arra mit mondok.
Akármit ad magáért ő elő."

Mikép kelljen tehát mind a' birákra, mind az ellenfelekre nézve ovásokkal élni, ebből tudhatjuk.

TIZENKILENCZEDIK RÉSZ.

Felszólításoknak nevezünk a' szónoklatban mindent, mit a' szónok a' hallgatóktól kíván. Azok közül némelyek igazságtalanok, mások igazságosak. Igazságos, ha azt kívánjuk, hogy a' hallgatók szónoklatunkra figyelmezzenek, 's bennünket jó indulattal meghallgassanak; igazságos továbbá az is, hogy a' törvények szerint rajtunk segítsenek, hogy ügyünkről ne a' törvények ellen ítéljenek, 's szándéktalan botlásainkat megbocsássák. Röviden szólva, ha valami a' törvények ellen van, az igazságtalan, ha ellenök nincs, tehát igazságos. Ennyit a' felszólításokról. Azoknak különbözése pedig azért adatott elő, hogy tudván, mi legyen igazságos, mi igazságtalan, jókor használjuk azokat 's észre vegyük, ha az ellenfél igazságtalan kérelmet intéz a' birákhoz. Erre nézve a' mondottaknál fogva fogjuk a' szükségeseket tudni.

HUSZADIK RÉSZ.

Az ismétlés rövid emlékeztetés, 's azzal mind az egyes részek, mind az egész szónoklat' befejezésénél kell élni. A' főbb részek után vagy elmélkedés, vagy

szándékolás, vagy kérdés, vagy elszámlálás által fogunk ismétlni. Hogyan kell ezek közül mindeniket értenünk, ezennel megmagyarázom. Elmélkedés által így ismétlünk: „nem mondhatom meg, mit cselekedtek volna ezek, ha reájok nem bizonyíttatott volna, hogy elsőben ők hagytak bennünket magunkra, 's hogy tagadhatatlanul városunk ellen hadakoztak, és soha sem teljesítettek semmit abból, mit ígértek volt.“ Ekképen kell elmélkedés által ismétlni; elszámlálás által pedig következő módon: „megbizonyítottam, hogy ők először szegték meg a' szövetséget, hogy először kívántak nekünk ártani, mikor a' lacedaemonbéliek ellen hadakoztunk *), és hogy teljes erejükből igyekeztek városunkat rabszolgaságba ejteni.“ Így történik az elszámlálás; a' szándékoltatás pedig ekképen: „de jól meg kell gondolnunk, hogy mióta ezekkel békét kötöttünk, azóta ellenségeink miatt semmi bajunk nem volt, mert a' lacedaemonbelieket ők tartóztatták vissza országunk' elpusztításától, 's most is mindenkor sok pénzt fizetnek.“ Szándékoltatás által tehát így ismétlünk, kérdés által pedig következő módon: „szeretném tőlök hallani, miért nem fizetik meg nekünk járulékaikat; mert azt csak nem bátoroknak állítani, hogy a' fizetésre módjok nem volna, holott meg van mutatva, hogy minden esztendőnként annyi pénzt vesznek be országokból; 's azt sem fogják ürügyül venni, hogy a' köztársaság' igazgatása sok

*) Ez csak költött példa, mint az utóbb következők is,

költséget kíván, holott bizonyos, hogy minden szigetbeliek közül ők legkevesebbet költenek el.“ Kérdés által tehát így fogunk ismételni.

HUSZONEGYEDIK RÉSZ.

Ironia az, mikor tettetjük magunkat, mintha nem akarnánk valamit mondani, mit pedig mondunk, vagy mikor a' tárgyaknak ellenkező nevezeteket adunk. Az akkor, mikor az elébb előadottakat röviden ismételjük, illy formán alakíttatik: „úgy hiszem, nem szükség nektek mondanom, hogy ezek, kik azt állítják, hogy városunkkal sok jót tettek, annak tagadhatlanúl sok kárt okoztak; ellenben mi, kiket ők háládtalanoknak neveznek, nem csak nekik sokféleképen segítettünk, hanem másokkal sem bántunk igazságtalanúl.“ Így cselekszünk tehát, ha azon szín alatt, hogy valamit elhallgatunk a' beszédben, arra röviden emlékeztetünk; ha pedig a' tárgyaknak ellenkező kifejezéseket adunk, akkor következő módon kell cselekednünk: „ezen derék emberek a' szövetségeseikkel tagadhatlanúl sok rosszat tettek, mi rossz emberek pedig nekik sokban szembetünőkép hasznosak voltunk.“ Ha tehát a' mondottakra illy formán másokat röviden emlékeztetünk; akkor az ismétléseket mind az egyes részek, mind az egész szónoklat' befejezésénél alkalmazzuk.

HUSZONKETTÓDIK RÉSZ.

Most azt fogjuk felvilágosítani, mit kelljen cselekednünk, ha elmésen akarunk szólni, 's előadásunknak olly terjedelmet adni, a' millyent illendőnek tartunk. Beszédünket az által teszszük elméssé, ha p. o. ellenokainkat egészen vagy csak félig terjesztjük elő, úgy hogy a' másik felét a' hallgatóknak kelljen hozzá gondolni. Velősmondatok is kell e' végre alkalmaznunk. De ezeknek minden részeiben nagy vigyázással kell a' kifejezéseket változtatnunk, és sok hasonlókat sehol össze nem halmaznunk. Így a' beszéd elmésnek fog látszani.

Ellenben, ha az előadást terjedelmesebbé akarjuk tenni, akkor a' tárgyat részekre kell osztatnunk, 's minden résznél nem csak azt, mi hozzá tartozik, 's miben természete áll, hanem azt is kifejtetünk, hogyan 's melly okokból szükséges a' magány életben, 's az országos dolgokban azzal bännünk. Ha pedig az előadást még terjedelmesebbé akarjuk tenni, minden egyes dolognál több kifejezésekkel kell élnünk. Továbbá minden egyes résznél kell ismételnünk, 's ezen ismétlést röviden adnunk elő, a' szónoklat' befejezésénél pedig azt, miről a' részleteknél szólottunk, velős rövidséggel összefoglalnunk, 's az egész tárgyról általánosan szólnunk. Ez által az előadás terjedelmesebbé fog tétetni.

Másfelül, ha röviden akarunk szólni, az egész tárgyat egyetlen egy, még pedig mennél rövidebb

kifejezéssel kell jelelnünk; kötszót is csak keveset használnunk, 's ekképen annyit, valamennyit csak lehet, összeszorítanunk. A' kifejezéseket t. i., mint mondatott, meg kell választanunk, 's állításunkkal két alanyra vonatkoznunk. A' rövid ismétléseket is az egyes részeknél el kell hagynunk, 's csak a' befejezésnél alkalmaznunk. Ekkép rövidebbé teszszük szónoklatunkat.

Ha pedig sem terjedelmesen, sem röviden nem akarunk szólni, a' fő részeket ki kell választanunk, 's előadásunkat azokra szorítanunk. A' kifejezések közül is a' középszerűeket kell használnunk, sem nem a' leghosszabbakat, sem nem a' legrövidebbeket, sem nem sokat egy dologról, hanem csak annyit, mennyi szükséges. Továbbá a' befejezéseket a' szónoklat' közepén találtató részeknél sem egészen elhagynunk, sem minden részeknél alkalmaznunk nem kell, hanem csak azoknál, melyekre nézve azt kívánjuk, hogy azokat a' hallgató jól felfogja, 's leginkább szükséges a' szónoklat' befejezésénél ismételnünk. Ezek szerint a' szónoklat' terjedelmességére nézve úgy járunk el, mint akarjuk.

Ha pedig ünnepélyes beszédet akarunk írni, figyelmünket a' lehetőségig arra kell fordítanunk, mikép lehessen annak jellemét az emberek' jelleméhez hasonlóvá tenni. Ezt fogjuk cselekedni, ha gondosan vizsgáljuk, mi legyen nagy, kicsiny, vagy középszerű a' jellemeekben. Ezen dolgokra nézve tehát a' mondottakból eligazodhatunk, 's már most a' szók' összeállításáról fogunk szólni; mert ez is nagyon szükséges.

HUSZONHARMADIK RÉSZ.

Elsőben a' kifejezésnek három módja van: az egyszerű, az összetett, és a' képleges. Hasonlókép a' szók összetevésének is három módja van: az egyik az, ha a' hangzó betűn végződő szóra, hangzó betűn kezdődő következik; a' másik az, ha mássalhangzó betűn kezdődő szó mássalhangzón végződőre következik; a' harmadik az, ha mássalhangzó betűk hangzókkal köttetnek össze. Továbbá valaminek összeszerkesztésére négy mód van, mellyek közül egyik abban áll, hogy hasonló kifejezéseket vagy párhuzamosan állítunk egymás ellen, vagy pontos rend nélkül alkalmazunk; a' másik abban, hogy vagy ugyanazon kifejezéseket használjuk, vagy azokat másokkal cseréljük fel; a' harmadik abban, hogy a' tárgyat egy vagy több szókkal fejezzük ki; a' negyedik végre abban, hogy a' történt dolgokat vagy úgy adjuk elő, mint egymás után következtek, vagy ugrásokat teszünk.

Hogyan kelljen pedig a' szónoki előadást legjobban tenni, most azt fogjuk megmagyarázni

HUSZONNEGYEDIK RÉSZ.

Elsőben tudnunk kell kétfélét előadni, 's azután magunkat világosan kifejezni. Mikép kelljen kétfélét előadni, azt a' következő formák mutatják: elsőben valaki tudja mind ezt, mind pedig egy másikat is; má-

sodszor valaki nem tud valamit, egy másik pedig tudja azt; harmadszor valaki nem csak ezt tudja, hanem tud mást is; negyedszer sem mi nem tudunk valamit, sem egy másik sem tudja azt; ötödször, mi tudunk valamit, 's egy másik nem tudja azt; hatodszor mi tudunk valamelly bizonyos dolgot, 's egy másik valami mást nem tud. Mind a' hat formák világosakká lesznek a' következő példák által. Elsőben arra, hogy valaki mind ezt tudja, 's mind egy másik dolgot is tud, a' következő példát adjuk: „Nekem pedig nem csak ezt köszönhetitek, hanem Timotheust *) is én tartóztattam vissza az ellenetek hadakozástól.“ Másodszor arra, hogy valaki tud valamit, egy másik pedig azt nem tudja, ez legyen példa: „Ő tehát alkalmatlan a' követségben eljárásra; ez pedig a' spartiatáknál kedves ember, 's alkalmasint leginkább végrehajtáná azt, mit akartok.“ Harmadszor arra, hogy egy valaki nem csak ezt tudja, hanem valami mást is tud, vegyük a' következendő példát: „Nem csak a' háborúkban vitézül viselte magát, hanem mint tanácsadó nem utolsó a' polgárok között.“ Negyedszer arra, hogy sem mi nem tudunk valamit, sem egy másik nem tudja azt, ez legyen a' példa: „Sem ő nem tudná csekély erővel ellenségeinket meggyőzni, sem polgártársaink közül más valaki.“ Ötödször, hogy egy

*) Itt Timotheuson az athenaei híres hadvezért, Conon' fiát kell-e érteni, vagy mást, nem tudhatjuk; 's hasonlókép homályosak e' többi itt következő példák, 's talán csak költöttek.

valaki tud valamit, mi pedig azt nem tudjuk, azt a' következő példa világosítja fel: „Mert ez testére nézve erős, én pedig erőtlén vagyok.“ Végre arra, hogy mi egy bizonyos dolgot tudunk, amaz pedig egy más bizonyos dolgot nem tud, ez szolgálhat például: „Én a' hajót tudom kormányozni; ezt pedig hajóslegénynek sem lehet használni.“ E' szerint azon formákat, mellyekkel kétfélét előadunk, minden tárgyaknál alkalmazhatjuk, ha hasonló módon járunk el a' dologban. Most már azt lássuk, mikép fejezhetjük ki magunkat világosan.

HUSZONÖTÖDIK RÉSZ

Elsőben élj mindenben, a' mit mondasz, a' sajátos kifejezéssel, hogy a' kétértelműséget eltávolítsd. Azután vigyázz a' hangzó betűkre; hogy azok közvetlenül egymás után ne következzenek. Továbbá ügyelj az úgynevezett névmutatókra, hogy ott, hol szükséges, kitétessenek. A' szók' egybefoglalásánál is gondod legyen arra, hogy az se zavart, se egymástól elszaggatott ne legyen; mert azt, hol illy hibák követtetnek el, nehéz megérteni. Végre azon kötszókra, mellyekkel élsz, a' mondat' hátulsó tagjában azoknak megfelelő kötszókat következtess. Hogyan kelljen a' kötszókra a' hátulsó tagban nekik megfelelőket következtetni, azt ez a' példa megmutatja: „Én ugyan megjelentem, mint ígértém volt; te pedig nem jöttél el, jöllehet ígérted, hogy eljössz. Hasonlókép,

mikor ugyanazon kötszónak ismétlése váratik, p. o. „Majd azt köszönheték neked; majd ismét mást vitél számokra véghez.“ 'S ez elég legyen a' kötszók-ról, 's e' szerint kell azt is, mi a' többiekhez tartozik, czélszerűleg alkalmazni. De a' szók összefoglalásának sem kell sem zavartnak, sem egymástól elszagztatottnak lenni. Zavart egybefoglalás az, ha p. o. így szólunk: Rút dolog ennek, annak megverőjének lenni; mert homályos a' mondás, de azt világossá tesszük, ha így szólunk: „Rút dolog az, hogy ez attól megveressék.“ Illyen tehát a' szók' zavart egybeköttetése. Mikép kelljen pedig a' névmutatókra vigyázni, hogy azok ott, hol szükségesek, köttessenek, azt a' következő példa mutatja: „Ez az ember lopta el a' pénzt;“ itt a' névmutatók a' mondást világossá teszik; ha pedig azok elhagyatnak, akkor az értelem határozatlanná lesz. Mindazáltal néha megfordítva fordul elő az eset. Így van tehát a' névmutatók' használásával a' dolog. A' hangzó betűket pedig ne tegyük egymás mellé, hacsak nem lehetetlen magunkat máskép kifejezni, vagy a' mondat nem végződik, vagy máskép nyughely nincs. Azt pedig, hogy a' kétértelmű kifejezéseket kerülnünk kell, ekképen értjük: né-melly kifejezések különböző tárgyakról különböző dolgokat jelentenek, p. o. az *út* mellyen járunk, 's az *út*, mellyet tesszünk; az illy kifejezéseknél mindenkor a' sajátos kifejezést kell választani. Ha ezek szerint járunk el a' dologban, úgy a' szókra nézve eltávoztatjuk a' homályosságot; kétfélét pedig az előbb irt módon fogunk előadni.

HUSZONHATODIK RÉSZ.

Most az ellentétről, a' mondatok' tagjainak párhuzamosságáról 's hanghasonlatosságáról fogunk szólni; mert ezekre is szükség van.

Az ellentét abban áll, ha valamelly tárgy egy másik átellenében létezővel mind a' szókra, mind az értelemre, vagy csak ezek közül valamellyikre nézve ellenmondatot képez. Mind a' szókra, mind az értelemre nézve ellentét találtatik p. o. a' következőben: „Mert nem igazság, hogy az enyémet birja 's gazdagnak mutassa magát; én pedig az enyémet elveszítsem 's koldussá legyek.“ Csupán a' szókra nézve van ellentét a' következőben: „A' vagyonos és gazdag adjon a' szegénynek és szükölködőnek.“ Csak az értelemre nézve a' következőben: „Én ezt, mikor beteg volt, meggyógyítottam, ő pedig nekem igen nagy szerencsétlenséget okozott.“ Itt a' szók nem, de a' dolgok ellentétet képeznek. Legtökéletesebb ugyan az ellentétek' azon neme, hol az ellenmondat mind az értelemre, mind a' szókra nézve létezik; de a' más kétfélék is ellentétek.

HUSZONHETEDIK RÉSZ.

A' tagok' párhuzamossága abból származik, ha a' mondat két tagjai egyenlők *). Egyenlő lehet pedig

*) Azaz: a' tagok' parallelismusa a tagok' egyenlőtlenségénél is lehet helyet, ha az egyik tag azt, mi természet. REMEKIRÓK. I.

nem csak a' sok kicsin a' kevés nagygyal, hanem az is, mi számra nézve az utána következővel jelentékesség' tekintetében felér. A párhuzamosságra példa ez: „Vagy a' pénz' szűke, vagy a' háború' nyomorgattatása miatt;“ mert itt sem ellentét, sem hasonlóság nincsen, hanem tagok' egyenlősége van.

HUSZONNYOLGZADIK RÉSZ.

A' tagokbani hanghasonlóság még több mint a' párhuzamosság; mert nem csak azt kívánja, hogy a' tagok egyenlők, hanem azt is, hogy azok egyformán hangzó szók által hasonlók legyenek; p. o.: „Tudj jó példányt követni, úgy fogsz gyönyörködtetni.“ Leginkább arra kell igyekezni, hogy a' szók' végződéseik legyenek egymáshoz hasonlók; mert ezek adnak a' tagoknak legnagyobb hanghasonlóságot. Hasonlók pedig az olly szók, mellyek egyenlő szótagokból állanak, s mellyekben többnyire ugyanazon betűk fordulnak elő, p. o. „Számra nézve kicsiny vagy, de erőddel igen nagy.“ Mi pedig ezek közül a' mesterségén kívül van, az történetesen fordul elő.

Ezekkel tehát a' felhozott tárgyakra nézve elég mondatott. Tudjuk már, mit kell az igazságoson, tisztességesen, hasznoson stb érteni s honnét kell azokra

jedelmességére nézve hiányzik, jelentékessége által kipótolja, p. o. az egyik részen minden megvolt, mit a' világ fényesnek és kívánandónak tart, a' másikon egyedül az erény.

nézve bőséget szerezni. Tudjuk azt is, mik a' nagyítások és alacsonyítások, 's honnét kell azokkal a' szónoklatot ellátni. Ismerjük továbbá az elővásokat, a' hallgatókhoz intézendő felhívásokat, az ismétléseket, az elmés szólásokat, a' szónoki előadás' terjedelmessé tevését 's egész elrendelését. A' szónoklat' minden nemeivel közös fogások, azoknak egymástól különbözőzései 's alkalmazásai is tehát az előadottakból ismereteselek előttünk, 's ha azokkal szokás, és iskolai gyakorlások által élni tanulunk, elég ügyességet nyerhetünk az írás- és szónoklásra. A' szónoklatok' készítésében tehát hogyan kelljen az egyes részeknél legjobban eljárni, azt ezek szerint már világosan előadtuk. Most pedig azt is elő fogom adni, hogyan kelljen a' szónoklatok' különböző nemeiben azt, mit mondani akarunk, egy egészszé alkotni, 's melly részeket kelljen elsőben előadni. Legelől teszem a' bevezetéseket; ezek a' szónoklatok' mind a' hét nemével közösek, 's minden tárgyaknál alkalmazhatók.

HUSZONKILENCZEDIK RÉSZ.

A' bevezetés általánosan szólva a' hallgatók' elkészítése, 's az előttök ismeretlen tárgy' rövid kijelentése, hogy tudják, miről lesz a' beszéd, 's a' dolgok' folyamát követhessék; továbbá célja figyelmet is gerjeszteni, 's mennyire beszéddel lehet, a' hallgatókat kedvelőinkké tenni. Ezen célnak elérésére tehát a' bevezetésnek alkalmasnak kell lenni. Mikép kell-

jen pedig e' végre a' dologban eljárni, azt elsőben a' political 's tanácsló szónoklatokra nézve mutatom meg. A' tárgynak a' hallgatók előtti kijelentése 's megmagyarázása így történhetik: „Azért állok itt, hogy tanácsot adjak, mikép kelljen a' syracusabéliek ellen hadakoznunk,“ vagy: „Itt állok megbizonyítani, hogy a' syracusabélieket nem kell segítenünk.“ Illy módon kell a' tárgyat röviden kijelenteni. Figyelmet az által tudunk gerjeszteni, ha meggondoljuk, millyen szónoklatok 's tárgyakra szoktunk magunk, mikor tanácskozásról van a' szó, legjobban figyelmezní. 'S vajjon nem akkor figyelmeztünk-e leginkább, ha fontos, vagy rémítő, vagy bennünket közel érdeklő dolgokról van a' tanácskozás, vagy a' szónokok megbizonyítani ígérík, hogy az mit tanácsolnak, igazságos, tisztességes, hasznos, könnyű 's valóságon alapuló, vagy ha arra kérnek, hogy őket figyelemmel meghallgassuk. Mint tehát más szónokoknál magunk cselekedni szoktunk, akképen gerjeszthetünk a' hallgatókban mi is figyelmet: ha a' most említettek közül azt, mi az előadandó tárgyakra nézve leginkább szükséges, kiválasztjuk, 's a' hallgatóknak eleikbe terjesztjük. Ez által fogunk tehát nálók figyelmet gerjeszteni. Ha pedig kedvezésöket meg akarjuk nyerni, elébb tudnunk kell, millyen kedélyűek azok irántunk, ha barátságos vagy ellenséges indulatuak-e, vagy közönösek.

Ha barátságos indulatuak, akkor felesleges dolog, kedvezésöket kikérnünk. De ha azt mégis akarjuk cselekedni, röviden 's némi színléssel illy formán kell

szólnunk: „Hogy a' város' javát kívánom, 's hogy tanácsom' követését gyakran hasznosnak találtátok, 's hogy továbbá a' közjó iránt igazságos vagyok, 's inkább saját vagyonomból szoktam valamit áldozni, mint az ország' birtokából hasznot húzni, azt szükségtelennek tartom előttetek említeni, minthogy különben is tudjátok: csak azt próbálom tehát megmutatni, hogy most is jól jártok, ha tanácsomat követenditek.“ Ilyenkép kell tehát a' politicai szónoklatokban azokat, kik bennünket kedvelnek, irántunki jó indulatjukra emlékeztetni. Azokhoz pedig, kik irántunk közönségek, így kell szólnunk: „Az igazság 's az ország' javáa azt kívánja, hogy a' hallgatók azon polgárokat, kik még előttök próbát nem tettek, barátságos indulattal hallgassák meg,“ 's azután javallásoknak megnyerése végett őket dicsérve kérni, hogy hallgassanak meg bennünket az igazság' kívánata szerint, 's vizsgálják meg most is, mint tenni szokták, illő figyelemmel okainkat. Továbbá szerénységünket is kell nyilvánítanunk, 's illy formán szólnunk: „Nem szónoki ügyességembe bízva léptem fel, hanem azért, mivel azt hiszem: hogy a' közjóra nézve hasznost fogok tanácsolni.“ 'S illy módon kell azoknál, kik irántunk sem barátságos, sem ellenséges indulattal nem viseltetnek, a' hallgatók' kedvezését megnyerni.

Azoknál pedig, kik irántunk ellenséges indulattal viseltetnek, az ellenséges indulat vagy személyünket, vagy a' dolgot, melly mellett szólnunk, vagy a' szónoklatot illeti. Az továbbá vagy a' jelen időben, vagy már elébb támadott. Ha elébbi időből valamirosz

cselekedetért gyanúsítottunk, legelsőben óvásokkal kell a' hallgatóknál élnünk, p. o. így szólunk: „Jól tudom, hogy én ez előtt vádoltattam; de meg fogom mutatni, hogy a' vádolások hazugságok voltak.“ Azután a' bevezetésben, ha védelmünkre valamit mondhatunk, magunkat röviden védelmeznünk, 's a' talán létező ítéleteket czáfolnunk kell (mert akár az országra, akár az egyes emberekre nézve vádoltatunk, vagy eddig kellett, vagy még ezután kell ítéletnek mondatni, vagy pedig a' vádolók nem kértek ítéletet); 's azt kell mondanunk, hogy az ítélet igazságtalan, 's ellenségeink által részrehajlásból marasztaltattunk meg. Vagy ha ezt tennünk nem lehet, mondjuk azt, hogy elég volt akkor olly szerencsétlennek lennünk, 's méltán kívánhatjuk, hogy, miután a' dolog el van végezve, azért többé ne szenvedjünk ellenségeskedést. Ha pedig a' birói ítélet még nem mondatott ki, azt kell erősítenünk, hogy készek vagyunk magunkat mindjárt a' gyűlésben megítéltetni, 's ha reánk az ország' java el len véghez vitt cselekedet bizonyíttatik, magunk halált érdemlőnek valljuk magunkat. Ha mindazáltal a' vádolók törvényszék előtt ellenünk pört nem folytatnak, ezt épen annak bizonyságaul kell nyilvánítanunk, hogy a' vádolás hamisan koholtatott ellenünk; mert valószínűtlennek fog látszani, hogy azok, kiknek elégséges okok volt valakit vádolni, az iránt birói ítéletet ne kívánjanak. Minden esetekben pedig panaskodnunk kell az ellenséges megtámadtatásért 's lerajzolnunk: melly gonosz, melly szerencsétlenséget okozó, 's melly sokakat fenyegető dolog az; továbbá e-

lő kell adni, hogy már sokan boldogtalanokká lettek, mivel igazságtalanul vádoltattak. Azután azt is meg kell mutatni, melly képtelenség akkor, mikor köz dolgokról tartatik tanácskozás, nem mindenek' illő meghallgatásával egyedül a' közjót tekinteni, hanem némelyek' ellenségeskedése miatt elkedvetlenül, 's a' szónok ellen szegülni. Annak megmutatását is hathatósan meg kell ígérni, hogy az, mit tanácsolni szándékozunk, igazságos, tisztességes és hasznos. Azoknak tehát, kik előbbi időből származott ellenséges indulatot tapasztalnak, illy módon kell political szónoklatokban a' vádolásokat 's rágalmazásokat, sikeretlenekké tenni.

A' jelen időben a' szónokok elsőben is életkorokra nézve szoktak ellenséges indulatot tapasztalni; mert mind a' nagyon fiatal, mind a' nagyon megélemedett embernek rossz néven vétetik, ha a' nép előtt fellép; az elsőnek, így vélekednek a' hallgatók, illenék a' szónoklást még el nem kezdeni; az utolsónak pedig már vesztég maradni. Továbbá az is szokott rossz néven vétetni, ha valaki minduntalan szokott szónokolni; mert az illyen mindenbe avatkozóknak tartatik. Végre még az is, ha valaki az előtt még soha sem szónoklott; mert ez is valamelly különös célból látszik szokása ellen a' nép előtt szónokképen fellépni. Ezekre nézve szokott tehát a' jelen időben a' political szónokok ellen ellenséges indulat támadni. Illyenkor a' fiatal szónoknak más tanácsadók' hallgatása, 's az által kell magát igazolni, hogy a' dolog őtet különösen

érdekli, p. o. ha fáklyajátékról *), testi gyakorlásról, fegyverekről, lovakról vagy háborúról tartatik a' szónoklat; mert ezen dolgok a' fiatal embert leginkább érdeklik. Azt is kell mondani, hogy ámbár esztendeire nézve nem tétetik is fel fölöle elégséges tudomány, mégis adhatták azt neki talentomai és tanulási szorgalma. Végre azt is előadhatja, hogy azon esetben, ha célját eléri, a' haszon mindenekre fog háromolni: ha pedig el nem éri, csak maga vall kárt. Illyen okokkal kell tehát a' fiatal embernek a' fellépésért magát menteni. Az öreg ember pedig, ha szónoklatot tart, egyéb tanácslok' hallgatása, a' jelen dologban tanácslásra alkalmas volta, 's azonkívül a' veszély' újságos nagysága és egyéb effélék által menti magát. Ki pedig sokszor szokott szónokolni, tapasztalásával 's azzal védelmezze magát, hogy gyalázatjára válnék, ha, miután elébb sokszor szónoklott, vélekedését most nem nyilatkoztatná. Ellenben az, ki egyébkor nem szokott szónokolni, a' veszély' nagyságával 's azzal mentheti magát, hogy mindenkinek, ki polgári joggal bír, kötelessége a' most fenforgó tárgy iránt vélekedését nyilvánítani. Illyen módon igyekezünk a' szónok' személyére vonatkozó ellenséges indulatot a' politikai beszédekben sikeretlenné tenni.

Magát a' dolgot illető ellenséges indulat akkor szokott létezni, ha valaki az ellenünk semmit sem vétő

*) Fáklyával futtatás Athenaeben némelly ünnepeken az ország által a' gazdagabb polgárok' költségén szokott tartatni.

emberek, vagy a' hatalmasabbak iránt béketűrésre int, vagy dísztelen béketűrést javasol, vagy az isteni tiszteletre csak kevés költséget; vagy más effélet indítványoz. Illy tárgyakra nézve előbb a' hallgatóknál ovást kell tenni, 's azután a' szükségét, a' sorsot, az idő' körülményeit, 's a' hasznot kell okúl adni, 's azt mondani, hogy az illy indítványokért 's javaslatokért a' környülményeket kell vádolni. A' tárgyra neheztelést tehát ilyenképen kell a' tanácsló szónokoknak elhárítani.

Maga a' szónoklat pedig a' political beszédekben az által okoz kedvetlenséget, ha vagy hosszadalmas, vagy ó divatu, vagy nem világos. Ha terjedelmes, akkor a' tárgyak' sokaságát kell okozni; ha ó divatu, azt kell mondani, hogy a' jelen idő nem kíván ékesgetést; ha nem mindjárt világos, azt ígérni, hogy a' mondottak' valóságon épülése a' beszéd' folytatában ki fog tetszeni.

Ekképen fogjuk tehát a' political szónoklatokra a' hallgatókat elkészíteni. De vajjon milyen rendet kell benne követnünk? Ha sem személyünkről, sem a' tárgyra, sem a' szónoklatra nézve ellenséges indultól nem tarthatunk, akkor mindjárt eleinten jelentsük ki, miről fogunk szólni, 's azután kérjük a hallgatókat, hogy legyenek figyelemmel 's hallgassák kegyesen végig a' beszédet. Ha pedig az említett mostoha körülmények közül valami mutatkozik 's akadéunkra van, akkor elsőben tegyünk az ellen ovást a' hallgatóknál, 's csak azután jelentsük ki beszédünk' tárgyát 's kérjük figyelmet, mikor egyszer az ellensé-

ges indulat ellen magunkat röviden mentettük és védelmeztük. Illy módon kell tehát a' politicalai szónoklatokra a' hallgatókat elkészíteni.

HARMINCZADIK RÉSZ.

Ezek után az elébb történt tényekről kell tudósítást adnunk, 's azokra emlékeztetnünk, vagy a' most történőket részletesen lerajzolnunk, vagy a' történeteket kijelentenünk.

Ha valamelly követségről adunk tudósítást, minden tanácskozásokat 's alkudozásokat világosan elő kell adnunk, hogy elsőben is a' szónoklat illő terjedelmű legyen (minthogy az illy előadás csupán tudósítás és semmi egyéb rész *) nem fog hozzá járulni); 's továbbá, hogy azon esetben, ha a' cél el nem éretett, a' hallgatók ne gondolják, hogy a' dolog a' mi gondatlanságunk miatt, hanem inkább valami egyéb okból ütött ki rosszul; ha pedig a' követség jó sikerű volt, ne véljék, hogy ez csupán valamelly kedvező körülmény, hanem a' mi buzgón 's ügyesen eljárásunk által történt. Ezt pedig, minthogy magok az alkudozóknál nem voltak jelen, akkor fogják a' hallgatók hinni, ha szónoklatunkból buzgóságunkat észreveszik, 's ha látják, hogy semmit sem hagyunk ki, hanem mindenről pontosan tudósítást adunk. Ezen okból tehát,

*) P. o. sem bizonyítás, sem czáfolás, sem szenvedélyek támasztása stb.

ha valamely követségről teszünk jelentést, minden részletekről, úgy a' mint történtek, kell tudósítanunk. Ha ellenben tanácskozás' alkalmával fellépve, valami multat beszélünk el, vagy valamit, mi most történik, lerajzolunk, vagy valami történendőt jelentünk, mindezekről az előadást úgy kell készítenünk, hogy az rövid, világos és hihető legyen: rövid, hogy a' hallgatók a' mondottat könnyen emlékezetökben tartsák; világos, hogy azt jól megértsék; hihető, hogy előadásukban, mielőtt még állításainkat bizonyítások 's igazolások által megerősíthetnők, meg ne botránkozzanak. Világossá előadásunkat vagy a' kifejezésekre, vagy a' dolgokra nézve tehetjük. A' dolgokra nézve azzá teszszük, ha azokat nem rendetlenül terjesztjük elő, hanem azt, mi először történt vagy történik vagy történhetendik, először említjük, 's azután a' többbit rendiben következtetjük, 's ha az eleintén elkezdett sorolást el nem hagyjuk, 's más előadást nem kezdünk. Ekképen a' dolgokra nézve világosan fogunk szólni; a' kifejezésekre nézve pedig akkor, ha a' dolgokat menyire lehet, a' tárgyak' sajátos szavaival, még pedig a' köz életben divatozókkal nevezzük, 's ha a' szók-nál a' természeti rendet el nem hagyjuk, hanem mindenkor az összetartozókat következtetjük egymás után. Ha tehát erre vigyázunk, akkor világos lesz előadásunk. Rövid ellenben akkor lesz, ha a' dolgok és szók közül azokat kihagyjuk, mellyeket nem egészen szükséges mondani, 's csak azoknak engedünk helyet, mellyeknek kihagyása az előadást homályossá tenné. Ekképen rövid lesz előadásunk. Hihető pedig úgy lesz,

ha a' nem valószínű dolognál olly okokat hozunk elő, mellyek valószínűvé teszik, hogy annak, mit mondunk, kellett származni. Mi pedig igen hihetetlennek látszanék, azt el kell mellőznünk. Ha mindazáltal teljességgel szükséges azt előhozni, akkor tudatnunk kell: hogy jól tudjuk, melly kevésbé valószínű az, 's miután így megérintettük, mintha most tovább róla szólni nem akarnánk, el kell azt mellőznünk 's igérnünk, hogy beszédünk' folytatában annak alaposságát meg fogjuk bizonyítani, azt vevén ürügyül, hogy most az elébb mondottól szándékozunk megmutatni, hogy az igazságos, alapos 's több efféle. Illyen módon a' hihetlenséget megorvosoljuk, valamint általában az eddig előadottak által a' tudósításokat, rajzolatokat 's jelentéseket világosakká, rövidékké 's hihetőkké fogjuk tenni.

HARMINCZEGYEDIK RÉSZ.

Ezeket háromféleképp lehet rendezni. Ha csak kevés 's a' hallgatók előtt ismeretes tényekről van szó, azokat a' bevezetéshez kell kapcsolni, hogy ez a' rész külön tétetve igen rövid ne legyen. Ha pedig sok és ismeretlen tények vannak, azokat a' dolgok szerint, mellyeket tárgyaznak, egyenként adjuk elő, 's azt is, hogy igazságosak, hasznosak 's tisztességesek, megbizonyítsuk, hogy csupa tényeket emlegetve, a' beszédet nagyon egyformává 's változatlanná ne tegyük, hanem a' hallgatók' ítéletét is számunkra megnyerjük. De ha a' tények közepszerű számot tesznek 's még

nem ismeretesekek , akkor a' tudósítást , vagy a' leírást , vagy a' jelentést mindjárt a' bevezetés után egyfolytában következtetjük. Ezt pedig úgy cselekeszszük , ha a' tárgyat kezdetétől fogva végéig lerajzoljuk , és semmit hozzá nem teszünk , hanem a' tényeket csak egyszerűen 's ékesgetés nélkül terjesztjük elő. E' szerint fogjuk tudni , miképen kelljen a' bevezetések után az elbeszéléseket rendezni.

HARMINCZKETTŐDIK RÉSZ.

Ezek után a' bizonyítások foglalnak helyet , melyek által igazságost 's hasznost tárgyazó okokkal kétségtelenné teszszük , hogy az alább előadott dolgok olyanok , millyeneknek lenni állítottuk , 's állításunkat megbizonyítani ígértük.

Ha az elbeszélést egyfolytában adjuk elő , tehát a' politikai szónoklatra nézve a' legalkalmasabb bizonyítványok a' dolgok' szokott járásából , a' példák-
ból , a' támogató okokból , 's a' szónok' jó híréből vétetnek. Ha ezeken kívül még egyéb bizonyító módok vannak , azokat is kell használnunk. A' bizonyításokat következő renddel kell következtetni. Elsőben a' szónok' jó híréről kell szólni , vagy ha ezt tenni nem lehet , a' dolgok' szokott járásánál kell elkezdenünk , megmutatván , hogy az , mit előadunk , vagy ahhoz hasonló , rendszerint a' dolgok' illy jáása szerint történik. Ezek után példákat kell felhoznunk , 's a' mi hasonlatosság azokban találatik , azt az előadott dologgal kell összehasonlítanunk. De olly példákat kell

választanunk, melyek tárgyunkhoz hasonlóak; a' jelen időhöz, 's hallgatóink' lakásához mennél közelebb esnek, vagy ha ilyenek nem találtnak, az egyébfélék közül a' legjelentékesbekeket 's legismeretesbekeket. Ezek után velősmondatokot kell következtetnünk. De az egyes részeket is, melyekben a' valószínűséget példákkal felvilágosítottuk, általános okokkal 's velősmondatokkal kell befejezni. A' bizonyításokat illy módon fogjuk az elbeszélésekhez kapcsolni.

Ellenben, ha a' tények, mihelyt előadatnak, hihetlennyernek, akkor a' bizonyítást el kell hagynunk, 's az előbbi előadásunkról mindjárt azt kell megmutatnunk, hogy az igazságos, törvényszerű, hasznos, tisztességes, kellemes, könnyű, lehetséges és szükséges. 'S ha lehet, legelső helyet az igazságosnak kell adnunk, 's az által, mi magában igazságos, mi az igazságoshoz hasonló, mi azzal ellenkező, 's mit mások' ítélete igazságosnak mond, felvilágosítanunk. Példákat is kell felhoznunk, melyek ahhoz, mit igazságosnak lenni állítunk, hasonlóak. Effélet sokat hozhatunk fel, ha figyelemmel vizsgáljuk, mi tartatik a' magányos életben egyeseknél, mi az országokban, melyben szónoklunk, igazságosnak. Miután ezen eljárás szerint minden szükségesen végig mentünk, akkor velősmondatokot 's általános okokat, de egymáshoz nem igen hasonlókat, 's nem igen nagyszámuakat említünk a' befejezésben, 's ha a' rész hosszú, 's azt akarjuk, hogy a' mondottak emlékezetben maradjanak: tehát ezen részt azonnal elvégezzük, 's mindjárt másra megyünk által. Például szolgálhat erre ez:

„Hogy igazságos dolog a' syracusabelieknek segítenünk, az, úgy hiszem, a' mondottakból eléggé meg van bizonyítva; hogy pedig hasznos is ezt tennünk, azt most szándékozom megbizonyítani.“ 'S ha indítványunk' hasznos voltáról olly módon, mint elébb annak igazságos voltáról szóltunk, megbizonyítottuk, 's a' részhez ismétlést, vagy rövid következtetést adtunk befejezésül, ismét mást vegyünk elő, mit a' tárgyra nézve meg kell bizonyítanunk. Illy módon kell tehát egyik részt a' másikhoz adnunk, 's az előadáshoz kapcsolnunk. Ha pedig mindent elmondottunk, mi által indítványunkat megbizonyítottuk, akkor általános okok, velősmondatok, vagy ismétlési formák' segítségével mutassuk meg röviden, hogy igazságtalan, haszontalan, rút, 's kellemetlenségekkel járó dolog volna azt nem cselekedni, 's tegyük röviden ennek ellenébe azt, melly igazságos, hasznos, tisztességes és kellemes legyen tanácslásunkat követni. Ha ezt is velősmondatokkal eléggé erősítettük, végezzük el indítványunkat valami befejezési formulával. Illy módon előadásunkat megbizonyítottuk, 's ezen rész után általmehetünk az ovásra.

HARMINCZHARMADIK RÉSZ.

Ovás az, mi által azon ellenvetésektől, melyekkel előadásunk megtámadtathatnék, előre őrizkedünk, 's azokat megczáfoljuk. Ebben azt, mit ellenfeleink mondhatnak, úgy kell rajzolni, mint csekélysegeket; azt pedig mi melletted szól, úgy kell na-

gyítanod, mint feljebb a' nagyításoknál már oktatás adatott. De majd egy tárgyat egy ellen, ha okaid elég fontosak, majd többet több, majd egyet sok, majd sokat egy ellen kell szemközt állítanod, 's minden módokat egymással felcserélned, mindenkor az ügyed mellett szóló körülményeket nagyítva, az ellenfelek mellett szólókat pedig kicsinyítve 's erőtlentíve adván elő. Illy módon kell az ovásoknál a' dologban eljárni, 's ha egyszer így eljártunk, a' befejezésben ismételnünk, az elmélkedésnek, vagy elszámlálásnak, vagy szándékoltatásnak, vagy kérdésnek, vagy ironiának figuráit alkalmazván.

HARMINCZNEGYEDIK RÉSZ.

Ha pedig azt tanácsoljuk, hogy másoknak, akár egyeseknek, akár egész országoknak segítség adassék: czélszerű lesz, röviden azt is megemlíteni, ha ezek a' tanácskozők iránt már elébb barátságot, háladatosságot és szánakozást mutattak-e, mert a' tanácskozők legelébb lesznek készek azoknak segíteni, kik velök illy viszonyokban vannak. Barátsággal minden emberek azok iránt viseltetnek, kikről azt hiszik, hogy velök állandóképen jót tettek, vagy jót tesznek, vagy jót fognak tenni, akár az ilyenek magok, akár barátjaik tettek jót, 's akár a' tanácskozők, vagy pártfogoltjaik részesültek a' jótéteményben. Háladatosak pedig az emberek azok iránt, kikről azt hiszik, hogy tőlök meg nem érdemlett jótéteményben részesültek, részesül-

nek vagy részesülni fognak, akár azok magok, akár barátjaik voltak a' jótevők, 's akár a' jótéteményt magok nyerték, akár pártfogoltjaik részesítették abban. Ha tehát valami efféle viszony lel helyet, akkor azt röviden elő kell adni, 's azután szánakozást gerjeszteni. Mindenek iránt, kiket pártolunk, szánakozást gerjeszteni elég módunk lesz, ha tudjuk, hogy minden emberek azok iránt szánakozók, kikről azt hiszik, hogy irántok barátságos indulattal viseltetnek, vagy hogy magok' vétke nélkül szerencsétlenek. Meg kell tehát mutatni, hogy azok millyen esetben vagynak, kik iránt szánakozást gerjesztünk, 's le kell rajzolni, hogy dolgaik rosszul folytak, vagy most rosszul folynak, vagy rosszul fognak folyni, ha a' hallgatók nekik segítséget nem adnak. Ha pedig ezt tenni nem lehet, azt kell megmutatni, hogy azok kik mellett szólunk olly jóktól fosztattak meg, mellyekben minden emberek, vagy legalább legtöbben részesülnek, vagy hogy bizonyos jóban soha sem részesültek, vagy most nem részesülnek, vagy utóbb nem fognak részesülni, ha a' hallgatók őket meg nem szánják. Illy módon fogunk tehát szánakozást gerjeszteni.

Mikor pedig szónoklatunkban valamit ellenzünk, az eddig előadottakkal ellenkező módon kell vélekedésünket támogatnunk; akkor is hasonló módon bocsátván elő a' bevezetést, magyarázván meg a' tényeket, hozván fel az okokat, megbizonyítván a' hallgatóknak, hogy az, mit tenni szándékoznak, törvénytelen, igazságtalan, haszontalan, tisztességtelen, kel-

lemetlenségekkel járó, lehetetlen, vagy legalább igen nehéz és szükségtelen. Az elrendezésnek olyannak kell lenni, mint a' tanácsló szónoklatban. E' szerint minden tárgynak kimutatjuk a' maga helyét, mikor egyszerűleg ellenzünk *). Ha pedig mások' tanácsló szónoklata ellen szólunk, akkor a' bevezetésben először ki kell jelentenünk, mi ellen akarunk szólni, 's egyéb bevezetéshez szükséges dolgokat is külön elő kell hoznunk. A' bevezetés után pedig legjobb az ellenfél' szónoklatának minden egyes részeit a' hallgatóknak eleikbe terjesztetni 's megmutatni, hogy az, mit az ellenfél tanácsolt, nem igazságos, nem törvényes, nem hasznos stb. Ezt úgy viszsűk véghez, ha megmutatjuk, hogy az ellenfél' állítása egyenesen igazságtalan, vagy káros, vagy az igazságtalanhoz hasonló, vagy az igazságossal 's hasznossal 's azzal, mi valamelly ismeretes ítélet által igazságosnak és hasznosnak állíttatott, ellenkezik. Hasonló módon kell cselekedni azután a' többi pontokra nézve is. Az ellenzésekre nézve tehát ez az eljárás legjobb. De ha ezt nem lehet alkalmazni, akkor ellenzésünket vitatván, a' dolognak valamelly olly tulajdonságát, mellyről addig nem szóltunk, használjuk bizonyításul. Ha pedig az ellenfél megbizonyította, hogy a' dolog igazságos, igyekezzél azt megmutatni, hogy nem tisztességes, vagy nem hasznos, vagy sok nehézségekkel fog jární, vagy

*) Azaz: a' nélkül, hogy valamelly ellenkező vélekedés' czáfolásával foglalkodnánk.

lehetetlen stb; ha pedig amaz hasznosnak bizonyította a' dolgot, mutasd meg, hogy igazságtalan, vagy ha mit még azon kívül megmutathatsz. Továbbá azt, mit állításunk mellett mondhatunk, nagyítnunk, 's azt, mire az ellenfél támaszkodik, alacsonyítnunk kell akképen, mint felebb a' tanácsló szónoklatnál mondtuk. Velősmondatokat 's általános okokat is kell felhozunk, mint ott; az ovásokat erőtlenítenünk, 's a' befejezésben ismétlést következtetnünk. Azon kívül a' tanácsló szónoklatokban meg kell mutatnunk, hogy azok, kiket segíteni javaslunk, barátságban vagynak azokkal, kiknek tanácsot adunk, 's hogy ezen utolsók tartoznak az elsőbbek' kérését teljesíteni; az olyanoknál ellenben, kiket segíteni nem akarunk, ellenkezőleg azt kell vitatni, hogy haragunkat, vagy irigylésünket, vagy ellenséges indulatunkat megérdemlik. Ellenséges indulatot az által támasztunk ellenök, ha megbizonyítjuk, hogy ők vagy barátok azokkal, kiknek a' segítest ellenezzük, vagy ezeknek pártfogóikkal illetlenül 's rosszul bántak. Haragra az által fogjuk a' hallgatókat birni, ha megmutatjuk, hogy őket vagy pártfogoltjaikat amazok vagy azoknak barátjai illetlenül megvetették, vagy megbántották. Irigységet pedig általában azok ellen fogunk gerjeszteni, kikről megbizonyítjuk, hogy érdemök felett jól folytak, vagy folynak, vagy jól fognak folyni dolgaik, vagy valamelly jót soha sem nélkülöztek, vagy most sem nélkülöznek, vagy azután nem fognak nélkülözni, vagy hogy valami szerencsét-

lenség soha sem érte, vagy most nem éri, vagy utóbb nem fogja érni őket. Irigységet, ellenséges indulatot és haragot tehát ilyen módon fogunk támasztani; bárátságos indulatot, kedvezést és szánakozást ellenben az által, mit felebb a' javasló szónoklatoknál ajánlottunk. Az ellenző szónoklatok' készítésénél 's elrendelésénél minden eddig említett részekben illy módon kell bánnunk. E' szerint már tudjuk a' tanácsló szónoklatról mit kell rajta érteni, melly részletekből áll az, 's mikép kell ezeket alkalmaznunk.

HARMINCZÖTÖDIK RÉSZ.

Most a' dicsérő és alázó szónoklatot vegyük elő, 's tegyük vizsgálásunk' tárgyává.

A' bevezetést ezeknél is úgy kell elrendelnünk, hogy legelőször a' szónoklat' feladását jelentsük ki, 's a' talán létező mostoha kedélyeket is úgy kell sikeretlenné tenni, mint a' javasló szónoklatoknál. Figyelemre pedig serkentünk nem csak az által, mit a' politikai szónoklatoknál *) tanácsoltunk; hanem az által is, ha valami csudálatosnak vagy feltűnőnek előhozását ígérjük 's azt mondjuk, hogy mind dicséretünk' mind ócsárlásunk' tárgyai afféléket vittek véghez; mert az efféle szónoklatokat nem valamiért vitatkozás, hanem mesterségünk' kitüntetése végett tartjuk. Elren-

*) A' politikai beszédeken itt a' felebb említett tanácsló beszédek értetnek.

delni pedig elsőben a' bevezetés' részeit olly módon fogjuk, mint a' javasló és ellenző szónoklatoknál. A' bevezetés után az erényen kívül létező, 's az erényhez tartozó elsőégeket egymástól elválasztva, következőkép kell cselekednünk: az erényen kívül létezőkhez a' nemes származást, a' testi erőt, szépséget 's a' gazdagságot fogjuk számlálni, az erényhez tartozókhoz pedig a' bölcseséget, igazságot, vitézséget 's egyéb dicséretes dolgokat. Ezek közül az erényhez tartozók méltán magasztaltatnak, az azon kívül létezők pedig csak melleleg, úgy szólván csak loppal említettnek; mert nem illik az erőseket, szépeket, nemes származásukat 's gazdagokat ezen elsőégekért dicsérni, hanem ezekért őket csak szerencséseknek lehet mondani.

Ezeknek elszámálása mellett a' bevezetés után a' nemzetségi származás a' legelső helyet foglalja el; mert legelőbb ez válik a' közvélekedés szerint mind az embereknek, mind egyéb élőknél ¹⁾ vagy becsületökre vagy kisebbségökre. Azért valamelly emberről vagy egyéb ide tartozó élő lényről méltán származását hozzuk elő; ha pedig azt dicsérjük, mit a' dicsérendő tapasztalt, tett, mondott vagy birt, úgy ezen dicséret közvetlenül azt illeti, mi személyének becsületére válik ²⁾. A' származást pedig következő módon kell

¹⁾ P. o. Az istenek és félistenek.

²⁾ Ehhez gondoljuk ezt: magában értetődik tehát, hogy azon dolgok a' dicsérendőt illetik, mi ellenben a' származásról kevésbbé tűnik szembe,

tárgyalnunk. Ha az elődök kitűnő emberek voltak, azokat eleitől fogva egész a' dicsérendőig elő kell hoznunk, 's közölők mindenikről velős rövidséggel valami dicséretetst említenünk. Ha ellenben a' régiebbek ugyan megkülönböztették magokat, de a' többiek semmi nevezetést sem vittek véghez, akkor az elsőbbségre nézve úgy kell cselekednünk, mint most mondánk; a' jelentékteleneket pedig el kell mellőznünk olly ürügy alatt, hogy minden elődöket sokaságok miatt a' hosszóság' eltávoztatásának kedvéért nem akarunk elszámlálni, 's hogy különben is mindenek előtt ismeretes dolog, mikép az olyanok, kik jeles férfaktól származnak, rendszerint elődeikhez hasonlók. Ha mindazáltal a' korábbi elődök jelentéktelenek, a' későbbiek 's a' dicsérendőhöz közelebb létezők híresek, akkor csak ezekig kell a' származásnál menni, 's azt mondani, hogy felesleges dolog volna a' régiebbekről hosszasan szólni, azt pedig, hogy a' dicsérendőhöz közellétezők derék emberek voltak, meg kell mutatni, 's mondjuk világos dolognak, hogy azok' elődei is kétség kívül jeles emberek voltak, mert nem valószínű az illy jeles vagy derék embereknek rossz törzsből származása. Ha pedig az elődök' részéről semmi dicséretetst sem lehet felhozni, mondjuk azt, hogy a' dicsérendő a' nemességet magában viseli, 's azt állítsuk, hogy mindazok, kik jeles tehetségekkel vannak felruházva, nemes születésűek. Azokat is kell gáncsolnunk, kik az elődöket dicsérik, 's meg kell említenünk, hogy már sokan, kik híres elődöktől származtak, ezekhez méltatlanok voltak. Mondjuk azt is,

hog्य szándékunk most ennek *), nem elődeinek tartani magasztaló beszédet. Hasonló módon kell az alázó szónoklatokban is a' származásnál a' jelentéktelen elődökre nézve eljárni. Ezen helyet kell tehát a' dicsérő és ocsárló szónoklatokban a' származásnak adni.

Ha a' dicsérendőnek a' gyermeki korban valami becsületére válik, azt meg kell említeni; de jól vigyázva, hogy azon korhoz illjék, 's csak röviden mondassék: mert közvélekedés az, hogy a' gyermekek nem saját lelkök' ösztönzéséből, hanem vezetőik' reájok hatása által lesznek tisztességes erkölcsüekké, szerényekké stb; 's azért e' részben rövidnek kell az előadásnak lenni. Ha erről illy módon szólottunk, fűgesszünk ezen részhez végül valamelly általános gondolatot vagy velősmondatot, úgy fejezzük azt be. Azután az ifjúi kort vegyük elő, rajzoljuk le a' dicsérendőnek tetteit, jellemét 's igyekezeteit, 's nagyítsuk azokat, mint felebb, midőn a' dicsérő szónoklatról volt szó, tanítottuk, előterjesztvén, hogy már ezen korban a' most dicsért' részéről, vagy ő általa, vagy ezeknek következtében ez 's ez a' dicséretes dolog történt. Más fiatalok' dicséretes tetteit is össze kell az övéivel hasonlítani, 's megbizonyítani, hogy ezek amazokat felülhaladják, a' vele összehasonlítottakról csak csekélységet, órála pedig mennél jelesebbeket hozván elő. Továbbá olly jelentéktelen cseleke-

*) T. i. a' magasztaló beszéd' tárgyának.

deteket, mellyek másoknak érdemül tulajdoníttatnak, összehasonlítva azok mellé kell tennünk, mellyeket dicsérünk, 's ezt úgy vinnünk véghez, hogy az utóbbiak jelentékeseknek láttassanak. Minden esetekben pedig úgy is lehet a' cselekedeteket nagyítani, ha belőlök következtetések huzatnak, p. o. „hol és melyik ifjú tanulta valaha a' tudományokat olly buzgón? ha tovább élt, bizonyosan még sokkal többre ment volna.“ És: „ha valaki a' testi gyakorlásokban minden fáradságot olly jelesen magára vállal, az bizonyosan a' lélek' kimivelésére szükséges szorgalomtól és munkától sem fogja magát kimélni.“ Illy módon következtetve, fogunk nagyítani. Ha már az ifjui korból a' dicsértethető dolgokat előadtuk, 's ezen rész' végén velősmondatok vagy általános gondolatokat is alkalmaztunk, akkor vagy az elébb mondottakat röviden ismételjük, vagy a' tettek' rajzolását egyenesen valamelly következtetéssel befejezzük, 's azt fogván elő, mit meglett férfi korában vitt a' dicsérendő véghez, elsőben igazságos voltát fogjuk tárgyalni. Miután ezt hasonló módon mint az elébb mondottat nagyítottuk, a' bölcseségre megyünk által, ha az is találta benne, 's azt is hasonlókép tárgyalván, vitézségét vegyük, ha létezik, elő, 's azt hasonlókép nagyítsuk, 's ezen részt elvégezvén, 's az erény' minden nemeit eléggé tárgyalván, az előadást röviden ismételjük, 's az egész szónoklatot valamelly elmés mondattal vagy általános gondolattal fejezzük be. A' dicsérő szónoklatban illendő az előadást az által is tekintélyessé ten-

ni, hogy minden tárgyat több szókkal és kifejezésekkel lássuk el.

Hasonló módon fogjuk, ha alázó beszédet tartunk, vádainkat a' rossz tulajdonságokra nézve elrendelni. De az ellen, kit szónoklatunkban alázunk, nem kell csúfolódnunk, hanem életét rajzolni: mert a' rajzolatok nem csak a' hallgatókra mélyebb benyomást tesznek, hanem azokat is, kiket velök alázunk, érzékenyebben sértik. A' csúfolódások t. i. csak az ember' külsejére 's körülményeire czéloznak; de a' rajzolatok az erkölcsi jellemet mintegy tükörben mutatják. Rút dolgoknak rút szókkal kifejezésétől is óvjad magadat, hogy erkölcsidet gyanusakká ne tegyed, hanem az illyeket rejtvényesen tedd ki, 's idegen nevekkel jeleld. Az alázó szónoklatokban az ironiát is kell használnunk, 's ellenfelünkön azt, miben kérkedik, nevetségessé tenni, 's mikor vele magunk vagyunk, vagy csak kevesen vagyunk, becstelenítő szókat is mondhatunk; de népes gyűlésekben csak leginkább a' közönségesen divatozó gúnyszókkal kell élnünk, 's végre az előadott becstelenítő dolgokat úgy kell nagyítanunk vagy alacsonyítanunk, mint a' dicséreteket. Ezen nemekben tehát az előadottakból utasítást vehetünk magunknak.

HARMINCZHATODIK RÉSZ.

Hátra vannak még a' vádoló 's vizsgáló szónoklatok. Most azt akarom felvilágosítani 's megmutatni,

mikép kelljen a' törvénykezésnél, a' törvénykezési ügyben valamelly szónoklatot készíteni, 's elrendezni.

Elsőben, mint egyéb szónoklatoknál, úgy itt is a' bevezetésekben jelentenünk kell, ki vagy mi ellen akarunk vádolást vagy védelmezést intézni. Figyelemre pedig ugyan azon módon fogunk serkenteni, mint a' tanácsló 's ellenző szónoklatoknál. A' jó vagy rossz akaratra nézve is hasonlókép van a' dolog: ki az elébbi időből, vagy a' jelenben kedvességgel dicsekedhetik 's maga iránt olly idegenséget nem tapasztal, hogy a' hallgatók vagy magára, vagy ügyére, vagy szónoklatára neheztelnének, annak úgy kell kedvezést 's jóakaratot keresni, mint az említett szónoklatoknál mondtuk. Ki ellenben sem kedvességet, sem idegenséget nem tapasztal, annak azon kell lenni, hogy az elébbi időből vagy a' jelenből személye vagy ügye vagy szónoklata által jóakaratot szerezzen. Ki pedig rossz hirben van, annak némelly dologban a' minden szónoklatokkal közös, némellyben különösen magára vonatkozó módot kell a' jóakarat' megnyerése végett használni. Ez tehát az az út, mellyen jóakarat' nyerése végett járni szükséges. Azon szónokok t. i, kik iránt sem jó-, sem rosszakarát nem uralkodik, velős rövidséggel magokat dicsérni, 's ellenfeleket alázni tartoznak. Magokat pedig olly tulajdonságokért kell dicsérniök, mellyekből a' hallgatóknak legtöbb hasznok van, p. o. hogy ők jó hazafiak, hűséges barátok, szerencsétleneken szánakozók stb; az ellenfelet pedig olly rossz tulajdonságokért kell aláznio, mint p. o. hogy az rossz hazafi, rossz barát, háladatlan, érzéketlen stb. Az ité-

lőknek is kell kedves dolgokat mondaniok, p. o. hogy azok igazságos és értelmes bírák. Továbbá saját fogatkozásait is fontolóra kell venniök, ha talán vagy a' szónoklásban, vagy a' dologhoz értésben, vagy a' pörlekedéshez tartozó akármelley ügyességben erőtlenebbek, mint ellenfeleik. Ezen kívül az igazságot, törvényszerüt 's egyéb effélet is a' beszédbe kell szővniök. Ki iránt tehát sem jó, sem rossz indulat nem uralkodik, annak így kell a' bírák' jóakarátját megnyerni. Ha pedig a' bírák valaki ellen idegenséggel viseltetnek, 's ha a' szónoklatnak ártó idegenkedés az előbbi időkből származott, annak, hogyan kelljen az idegenkedést sikeretlenné tenni, azt már az előbbiekből tudjuk. Ha pedig az idegenkedés a' jelen időben támadott, az szükségképen a' szónok' személyét illeti; hogy t. i. ez a' fenforgó pörben működésre nem való, vagy a' váddal ellenkező állású, vagy a' vádat igazoló. A' pörben működésre nem valónak tartatnék akkor, ha ő talán fiatalabb vagy öregebb, mint a' másnak ügyében eljárásra kívántatik; a' váddal ellenkező állású akkor, ha erős ember léteire erőtlen ellen intézett, vagy döllyfős ember részéről szerény embert döllyfösséggel vádoló, vagy igen szegény ember' részéről igen gazdagon adósságot követelő pört folytat. Az illy esetekben tehát a' váddal ellenkező állású a' pörfolytató. Igazolja pedig ez a' vádat akkor, ha valamelly erőtlen ember által egy erős a' rajta erőszakosan elkövetett méltatlanságért, vagy valaki, kit a' közvélemény tolvajnak tart, a' lopásért vádoltatik. Általában azoknak, kik jellemökkel megegyező dologért vádoltat-

nak, személyessége a' vádolást erősítőnek nézetik. Ezek tehát a' szónok' személyére a' jelen időkből vonatkozó olyan dolgok, mellyek ellene idegenkedést okoznak. Ellenben magára a' dologra vonatkozó efféle dolgok akkor vagynak, ha valaki rokonaival, barátaival, jó ismerősivel vagy legközelebbi hozzátartozóival vagy csekélységekért, vagy disztelen dolgokért pörlekedik; mert az ilyenek a' pörlekedőt rossz hírűvé teszik.

Hogyan kelljen pedig az itt említett dolgokat, mellyek a' bírákban ellenünk rossz véleményt támasztanak sikeretlenné tenni, azt ezennel megmondom. E' részben két fő elvet ajánlok, mellyek minden esetekben érvényesek. Elsőben: miért vélekedésed szerint a' bírák gáncsolni fognak, abban előzd meg őket, 's gáncsold magad magadat; másodszor mi magokat a' dolgokat illeti, jobb azokért az ellenfeleket, vagy ha ezt tenni nem lehet, más embereket okozni, azzal mentvén magadat, hogy p. o. nem szándékosan, hanem az ellenfél által kényszerítve, kezdettől pört. Az ellenünk idegenkedést okozó egyes dolgokra nézve pedig a' következőket kell mentségünkre fölhozni. Ha nagyon fiatalok vagyunk, mentsük magunkat azzal, hogy nincsenek idősebb barátink, kik helyettünk a' pörben eljárhatnának, vagy, hogy az igazságtalanság, mellyet szenvedünk, igen nagy, vagy hogy a' dolog' elidősülésétől félünk, vagy hogy igen sok panaszaink vagynak, vagy egyéb effélével. Ha pedig másnak ügyében vagyunk szószólók, azt kell mondanunk, hogy azért vállaltuk fel a' szószólást, mivel az-

zal barátságban vagyunk, vagy hogy az ellenségünk, vagy mivel a' pör alatti dolog' történésénél jelen voltunk, vagy mivel a' közjó kívánja, vagy mivel az, kinek ügyét viseljük, magányosan áll, 's igazságtalanságot szenved. Ha pedig személyünk a' vádat igazolja, avagy a' váddal ellenkezik, akkor ovással kell élünk, 's azt mondanunk, hogy sem nem igazságos, sem nem törvényszerű, sem nem hasznos valakit előre bevett vélekedésből vagy gyanuságból elítélni, mielőtt az ügy megvizsgáltatnék. Az olly idegenkedést, melly a' szónok' személyét illeti, illy módon kell sikeretlenné tenni. Azt pedig, melly a' dolgot magát tárgyalja, úgy czáfolhatjuk meg, ha azért az ellenfeleket okozzuk, 's azt gúnyolással, vagy igazságtalansággal, vagy fősvénységgel, vagy pörlekedési viselkedésséggel vádoljuk, 's ha haragot mutatunk azért, hogy más úton nem lehet jogunk igazságát kivívnunk. A' különös dolgokat tehát, mellyek a' törvényszéknél ellenünk idegenkedést okoznak, illy módon kell megczáfolni, a' szónoklat' minden nemeivel közöseket pedig olly módon, mint a' szónoklat' egyéb neveire nézve feljebb előadtuk. A' törvénykezési szónoklatok' bevezetését is úgy kell elrendelnünk, mint a' political szónoklatokét.

Hasonló módon kell az elbeszéléseket is a' bevezetéshez kapcsolni, 's vagy igazságos és hiteles voltokat részletenként megbizonyítanunk, vagy azokat egyfolytában előhoznunk.

Ezután a' dolgot kell vitatni 's erősíteni, még pedig ha a' tények az ellenfél általtagadtatnak, bizonyításokkal

ha pedig megvallatnak, igazságos és hasznos voltok' előadásával. A' bizonyításokat úgy kell rendeznünk, hogy első helyet a' tanubizonyságoknak, és, ha vagynak, kinzó vallatásból nyert vallomásoknak adjunk. Azután, ha ezek hitelesek, velősmondatok és ellenokok, ha pedig nem egészen hitelesek, valószínűség, példák, gyanúsítások, jelenségek 's czáfolhatlan bizonyítások, 's végre ellenokok és velősmondatok' felhozása által kell erősíteniünk. De ha a' tények megvallatnak, a' bizonyításokat el kell hagyni, 's a' védelmezést úgy alakítani, mint feljebb mondatott. Állításinkat ekképen fogjuk megerősíteni.

A' megerősítés után az ellenfél' czáfolására megyünk által, 's az ellen, mit ez hihetőleg fel fog hozni, ovást teszünk. Ha az ellenfél a' tényt tagadja, akkor az általunk előhozott bizonyításokat nagyítanunk, 's azokat, melyeket ő előhozat, aláznunk és erőltetniünk kell. Ha pedig az ellenfél tagadást nem tesz, akkor a' dolog' törvényszerű és igazságos voltát kell az írott törvényekből megbizonyítanunk, 's egy úttal, ha lehet, megmutatnunk, hogy azon törvények, melyeket mi felhozunk, 's az ezekhez hasonlóok igazságosak, tisztességesek, 's a' köz jóra nézve hasznosak, 's a' nép által is olyanoknak ismertetnek; az ellenfél mellett szólók pedig ellenkező tulajdonságaik. Ha ezt megbizonyítanunk nem lehet, tehát emlékeztessük a' bírakat arra, hogy nekik nem a' törvényről, hanem a' dologról kell itélni, mivel megesküdtek a' fenálló törvények szerinti ítézésre, 's figyelmeztessük őket arra, hogy nem most kell törvényeket hozni, hanem az

a' végre rendelt napokon *). Ha pedig cselekedetünk olly törvényekkel ellenkezik, mellyek igazságtalanoknak tartatnak, akkor azt kell mondanunk, hogy az illyen határozat nem törvény, hanem inkább törvénytelenység; mert a' törvény azért hozatik, hogy használjon, ez pedig az országnak árt. Azt is kell mondani, hogy a' birák nem követnek el törvénytelenséget, ha azon törvénynyel ellenkezőleg ítélnék, hanem az által csak azt a' törvényt állítják fel, hogy nem kell rossz és igazságtalan határozatokat megtartani. Azonkívül arra is kell hivatkozni, hogy semmi törvény nem tiltja a' közjó' előmozdítását; a' rossz törvényeket pedig erőtlenné tenni annyit tesz, mint az ország' javát eszközölni. A' világos értelmű törvényeket, akár hol forduljanak azok elő, ha ellenök ovást akarunk tenni, ezek szerint elégségesen megczáfolhatjuk. A' kettős-értelműekre nézve ellenben, ha azokat a' birák úgy értik, mint nekünk haszuos, akkor nekik ez iránt csak jelentést kell tenni. De ha úgy értik azokat, mint az ellenfél kívánja, akkor elő kell terjesztenünk, hogy a' törvényhozó nem úgy értette a' dolgot, mint állittatik, 's hogy csak az ellenfél haszna kívánja azt úgy érteni. Ha pedig a' birákat ellenkező nézetre nem tudjuk birni, mutassuk meg nekik, hogy az állítólag ellenünk szóló törvény nem akarhat mást mondani, mint mi mondunk. 'S ha a' tör-

*) Itt úgy látszik, hogy az író a' törvényhozás' megvizsgálására czéloz, melly Athenaeiben évenként szokott tartatni.

vényekkel így bánunk, mindenkor lesz mód azokat megtámadni. 'S általában, ha az ellenfelek a' dolgot megvallják, 's magokat az igazságossal és törvényszerűvel igyekeznek védelmezni, akkor arra, mit ezen tekintetben hihetőleg elő fognak adni, előre kell felelnünk. Ha pedig megvallják 's bocsánatot kívánnak, ezen kívánságot következő módon kell elleneznünk. Elsőben mondjuk azt, hogy a' dolog roszaság' eredménye, 's az efféle vétkeket csak vigyázatlanságból hibázásnak szokták azok, kik meggyőzetnek, állítani, és ha ezeknek bocsánatot adok ez által egyebeknek is engeditek a' büntetést." Továbbá mondjuk ezt: „ha azokat feloldoztatok a' büntetés alól, kik vétkeket megvallják, hogyan fogjátok azokat elítélni, kik meg nem vallják?" Ezt is kell mondanunk: „ha ő vigyázatlanságból vétett is, én nem tartozom vigyázatlanságaért kárt vállalni." Azonkívül azt is kell mondani, hogy a' törvényhozó sem ad a' vigyázatlanságból vétkezőknek bocsánatot, 's következőleg illendő, hogy a' bírák se adjanak, holott a' törvények szerint kell itélniök. Illy ellenvetések által tehát, mint már elébb megmutattuk, a' megbocsátást gátolhatjuk, 's általában az ellen, mit az ellenfelek hitelesítés, igazolás és bocsánatnyerés végett előhoznak, a' most mondottak által ovakodhatunk.

Ezután szükséges az egész beszéd' főbb részeit ismételni, 's ha a' dolog megengedi, velős rövidséggel a' bírákat a' pörös felünk ellen ellenséges indulatra, haragra vagy irigységre, magunk iránt pedig bárátságos indulatra, háladatosságra vagy szánakozásra

birni. Honnét származzanak ezen érzelmek, azt a' political, nevezetesen a' tanácsló és ellenző szónoklatnál megmondottuk, 's a' védelmező szónoklat' befejezésénél ismét fogjuk említeni. Az első szónoklatot tehát, ha a' törvénykezésnél vádolók vagyunk, illy módon kell készíteni 's elrendelni.

Ha pedig védelmezni kell magunkat, akkor a' bevezetést hasonló módon rendeljük el, mint a' vádolásnál; a' vádlók közül pedig azokat, mellyeket a' vádoló a' hallgatók' számára eléggé megbizonyított, elmellőzzük, 's csak azokat, mellyeket csupán valószínűkké tett, vesszük a' bevezetés után megczáfolás végett elő, 's azután a' tanuk' vallomásait, a' kinzó vallatások' eredményeit, 's az esküvéseket igyekezzünk hitelességtől, még pedig az elébb előadott módon megfosztani. Ha a' tények hitelessékké tetettek, azokra nézve magunkat ott, hola' meg nem bizonyítotttról szólnunk, védelmezzük, ha pedig a' tanuk és vallatottak hitelt nyernek, ezekről a' tény' felvilágosításánál, vagy a' vádolás' más valamelly részénél adjuk elő védelmünket, hol leginkább reménylünk magunknak hitelt szerezhetni. Ha pedig a' tény haszonkeresésed' vagy szokásod' következményének mondatik lenni, akkor védelmezésedben leginkább azt mutasd meg, hogy a' tény neked nem hajt hasznót, 's ha ezt nem teheted, tehát azt, hogy nem szokásod, 's a' hozzád hasonlóknak sem szokások ollyat valamit cselekedni, legalább nem szokás olly módon cselekedni. Ez által a' valószínűséget elenyésztet. Ha pedig példa hozatott

fel, akkor először, ha lehet, mutasd meg, hogy annak a' vád alatt létező dologhoz nincs hasonlósága; ha pedig ezt tenni nem lehet, említs ellenkezőleg egy olly példát, melly a' valószínűség ellen történt. Ha pedig magaddal ellenkezés bizonyítatik reád, azt czáfolás végett magyarázd meg, melly okokból történt, hogy magadnak ellene mondtál, 's a' velősmondatokból és ellenokokból mutasd meg, hogy azok vagy a' közvéleménynyel ellenkeznek, vagy kettős-értelműek. A' jelenségekről ellenben bizonyítsd meg, hogy azok nem csak annak, miért vádoltatol, hanem több dolgoknak is lehetnek jelenségei; ha ekképen azt, mire az ellenfél hivatkozik, ellenkező értelemben vetjük vagy kétségessé teszszük, elveszszük annak bizonyító erejét. Ha mindazáltal megvalljuk, hogy azt, miért vádoltatunk, tettük, tehát, midőn védelmezésünk az igazságot 's törvényszerűt tárgyazza, igyekezzünk megbizonyítani, hogy a' mi ügyünk törvényszerűbb és igazságosabb. Ha pedig ezt meg nem bizonyíthatjuk, vigyázatlanságból ejtett hibához vagy balesethez kell folyamodnunk, 's a' kárnak a' miatta történt lehetőleg kicsinyítése által bocsánatot kívánunk, arra vonatkozván, hogy a' hibázás minden emberekkel közös, a' szándékos igazságtalanság pedig csak a' rossz emberek' tulajdona. Mondjuk azt is, hogy méltányos, igazságos és magunknak is hasznos a' hibázásokat megbocsátani; mert senki sem tudja, nem fog-e rajta is valami efféle történni. Végre mutassuk meg azt is, hogy az ellenfél is, mikor vigyázatlanságból vétett, bocsánatért könyörgött.

Ekkor azon ovások következnek, mellyeket az ellenfél védelmezésünk ellen előre tett. Ezek közül a' többieket a' dolog' természetéből is megczáfolhatjuk. Mellyek pedig azért szándékoznak ellenünk idegenkedést okozni, mivel irott beszédek tartunk, vagy mivel az ékesszólás' mesterségét tanuljuk, vagy mivel jutalomért tartunk valaki' számára szónoklatot, azo' at egyenesen megtámadván, nevetségesekké kell tennünk, 's elsőben a' szónoklat' leírására nézve azt mondanunk, hogy a' törvény nem tiltja meg nekünk leirt, sem neki le nem irt szónoklatot tartani: mert tiltja ugyan az így, vagy úgy cselekvést, de azt megengedi, hogy mindenki úgy szóljon, mint neki tetszik. Ezt is kell mondanunk: „Ezen ellenfelem kétségkívül maga is azt gondolja, hogy nagy igazságtalanságot követett el ellenünk, mert azt hiszi, hogy nem vádolhatom be őtet érdeme szerint, ha szónoklatomat le nem irom, 's róla soká nem gondolkodom.“ A' leirt beszédekért vádolást tehát így kell megczáfolnunk. Ha pedig az ellenfél azzal vádol, hogy a' szónoklásra oktatást adatunk magunknak, ezt meg fogjuk vallani, 's ekkép felelni: „Nekünk, kik, mint mondá, magunknak oktatást adatunk, senki sem vethet pörlekedési viszketegséget szemünkre: terólad pedig, ki szónokolni nem tudsz, meg van bizonyítva, hogy minket nem csak most, hanem elébb is szándékosan pörbe kevertél.“ Ekkép a' polgárookra nézve hasznosnak fog látszani, hogy amaz is oktatást adasson magának a' szónoklásban, minthogy akkor nem lesz olly rossz és olly pörlekedő ember. Hasonló módon azt is, ha valaki

azzal vádol, hogy jutalomért szónoklunk, megvallván, a' vádat nevetségessé fogjuk tenni 's megmutatni, hogy ő, ki ezt nekünk vétekül tulajdonítja, maga is cselekszi azt, 's a' többiek is mindnyájan. Azután a' jutalom' különböző nemeit fogjuk elszámolni, 's megemlíteni, hogy némelyek pénzért ügyvédkednek, mások azért, hogy boszút álljanak, mások, hogy tisztiséget nyerjenek. 'S ekkor magunkról úgy nyilatkozunk, hogy mi csak kedveskedésből vállaltuk fel az ügyviselést; de az ellenfél most sem csekély jutalomért lépett fel, mert a' pört nem azért kezdte el, hogy pénzt ne kelljen fizetnie, hanem azért, hogy igazságtalanul pénzt nyerhessen. Így kell a' dologban eljárunk akkor is, ha az mondatik, hogy másokat porlekedésre tanítunk, vagy törvénykezési szónoklatokat készítünk; világosítsuk fel t. i. hogy minden egyéb emberek is igyekeznek barátjaiknak tehetségök szerint oktatást 's tanácsot adni. Illy módon kell efféle vádolásokra a' mesterség' szabályai szerint felelni.

De a' kérdéseket 's feleleteket sem kell, mennyire azok a' szónoklat' ezen nemeiben használatnak, könnyelműleg vennünk, hanem a' feleletekben létező vallomásokat 's tagadásokat jól meg kell különböztetnünk. Vallomások p. o. ezek: „Nem ölted-e meg fiamat?“ „Úgy van, megöltem, miután ő elébb fogott fegyvert ellenem.“ „Nem csaptad-e fiamat a' földhöz?“ „Igenis, midőn ő ok nélkül erőszakosan verekedni kezdett.“ „Nem lukasztottad-e ki fejemet verekedésseddel?“ „Úgy van, cselekedtem ezt, midőn éjszakának

idején erőszakosan házamba rontani akarál.“ Így tegyünk hát vallomásokat, midőn egyszersmind a' törvénszerűségre is hivatkozunk. A' tagadások pedig, millyen a' következő, a' törvényt magát adják okul: „Te ölted meg tehát a' fiamat?“ „Nem, nem én, hanem a' törvény.“ Illy módon kell felelnünk minden olly esetekben, mellyekben egyik törvény valamit tenni parancsol, a' másik pedig tilt. Mit kelljen hát az ellenfél ellen mondanunk, azt az előhozottakból elkészíthetjük.

Ezután az ismételtshez jövünk, mellyel röviden még egyszer emlékeztetünk mindenre, mit előadtunk. Azt minden időben lehet alkalmazni, 's azért minden résznél, a' szónoklat' minden nemeiben használhatjuk, 's legillőbb helye van a' vádolásoknál 's védelmezéseknél, 's azonkívül a' tanácsló 's ellenkező szónoklatokban. Mert mi azt hisszük, hogy abban nem csak az előadottakra kell emlékeztetni, mi a' discsérő 's alázó szónoklatoknál is történik, hanem az által is igyekeznünk kell a' birákat irántunk kedvezőké, ellenfeleink iránt pedig idegenkedőkké tenni, azért adjuk neki a' szónoklat' részei között az utolsó helyet. Az emlékeztetés' célját pedig úgy érhetjük el, ha előadásunk' főbb részei fölött elmélkedünk, vagy azokat előszámláljuk, vagy a' mi szónoklatunkból azt, mi leghatályosabb, 's az ellenfeléből azt, mi leghatálytalanabb, kérdésekbe foglalva egymás' ellenébe tartjuk, vagy ha akarjuk, az eltökélésre felhívást használjuk. Mikép kelljen pedig ezek közül minde-
niket érteni, azt már az elébbiekből tudjuk. Magunk

íránt pedig kedvezést, 's az ellenfél iránt idegenkedést egészen úgy fogunk eszközölni, mint a' tanácsló és ellenző szónoklatokban, hogy t. i. a' fő dolgokra nézve megemlítjük mi jót tettünk mi magunk vagy barátaink ellenfeleikkel, vagy azokkal kiket ők kedvelnek, vagy magokkal a' birákkal, vagy azokkal, kiknek ezek pártjaikat fogják, 's hogy eleikbe terjesztjük, melly jó alkalmok van most irántunk háladosaknak lenniök, 's hogy azonkívül, ha a' dolog megengedi, magunkat szánakozásra méltóknak rajzoljuk. Ez utolsóra nézve úgy érünk czélt, ha megmutatjuk, hogy a' hallgatókkal rokonságban vagyunk, 's hogy meg nem érdemlett szerencsétlenség üldöz bennünket, 's hogy már előbb szerencsétlenek voltunk, vagy most azok vagyunk, vagy utóbb is azok fogunk lenni, ha ők rajtunk nem segítenek; vagy ha efféle körülmények nem léteznek, azt rajzoljuk, melly jóktól fosztattunk meg előbb, vagy fosztatunk meg most, vagy fogunk utóbb megfosztatni, ha az ítélők kérésünket meg nem hallgatják; vagy hogy valami jóban soha sem részesültünk, vagy utóbb nem fogunk részesülni, ha segítségöket megtagadják. Ekkép szánakozásra méltóknak fogunk tartatni, 's a' hallgatóknál kedvezést nyerünk. Ellenfeleinket pedig az ezzel ellenkező módon fogjuk idegenkedés' és irigység' tárgyává tenni, ha t. i. megmutatjuk, hogy ezek, vagy ezeknek barátjai a' hallgatókkal vagy ezeknek kedveseikkel az illendőség ellen rosztat tettek, tesznek, vagy tenni fognak; mert az ilyenek' előterjesztése által gyűlölséget és haragot fogunk ellenök támasztani. Ha mindazáltal

azt nem tehetjük, akkor olyan dolgokat fogjunk előhozni, melyek a' hallgatókban ellenfeleink iránt irigységet gerjesztenek; mert az irigység közel van a' gyűlöléshez. Irigyeltetni pedig fognak, röviden megmondva, ha megbizonyítjuk, hogy meg nem érdemlett szerencsében részesülnek, a' hallgatók iránt idegenek, 's egyszersmind azt is lerajzoljuk, melly sok meg nem érdemlett jóban részesültek, vagy részesülnek, vagy fognak részesülni, vagy hogy valami bizonyos jót sem elébb nem nélkülöztek, sem most nem nélkülöznek, sem utóbb nem fognak nélkülözni, vagy hogy valamelly szerencsétlenség sem elébb nem érte őket, sem most nem éri, sem utóbb nem fogná érni, ha a' bírák őket meg nem büntetnék. Illy módon fogunk tehát a' beszéd' befejezésénél magunk iránt kedvező, ellenfeleink iránt idegenkedő indulatot támasztani, valamint minden eddig előadottak' útmutatása szerint a' vádoló és védelmező szónoklatokat a' mesteriséghez illőleg fogjuk elrendelni.

HARMINCZHETEDIK RÉSZ.

A' vizsgáló szónoklat ritkán fordul elő magára, hanem a' szónoklat' egyéb nemeihez vegyítettetik, 's leginkább a' törvénykezési pöröknél használtatik. Mindazáltal hogy annak elrendelését is tudjuk, ha talán valakinek beszédét, életét, vagy cselekedeteit, vagy valamelly ország' igazgatását kell vizsgálnunk, tehát arról is a' fő dolgokat elő terjesztem.

Elsőben a' bevezetést a' vádoltaknak 's a' vádolást vizsgálóknak csaknem egyformán kell elrendelni, 's ha tehát eleintén elégséges okát adtuk annak, miért cselekeszszük ezt, mindjárt a' vizsgálásra megyünk által. A' politicai gyűlésekben a' következő vagy azokhoz hasonló okok vannak illő helyen: hogy a' vizsgálást nem czivódási vágyból, hanem csak azért vizsgáljuk véghez, hogy a' dolgot a' hallgatók előtt felvilágosítsuk, 's továbbá azért is, mivel azon emberek már elébb nekünk bajt okoztak, 's pörre adtak alkalmat. Az egyes emberek' dolgaira nézve vagy azt az okot hozzuk fel, hogy a' vizsgálat alá vonattak irántunk ellenséges indulatuak, vagy rossz jelleműek, vagy azt, hogy azok, kiket ők pörbe idéztek *), barátink, vagy azt, hogy őket eddigi cselekedeteik' elhagyására kívánjuk birni; az országot illető dolgokban pedig azt, hogy a' vizsgálás törvényszerű 's igazságos, és a' köztársaságnak hasznos. Miután a' bevezetésben ezt, és mi ehhez hasonló, megemlítettük, részenként mindent, mit a' vádoltak mondtak, tettek vagy kigondoltak, renddelőveszünk, 's megvizsgáljuk, megmutatván az által, hogy az az igazsággal, a' törvényekkel, 's az egyesek' hasznával és a' közjával ellenkezik; 's mindent megvizsgálunk, ha nincs-e valami, vagy magával, vagy a' jó emberek' jellemével, vagy a' valószínűség-

*) Hogy valaki más ellen barátságból vizsgálást tartson, azt alig lehet elhinni; azért ezen szók helyett *ἐξ ἑταίρου* talán ezt kell olvasni: *διαδιουμέρους*.

gei ellenkezésben. Nem akarván minden részletek' elszámolásával hosszadalmas lenni, csak azt említem, hogy minél világosabbá tesszük a' hallgatók előtt annak, mit vizsgálásra vonattak, mondanak, 's vallanak, a' közönséges gondolkodási, cselekvési, beszélési móddal ellenkezését: annál vétkesebbeknek fognak ezek a' hallgatók által tartatni. De nem haragosan 's szenvedélyesen, hanem csendes lélekkel kell a' vizsgálást tennünk; mert így a' mondott dolgokat a' hallgatók jobban elhiszik, 's a' szónokok legkevesebbé vonnak magokra neheztelést. Mikor már mindent egészen megvizsgáltunk, 's illőkép nagyobbítottunk, akkor a' befejezésben következtessünk rövid ismétlést, 's az által a' hallgatók' emlékezetében újítsuk meg a' mondottakat. Ha a' szónoklatok' minden nemeit az eddig előadott módon rendeljük el, úgy azokat a' mesterség' szabályai szerint szerkesztjük.

HARMINCZNYOLCZADIK RÉSZ.

Mind a' szónoklásban, mind a' szónoklat' írásában a' lehetőségig azon kell lennünk, hogy a' kifejezés a' dologhoz illő legyen, 's gyakorlás által arra kell törekednünk, hogy mindennek, mi eddig előadatott, hosszas készülés nélkül véghez vivésére ügyességgel bírjunk. A' magányos és nyilvános pörökben 's a' külföldiekkel alkudozásban, a' mesterség' szabályai szerint szónokolhatásra az előadottakból megszerezzük

magunknak a' legjobb segéd eszközöket, mellyeket a' mesterség adhat.

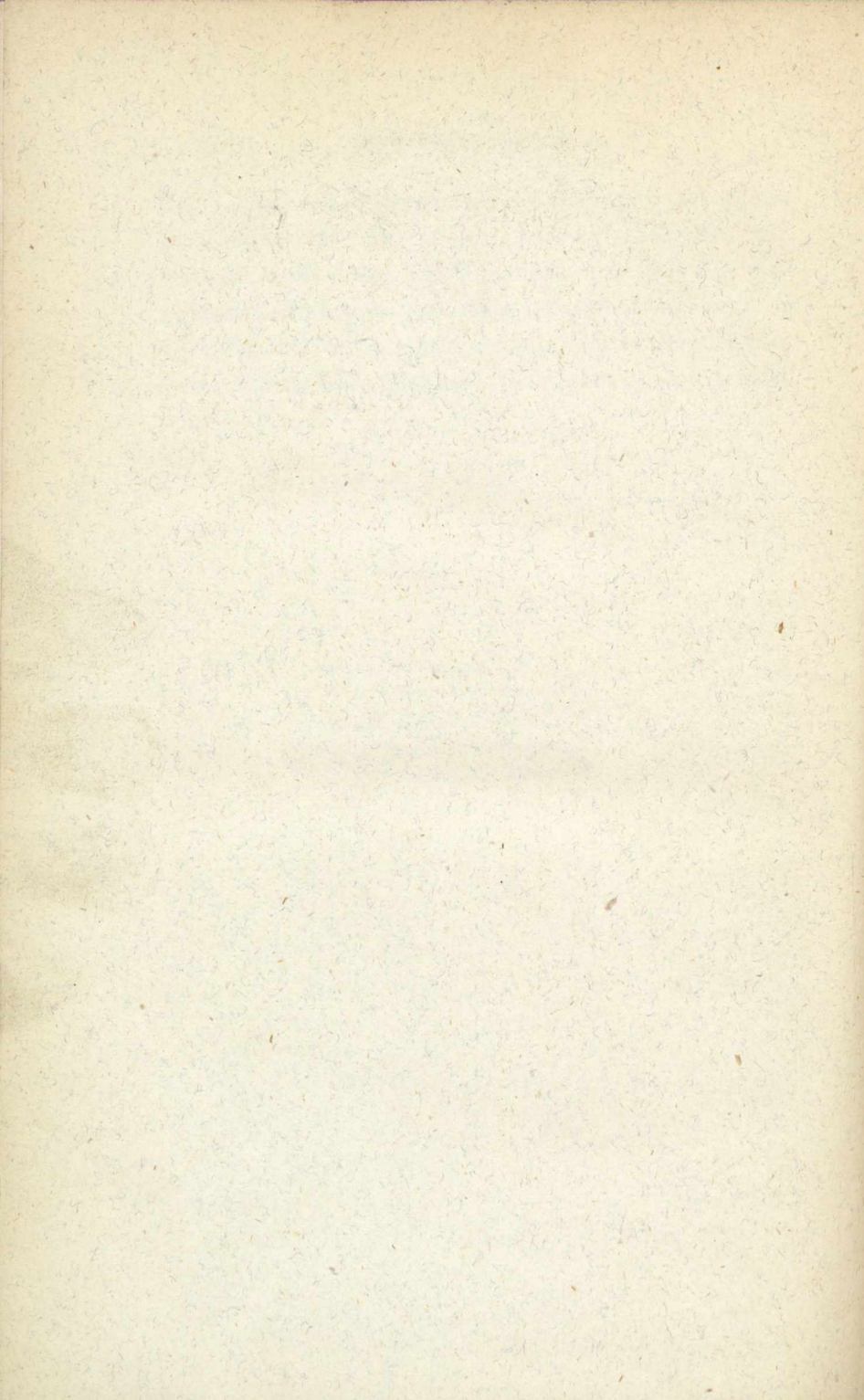
De nem csak a' szónoklási ügyességre, hanem életünkre is nagy gondot kell fordítanunk, 's azt az eddig előhozott eszmék szerint rendelnünk, mert az élet' tervszerinti elrendelése nem csak a' szónoklási tehetség' megszerzésére, hanem tisztességes hír-név' nyeresére is nagy befolyással bír. Elsőben tehát cselekedetünket a' mesterséges szónoklat' elrendelése szerint kell rendeznünk 's meghatároznunk, mit szükséges először, másodszor, harmadszor vagy negyedszer tenni; 's azután el kell készülnünk a' szerint, mint oktatást adtunk, hogy a' bevezetésben a' hallgatók *elkészíttessenek*. *Kedvező indulatuakká* irántad úgy fogod a' körüled élőket *tenni*, ha azt, mit ígérsz, megtartod, 's barátidat egész életedben veled folyvást barátságban marasztod, 's egyéb dolgaiddban sem mutatod magadat változékonnak, hanem állandónak 's barátid iránt hűségesnek. *Figyelmezni fognak* mások reád, ha nagy, jeles és olyan cselekedeteket viszesz véghez, mellyek sokaknak hasznosak. Ha pedig az emberek irántad kedvező indulattal viseltetnek, és cselekvési életben kell magadat mutatnod: akkor ők minden tetteidet, mellyekkel szerencsétlenséget elhárítasz és jót eszközölsz, mint nekik hasznost jóvá hagyni 's dicsérni; azokat ellenben, mellyeknek ellenkező következményei vagynak, gáncsolni 's kárhoztatni fogják. A' helyett pedig, mi az *elbeszélésre* nézve feljebb kívántatott, hogy t. i. az gyors, világos és hihető legyen, arra kell igyekezned, hogy cselekedeteid bir-

janak ezen tulajdonságokkal. *Gyorsan* fogod azokat véghez vinni, ha nem mindent egyszerre akarsz cselekedni, hanem elsőben az elsőt, azután a' többieket; *világossá* pedig, ha egy cselekedetet nem szakasztasz hirtelen félben, 's nem kapsz más dologba, míg az elsőt el nem végezted; végre *hihető módon*, ha nem cselekszel jellemeddel ellenkezőleg, 's azonkívül ha nem úgy mutatkozol, mintha ugyan azon emberek majd barátid majd ellenséged volnának. *A' bizonyításról* adott oktatásból azt fogjuk tanulni, hogy azon dolgokban, melyekről bizonyos tudásunk van, cselekedeteinket ezen tudásunk' útmutatása, azokban ellenben, melyekről semmi bizonyosat nem tudhatunk, a' legtöbbször történők szerint alkalmazzuk; mert az utolsókra nézve legbátorságosabb magunkat a' szokotthoz 's rendszerintiehez tartanunk.

Ellenfeleink' czáfolását tekintve a' beszélések-nél az általok mondottakból szerzünk magunknak bizonyítást; a' cselekedeteknél pedig úgy érjük el ezen czélt, ha mindent, az irott és nem irott törvények szerint legjobb tanúk' használásával, 's kiszabott időben viszünk véghez. Valamint a' *szónoklat' befejezésénél* a' dolog' rövid ismétlése által a' hallgatókat az előadottakra még egyszer emlékeztetjük: hasonlókép arra, mit véghez viszünk, újra emlékeztetjük az embereket, ha ugyan azon cselekedeteket ismét véghez visszük, vagy olyanokat viszünk véghez, melyek az előbbiekhöz hasonlóak. *Kedvező indulattal* fognak mások irántunk viseltetni, ha olly dolgokat cselekszünk, melyekről azt hiszik, hogy nekik használtak, vagy

használnak, vagy használni fognak. Végre *jelentékest és fontosat viszünk véghez*, ha olly cselekedeteink vannak, mellyek sok jeles és dicséretes dolgokat eszközölnek. Ekképen kell tehát életünket tervszerűleg elrendelnünk, valamint szónoklatunknak a' feljebb közlöttek szerint előadásában is magunkat gyakorolnunk.

**MTA
KIK**

